

ÖNSÖZ

Özelleştirmenin çalışma hayatı ve çalışanlar üzerindeki etkileri incelendiğinde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde sendikal hak ve özgürlükler açısından ciddi sıkıntılar doğurması, işsizliğin artması, iş güvencesinin zayıflaması, farklı ücret uygulamaları, taşeronlaşmanın yaygınlaşması gibi ekonomik ve toplumsal hayatı derinden etkileyen sonuçlarının olduğu ortaya çıkmıştır. Küreselleşen kapitalizmin ortaya çıkardığı bu tür olumsuzluklarla mücadele etmek için sendikal örgütlenmelerin aktif olarak öne çıkmaya çalıştığı görülmektedir. Ne var ki sorunlara çözüm bulma çabasındaki sendikalar, yaşanan değişimlerin olumsuzluklarından en az kamu teşebbüsleri kadar etkilenerek kendi bünyesindeki sıkıntılarla uğraşmak zorunda kalmıştır.

Özelleştirme Sürecinde Sendikalar ve Kamuoyu çalışması, bu sürecin temelindeki nedenlere yönelik bir bakış açısı geliştirmek için kavram ve kuramlardan hareketle pratiğe doğru bir seyir takip etmeye çalışmıştır. Çalışma kapsamında, özelleştirilmiş olan Tüpraş örneğinden hareketle bir işletmesinin de Kırıkkale’de olması nedeniyle ilgili sendika olan Petrol-İş’in Kırıkkale şubesi örneklem olarak seçilmiştir. Çalışma bu yönüyle bölgesel bir nitelik taşımakla birlikte genellenmiş varsayımlar açısından bir literatür değerlendirmesine de imkan tanımaktadır.

Bu tez çalışmasını yaparken öncelikle; başlangıcından nihayetine kadar geçen süreçte değerli bilgi ve birikimiyle desteğini ve çabasını esirgemeyerek danışmanlığımı yapan Sayın Hocam Doç. Dr. Mustafa ORÇAN’a, tavsiye ve teşvikiyle beni cesaretlediren bölüm başkanımız Sayın Doç. Dr. Dolunay ŞENOL’a ve bölüm eski başkanımız Sayın Prof. Dr. Mimar TÜRKKAHRAMAN’a, tavsiyelerinin yanında özellikle veri ve analizlerdeki değerli katkılarıyla Sayın Yrd. Doç. Dr. Sıtkı YILDIZ’a, yine tavsiyeleriyle katkısı olan Sayın Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir ZORLU’ya, ihtiyacım olduğu anlarda her türlü yardım ve desteklerini esirgemeyen Enstitü Yönetim ve çalışanlarına şükranlarımı sunarım. Ayrıca, anket ve mülakat çalışmalarım sırasında ilgi ve desteğini esirgemeyen Petrol-İş Sendikası Kırıkkale Şube Başkanı Sayın Recep SEFER’e teşekkürü borç bilirim.

Özellikle tez yazım aşamasında desteklerini esirgemeyerek katkıda bulunan sevgili eşimi, oğlumu ve kızımı da anmadan geçemeyeceğim.

ÖZET

Küreselleşen kapitalizmin doğurduğu ekonomik ve toplumsal buhranların sorumlularından biri olarak kamu teşebbüsleri görülmüş, çözüm olarak piyasa mekanizmalarının etkinleştirilmesine gidilmiştir. Yöntem olarak da özelleştirme eğilimi dünyanın bir çok yerinde görülmektedir. Buna karşılık işçi sendikaları direniş gösterme çabasına rağmen kendi bünyesinde yaşadığı sorunlarla da uğraşmak zorunda kalmıştır.

Bu çalışma ile Türkiye’de gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları ve sonuçları hakkında bilgi edinilmesi, sonuçların çalışma yaşamına etkilerinin değerlendirilmesi ve sendikaların karşı tutum ve tavırlarının irdelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışma sırasında görülmüştür ki sendika yönetici ve temsilcileri, genel olarak özelleştirme karşıtı bir eğilime sahip oldukları eğilimine paralel olarak, kamu teşebbüsleri hakkında beklentileri olumsuz ve gelecekteki sendikal hareket konusunda endişe taşımaktadırlar. Nitekim çalışmamıza katkıda bulunan katılımcılar, özelleştirme uygulamaları süreci ve sonrasında sendikalarının çabalarından memnun değillerdir. Özelleştirme her ne kadar salt bir ekonomik kavram gibi algılanıp değerlendirilse de her türlü sosyal kavram ve olgularla iç içe bir uygulamadır. Bu nedenle sendikaların bir noktadan sonra kabullenmek zorunda kaldıkları bu uygulamanın neden olduğu işten çıkarma, yer değiştirme ve diğer sosyo-ekonomik sonuçlar açısından kendilerini yenileme ve geliştirme çabası içerisine girdikleri görülmektedir.

Anlaşıldığı kadarıyla bu çabanın içerisindeki en önemli nokta ise, problemin nedeni ve nedene yönelik çözüm önerileridir. Başta “başkan kültü” anlayışından başlayarak her kademede yapısal ve düşünsel açıdan bir yenilenme ihtiyacı ortaya çıkmış durumdadır. Sendikalar yapı itibarıyla demokratik temelli sivil toplum kuruluşlarıdır. Ancak çıkar ve baskı grubu olmaları nedeniyle bu sistemin sağlıklı çalışmıyor olması sendikalarca da kabullenilmekte ve çözüm aranmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın son kısmında, Petrol-İş Sendikası Kırıkkale Şubesi yöneticileri ile yapılan anket ile hem kişisel hem de sendika olarak ekonomi, özelleştirme, uygulamaları ve sonuçlarının değerlendirilmesi yapılarak çalışmada yer alan varsayımlar değerlendirilmektedir.

ANAHTAR KELİMELER: “Özelleştirme”, “Sendika”, “Kamu İktisadi Teşebbüsleri”, “Kamuoyu”, “Tüpraş”, “Petrol-İş Sendikası”

ABSTRACT

The economic and social crisis of globalized capitalism breeds responsible for public enterprises was seen as one of the solutions are going to enable the market mechanism. Methods as the privatization trend is seen in many parts of the world. Despite efforts to show resistance to the corresponding trade unions in its structure have to deal with the problems remained.

This study conducted in Turkey about the privatization of applications and results, results and evaluation of the effects of the labor unions aimed to examine their attitudes and behavior.

During the study showed that managers and trade union representatives, and privatization in general, they tend to have an anti-parallel to the trend, public undertakings and negative expectations about the future concerns about the carry trade union movement. Indeed, participants who contribute to our work, after the privatization process and practices are not satisfied with the efforts of the unions. Although only an economic concept of privatization was detected and evaluated, although such cases intertwined with all kinds of social concepts and practice. Therefore, the trade unions after a point to admit having had this application to cause layoffs, relocation and other socio-economic consequences in terms of self-renewal and development effort to engage in what is seen.

Apparently, the most important point in this effort, the cause of the problem and proposed solutions for the express reason. Especially "the cult of the president" every step approach, beginning with a renewed need for structural and conceptual aspects have already emerged. Democratic structure of unions as organizations of civil society are based. However, because of pressure group interests and health of this system is not working and seeking solutions aimed unions are recognized by.

In the last part of the study, Petrol-Is trade union survey of managers with the Department of Kirikkale both personal and trade unions as the economy, privatization, and the results of the evaluation of applications by making the assumption that the study will be evaluated.

KEY WORDS: "Privatization", "Union", "State Economic Enterprises", "Public Opinion", "TUPRAS", "Petrol-Is Union"

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
TABLolar LİSTESİ.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I KAVRAMSAL VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

1 KAVRAMLAR	8
1.1.Sanayi Sosyolojisi.....	8
1.2.Endüstri İlişkileri ve Küreselleşme.....	12
1.3.Gruplar ve Sosyal Hareketlilik	17
1.4.Çoğulculuk.....	18
1.5.Sivil Toplum ve Sendikalar.....	19
1.6.Kamu Sektörü ya da KİT'ler.....	22
1.7.Kamuoyu	24
1.7.1.Kamuoyu Teorileri.....	26
1.7.1.1.Klasik Teori.....	26
1.7.1.2.Realist Teori.....	26
1.7.1.3.Modern Teori.....	27
1.7.1.4.Suskunluk Sarmalı Teorisi.....	27
1.7.2.Siyasi Sistemler ve Kamuoyu.....	28
1.7.2.1.Demokratik Rejimlerde Kamuoyu.....	29
1.7.2.2.Totaliter Rejimlerde Kamuoyu.....	29
1.7.2.3.Az Gelişmiş Ülkelerde Kamuoyu.....	30
1.7.3.Kamuoyunu Oluşturan Kaynaklar.....	31
1.7.3.1.Aile.....	31
1.7.3.2.Okul.....	32
1.7.3.3.Meslek-İş.....	33
1.7.3.4.Din.....	33
1.7.3.5.Basın.....	34
1.7.4.Kamuoyu Türleri.....	37
1.7.5.Türk Hukuk Sisteminde Kamuoyu.....	38
1.8. Baskı ve Çıkar Grupları.....	38
1.8.1.Baskı Gruplarının Fonksiyonu.....	39
1.8.2.Baskı Gruplarının Diğer Gruplarla Karşılaştırılması.....	41
1.8.3.Baskı Gruplarının Sınıflandırılması.....	43
1.8.4.Türkiye’de Baskı ve Çıkar Gruplarının Tarihçesi.....	44
1.8.4.1.Osmanlıda Baskı Grupları.....	44
1.8.4.2.Cumhuriyet Döneminde Baskı Grupları.....	45
1.8.4.2.1.Milli Mücadelede Baskı Grupları	45
1.8.4.2.2.Tek Parti Döneminde Baskı Grupları	45
1.8.4.2.3.Çok Partili Dönemde Baskı Grupları	46

1.8.5.Türkiye’de Etkinlikleri İle Ön Plana Çıkan Baskı Grupları.....	48
1.8.5.1.İşçi Sendikaları	48
1.8.5.2.Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)	50
1.8.5.3.Türk Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD)	51
1.8.6.Baskı Gruplarını Etkileme Yolları	52
1.8.6.1.İkna	53
1.8.6.2.Lobicilik	53
1.8.6.3.Para Yardımı	54
1.8.6.3.1.Adaylara Ya Da Partilerine Seçim Kampanyası Yardımı	54
1.8.6.3.2.Rüşvet	54
1.8.6.4.Tehdit	54
1.8.6.5.Sabotaj	55
1.8.6.6.Toplu Eylem (Doğrudan Hareket)	55
1.8.6.7.Medya	56
2. SOSYOLOJİK KURAMLAR ve YAKLAŞIMLAR.....	57
2.1. Karl Marx(1818-1883).....	57
2.2. Max Weber(1864-1920).....	69
2.3. Ralf Dahrendorf(1929-2009).....	71
3.SENDİKAL KURAMLAR VE YAKLAŞIMLAR.....	77
3.1.Genel Sendika Teorileri.....	78
3.1.1.Grup Teorisi.....	78
3.1.2.Sistem Teorisi.....	79
3.1.3.Marksist Sınıf Teorisi.....	79
3.2.Özel Sendika Teorisi.....	80

BÖLÜM II

SENDİKA VE SENDİKANIN TARİHİ

1.TOPLUMSAL KURUM OLARAK SENDİKA.....	81
1.1.Sendika	81
1.2.Sendikaların İşlevi	81
1.3.Sendikaların Temel Nitelikleri	82
2.DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE SENDİKAL HAREKETLER.....	85
2.1. Tarihte İşçi Hareketleri.....	85
2.1.1.Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem.....	87
2.1.2.Birinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem.....	89
2.1.3.İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem.....	91
2.1.4.Küreselleşen Kapitalizm Dönemi.....	92
2.2. Osmanlı İmparatorluğu’nda İşçi Hareketleri.....	95
2.3. Cumhuriyet Dönemi (1923-1946) İşçi Hareketleri.....	97
2.3.1.Devletçi-Seçkin Sosyo-Ekonomik Politika.....	102
2.3.2.Gelenekçi-Liberal Sosyo-Ekonomik Politika.....	103
2.4.1946 Sonrası Sendikal Süreç.....	103
2.4.1.Türk-İş.....	105
2.4.2.Disk.....	106

2.4.3.Misk.....	108
2.4.4.Hak-İş.....	108
3.KÜRESELLEŞME İLE BİRLİKTE DEĞİŞEN VE GELİŞEN SENDİKAL ANLAYIŞ VE SENDİKALAR.....	109
3.1. Küreselleşme ve Sendikalar.....	109
3.2. Önlenemeyen Değişim Süreci.....	110
3.3. Değişimin Sendikalara Etkisi.....	112
3.4. Yaşanan Sorunlar ve Örgütlenme Stratejisi.....	122
3.4.1.Sorunların Tespiti Üzerine Düşünceler.....	122
3.4.2.Örgütlenme Sorunu.....	126
3.4.3.Sendikaları Etkileyen Çevresel Faktörler.....	129
3.4.4.Sendikalardan Kaynaklanan Sorunlar.....	129
3.4.5.Strateji.....	131
3.4.6.Örgütlenme Modeli.....	136
3.5. Sendikaların Geleceği ve Değerlendirme.....	137

BÖLÜM III
BİR ÖZELLEŞTİRME DENEYİMİ OLARAK
TÜPRAŞ ÖRNEĞİ ve SENDİKAL TEPKİLER (PETROL İŞ SENDİKASI)

1.ÖZELLEŞTİRMENİN AMACI, YÖN ve YÖNTEMLERİ.....	143
1.1. Özelleştirme	143
1.2. Özelleştirme Akımının Doğuşu.....	144
1.3. Özelleştirmenin Kuramsal Dayanakları ve Eleştiriler.....	145
1.4. Özelleştirmenin Yönleri.....	148
1.4.1.İktisadi Yönü.....	148
1.4.2. Hukuki Yönü.....	148
1.4.3. İşletmecilik Yönü.....	150
1.4.4. Siyasal Yönü.....	151
1.4.4.1.Siyasal tercihi Etkileyen Dış Kaynaklı Faktörler	151
1.4.4.2.Siyasal tercihi Etkileyen İç Kaynaklı Faktörler.....	152
1.4.5. Kurumsal Yapısı.....	152
1.5. Özelleştirmenin Amaçları.....	154
1.5.1.Ekonomik Amaçlar.....	154
1.5.2.Mali Amaçlar.....	154
1.5.3.Toplumsal-Siyasal Amaçlar.....	155
1.6. Özelleştirme Yöntemleri.....	156
1.6.1. İhale Yöntemi (contacting-out):.....	157
1.6.2. İmtiyaz Yöntemi (franchise agreementis).....	157
1.6.3. Yardım/Katkı Yöntemi (grants/subsidies).....	157
1.6.4. Vesika/Kupon Yoluyla Satış Yöntemi (vouchers).....	158
1.6.5. Gönüllü Örgütlenmeler Yöntemi (volunteers self-help).....	158
1.6.6. Finansal Kiralama Yöntemi (leasing).....	158
1.6.7. Özel Kesimin Teşviki (incentives/subventions).....	158
1.6.8. Fiyatlandırma Yöntemi (user fees).....	159
1.6.9. Satış Yöntemi (asset sales).....	159
1.6.10. Mal ve Hizmetin Üretimini Terkedilmesi Yöntemi.....	160
1.7. Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme.....	160

1.7.1. Dünyada Özelleştirme.....	160
1.7.2. Türkiye’de Özelleştirme.....	163
1.7.3.Türkiye’de Özelleştirmenin Gereği	163
1.7.4.Türkiye’de Özelleştirmenin Amaçları	164
1.7.5.Türkiye’de Özelleştirme Eylem Planı	165
1.7.5.1.Halka Arz Uygulaması	165
1.7.5.2.Halka Arzı İçeren Blok Satış Yöntemi(Gecikmeli Halka Arz)	165
1.7.5.3.Blok Satış	165
1.7.5.4.İMKB’de Satış	165
1.7.5.5.Yarım Kalmış Tesislerin Satılması	166
1.8. Özelleştirmenin Etki ve Sonuçları	166
1.8.1.Özelleştirmede Karşılaşılan Güçlükler ve Sorunlar.....	166
1.8.2.İstihdam ve Sosyal Yapı Ölçeğindeki Etkileri.....	168
1.8.3.Ekonomik Model Tercihlerine Etkileri ve Değerlendirmeler.....	168
1.8.4. Hedeflere Ulaşmadaki Zorluklar ve Nedenleri.....	180
2. TÜPRAŞ ÖZELLEŞTİRMESİ VE SENDİKANIN TEPKİLERİ.....	181
2.1.Türkiye’de Rafinaj Sektörü.....	181
2.2.KİT’ler ve Özelleştirmenin Etkilediği İllerden Kırıkkale.....	183
2.3.Tüpraş ve Özelleştirmesi.....	185
2.3.1.Tüpraş	185
2.3.2.Tüpraş Özelleştirmesi	185
2.4. Özelleştirme Karşısında Bir Baskı Grubu Olarak Sendikalar ve Petrol-İş.....	189
2.4.1. Petrol-İş’in Kuruluşu.....	192
2.4.2. Petrol-İş’in Örgütlenme Süreci ve Anlayışı.....	192
2.4.3. Türk Çalışma ve Siyasi Hayatındaki Çabası ve Yeri.....	194
2.4.3.1.Değişen ve Gelişen Çalışma Mevzuatı Karşısında Petrol-İş.....	194
2.4.3.2.Siyasal Gelişmeler Karşısında Petrol-İş.....	196
2.4.4.Özelleştirme ve Petrol-İş.....	199
2.4.5.Petrol-İş’in Kamuoyu Oluşturma Çabaları.....	200
3. KIRIKKALE PETROL-İŞ SENDİKASI ARAŞTIRMASI.....	202
3.1.Petrol-İş Kırıkkale Şubesi	202
3.2.Araştırmanın Amacı.....	202
3.3.Araştırmanın Yöntem Ve Tekniği.....	202
3.4.Soru Kağıdı ve Değerlendirme.....	203
3.5.Varsayımlar.....	203
3.6.Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi.....	204
3.6.1.Demografik Bulgular	204
3.6.2.Ekonomi ve KİT’lerle İlgili Bulgular.....	208
3.6.3.Özelleştirme İle İlgili Bulgular	210
3.6.4.Petrol-İş Kırıkkale Şube Başkanı İle Yapılan Mülakatın Değerlendirmesi.....	233
SONUÇ	237
KAYNAKLAR	242
EKLER	
EK-1) Petrol-İş Sendikası Kırıkkale Şube Başkanı ile Yapılan Mülakat.....	250
EK-2) Anket Formu	264
ÖZGEÇMİŞ.....	271

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1	Yaş Dağılımı	204
Tablo 2	Eğitim Durumu	204
Tablo 3	Mesleği	205
Tablo 4	Sendikalı Olarak Çalışma Süresi	205
Tablo 5	Gelir Düzeyi	206
Tablo 6	Gelir Düzeyi Memnuniyeti	206
Tablo 7	Gelire Göre Gelir Düzeyi Memnuniyeti	207
Tablo 8	Ailesinde Daha Önce Sendikalı Bir Çalışanın Olup Olmadığı	207
Tablo 9	Ekonomik Model Tercih	208
Tablo 10	Ekonomik Gelecek Beklentisi	208
Tablo 11	KİT'ler Hakkındaki Kanaatler	209
Tablo 12	KİT'ler İçin Ne Yapılmalı	209
Tablo 13	KİT'lerin Problemleri	210
Tablo 14	Özelleştirme Hakkındaki Kanaatler	210
Tablo 15	Sendikanın Özelleştirmeye Bakışı	211
Tablo 16	Yaşa Göre Sendikanın Özelleştirmeye Bakışı	211
Tablo 17	Eğitime Göre Sendikanın Özelleştirmeye Bakışı	212
Tablo 18	Gelire Göre Sendikanın Özelleştirmeye Bakışı	212
Tablo 19	Ekonomik Tercih Göre Sendikanın Özelleştirmeye Bakışı	213
Tablo 20	Özelleştirme Mevzuatı Hakkındaki Düşünceler	213
Tablo 21	Özelleştirmenin Amacına Uygunluğu	214
Tablo 22	Yaşa Göre Özelleştirmenin Amacına Uygunluğu	215
Tablo 23	Eğitime Göre Özelleştirmenin Amacına Uygunluğu	215
Tablo 24	Gelire Göre Özelleştirmenin Amacına Uygunluğu	216
Tablo 25	Ekonomik Tercih Göre Özelleştirmenin Amacına Uygunluğu	216
Tablo 26	Türkiye'de Özelleştirmenin Başarısı	217
Tablo 27	Yaşa Göre Türkiye'de Özelleştirmenin Başarısı	217
Tablo 28	Eğitime Göre Türkiye'de Özelleştirmenin Başarısı	218
Tablo 29	Gelire Göre Türkiye'de Özelleştirmenin Başarısı	218
Tablo 30	Ekonomik Tercih Göre Türkiye'de Özelleştirmenin Başarısı	219
Tablo 31	Özelleştirme Sonuçlarına Dair Önermeler	220
Tablo 32	Yaşa Göre Özelleştirme Sonuçlarına Dair Önermeler	221
Tablo 33	Eğitime Göre Özelleştirme Sonuçlarına Dair Önermeler	222
Tablo 34	Gelire Göre Özelleştirme Sonuçlarına Dair Önermeler	223
Tablo 35	Ekonomik Terc. Göre Özelleştirme Sonuçlarına Dair Önermeler	224
Tablo 36	Özelleştirme İle Hedeflenen Amaçlar	225
Tablo 37	Özelleştirme Sonuçlarının Değerlendirilmesi	226
Tablo 38	Özelleştirmeye Karşı Sendikanın Tutumu	226
Tablo 39	Sendikanın Tutumunda Meydana Gelen Değişim	227
Tablo 40	Sendikanın Kamuoyu Araçlarını Kullanmadaki Yeterliliği	228
Tablo 41	Sendikanın Özelleştirme Politikalarının Yeterliliği	229
Tablo 42	Yaşa Göre Sendikanın Özelleştirme Politikalarının Yeterliliği	229
Tablo 43	Eğitime Göre Sendikanın Özelleştirme Politikalarının Yeterliliği	230
Tablo 44	Gelire Göre Sendikanın Özelleştirme Politikalarının Yeterliliği	231
Tablo 45	Eko.Terc.Göre Sendikanın Özelleştirme Politik. Yeterliliği	231
Tablo 46	Özelleştirme Karşısında Sendikanın Uygulayacağı Yöntem	232

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ACTU	:	Avustralya Sendikalar Konfederasyonu
AFL	:	Amerikan İşçi Federasyonu
CHF	:	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
CIO	:	Sanayi İşçileri Örgütü
CISL	:	Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu
CNV	:	Hıristiyan Sendikalar Birliği
DGB	:	Alman Sendikalar Birliği
DİSK	:	Devrimci İşçi Sendikaları konfederasyonu
DP	:	Demokrat Parti
ENCEF	:	Avrupa Maden Kimya ve Enerji Sendikaları Federasyonu
FNV	:	Hollanda Sendikalar Federasyonu
GMB	:	İngiltere Genel Sendikası
ICEM	:	Uluslar arası Kimya, Enerji, Maden ve Genel İşçi Sendikaları
ICFTU	:	Uluslararası Özgür Sendikalar Konfederasyonu
IFTU	:	Uluslar arası Sendikalar Federasyonu
IFCTU	:	Uluslar arası Hıristiyan Sendikalar Federasyonu
IGM	:	Almanya Metal Endüstrisi Sendikası
ISNTUC	:	Ulusal Sendika Merkezleri Uluslararası Sekreteryası
ITS	:	Uluslar arası İşkolu Federasyonu
İDT	:	İktisadi Devlet Teşekkülleri
İKY	:	İnsan Kaynakları Yönetimi
İMKB	:	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KHK	:	Kanun Hükmünde Kararname
KİT	:	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
LO	:	İsveç İşçi Sendikaları Konfederasyonu
MKE	:	Makine ve Kimya Endüstrisi
OECD	:	İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
OPEC	:	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
ÖİB	:	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

ÖYK	:	Özelleştirme Yüksek Kurulu
POAŞ	:	Petrol Ofisi Anonim Şirketi
PETROL-İŞ	:	Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası
PETKİM	:	Petrokimya Holding Anonim Şirketi
RILU	:	İşçi Sendikalarının Kızıl Enternasyonali
SSK	:	Sosyal Sigortalar Kurumu
SPK	:	Sermaye Piyasa Kurulu
STK	:	Sivil Toplum Kuruluşu
THS	:	Toplumsal Hareket Sendikacılığı
TUAC	:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Sendika Tavsiye Komitesi
TUC	:	İngiltere İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜPRAŞ	:	Türkiye Petrol Rafinerileri Anonim Şirketi
TÜRK-İŞ	:	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	:	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
TPAO	:	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
UNCTAD	:	Birleşmiş Milletler Ticaret Ve Kalkınma Konferansı
UNISON	:	İngiltere Kamu emekçileri Sendikası
WCL	:	Dünya İşçi Konfederasyonu
WIFTU	:	Dünya Sendikalar Federasyonu
YURT-İŞ	:	Yurdumuz İşçi Sendikaları Konfederasyonu

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru özelleştirme, serbestlik (liberation) ve düzensizleştirme (deregulation) politikaları birçok ülkede uygulama zemini bulmuştur. Bu dönemde Batı dünyası içine düştüğü bunalımın sorumlularından biri olarak devlet müdahalesini görmeye başlamış, piyasa mekanizmasının etkinleştirilmesi öncelikli hedef haline gelmiştir. Kamu işletmelerinin yetersiz performansları nedeniyle devlet, alt yapı hizmetleri dâhil olmak üzere işletmecilik faaliyetlerinden çekilerek, bu alanlarda düzenleyici ve denetleyici bir rol üstlenmeye başlamıştır. Özelleştirme, gelişmiş ülkelerde bir iktisat politikası, gelişmekte olan ülkelerde ise bütün iktisadi problemlerin çözümünde etkin bir araç olarak görülmekte ve 1980'den sonra gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin ekonomik ve siyasal gündemlerinde en önemli konuların başlarında yer almaktadır.

Küreselleşme sürecinde dünya ekonomileri yapısal anlamda daha köklü değişimler geçirmektedir. Özelleştirme de 20. ve 21. yüzyılın en yapısal ve köklü değişimlerin başlarında yer alır. Öncelikli olarak Avrupa ve Amerika'da başlayan bu süreç daha sonra Uzakdoğu ve Türkiye gibi ülkelerde görülmeye başlamıştır. 1984 Yılında çıkarılan 2983 sayılı kanun ile KİT'ler ve bunlara ait tesislere, hisse senedi ihracı yoluyla gerçek ve tüzel kişilerin ortak edilebilmesine veya bu tesislerin işletme haklarının belli sürelerle devrine olanak tanınması neticesinde Türkiye özelleştirme olgusuyla tanışmıştır.

Özelleştirme tartışmaları sürecinde Türkiye de bu nasibini almış fakat bugüne değin birçok tartışmalar yapılmasına rağmen istenilen düzeyde ortak bir düşünceye varılabilmiş değildir. Yapılan uygulamaların neticeleri de bunun kanıtıdır. Kimi özelleştirme uygulamaları, alt yapısı pek hazırlanmadan ve kamuoyuna yeterince bilgi verilmeden aceleye getirilerek yapılırken, bazen de yıllarca süren özelleştirme çabaları nedeniyle büyük maliyetler ödenmek durumunda kalmıştır.

Özelleştirmenin çalışma hayatı ve çalışanlar üzerindeki etkileri, bütün ülkeler açısından benzer özellikler göstermekle beraber, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, sendikal hak ve özgürlüklerin engellerle karşılaşması, işsizliğin artması, iş güvencesinin zayıflaması, çalışma alanındaki esnekleştirme, farklı ücret uygulamaları ve taşeronlaşmanın yaygınlaşması; çalışma hayatını derinden etkilemiş ve özelleştirmenin toplumsal boyutunu ön plana çıkarmıştır.

Kapitalizmin ortaya çıkardığı bu tür olumsuzluklarla mücadele etmek için çare olarak sendikal örgütlenmelerin aktif olarak öne çıktığı görülmektedir. Sanayi devrimi sonrası esen modernleşme ve küreselleşme rüzgârlarının etkilediği çoğu yerde kapitalist sistemin doğurduğu ve ortaya çıkardığı sefalet tabloları ile karşı karşıya kalınmıştır. Buna duyulan tepkinin beslediği, demokratik açılımları sağlayan ve o açılımlardan beslenen sendikalar, özellikle son yüzyılın en önemli örgütlenmelerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Küreselleşme projesi geniş iktisadi, siyasi, toplumsal ve kültürel etkileri olan bir değerler dizisi değişikliği oluşturarak, İkinci Dünya Savaşı sonrası modernleşme projesinin yerini aldı. Siyasi düzeyde ise, 1989'dan sonra 'var olan' sosyalizmin yıkılması, hiç kuşkusuz yeni egemen söylem olarak neoliberal küreselleşmenin yolunu açtı. Sosyolojik kötümserlik zaten "elveda proleterya" diyerek "işçi sınıfının öldüğü" (Gorz, 1993:7) kanısının yayılmasına yol açmıştı ve bu görüşün toplumsal dönüşüm stratejisi de kendi kendini yok etti. Seattle 1999'a kadar geçen on yıl boyunca kapitalist küreselleşme kaçınılmaz bir süreç olarak görüldü ve her alanda egemendi.¹

Sendikaların yaşadığı güç kaybı; toplumsal-politik etkinliklerinin zayıflaması, üye sayılarının ve sendikalaşmanın oranının düşmesi, 1980'li yıllardan bu yana politikada ve sosyal bilimlerde "sendikaların geleceği" ve "emeğin rolü" konularını önemli tartışmalardan biri haline getirdi. 1970'lerde Altın Çağ ve Fordist uzlaşmanın sona ermesi, buna karşılık neoliberal iktisat politikalarının artan egemenliği, esnekleşme ve kuralsızlaşma (deregulation) yaklaşımlarının çalışma hayatında yaygınlaşması, ekonomide devletin/kamunun rolünün zayıflaması, işgücünün bileşiminin ve beklentilerinin değişmesi gibi faktörler nedeniyle sendikalar 1980'li yıllarla birlikte bir varlık yokluk sorunu ile karşı karşıya kaldılar. 1970'li yıllarda başlayan ekonomik kriz, Keynezyen iktisat politikalarını tahtından indirmekle kalmamış, sendikalara yönelik yoğun eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Çünkü özelleştirme politikalarını savunanlar, yalnızca kamu ekonomisini ve kamu mülkiyet alanını daraltmakla

1 Seattle, ABD'nin Washington eyaletine bağlı bir şehirdir. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ile sosyal ve siyasal bilimcilerce var olan sosyalizmin bittiği, liberalizm ve küresel kapitalizmin kesin zafer kazandığına kesin gözle bakılıyordu. Berlin Duvarı'nın yıkılması sadece var olan sosyalizmi değil, sendikaların yaslandığı sosyal fikirlere karşı liberalizmin üstünlüğünün tescili olarak da kutsanıyordu. On yıl sonra 1999'da Seattle'de Dünya Ticaret Örgütü, "işçi hakkı insan hakkıdır" diyerek sınıf mücadelesinin bittiğinin altını çizmeye çalıştı. Dünya Ticaret Örgütü toplantısı sırasında yapılan Amerikan sendikalarının çok önemli bir rol oynadığı gösteriler Ronaldo Munck (2003) tarafından bir başka seçeneğin habercisi olarak değerlendirildi. Munck, Seattle eylemlerinin küreselleşme sürecinde farklı açılardan değerlendirilmesi gerektiğinden bahisle "aşağıdan küreselleşme" vurgusu yapar. Munck aşağıdan küreselleşme yaklaşımının çoğun içerisine katılmasa da mücadeleciler yapıyla dolaysıyla ilgi duymaktadır.

yetinmemekte, yeni ekonomik düzenin gerçeklerine uygun yeni bir çalışma hayatını da kaçınılmaz olarak öngörmektedirler.

Küreselleşmenin kaçınılmaz sonucu olarak kamu kesiminin yeniden yapılanması, üretim sisteminde değişimler, çalışma ilişkilerinde, sosyal güvenlik, istihdam ve ücret sistemlerinde farklı uygulamaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıca küreselleşme, gelir dağılımındaki değişmelerin neden olduğu dengesizlikler üzerine yine monetarist projeler çerçevesinde yeni liberal politikalar arayışına girilmiştir. Bu çerçevede iletişim ve ulaşımda yenilik ve gelişim neticesinde hizmetler sektörünün ön plana çıkması, ulus devletlerin etkinlik alanlarının daraltılması, mikro ve bölgesel devlet arayışları, mevcut yapıları olduğu gibi sendikaları da temelden sarstı. Böylece yapısal değişmelerden işçi sendikalarının güç ve önem kaybederek menfi yönde etkilenmiş olması da olağan sonuçlardan birisidir.

Fordizm sonrası ortaya çıkan Postfordist anlayışa göre, devlet artık daha fazla sosyal politika ekseninde harcamada bulunmamalıdır. Yoksullukla mücadele ve refah toplumu oluşturmada devletin yapacağı en önemli katkı, özel sektörün önündeki birtakım engelleri kaldırarak yapısal girişimlerin önünü açması ve yeni istihdam alanların ortaya çıkmasını kolaylaştırması gerekir. Bu nedenle Postfordist dönemde, özelleştirme politikasıyla bu sorumluluğu devletin üstünden atmaya ve özel sektörün sorumluluğuna bırakmayı düşünmüşlerdir. İşçilerin sorunu, bir devlet sorunu olmaktan ziyade, ekonomi içinde yapısal bir sorun olarak karşımıza çıkma eğiliminin yoğun olduğu görülür. Bu bakış açısının bir sonucu olarak sendikalar, Fordist döneme göre Postfordist dönemde zayıflayarak güç kaybı yaşamıştır ve halen bu süreç devam etmektedir.

Bu tür çevresel faktörlerin etkisi ile özelleştirmenin çalışanlar ve çalışma hayatı üzerindeki sonuçları olarak, istihdam düzeyindeki değişme, işten çıkarma ve işsizlik, sendikasızlaştırma, toplu iş sözleşmelerindeki değişiklik, ücret yapısındaki değişme ve ücretlerdeki düşüş, çalışma şartlarında değişme ve sosyal güvenlikte zayıflama olarak sıralayabiliriz.

Çevresel faktörler sendikaların böylesi ciddi bir problem yaşayarak karşılaştığı krizde çok önemli bir paya sahip olmakla birlikte, sendikaların güç kaybetmesi sadece dışsal faktörlerle sınırlandırılmazlar. Ülkemizde sendikalaşma oranı düşük, ancak sendikaların parçalanmışlık düzeyi yüksektir. Bu ters orantı ek zorluklar meydana getirecek niteliktedir. Ayrıca, sendika içi demokrasi konusunda yaşanan sorunlar,

sendikaların en önemli içsel/yapısal sorunu olmaya devam etmektedir. Bu durum sendikaların üyeleriyle bağlarını zayıflatmakta, üyelerin kendi sendikalarına yabancılaşmalarına yol açmakta ve kamuoyunda sendikaların itibarını zedelemektedir. İşkolu sendikacılığı bir yandan güçlü sendikaların oluşmasına neden olurken bir yandan da büyük ölçekli hantal örgütlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Türkiye’de ise sendikalar çok daha ağır yapısal problemlerle karşı karşıyadır. Demokrasi kültürünün zayıflığı sendikaları da yaygın bir biçimde etkilemekte ve sendikaların en alt kademesinden başlayarak bir lider “başkan” kültü oluşmaktadır. Yönetim erkinin kendisi ve kullanılış süreleri sendikalarda önemli demokrasi açıkları doğurmaktadır. Sendika içi demokrasinin sınırlılığı ve lider kültürünün yaygınlığı nedeniyle üye ve sendikacı arasında yaşanan yabancılaşma çok yaygın bir durumdur. Dahası kimi ampirik çalışmalar belirli sendikalarda işçilerin işverenden daha çok sendikacıdan çekindiğini ortaya koymaktadır (Nichols;Suğur, 2005:209–232). Şeffaflık, özellikle de mali şeffaflık sendikaların önemli yapısal sorunlarından biri olmaya devam etmekte; üye ve potansiyel üyeler açısından önemli bir eleştiri konusu olmaktadır. Mali şeffaflık konusunda istisnalar bulunmakla birlikte sendikaların mali yapılarının şeffaf ve erişilebilir olmaması kronik sorun alanlarından biridir.

Ayrıca ülkemizde sendikal anlamda yaşanan ciddi problemlerden birisi de sendikalara yönelik güvenin düşük olmasıdır (TÜSİAD, 1991:TESEV, 1997:A&G, 2008:Urhan, 2004). Bu düşük seyrin pek çok etkene bağlı olduğu söylenebilir. İdeolojik-politik iklim, demokratikleşmede yaşanan sorunlar, sendikalara ilişkin yozlaşma algısı bunlar arasındadır. Ancak en önemli etkenlerden biri sendikaların “dar çıkar örgütü” haline gelmeleri ve üyelerinin çıkarları ile sınırlı bir perspektife sahip olmalarıdır.² Sendikalaşma oranının ve toplu pazarlık kapsamının düşük olduğu, toplu pazarlık düzeninin tekçi bir yapıda olduğu ülkemizde, sendikalar, kendi üyelerinin çıkarlarını maksimize eden “dar çıkar örgütleri” olarak ön plana çıkmaktadır. Buna karşın, Avrupa ülkelerinde sendikalaşma oranları düşmesine rağmen, sendikalara yönelik güvenin büyük ölçüde korunuyor olması, sendikaların üzerinde uzlaşım imza altına aldıkları toplu iş sözleşmelerinin üye olmayanlara da uygulanması, çok düzeyli-

2 1990’lı yıllardan itibaren yaşanmaya başlanan güven erozyonunun 2000’li yıllardan itibaren azaldığını gösteren kamuoyu araştırmaları bulunmaktadır. Bunlardan sonuncusu Eskişehir’de Deniz Kağnıcıoğlu ve Banu Uçkan tarafından yapılan işçi profili anketidir. (Uçkan;Kağnıcıoğlu:2009)Araştırmaya göre en çok güvenilen kurumlar sırlamasında Silahlı Kuvvetlerin % 43,6, Cumhurbaşkanlığının % 21,4 ve mahkemelerin % 11,7 ile ilk üç sırayı aldığı anket sonuçlarına göre işçi sendikalarına güven oranı % 4,1’dir .

çoğulcu bir toplu pazarlık düzeninin varlığı ve teşmil mekanizmasının yaygınlığını özellikle vurgulamak gerekir.

Bu sorunların tespiti ve temellendirilmesi noktasında yaptığımız literatür taramasında, sendikal teoriler ve kuramlara yönelik zengin bir kaynağa sahip olunmasına karşın, sendikaların özellikle 2000'li yılların başından itibaren salt direniş amaçlı eylemlerinin ön planda olduğunu görmekteyiz. Bu eylemlerin bir kısmı gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarına karşın işyerlerinde direniş şeklinde olurken, geri kalan bölümü ise, hukuk mücadelesi şeklinde kendini göstermiştir. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz gibi bütün olumsuzlukları dışsal sebeplere bağlı olarak algılamaya çalışan sendikal yaklaşım, neden sonra yapısal sorunların farkına vararak yönünü bu noktaya çevirmiştir. Çalışma kapsamında incelediğimiz Petrol-İş gibi bazı sendikalar yaklaşımlarında değişikliğe gitmeye çalışsa da Türkiye'deki sendikal anlayışın genel eğilimi hâlâ klasik tavırdan yana, salt örgütlenme ve direnme noktasında durmaktadır.

Çalışmamıza konu olan Tüpraş, kurumsal anlamda Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve stratejik yönleriyle önemli bir kuruluştur. Türkiye enerji alanında kullandığı toplam kaynaklarının %10 ila %15'lik bölümünü kendi öz kaynaklarından karşılayan bir ülkedir (Petrol-İş, 2000b:15). Geri kalan %85-90'lık kısmını ise ithal etmektedir. Türkiye'nin de üyesi olduğu OPEC üyeleri başta olmak üzere, diğer ülkelerden temin edilen petrol ve petrol türevi ürünlerin ekonomi üzerindeki yükünü, kaynaklarımızın yurt dışına giderek içerideki, istihdam ve üretime olan olumsuz etkisini de düşündüğümüzde daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca büyümekte olan ekonominin enerji ihtiyacını karşılamak, artacak istihdam ihtiyacının mevcut işsizlik problemi çözümünde oynayacağı rol ve uluslar arası arenada doğu-batı koridoru olarak adlandırılan bölgede bulunmamız nedeniyle Tüpraş'ın ciddi bir stratejik öneme haiz olduğu açıkça ortadadır. Çalışmamızda da görüleceği üzere benzerleriyle karşılaştırıldığında; dünya petrol sektörünün eğilimine uygun olarak kurulup çalıştırılan Tüpraş, oldukça genç ve modern bir kuruluş olarak değerlendirilebilir. 1930 Yılından bugüne toplam 9 rafinerinin kurulduğu ve bunlardan 1942 yılında kurulan Batman Rafinerisi'nin uluslar arası sanayi ölçeğinde gerçek anlamda bir tesis olma özelliği taşıdığı dikkate alındığında, dünyadaki örneklerine göre yeni ve hâlâ verimli sayılabilecek bir konumda olduğu görülecektir. Buna rağmen Tüpraş'ın özelleştirme kapsamına alınmış olması ciddi tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmaların ana eksenini; milli bir kuruluş olarak stratejik bir değerde oluşu

ile KİT'ler arasında ekonomik değer ve getirisi üzerine kuruldu. 1983 Tarihinde Tüpraş adını alan bu işletmeler topluluğunun özelleştirme süreci çalışmamızda da belirtildiği üzere 26 Ocak 2006 tarihinde Özelleştirme Yüksek Kurulu ve Koç Holding arasında yapılan Hisse Satış Sözleşmesi ile nihayet bulmuştur. Petrol-İş'in bu süreçte aldığı tavır ve yaptığı mücadele bu süreci engelleyememiştir. Ancak 2004 yılında iptal edilen ihalenin ardından 2005 yılında yenilenen ihale neticesinde, ihale bedelinin 1 milyon 302 bin dolardan 4 milyon 140 bin dolara çıkmasına neden olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de resmi olarak 1984'de başlatılan özelleştirme sonucu, sendikaların özelleştirmeye bakışını, tutum ve algı değişikliğini, KİT'lere yaklaşımlarını, gelir düzeylerindeki ve başka sosyal politika uygulamalarıyla ilgili girişimlerden memnun olup olmadıkları ve sendika yöneticilerinin beklentilerini ortaya çıkarmaktır. Bu amaçtan hareketle Kırıkkale ilinde Petrol-İş Sendikası yöneticilerinin Tüpraş özelleştirmesine yaklaşımları, anket ve mülakat tekniğiyle veriler toplanıp bu veriler sosyo-ekonomik açıdan analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anket, kişisel bilgiler (9 soru), ekonomi ve KİT'ler (7 soru), özelleştirme ve sendika (20 soru) gibi toplam 36 sorudan oluşan ana konuları içermektedir. ³ Soruların büyük bir kısmı (33 adet) kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. Anket uygulaması yapılan katılımcılardan daha detaylı düşüncelerini almak için bazı sorularımız ise (3 adet) açık uçlu olarak hazırlanmıştır. Bazı sorular ise (8 adet) kapalı olmakla birlikte açık uçlu tercihler de bırakılmıştır. Mülakat soruları ise 8 adet olup, yarı yapılandırılmış mülakat tekniği uygulanmıştır. Böylece katılımcılardan konu ile ilgili daha detaylı bilgi alınması amaçlanmıştır.

İçerik ve yöneme ilişkin açıklamaların ardından çalışmanın bölümlerine geçilebilir.

3 Araştırmanın amacı çerçevesinde sadece sendikada görevli yöneticiler ile işyerlerinde sendika temsilcisi ve temsilci yardımcılardan oluşan bir örneklem üzerinde anket ve mülakat çalışması yapılmıştır. İlgili sendika şubesinde yönetici, temsilci ve temsilci yardımcısı olarak toplam 33 kişi bulunmaktadır. Buna karşın toplam 37 katılımcı üzerinde bu çalışma yapılmıştır. Toplam 37 katılımcıdan Petrol-İş Kırıkkale Şubesinde görevli; 1 Başkan, 1 İdari Sekreter, 1 Mali Sekreter, 5 Yönetim Kurulu Üyesi, 3 Denetim Kurulu Üyesi, 3 Disiplin Kurulu Üyesi, Kırıkkale'de bulunan bağlı işyerlerinde görevli 13 temsilci ve temsilci yardımcısı toplam 27 katılımcı ile yüz yüze anket ve bazı yöne derinlemesine mülakat uygulaması yapılmıştır. Petrol-İş Kırıkkale Şubesine bağlı ama işyerleri Kırıkkale dışında olan 11 kişiye soru formları gönderilerek cevaplandırılması istenmiştir. Bunlardan yalnızca birisinden cevap alınamamıştır. 27 katılımcıdan 5'i, sendika şubesinde ve Kırıkkale'deki fabrikalarda daha önce yönetici ve temsilci olarak görev yapan kişilerdir.

Bu çalışmamızda imkânlarımız ölçüsünde teorikten pratiğe doğru bir seyir takip edilmeye çalışılmıştır. Buradan hareketle **birinci bölümde**, öncelikle tezimiz kapsamında yer alan ve işe yarayabilecek temel kavramlara değinmeye çalışılmıştır. Ardından işçilerin bir baskı gurubu olarak ortaya çıkmalarında etkili olan sosyolojik bir olgu olan sendikayla ilgili kuramsal yaklaşımlara yer verilmiştir. Bu kısımda, kamuoyu oluşturmanın aktörleri olarak baskı grupları, sivil toplum ve sendikalara yer verilmiş ve tarihi süreç içindeki gelişimlerine değinilmiştir. Sosyolojik kuramlarda daha çok Karl Marx, Max Weber ve Ralf Dahrendorf'un fikirlerinden yararlanılmıştır. Daha sonra ise, genel ve özel sendika teorileri ele alınmıştır.

İkinci bölümde çalışmamızın öznesi durumundaki sendikaların tarihi gelişimleri ele alınmıştır. Sendikanın doğuşu, işlevi ve niteliği tarihsel perspektifte değerlendirilmiştir. Küresel ve yerel yaklaşımlar süreç içerisinde izah edilmiştir. Kronolojik izahın ardından dünyadaki gelişmelere yer verilmiştir. Türkiye'deki gelişmelerin ve yaşanan sorunların izahına çalışılmıştır. Dışsal ve yapısal problemlerin sendikaların üzerindeki etkisi değerlendirilmiş ve gelecekteki eğilimleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise, özelleştirme üzerine literatür açıklamaları yapılmasının ardından araştırmanın ana konusu olan "Tüpraş Özelleştirmesi" üzerine yapılan çalışma değerlendirilmiştir. Özelleştirmeden hareketle genel olarak Tüpraş'ın konumu ve özelleştirilme süreci ele alınmıştır. Daha sonra özel olarak Petrol-İş Sendikası'nın tarihi, anlayışı ve yaklaşımlarına yer verilmiştir. Sendikanın Tüpraş özelleştirmesinden hareketle özelleştirmeye bakışları, eleştiri ve değerlendirmeleri açıklanmaya çalışılmıştır. Ardından çalışmamızın uygulama kısmına geçilmiştir. Araştırmanın amacı, yöntem ve tekniğinin izahının ardından ileri sürülen varsayımlardan sonra araştırmanın bulgularına geçilmektedir. Bu bulgularda katılımcıların yaş, eğitim, meslek ve gelir düzeyi gibi demografik ve ekonomik durumlarının değerlendirilmesinin ardından; sendika yöneticilerinin ekonomi, KİT'ler ve özelleştirme hakkındaki düşünceleri incelenmeye çalışılmıştır.

BÖLÜM I

KAVRAMSAL VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

1. KAVRAMLAR

1.1. Sanayi Sosyolojisi

Çalışma veya iş sosyolojisi olarak ta nitelenen sanayi sosyolojisi, örgüt sosyolojisi, psikoloji, sosyal psikoloji, iş idaresi, ekonomi gibi birçok sosyal bilimin ve bu bilimlerin özel dallarından birçoğunun çeşitli düzeylerde kurdukları ilişkileri kapsamakta ve toplumsal gerçeğin bütünlüğü açısından bunları toplumun yapısına göreli olarak bir sentez haline getirmeye çalışmaktadır. Bir sanayi sistemini konu olarak inceleyen sanayi sosyolojisi, iş yerinin yapısı, güvenliği, sendikalaşma hareketliği, verimlilik, işçi işveren ilişkileri, sanayi ve toplum ilişkileri gibi konuları inceler (Özkalp, 1993:8). Son zamanlarda sanayi sosyolojisi ile ilgili yapıtların boş zamanların değerlendirilmesi konusunda giderek daha fazla yer ayırdığı da bilinmektedir.

Emek, sonuçları neredeyse hemen tüketilen ve yaşamı sürdürme amacıyla planlanmış bedensel faaliyettir. Çalışma ise, dünyada nedensellik sağlayan, ellerimizle üstlendiğimiz aktivitedir (Grint, 1998:8–12). Grint, çalışma sosyolojisini endüstriyel sosyoloji ya da meslekler sosyolojisine indirgemez; tüm bunların çalışma sosyolojisinin farklı yönleri olduğunu iddia eder.

Batı kültürü uzun süre, çalışmayı özgür insana ve egemen sınıflara lâyük olmayan alçaltıcı bir görev olarak değerlendirmiştir. Bu değer yargısı özellikle Fransız Devrimi ile kökünden yıkılmış, çalışma ve girişimcilik ruhunu temel erdemler olarak belirleyen bir anlayışı gelişmeye başlamıştır. Buna rağmen üretici çalışmanın kendini ortaya koyup saygınlığının herkesçe benimsenmesi için yirminci yüzyılı beklemek gerekmiştir. Bu süreçte çalışma ve iş kavramları değişmeye başlamış ve bunun da en önemli etkeni sanayi devrimi olmuştur. Süreç, insan emeğinin yoğunluk ve süre bakımından makine tarafından ikame edilmesiyle bambaşka bir hal almıştır. Fakat artan otomasyon yeni sorunlar doğurmuş, çalışmanın toplumsal önem ve üstünlüğü bir ölçüde boş zamanların değerlendirilmesi konusuna dönüşmüştür. Teknolojinin gelişmesi, mesleki eğitimin yenileşmesi gereğini zorunlu kılmıştır. Böylesi bir hızlı değişim sürecinin oluşturduğu sorun ve çatışmalar aslında kişilerin psikolojik direnmelerinden de kaynaklanmış; yani kişilerin psikolojik yapıları, teknolojik değişimin hızına ayak uyduramamıştır. Nitekim ilk işçi hareketlerinin, dokuma makinelerinin sanayide

kullanılmaya başlaması ile ortaya çıkması bir rastlantı değildir. İşsizlik korkusu teknolojik gelişmeye direnç göstermiştir. Gündelik yaşam gerçekliğinin sınırlarını belirginleştiren boyutlardan biri de modern dönemde rolü artan “iş” kavramıdır. İnsanlık tarihinin başlangıç aşamasında yalnızca “geçim sıkıntısı” ile sınırlı olan iş, günümüz toplumlarında maddi gereksinimlerin yanında psikolojik, sosyal ve kültürel gereksinimleri de kapsar hale gelmiştir. Bu durum “iş” kavramının üretim süreci ile sınırlandırılmasını güçleştirmiştir. Üretim süreci ile sınırlandırılmayan sosyal boyut, iş kavramına bir “yaşam” niteliği kazandırmıştır. Gelir düzeyine göre şekillenen iş yaşamı, zamanla iş-dışı yaşamdan ayrılması sonucunda oluşan bu ölçülerden ilki “sürekli istihdam”, ikincisi emeğin karşılığı olan “ücret”, üçüncüsü “makine ile etkileşim” ve sonuncusu ise “bireysel modernleşme” eğilimidir. Fabrika işçiliğinin son ölçütü olan bireysel modernleşmenin diğer üç niteliğin uzantısı olması, iş yaşamında kazanılan niteliklerin iş-dışı yaşamı etkileyip etkilemediğine ilişkin soruları da beraberinde getirmiştir (Güzel, 2008:12). Üretim-tüketim ilişkisi iş yaşamı ile iş-dışı yaşamı yakından ilişkili hale getirirse de, üretim verimliliğini artırmayı ön plana alan kapitalist üretim ilişkileri, iş yaşamının iş-dışı yaşamdan ayrı tutmayı hedefler.

Hıristiyanlığın farklı bir görüşü vardı. Çalışma, insanlığa esas günahın doğrudan bir sonucu olarak ve dolayısıyla, şeytanın ve beden kışkırtmalarından kaçınmak için bir yol ve bir keffaret olarak yüklenmişti. Çalışan sınıf için, çalışma, bir görevden çok maddi bir gereklilik iken, aristokrasi için, maddi bir gereklilik olmaması sebebiyle, sadece bir ayrımı ifade etmesi açısından önemliydi; eğer çalışmak zorunda idiyse, aristokrasiden dışlanırdınız. Marx için, emeğin maddi sonuçları, yalnızca insani özelliklerini belirginleştirdiği sürece önemliydi. İnsan çalışma ile kendini gerçekleştirmiş oluyordu. Bu da Marx’a göre komünist düşüncenin merkezini oluşturuyordu. Marx’tan farklı olarak Hegel, emeğin sonuçları ile değil, sadece emek süreciyle ilgilenmiştir: Hegel’i ilgilendiren doğada yapılan maddi değişiklikler değil, emeğin, insan bilincinin oluşması ve çoğalmasında esas olduğu gerçeği olmuştur (Grint, 1998:23–26). Marx için, emeğin maddi sonuçları, yegâne insan özelliklerini somutlaştırdıkları sürece önemliydi: çalışma kendini gerçekleştirme, Marx’ın komünist vizyonunun kalbini teşkil ediyordu. Marx, Hegel’in emek ve karşılıklı etkileşim ikilisini uyarlamakla birlikte, ikincisini birincisine göre ikinci plana atmıştır.

Kapitalizmin kazandığı yeni boyut, işçilerin “çalışma süresinin kısaltılması”, “prim”, “iş, kaza ve sağlık sigortası”, “emeklilik” ve “örgütlenme” gibi sosyal haklarını

garanti altına almayı gerektirmiştir. Sosyal güvencesi artan işçi, orta sınıf yaşam standardını yakalamak için daha fazla tüketim eğilimine girmiştir. Tüketim, bu noktadan sonra sosyolojinin önemli konularından biri olmuştur. Çünkü tüketim, ihtiyaç ve isteklerin karşılanması için gerekli olan, mal ve hizmet gibi üretim çeşitlerine ve paraya ya da onun yerine geçebilecek bir değere dayalı, zaman ve mekâna bağlı olan sosyal ve ekonomik bir ilişki biçimidir. Bu tanımdan hareketle tüketimin sosyal sınıfların kendilerini ifade etme biçimi olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Modern toplumlardaki tüketim, geleneksel toplumlardaki yalnızca mal ve hizmetlerin tüketilmesinin ötesinde değerlerin de tüketilmesi gerçeğini içinde barındırır. Dolayısıyla tüketim artık sadece ekonomik bir olgu olarak algılanmamakta, bir kültür ve sosyal olgu olarak kimlikler üzerinde etkin olduğu kabullenilmektedir (Orçan, 2004:13). Dahası işçi sınıfı, Marksist yaklaşımın ortaya koyduğu feodal toplumdan kapitalist topluma geçiş sürecinin aşaması olan sınıf bilincindeki değişimi teyit eden bilinç kaymasını sağlamaktadır. İşçi sınıfı bilincinin orta sınıfın tüketim eğilimi ile yer değiştirmesi, aynı zamanda kapitalizmin hedefine ulaştığının en önemli göstergelerinden birini oluşturur. Önceleri, sadece batı ile sınırlı olan kapitalist üretim sistemi, zamanla “batı-dışı toplumları” da etkilemeye başlamıştır. Ucuz hammadde için batı-dışı toplumları seçmesi ve batının işlediği ürünlerin batı-dışı toplumlarda da tüketimini artıracak sosyo-ekonomik politikalar üretmesi, kapitalizmin batı-dışı toplumlar üzerindeki etkisini açıkça ortaya koyar. Batılılaşmanın politik-ideolojik alanla sınırlı değerlendirilmesi, öte yandan batılılaşan toplumların batının birebir yaşadığı endüstri devriminin etkilerini göz ardı etmeleri ile sonuçlanmıştır (Güzel, 2008:13). Batılılaşmanın kendi toplumumuzda da uzun süre politik-ideolojik alanla sınırlandırılması, endüstri devriminin çağdaş toplumun oluşumundaki rolünün ancak endüstri devriminden birkaç yüzyıl sonra anlaşılabilmesine yol açmıştır.

Batı kültürünün batı-dışı toplumlar arasında kitleselleşerek küreselleşmesi konusunda özellikle Amerikan kültürünün etkili olduğu görülmektedir. Amerikan kültürü, Batı medeniyetinin günlük hayatta olan etkinliğine katkı sağlamış ve ivme kazandırmıştır (Orçan, 2004:17). Özellikle İki toplum arasındaki farklılığın “batı tipi sınıflı toplum” eksikliğinden kaynaklandığının farkına varılması üzerine, gecikmeli de olsa burjuva oluşturma uğraşına gidilmiştir. Ne var ki koşulların batılı burjuvazinin ortaya çıktığı sosyo-ekonomik bağlamdan farklı olmasının yanı sıra dünya genelindeki “ekonomik ve politik kriz”ler, ulusal burjuvazinin sermaye birikimini büyük ölçüde

engellemiştir. Güzel, bu süreçte burjuvazinin bürokrasi denetimini kırarak sermaye birikim sürecinde önemli aşama kaydettiğini belirtir. Ancak büyük çabaların ardından bürokrasiden kurtulan burjuvazi bu sefer de “dış sermayeye bağımlılık” tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Endüstrileşme ile birlikte dışa bağımlılık daha da artmıştır. Zaman zaman azaldığı dönemler olmakla birlikte konjonktürel yapı nedeniyle sosyo-ekonomik politikalar gitgide gelenekçi-liberal anlayışa yönelmiştir (Güzel, 2008:14). Süreçte geleneksel iş-güç biçiminin yapısı değiştikçe çeşitli işletmeler kurulmaya başlanmıştır. Özellikle dış sermayenin güdümünden kurtulmaya çalışan çiftçi ve zanaatkâr, geçimini temin etmekte oldukça zorlanmaya başlamıştır. Çiftçiden farklı olarak zanaatkâr, seri işletmelere yöneldikçe ve fabrikalara yöneldikçe endüstrileşmenin olumsuz etkilerini mümkün olduğunca azaltmaya çalışmıştır. Çoğu yerde de zanaatkâr imalathanesini fabrikaya dönüştüremediği için adeta fabrikalarda işçi olarak çalışmaya zorlanmıştır. Bu yeni yaşam tarzı tercihi, başta tüketim olmak üzere kendi değer, norm, hukuk ve ekonomisini içerisinde barındırdığı için kendine özgü bir sistemi vardır. Tüketim kültürü, bir sistem iddiası olması nedeniyle, bunalıma neden olmamak için çelişki kabul etmez (Orçan, 2004:19). Bunalıma neden olma durumu, tüketim eğilimi ve kültürünün kapitalizm sistemi açısından sorunlu bir aşamanın varlığının göstergesidir. Çalışmak, bu süreçte Marksist bakış açısıyla değerlendirildiğinde kendi mantığı içerisinde sorunu çözen anahtar olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmak modern öncesi dönemde daha çok serflik biçiminde kendini gösterir. Serfliğin en önemli özelliği ise, ücret oluşmadığı için emeğin karşılığının beslenme, barınma ve giyim gibi temel maddi gereksinimlerin karşılanması ile sınırlı olmasıdır. Buna karşılık modern dönemde ücret yaygınlaşmış; ücretin yaygınlaşması ise maddi gereksinimlerin yanı sıra sosyal gereksinimlerin de karşılanmasında önemli araç haline gelmiştir. Böylece iş gücü gündelik yaşamda daha da özgürleşmiştir (Güzel, 2008:20). Özgürleşme sürecine ivme kazandıran etkenlerden birisi de endüstri devrimidir.

İş kavramının geleneksel anlamı ile modernleşme sürecinde kazandığı anlam arasındaki farklılaşma, üzerine önemle durulması gereken bir konudur. Çalışmanın geleneksel anlamının değişimine ilişkin “erken” ve “geç” olmak üzere iki farklı dönemden söz edilir (Tolan, 2005:24). Bu süreçte endüstri devrimi ile Fransız İhtilâlini ilişkilendiren Tolan “*batının, uzun bir süre çalışmayı ‘özgür insan’a ve ‘egemen sınıflar’a layık olmayan ‘alçaltıcı bir etkinlik’ olarak değerlendirdiğini; ancak bu değer yargısının, çalışmayı temel erdemler olarak belirleyen bir ahlak anlayışına ivme*

kazandıran Fransız İhtilali ve endüstri devriminin etkisiyle dikkate değer bir değişim sürecine girdiğini “ortaya koyar. Çalışmanın değişen anlamını Reform hareketleri ile ele alan Luther, çevirdiği kutsal kitapta “beruf”(meslek) kelimesine gönderme yapar. Beruf kelimesi, “çalışmanın ’insanın esas ödevi’ anlamına geldiği gibi ‘Tanrının iradesine uymak’ anlamına da gelir.” Manad’a göre “*çalışmaya atfedilen anlamın olumlu yönde değişmeye başladığı ilk dönemin 16.yy. olması, el emeği ve alın teri gibi insan emeğini yücelten değerleri ön plana Rönesans’tan ileri gelir*” (Tolan, 2005:25). Çalışmanın temel erdemlerden birine dönüşmesinde, Weber’in “iş etiği” argümanının göz önünde bulundurulması oldukça önemlidir.

1.2.Endüstri İlişkileri ve Küreselleşme

Endüstri ilişkileri, sanayileşmenin bir ürünü olan, işçi ve işveren arasındaki bireysel ilişkilerden örgütlü gruplar arasındaki ilişkilere geçişle ortaya çıkan, devletin az veya çok müdahale ettiği, merkezinde bölüşümün ve çalışma koşullarının yer aldığı toplu pazarlıklara dayalı olan emek ile sermaye örgütleri arasındaki kurumsallaşmış ilişkileri ifade etmektedir. Devlet - işçi örgütü - işveren örgütü veya işveren arasında kurumsal, işçi - işveren arasında bireysel olarak yürütülen ilişkileri inceler. Tarafların her biri aktif rol üstleniyorsa sosyal diyalog vardır. Taraflardan her hangisinin olmaması endüstri ilişkileri sistemini etkiler. Tarih olarak sanayi devriminin belli bir noktasından sonra başlar. Endüstri ilişkilerini etkileyen faktörler; yasal, siyasi, tarihi, ekonomik, sosyo-kültürel, coğrafi ve uluslararası faktörler olarak sıralanabilir. Endüstri ilişkileri tarafları (işverenler, işletme yöneticileri, işçiler, sendikalar, hükümet) arasında var olan gerilimi ve çatışmayı çözmek ve uzlaşmacı bir yol bulmak için kullanılan stratejiler, teknikler ve metotlardır. Geçmişten bugüne endüstri ilişkilerine bakıldığında sistemin değiştiği düşüncesinde birçok araştırmacı ve uzman hem fikirdir fakat bu sistemin dönüştüğüne yani radikal değişiklikler içerisine girip, şekil değiştirdiğine yönelik de inançlar ve tezler mevcuttur. Bir devletin sosyal devlet görevini yerine getirebilmesi için endüstri ilişkileri sisteminin oturmuş olması gerekir (Kağnıcıoğlu, 1999:21–24). Kağnıcıoğlu bunun tartışabileceğini, ama için çok da uzaklara gitmeye hiç gerek olmadığını söyler. O’na göre sistemin tarafları eğer olması gereken dengeyi sağlayamıyorsa, bu durumdan zararlı çıkan sadece yine sistemin içindeki bir taraf olan emekçiler olacaktır.

Endüstri ilişkileri sistemi, siyasi ve iktisadi sistemin bir alt sistemi olarak bu değişimlerden büyük ölçüde payını almaktadır. Giderek yoğunluk kazanan uluslararası

rekabet, liberal pazar ekonomileri ile ortaya çıkan ekonomideki yapısal değişmeler, teknolojik gelişmelerin beraberinde getirdiği istihdam sorunları, istihdamın dağılımında ve işgücünün nitelik yapısındaki farklılaşma, endüstri ilişkileri sistemini derinden sarsmaktadır. Batı endüstri ilişkileri sisteminin 1970’li yıllarda başlayan ve 1980’li yıllarda giderek belirgin hale gelen yeni bir eğilim içine girdiği ve yeniden yapılandırılmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Uluslararası ekonomik çevre şartlarının değişmesiyle ortaya çıkan bu dönüşüm sürecinde, sanayileşmiş ülkelerde istihdamın sanayiden hizmetler kesimine kaymasına ve beyaz yakalıların sayısındaki artışa neden olmuştur. İlâveten teknolojik gelişmeler ve buna bağlı olarak iş organizasyonlarının değişime uğraması, artan işsizlik, esnek üretim ve yönetim tekniklerinin uygulanmaya başlaması, bireysel beklentilerin kolektif beklentilerin üzerine çıkması, emek piyasası koşullarının işçiler aleyhine değişmesi ve işverenlerin endüstri ilişkilerindeki inisiyatiflerini üst seviyelere çıkarmıştır (Kocabaş, 2004:35). Bu yeniden yapılanma süreci, yeni farklı dönemlerin endüstri ilişkilerinde ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Endüstri ilişkileri; serbest dönem, müdahaleci dönem ve esneklik dönemi olarak genellikle üç ana döneme ayrılarak incelenmektedir. Serbest dönemde arz ve talep dengesine göre oluşan kurallar ve şartlar temel belirleyici iken, müdahaleci dönemde devletin düzenleyici ve koruyucu gücü ile işçiler lehine düzenlenmiş kurallar ve şartlar ön plana çıkmıştır. Müdahale döneminde devletin endüstri ilişkileri sistemindeki rolünün artmasıyla birlikte, işçiyi koruyucu boyutu ön plana çıkmıştır. Son yıllarda devletin işçileri koruyucu rolü ve katı yasal düzenlemeler; ekonomik, sosyal ve siyasal alanda yaşanan gelişmeler tartışma konusu olmuş ve devlet müdahalesinin azaltılmasına yönelik talepler esneklik dönemini gündeme getirmiştir. Sanayileşmenin evrenselliğinden hareket edilerek, endüstri ilişkileri sistemlerinin sahip oldukları farkların azalacağı tahmin edilmiş ve bu gelişmeyi ifade etmek üzere “yakınlaştırma tezi” gündeme getirilmiştir (Yorgun, 2007a:4). Bu politikaların sonucu işgücü “merkez” ve “çevre” işçiler olarak iki gruba ayrılmıştır. Merkez işçiler sendikalı ve âdem-i merkeziyetçi bir toplu pazarlık içinde kalırken, çevre işçiler ferdi sözleşmeye dayalı ve sendikasız olarak çalışmaktadır.

Endüstri ilişkileri sisteminin değişim ve dönüşüm yönüne baktığımızda bu gerçeği tespit etmek mümkündür. Marx’ın sınıf savaşımına dayalı bakışı ve Webber’in işçi ücretlerini ve çalışma şartlarını rekabet dışı bırakma anlayışı yerini, Wisconsin ekolünün “*Endüstri ilişkilerindeki siyasal hareketlerin zamanla ekonomik hareketlere*

dönüşeceği” teorisine bırakmaktadır (Yorgun, 2007a:6). Endüstri ilişkilerindeki uzlaşmacı eğilimlerin son yıllarda hızla arttığı bir gerçektir; ancak uzlaşmanın bir kabulden çok mecburiyetten ortaya çıktığı iddiaları da dikkatten kaçmamaktadır.

Son dönem endüstri ilişkileri anlayışında toplum merkezli olmaktan birey merkezli olma yönünde bir gelişme söz konusu. Hatta bu sürecin sendikasız endüstri ilişkileri noktasına doğru gittiği de ifade edilmektedir. Yönetim etkinliğini ön plana çıkaran görüşlere karşın sendika endüstri ilişkileri değerler dizisi sendikaların, yönetimin ve hükümetin çıkarlarını bir denge halinde temsil edilmesini sağlamaya çalışmaktadır. *“Çatışma, çoğulculuk, çıkar farklılığı ve hoşnutsuzluk eski endüstri ilişkileri paradigmasının temel varsayımlarıken; işbirliği, katılım, esneklik ve memnuniyetin yeni endüstri ilişkileri paradigmasının temel varsayımları olduğu belirtilmektedir”* (Yorgun, 2007a:28). Ayrıca gelişen teknoloji ve değişen işgücü niteliği, beraberinde mevcut istihdam yapısının yaş olarak genç nüfus yapısına sahip olma zorunluluğu doğurmasına ve eğilimin de bu yönde olmasına rağmen 45 yaş üstü grupların istihdam içindeki payı yükselme eğilimindedir. Bunun iki nedeni olduğu düşünülmektedir. İlki, “birey”in vasıf gerektiren işler için uzun süre eğitim alma ihtiyacının olması, diğeri ise meslek içi eğitimin giderek yaygınlaşması nedeniyle daha uzun soluklu çalışma durumunun ortaya çıkmasıdır (Kurtulmuş, 1996:154–157). Böylece, yeni genç elemanların işe alınması yerine, teknolojiye eski çalışanların teknolojiye adapte edilerek uzun süre firmada kalmalarını sağlanmaktadır. Bu da yaş seviyesinin yükselme eğilimine neden olmaktadır.

Yaşanan süreçte sendikal açıdan ortaya çıkan olumsuzluklara karşın Munck, genel olarak güvenlikten yoksun olma durumunun haddinden fazla kötüye yorulduğu kanaatinde. Yaşanmakta olan toplumsal dönüşümlerin muhakkak olumsuz sonuçlar doğuracağına hükmetmek hata olur. Örneğin işgücü esnekliği genelde işçiler için zararlı bir süreç olsa da bazı olumlu açılardan da görülebilir. Beck’in bahsettiği farklılaşma ve belirsizlik kavramları her zaman olumsuz anlamlar içermeyebilir, belki de bunlar modernizmin artık toplumu düzenleyen bir ilke olmayacağını işaretidir (Munck, 2003:19). Dünya işçilerinin büyük bir çoğunluğu açısından çalışma zaten her zaman düzensiz olmuştur ve küreselleşmenin yaptığı bu gerçeği genele yaymaktır.

Munck, emeğin dünyasının diğer toplumsal hareketlerin küreselleşme karşıtı ya da taraftarı olmak yerine, küreselleşmenin bir süreç olarak karmaşıklığını anlamaları gerektiğini düşünüyor (Munck, 2003:20). 1980’li yılların başında Dünya Bankası’nın

kalkınmayı bir ulusal iktisadi büyüme süreci olarak görmeyi bırakıp kapitalist piyasaya katılma ve eklemleme ile eşdeğer bir kavram olarak kabul ettiğine görülür. Böylece küreselleşme projesi geniş iktisadi, siyasi, toplumsal ve kültürel etkileri olan bir değerler dizisi değişikliği oluşturarak II. Dünya Savaşı sonrası modernleşme projesinin yerini aldı. Günümüzdeki haliyle küreselleşme, proleteryanın yayılmasından çok bilgisayarların yayılmasına dayanan bir süreçtir.

Küreselleşme taraftarı ya da tam karşıtlığı ikileminin de sorgulanması gerektiğini belirten Munck, emek ve toplumsal hareketlerin küreselleşme ile olan ilişkisini ele alan pek çok platformda bu basit “taraftar ya da karşı” olma seçeneğiyle baş başa bırakılmaya çalışıldığını söyler. O’na göre küreselleşme devam eden bir süreç ve onu durdurmaya çalışmak tamamıyla sonuçsuz bir stratejik çıkmaz bir yoldur. Bu konuda “mecburiyetçi” yaklaşımı irdeler ve mecburiyetçi varsayımların, bizi yazılı kanunlara benzer birtakım güçler tarafından oluşturulmuş, dışına çıkılması imkânsız toplumsal kurallar çerçevesinde yaşayan kuklalar olarak gördüğünü belirtir. Aynen Marx’ta olduğu gibi, ne hukuk benzeri ne de doğal bir olgu olan küreselleşme gibi bir süreçle karşı karşıya gelindiğinde kendisini seçeneksiz biri olarak gören “yanlış mecburiyetçilik” yaklaşımından kaçınılması gerektiğini söyler (Munck, 2003:36–38). Munck, aşağıdan küreselleşme konusunda da “Seattle Savaşı”na sıklıkla dem vurur.

Munck aşağıdan küreselleşme yaklaşımının çoğun içeriğine katılmasa da mücadelecı yapısı dolayısıyla ilgi duymaktadır. Küreselleşme, uluslararasılaştırıcı etkisi çok daha yoğun olan bir süreç ve bu süreçle mücadele eden hareketler de daha çeşitli. Küreselleşmeye karşı sadece emek hareketi değil, çoğulcu, hatta “yapısalcı” hareketlerin pek çoğu da mücadeleye girmek istiyor (Munck, 2003:39). Polanyi’nin “*Sosyalizmin esasen uygarlığın doğasında bulunan bir eğilim olduğunu*” ifade ederek, bu eğilimin kendi kurallarına göre işleyen piyasayı, bilinçli olarak demokratik topluma bağımlı kılarak aşmaya çalıştığını belirtir.

Kapitalizmin uluslararasılaşması ile kastedilen, kapitalizmin, hem de başta kamu kesimi olmak üzere bugüne kadar egemen olmadığı sektörleri de kapsayarak içsel yayılmasıdır (Erdoğan, 2003:253). Bu anlamda özelleştirme, küreselleşmenin esas özelliğidir.

Küreselleşmenin nasıl yorumlanması gerektiği üzerine değerlendirme yapan Koray, kültürel değişimin ön plana çıkarılmasına değinir. Küreselleşmeyi kapitalizmin veya piyasanın bir evresi olarak açıklayan yorumları kültürü, kültürel farklılıkları göz

ardı ettikleri için eleştirmekte ve bugünkü küreselleşme sürecinin kültürel bir dönüşümle açıklanabileceğini ileri sürmektedir (Koray, 2003:48). Küreselleşme kavramının ortaya çıkmasına kadar tüm değişimler modernleşme kavramıyla açıklanmaya çalışılırdı. Şimdi ise değişimler karşısında birlikte rekabete girmesi, aslında küreselleşmenin, modernleşmenin ya da modernizmin hayatın her alanında genelleşmenin adı olarak karşımıza çıkmasına neden olmuştur (Orçan, 2004:208–209). Bu süreçte önemli olanın, küreselleşmenin ne olduğunun ötesinde karşısında nasıl durulacağını, nasıl karşılanacağını da bilinmesidir. Bilinçli olma durumun, olası olumsuzluklardan en az etkilenmeyi sağlayacağı düşüncesi son dönemlerde sıkça dile getirilen hususlardandır.

Yüksel Akkaya ise, günümüzdeki küreselleşme olarak adlandırılan yeni sürecin, emeğin sömürsünün yoğunlaştırdığını, işçi sınıfının etkisizleştirilmeğe çalışıldığı bir olgu olarak, etkisini girdiği her alanda duyurduğunu belirtir (Akkaya, 2003b:221). Türkiye de bu süreçten farklı boyutlarda etkilenmiş, işçi sınıfının yapısı üzerinde gözlemlenebilir değişimler meydana gelmiştir. Dün olduğu gibi bugün de üretim ve emek süreçlerine bağlı olarak işçi sınıfının yapısı değişmektedir. Yapılması gereken sınıfın sonunu ilan etmek değil, bu değişimin boyutlarını nicel ve nitel açıdan ortaya koyarak, sonuçlarını değerlendirmek ve bu sonuçlara yönelik politikaları belirlemektir

Yeni kapitalizm modelinin temelinde Fordist emek süreci ve refah devleti yatar. Taylorizm, ancak Fordizm'e dönüştürülebildiği zaman iyi, yaygın ve bilinir bir hale geldi. Antonio Gramsci'ye göre, Fordizm'in amacı "organik ve iyice eklemlenmiş yetenekli bir işgücü ya da uzmanlaşmış işçilerden oluşan birtakım oluşturmaktı ki bu hiçbir zaman kolay olmamıştı. Gramsci'ye göre Fordizm, bir tarafta yüksek ücretler ve bununla birlikte yükselen yaşam standartları, diğer tarafta daha önce eşi görülmemiş bir kas ve zihin gücü kullanımı gerektiren yeni çalışma süreçleriyle son derece tutarlıdır. Böylece başlangıcından itibaren Fordizm hem bir kapitalist üretim biçimi, hem de bir tüketim tarzıdır. Büyük bunalımdan geriye bir şey kaldıysa o da refah devleti, yani kapitalist toplumun genel ücret kazanma yapısının dışına düşenler için bir güvenlik ağıdır. Refah devleti gelişmiş kapitalist ülkelerde bile yoksulluğu tamamen ortadan kaldırmayı başaramadı ama 1930'ların "laissez-faire" kapitalizmini kökten bir şekilde yenileyerek onun "insani bir yüz"e sahip olmasını sağladı. Refah devleti ancak neoliberal çağın gelişiminden sonra geriye dönüp bakıldığında bazı olumlu yönleri de olan bir sistem olarak görüldü. Refah devleti çalışan kesimler için mutlak iyi değildi.

Bir görüşe göre, en parlak günlerinde bile, bu kavramın halkın desteğini almak ve çalışan kesimlerin sorunsuz bir şekilde “yeniden oluşturulmasını” sağlamak üzere şekillendirildiği öne sürülür (Munck, 2003:48–50). Bu kavram, okullar, konut kooperatifleri ve aile gibi devletin bir parçası; ordu, polis ve benzerlerinin oluşturduğu “devletin baskı aygıtları”na karşılık gelen devletin ideolojik bir aygıtı olarak algılandı. Uygulamalar, isyankâr işçi sınıfını terbiye etmek üzere bir nevi “kadife eldiven içinde demir yumruk” gibi görülüyordu. Munck, yazarların arasında, refah devletini özgürlükçülüğe kesin bir saldırı olarak görmedikleri durumlarda bile refah devletinin olumsuz yanlarının üzerine basa basa ortaya koymaya yönelik bir eğilimin varlığından söz eder.

Yüksel Akaya, sonuç itibariyle küreselleşme sürecinin asıl tahribatını, ücretlerde, çalışma koşullarında değil, işçi sınıfının karakterinde yaptığını belirtir (Akkaya, 2003b:232). O’na göre işçi sınıfı son yirmi yıl tam bir karakter aşınması yaşamıştır. Her şeyin esnekleştirilmeye çalışıldığı bu süreçte, kapitalizm kadar işçi sınıfı da esnekleştirilmiştir. Her an değişime hazır olmaları, sürekli olarak risk almaları, düzenlemelere ve biçimsel prosedürlere giderek daha az bağlı kalmaları istenen işçiler güvensiz, kaygılı, gelecek korkusu içinde olan bir kitleye dönüştürülmeye başlanmıştır.

1.3.Gruplar ve Sosyal Hareketlilik

İnsanlar ortak amaçlara ulaşmak için aralarında belirli derecede bir işbirliği kurup birbirleriyle seçik sosyal ilişkilere girişmekte ve bundan sosyal yapı kavramı doğmaktadır. “Grup” sözcüğü 18.yüzyılın başlangıcında sosyal bir anlam elde etmiştir. Bugün hemen bütün dillerde en çok kullanılan sözcüklerden biri olmuştur. Genel olarak yapı ve büyüklüğü çok değişik olabilen sayısı pek çok insanlardan oluşmuş birlikleri ifade etmektedir. Bütün bu değişik şekiller bakımından müşterek özellik gruba müteaddit insanların dâhil bulunmaları ve bunlar arasında az ya da çok bir dayanışmanın varlığıdır. Böylece grup ile “kuvvet, güç” kavramları arasında bir iştirak bulunduğu da görülmektedir. “*Gruplaşmak sözcüğü, ayrıık olarak buldukları zaman kendilerini güçsüz hisseden bireyler arasında karşılıklı olarak birbirlerini güçlendirmek niyet ve kastını da belirtmektedir*” (Dönmezer, 1978:18). Böylece meydana çıkan kolektif güç insana güven verirken bir yandan da grup dışındakileri tehdit edebilmektedir

Toplumun “sosyal statik” ve “sosyal dinamik” olmak üzere iki boyutu olduğu kabul edilir. Modern dönemin başlangıcında yapısal etkenlere daha çok önem verilirken,

modernleşmenin ileriki aşamalarında kent temelli toplumun durağan olmadığı daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır. Bu yaklaşım değişimi, sosyologların “sosyal değişme” kavramını açıklama kaygısı ile örtüşmüştür. Sosyolojik yaklaşımlarda toplumların devingen yönünün de göz önüne alınmaya başlanması ile birlikte, “yapısalcı-işlevselci” yaklaşımın toplum çözümlemelerindeki önemi artmaya başlamıştır. Modern toplumu en önemli sosyal değişme çeşitlerinden biri de sosyal hareketlilik (Güzel, 2008:43). Sosyal hareketlilik kavramının sosyolojinin temel konularından birini oluşturması, büyük ölçüde modern toplumda önemi artan iş yaşamından kaynaklanır.

1.4.Çoğulculuk

İnsan toplumsal bir varlıktır. Bu nedenle yaşamı- bu doğrudan doğruya, başka insanlarla ilişki içinde kotarılmış, toplumsal bir tezahür biçiminde ortaya konmadığı zaman bile- toplumsal yaşamın bir doğrulanması ve tezahürüdür. İnsan, tür bilinci içinde, kendi gerçek toplumsal yaşamını doğrular ve düşüncesindeki gerçek varlığını yeniden üretir; tür varlığı olarak da tersine tür bilinci içindeki kendini doğrular ve düşünen bir varlık olmanın evrenselliği içinde kendi başına var olur. Her ne kadar insan tek, biricik bir bireyse de – ve onu birey yapan, gerçekten bireysel bir toplumsal varlık yapan, tam da onun bu özelliğidir- bir yandan da aynı derecede geneldir, çoğuldur, ideal bütündür, toplumun düşünülen ve deneyimlenen biçimiyle öznel varlığıdır (Bottomore;Rubel, 2006:116–117). O, gerçeklikte, toplumsal varlığın gerçek aklı ve temsili ve yaşamın insani tezahürünün bir toplamı olarak vardır. Düşünce ve varlık gerçekten de farklıdırlar, ama bir yandan da bir birlik oluştururlar.

Genel olarak farklı düşünce sistemlerinin, dünya görüşlerinin, inanç ve geleneklerin biri diğeri üzerinde hegemonya kurmaksızın beraberce bulunabilecekleri bir duruma işaret eder “Çoğulculuk” kavramı. Çoğulcu toplum, aralarında dil, din, ırk ve etnik açılardan farklılıklar olmasına rağmen barışçı bir yöntemle biri diğerlerinin varlığını tasdik edip kabullenmek suretiyle bir arada beraberce yaşayabilen insanların oluşturduğu toplumdur (Acar, 1997:49). Yani o, böyle bir anlayışı ve yapılanmayı ortaya çıkarıp yönlendiren uygarlığın paradigmatik çerçevesi ve temel değer yargıları ile çelişmemesi kaydıyla her türlü düşüncenin ifade, örgütlenme ve kararları etkileyebilme hakkına sahip olduğu toplumdur.

Çoğulculuğun kabul edilip benimsenmesi, ona uygun fikrî, kültürel, hukukî ve politik zeminin oluşumuna bağlıdır. Ancak tarihi ve toplumsal gerçekliği kavrayıp açıklamada dialektik bir yolla çatışmayı esas alan ve toplumsal ilişkiler düzenininin

uyumlu uzlaşma boyutunu ihmal eden yaklaşımlar, dünyamızın ve insanlığın geleceğini belirlemede politik ve ideolojik değerlendirmelerin ağır bastığı spekülasyon mahiyetindeki çatışma projeleri ve bu projelerin bir yolla hayata geçirilmek istenmesi, gerçekleşmesi arzu edilen uzlaşma zeminlerinin oluşumunu güçleştirmektedir. Aslında uzlaşma ve çatışma ikisi birden toplumsal ilişkiler düzeninin değişik görünümünü oluşturuyor (Özdeş, 2000:179). Ancak gelecekte nasıl bir dünyayı düşlediğimiz, bunlardan hangisini beşerî ilişkiler ağının merkezine yerleştireceğimize bağlıdır.

1.5.Sivil Toplum ve Sendikalar

Sivil toplum, demokrasinin ve pazar ekonomisinin egemen olduğu, üçüncü sektörün hızla güçlenebildiği bir toplum düzenidir. Bu toplum düzeni sivil örgütlenme temeline dayanmakta, toplum içindeki kesimler örgütlü güçleriyle kendi kendilerine yardım mekanizmasını işletmektedirler. Sivil örgütlenmenin etkin olduğu bir yüzyıla girilmesine karşın, sivil toplum düzeninin doğmasına yol açan en önemli sivil örgütlenmelerden olan sendikaların, bu sivil yapıda var olma mücadelesi vermeleri dikkatlerin bu sonuca yoğunlaştırılmasını gerekli kılmaktadır. Sivil örgütlerin sayıları ve etkinlikleri hızla artarken ve toplumdaki örgütlenme düzeyi yükselirken, işçilerin örgütlülük düzeyinin gerilemesi tezat teşkil etmektedir.

Zıtlıkları bünyesinde taşıyan küreselleşme süreciyle birlikte ulus devletlerin kontrolünden çıkan sermayenin gücünü artırması, Dünya Ticaret Örgütü gibi örgütsel yapılarla sermayenin küresel düzeyde kural koyucu konuma gelmesi, emeğin ise yerel şartlara mahkûm olması bu süreci daha iyi anlamamızı sağlayacak önemli sonuçlardır (Yorgun, 2007:39). Ulusal ve uluslar üstü düzeyde sivil toplum kuruluşlarının etkinliğinin artmasına karşılık, 20.yüzyılın en önemli örgütü olan sendikaların güç kaybetmesi iki türlü tartışmayı gündeme getirmiştir; Sendikalar, sivil toplum örgütleri midir? Sendikalar, sivil toplum düzeninde varlıklarını devam ettirebilecekler mi?

Sivil toplumu, White “devlet ile –devletten ayrı, devlet ile ilişkide özerkliğe sahip olan ve toplumun üyeleri tarafından kendi çıkarlarını ya da değerlerini korumak ya da yaymak için gönüllü olarak kurulan örgütlenmelerin oluşturduğu- aile arasında ara birlik alanı” olarak tanımlamaktadır. Keane ise, sivil toplumu tanımlarken sadece gönüllü kuruluşlara değil, baskı gruplarına da yer vermektedir: “*soyut anlamıyla sivil toplum, üyeleri öncelikle devlet dışı faaliyetlerle –ekonomik ve kültürel üretim, ev yaşamı ve gönüllü birlikler (voluntary associations)- uğraşan ve bu faaliyetler aracılığıyla devlet kurumları üzerinde bir çeşit baskı ve denetim uygulayarak kendi*

kimliklerini koruyan ve dönüştüren kurumların oluşturduğu bir bütün olarak kavranabilir” (Doğan, 2002:265). Sivil toplum her şeyden önce devletin dışındaki bir alanı ifade eder. Kendine devlet dışında bir alan bulmasıyla da devletin karşısı bir konumda yer alır. Sivil toplum için amaç, devletin ekonomik, siyasal ve kültürel düzeyde varlık alanının daraltılmasıdır. Fakat amaç devletin varlığına tamamen son vermek değildir. Sivil toplum ve devleti birbirinin düşman kardeşleri olarak görmek yanlış bir bakış açısıdır

Bu tanımlar değerlendirildiğinde sendikaların birer sivil toplum örgütü olduğu açıktır. Johns bu tespiti şu cümlelerle desteklemektedir: Sendikalar, ilk sivil toplum aktivistleri arasında yer alan; orijinal sivil toplum örgütleridir. Bunlar, bireysel olduğu kadar toplu problemlere de çözüm bulmak için bir araya gelen bireylerden oluşur. Yorgun, sendikaların sivil toplum örgütleri (STK) gibi toplumsal gelişmeyi sağlayan önemli aktörlerden biri olduğunu belirtir (Yorgun, 2007:40). Diğer toplumsal örgütlerde olduğu gibi sendikaların da gündeminde toplumun geliştirilmesi hedefi vardır ve sendikaların toplumsal vizyonu her zaman eşitliği, sivil ve demokratik hakları, politik ve endüstriyel demokrasiyi, hukuk devletini, yoksulluğun önlenmesini kapsayan konu zenginliğine sahip olmuştur

STK’ların etkinliğinin artması, sendikaların ilgi alanlarına doğru eğilmeleri, sendika-STK arasında bir yarış gündeme getirmiştir. Bu yarışta STK’lar hızla etki ve inandırıcılıklarını artırmaktadırlar. Dünyanın her yerinde acı çeken insanlarla aktif olarak ilgilenmekte, onları eğitmektedirler. Sokak çocuklarına yardım etmekte, cinsel şiddete uğrayan kadınlara sahip çıkmakta, uyuşturucu kurbanlarına yardım etmekte, evsizlere barınak bulmakta, çevre kirliliğini önlemek için küresel düzeyde mücadele etmektedirler. Bu örneklerin de ortaya koyduğu gibi dün sadece sendikaların gündeminde olan konular bugün yeni sivil örgütlerin de gündeminde ve oldukça da etkindirler. Etkinlikleri bu kadar artan STK’lar ile sendikalar arasındaki ilişkiler incelendiğinde, karşılıklı güvensizliğin egemen olduğu görülmektedir. STK’ların etkinlik alanlarının genişlemesi sendikaları daha dar alanlara sıkıştırırken, hizmet yarışını da gündeme getirmektedir. Sivil örgütlerin sınıf çatışmasını göz ardı etmesi, sendikaların sivil örgüt olarak görülmemesi gibi değerlendirmeler de dikkate alındığında, işbirliğinden daha çok birbirini tanımayan hatta reddeden bir anlayışın günümüze egemen olduğu söylenebilir.

Sivil toplum söylemine, sınıf kavramını göz ardı ettiği, sınıf esasına dayalı temel mücadeleyi yok varsaydığı tespitine dayanarak yoğun bir eleştiri mevcuttur. Bu eleştiri şöyle dile getirilmektedir:“*Sivil toplum söylemi, soldaki sınıf kavramını yerinden etmek için güçlü bir girişimde bulunmuştur. Bu söylemle, eski sınıf siyasetinden daha çoğulcu ve kapsayıcı bir yaklaşım ortaya konmak istenmektedir. Bu yaklaşım, sivil toplumun güçlerini siyasal özgürlük ve ilerici değişimin kaynağı olarak görmektedir. Ancak bu söylemin kapsayıcılık iddiası ironiktir; çünkü emek dışarıda bırakılmaktadır. Sivil toplumun içinde hiç de özgür ilişkiler içermeyen bir alan olan ‘işyeri’, bu yaklaşım tarafından incelenmeye değer bulunmamaktadır.*” (Yorgun,2007:41). Ayrıca STK’ların sermaye ve devlet yardımlarına muhtaç olması nedeniyle bağımlı oldukları, buna karşın sendikaların işverenlerden ve devletten bağımsız örgütler olmaları gibi temel farklılıkları dikkate alındığında sendikaların sivil toplum örgütü olmadığına ilişkin görüşler ileri sürülmektedir.

Doğrusu, sivil toplumun üyeleri birer atom değildir. Atomun ayırt edici özelliği hiçbir özelliğe sahip olmaması, böylece kendi dışındaki öteki varlıklarla kendi doğasına belirlenen hiçbir ilişki kurmamasıdır. Atomun hiçbir ihtiyacı yoktur, kendi kendine yeter; dil dünya onun için hiçbir anlam, içerik, duygu içermez, tamamen boştur; çünkü atom kendi içinde gerekli her şeye sahiptir. Sivil toplumun, soyut ve ruhsuz kavramlaştırmalar içindeki bencil bireyi, kendini şişirip bir atom, yani ilişkisiz, ihtiyaçsız, kendi kendine yeten, mutlak olarak mükemmel ve bütünüyle hoşnut bir varlık sanabilir. Sivil toplumun üyelerini bir arada tutan şey, doğal ihtiyaçtır, ne denli yabancılaşmış bir biçim içinde tezahür ederse etsin insanın asli nitelikleridir, çıkardır (Bottomore;Rubel, 2006:270–271). Demek oluyor ki, sivil toplumun atomlarını bir arada tutan Devlet değil, bu atomların sadece düşüncede, muhayyilenin cennetinde birer atom olup, hakikatte atomlardan tümüyle farklı varlıklar oldukları gerçeğidir.

Sivil toplum kuruluşlarına yönelik eleştiriler değerlendirildiğinde, bunların bir kısmının haklı eleştiriler olduğu bir gerçektir. Ancak, sermayenin ve devletlerin güdümüne girmiş bazı sivil toplum örgütlerini esas alarak tanımlama yapmak gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Ayrıca bu gibi tanımlamalar, 1700’lü yıllardan itibaren başlayan en önemli sivil örgütlenme hareketi olan sendikaları sivil örgütlenme kavramının dışına itme gibi bir sonuç doğurur ki bu da sendikaların tarihi fonksiyonlarını reddetmek anlamına gelir.

Yukarıda yer alan ön yargılar ve eksik değerlendirmeler nedeniyle, STK ile sendikalar arasındaki ilişkiler önemli ölçüde olumsuz etkilenmektedir. Bazı STK'ların finans kaynakları ve ilgi alanlarına bakıldığında sermayenin kontrolünde olduklarını ve sermaye lehinde çalışmalar yaptıklarını iddia etmek mümkündür. Ancak, STK'ların tamamını bu kategoriye sokarak değerlendirmek, reddetmek toplumsal gelişmeyi de reddetmek anlamına gelir (Yorgun, 2007:42). Bu nedenle sendika - STK arasındaki ilişkileri ortadan kaldıracak tartışmaları gündeme taşımak yerine, ilişkilerin geliştirilmesine yönelik zeminlerin hazırlanmasının önemli bir ihtiyaç olduğu açıktır.

1.6.Kamu Sektörü ya da KİT'ler

Devletin almış olduğu siyasal kararları uygulayan ve böylece topluma hizmet sunan yanını kamu sektörü oluşturmaktadır. Kamu sektörü, hizmetlerin topluma ücretsiz veya çok küçük bedellerle sunulduğu ve maliyetin vergi benzeri gelir kaynaklarıyla karşılandığı alandır (Aysan;Özmen, 1981:23). Kamu sektörü, tanımdan da anlaşılacağı üzere devlet aygıtının kendi adı yahut bünyesinde yer alan yapısıdır.

Devlet işletmeciliği ne kadar dar tutulursa tutulsun insanlık tarihi kadar eskidir. Dünya kamu sektörünün kurucusu olarak M.Ö 140 yılında tahta çıkan Çin İmparatoru Wou-tı kabul edilmektedir (Atasoy, 1993:11). Adı geçen imparator 54 yıllık saltanat döneminde madenleri, dökümhaneleri, tuzlaları, inşaatları, deniz ve kara taşımacılığını kapsayan çok çeşitli bir devlet işletmeleri ağı ile çok sayıda kredi ve kalkınma konularında uzmanlaşmış müesseseler kurmuştur.

Türkiye'de devlet iktisadi gelişmenin öncüsü olmuştur. Devlet işletmeciliğinin başlangıcı Osmanlı dönemine kadar uzanır. 19.Yüzyılda Osmanlı Devleti askeri fabrikalar kurmuş, esnaf ve sanayiciyi vergi muafiyetleri, arsa bağışları ve teşvik edici devlet alımlarıyla desteklemiştir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti Devleti devlet işletmeciliğini ekonomik kalkınma ve büyüme aracı olarak kullanma kararını vermesi, 1920'lerin sonuna rastlamaktadır (Kağncıoğlu, 1999:46). Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1923'de kurulduğu zaman, Balkan, I.Dünya ve Kurtuluş savaşlarından yeni çıkmış ve yorgun bir haldeydi. Ekonomik yönden zayıflamış durumdaydı. Cumhuriyet kurulduğunda halkın %80'i geçimini tarımdan karşılıyordu. Sermaye birikimi yoktu, yetmişmiş iş gücü, müteşebbis kıtlığı çekiliyordu. Devleti yönetenler, ekonomiyi nasıl yönetecekleri konusunda bir fikre sahip değillerdi. 17 Şubat 1923'te İzmir'de toplanan İktisat Kongresinden çıkan tavsiye kararlarında, devletin ekonomiye müdahalesinin kurumlaştırılmasına yer verilmemiştir. Çünkü o dönemde Batı'nın liberal kapitalizminin

karşısında yer alan Sovyet Modeli, henüz denenmemiş ve o dönemde gelişme yolunda olan ülkelerin kalkınma ve sanayileşme ve planlı kalkınma, teorik uygulamalı olarak gündemde yoktu. Bu sebeple, Cumhuriyetin ilk yıllarında özel teşebbüs tercihinin ve sanayileşmeye dayanan bir strateji uygulanmaya başlamıştır. 1923–1929 Dönemi genellikle “dışa açık devlet eliyle sermayenin teşviki dönemi” olarak nitelendirilmektedir (Kağnıcıoğlu, 1999:47). 1929 Sonundan itibaren aynen batı ülkelerinde de olduğu gibi devletin yoğun bir şekilde işletmecilik faaliyetlerine girmesiyle birlikte “devletçilik dönemi” başlamıştır. Bu dönemde devletçilik adı altında özel sektörün gelişmemişlik ve yetersizlikleri karşısında, devletin ekonomide kaçınılmaz olarak değerlendirilmiştir. Atatürk’ün ülkenin iktisadi kalkınması için uygulanmasını zorunlu olarak gördüğü devletçilik ilkesinin içeriğini de, planlı sanayileşme ve KİT’ler oluşturmuştur.

KİT’ler esas itibariyle birer kamu kuruluşudur. Başlangıçta endüstriyel faaliyetlerin genişleyerek gelişmesi üzerine bu kuruluşlar gerek batıda ve gerekse ülkemizde bir taraftan millileştirme ve devletleştirme akımlarının, diğer taraftan da devletin endüstriyel faaliyetlere daha fazla girme ihtiyacının bir sonucu olarak çoğalmaya başlamıştır. Asıl amaçları ne olursa olsun ülkemizde KİT’ler devletin ekonomiye müdahalesinin en önemli araçlarından birisidir. KİT’ler ekonomik faaliyette bulunmak üzere devlet ya da diğer bir kamu kuruluşu tarafından kendilerine veya ortaklık yoluyla oluşturulan, sermayesinin tamamı veya çoğunluğu devlet veya diğer kamu kuruluşlarına ait bulunan, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak devlet tarafından denetlenen ve ürettikleri mal ve hizmetlerden yararlanabilmek için karşılık ödenmesi gereken ekonomik işletmelerdir. Günümüzde yürürlükte bulunan 233 sayılı KHK’de, KİT’lerin hukuki yapıları, bu kararname çerçevesinde ana statüleri ile belirlenmiştir (RG, 18 Haziran 1984, 18435 Mükerrer sayı).

233 Sayılı KHK’ye göre KİT’ler iki ana gruba ayrılmıştır. Bunlar Kamu İktisadi Kuruluşları (KİK) ve İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT)’dir. KİT’ler, İDT ve KİK’lerin ortak adı olmaktadır. Kararname’nin 2. Maddesine göre İktisadi Devlet Teşekkülü, sermayesinin tamamı devlete ait, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulan Kamu İktisadi Teşebbüslerini ifade etmektedir. Kamu İktisadi Kuruluşu ise sermayesinin tamamı devlete ait olan ve tekel niteliğindeki mallar ile temel mal ve hizmetleri üretmek ve pazarlamak üzere kurulan kamu hizmeti niteliği ağır basan KİT’leri ifade etmektedir.

KİT; “müteşebbis olarak Devletin, toplumun bir takım ihtiyaçlarını karşılamak üzere mal ve hizmet üretimi için gerekli üretim faktörlerini bir araya getirdiği, sürekli ve bağımsız olan ekonomik bir birim” olarak ifade edilmektedir (Kepenek, 1990:9). Mal ve hizmet üretmek üzere kurulan ve sermayesinin en az yarısından fazlası devlet tarafından karşılanan ekonomik kuruluşlar olan KİT’lerin, yukarıda ki tanımında geçen “devlet” ifadesi konsolide bütçeli kuruluşları yani genel bütçeli daireler ile katma bütçeli idareleri kapsamakta, il özel idareleri ve belediyelerin ekonomik birimleri bu tanımın dışında kalmaktadır

Kamu iktisadi teşebbüsleri; mal ve hizmet üreterek, ürünlerini piyasada satan kuruluşlardır. Kamu iktisadi teşebbüslerinin ekonomik argümanları; dışsallıklar, gelirin yeniden dağılımı ve doğal tekel olgusu olarak öne sürülür. Bunları sırasıyla inceleyelim. Dışsallıklar; kamu iktisadi teşebbüsleri, sosyal fayda sağlarlar ve sosyal maliyet yüklenirler (Övgün, 2005:66). Piyasa fiyatı, sadece özel maliyeti üretici açısından yansıtır, alıcı ise ölçülebilir özel fayda sağlar. Ölçülemeyen faydalar maliyete yansımaz. Örneğin; termik santraller üretim esnasında çevreye kükürt dioksit yayarlar. Eğer, santrallere desülfürizasyon ünitesi kurulmazsa negatif dışsallık ortaya çıkar. Çünkü kükürt dioksit çevredeki tüm canlıların sağlığını tehdit eder. Bu negatif dışsallığı önlemenin yolu, ilave yatırım olarak desülfürizasyon ünitesinin kurulmasını sağlamaktır. Bu tür ekstra maliyetleri, özel sektör karşılamaz dolayısıyla bu yatırımı devlet yapmalı ve ölçülemeyen maliyeti hazineден ödenmelidir.

1.7.Kamuoyu

Uzun yıllardır bilim adamlarının üzerinde çalıştığı bir konu olmasına rağmen üzerinde uzlaşılmış bir kamuoyu tanımı bulunmamaktadır. Çünkü kamuoyu kavramı birçok sosyal bilim dalını ilgilendirdiğinden, bilim adamlarının ilgi alanlarına göre önemli farklılıklar göstermektedir.

Kamuoyu, halkı ilgilendiren belli mesele hakkında, belirli bir zamandaki “genel yargı” yahut ortak kanaattir. Ortak kanaat her zaman elde edilmez. Bu nedenle kamuoyu diye gösterilen kanaatin ve düşüncenin çok defa sadece bir grubun, bir bölgenin hatta birkaç kişinin fikri olması mümkündür (Daver, 1969:251). Dar anlamda kamuoyu basın, radyo TV gibi kitle iletişim araçlarıyla yahut konuşarak veya fısıltı ile açıklanan ve çok defa bazı sosyal grupların (sendika, dernek vb.) ve seslerini duyuran kişilerin, siyasal otoriteleri (hükümete, parlamentoya vb.) izhar ettikleri fikirlerin bir ortalamasıdır.

Münci Kapani ise kamuoyunu, “*belli bir zamanda, belli bir tartışmalı sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen kişiler grubuna veya gruplarına hâkim olan kanaat*” olarak ifade etmektedir (Kapani, 1992:147) Hâkim kanaat tanımının iki unsuru olduğuna dikkat çeken Kapani, bunlardan birinin sayısal çoğunluk, diğerinin de yoğunluk ve etkinlik olduğunu belirtir. Kapani, sayısal çoğunluğun her zaman hâkim kanaat için yeterli olmadığını belirtip, “*azınlığın kararlı bir şekilde benimsediği bir görüş, çoğunluğun gevşek olarak benimsediği bir görüşü geride bırakabilir*” diyerek, asıl olanın “yoğunluk ve etkinlik” olduğunu vurgulamaktadır.

Kamuoyunu halkın herhangi bir konuda çoğunlukla birleşen düşüncesi olarak ifade eden Hançerlioğlu, “*kamuoyu, toplumsal yaşamın olay ve olguları konusunda toplumsal kümelerin ya da toplumun ortaklaşa yargısını yansıtan düşünce ve kavramların toplamıdır*” demektedir (Hançerlioğlu, 1996:225).

Latince’deki “publicus” ve “opinion” sözcüklerinden türetilerek Batı dillerine giren ve İngilizce’de “public opinion” sözcükleriyle ifade edilen kamuoyu kavramı, dilimizde ilk zamanlarda “efkâr-ı umumiye”, “halk efkârı”, “amme efkârı” gibi kavramların karşılığı olarak kullanılmıştır (Atabek, 2002:223).

Kamuoyu kelime anlamı itibariyle kamu ve oy kelimelerinin birleşiminden oluşur. Kamu; toplumu meydana getiren bütün kesimleri ifade eder. Sosyolojik anlamda grup kelimesi ile eşanlamli olarak kullanılmaya çalışılır. “*Oyu; belirli somut bir sorun etrafında, grubun çoğunluğu tarafından desteklenen, benimsenen kanaat olarak tanımlamak da uygun olur.*” (Türköne, 2007:316). Burada belirtilen grup, belli bir konu üzerinde dikkatleri toplanmış, bu konuyla ilgili fikir ayrılığı gösteren ve tartışan, mesafeli-ilişkili sosyal bir gruptur. Oy kelimesi ise bireyin belli bir konu üzerindeki tercih ve kanaatini ifade etmektedir.

Görüleceği üzere literatürde üzerinde uzlaşmış tek bir karşılığı olmasa da kamuoyu kavramı genel olarak, “*belli bir toplum içinde yaşayan insanların belli bir olgu ya da inanç üzerindeki ortak yargısı*” şeklinde ifade edilmektedir (Vural, 1999:46). Kamuoyunun bu tür tanımlamalarla açıklanmaya çalışılması, kamuoyu teorisyenlerinin kavrama yaklaşımlarının bir neticesidir. Teorilerin yönü, kavramın tanımının da çerçevesini çizmiştir.

1.7.1. Kamuoyu Teorileri

Kamuoyu üzerine çok çeşitli çalışmalar mevcut. Teorisyenler tarafından açıklanan teorileri çeşitli şekillerde sınıflandırma mümkün. Biz iki yaklaşımı ele almaya çalışacağız. Bunlar ilki Daver'in yaklaşımıdır.

Daver üç tür kamuoyu teorisinden bahseder (Daver,1969:255):

—Klasik Teori

—Realist Teori

—Modern Teori

1.7.1.1. Klasik Teori

Daver, J.Bentham ve J.S.Mill tarafından ileri sürülen bu teoride, teorisyenlerin, akademisyenlerin ve idealistlerin kamuoyu görüşleri iyi özetlendiğini belirtir. Klasik teoriye göre kamuoyu teorisi üç temel hipoteze dayalıdır:

a)Bilgili kamuoyu: Burada halk birçok olaylar hakkında bilgi sahibidir.

b)Rasyonel kamuoyu hipotezi: Bu tezde de Halkın daima rasyonel hareket ettiği varsayımı vardır.

c)Menfaat hipotezi(faydacı hipotez): Bu teze göre de halk daima menfaatine uyan davranışlarda bulunur. Bu noktadan itibaren menfaat ya da literatür değişikliğiyle ifade edilecek olursa “çıkar” kavramı ön plana çıkar (Daver, 1969:256). Bu kavrama ve ilişkili olarak baskı grupları kavramına da değinilecektir.

Klasik teorinin kritiğine göre; rasyonel, siyasal ve ekonomik insan hipotezi modern psikoloji verilerine uymamaktadır. Freud rasyonel olmayan unsurların (bilinçaltı faktörlerle, ilk çocukluktan gelme anıların, tecrübelerin) ve fikir ve davranışlar üzerinde olan etkisini ortaya koymuştur. Sosyal-psikolojik faktörler önemlidir. Kitleler, sürü psikolojisiyle irrasyonel davranışlarda bulunabilirler. Ayrıca menfaat kavramı görecelidir. Vatandaş ilgi olarak heyecan verici sansasyonel olaylar ile bireyin üyesi bulunduğu grubun menfaatlerini de düşünerek hareket edebilir.

Hegel ise 19.yüzyılda yaptığı yorumlamalarda kamuoyunun hem doğru hem de yanlış kanıları bir arada barındırabildiğini söyler (MEB, 2007:31). Kamuoyu, halkın dileklerini ve kanılarını organik olmayan araçlarla yansıtan bir yoldur

1.7.1.2. Realist teori:

19.Yüzyıl boyunca kamuyu araştırmalarına egemen olan fikirselleşen akım rasyonalizm(akılcılık)'dir. İnsan varlığının en önemli ögesi olan akıl faktörünü

benimseyen ekollere göre, kamuoyu rasyonel düşünen bir insan topluluğunun ölçülü kanaatidir.

Kamuoyu hakkında daha gerçekçi gözlemlerden hareket eder. Realistlere göre kamuoyu ile ilgili olaylar karmaşık olaylardır (Daver, 1969:256). Aynı olaylar çeşitli kimselere göre farklı anlamlar taşırlar.

Hissiyattan sıyrılmış akılcı bir yaklaşım, kamuoyu düşüncesini de netleştirir kanaatindedir rasyonalistler. Halk kanaatinin oluşumunda rasyonel temel ve kaynağa dayanılınca, kitlenin şaşmaz bilinç ve düşüncesine güvenmek doğal bir sonuçtur. Bu klasik yorumlama biçimi, 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar sürmektedir (MEB, 2007:32). Klasik kamuoyu teorisini benimseyenler özellikle siyasal alanda oluşan, kamuoyu konusunda bireyle devlet arasında aracı rolü üstlenen çeşitli kuruluş ve grupların önemini dikkate almamışlardır. Oysa siyasal kanılar besleyen herhangi bir kişi, çeşitli grupların üyesi olarak göz önünde tutulmalıdır. Grup üyeliği, başka şekilde dikkatten kaçabilecek sorunların önemini ortaya koyar. Çıkar ölçüsü de katılmış bulunulan çeşitli dernek ve kuruluşlarla daha geniş ölçüde belirir.

1.7.1.3. Modern Teori:

19. yüzyıla egemen olan klasik anlayışın yerini 20. yüzyılda modern teoriler aldı. Birinci Dünya Savaşı'nda propagandanın oynadığı önemli rolü ve kitle iletişim araçlarının artan etkinlik derecesini göz önünde tutan Amerikan bilim adamları, yavaş yavaş kamuoyu sorunu ile daha yakından ilgilenmeye başladılar. Bunların içinde Walter Lippmann, John Dewey, Lawrence Lowall ve Harold Laswell'in görüşleri en önemlileridir (MEB, 2007:32). Bu dönemde kamuoyu konusunu araştıranlar, dikkatlerini daha çok grup kavramı ve grup kanısı üzerine toplamışlardır. Kamuoyunu sosyolojik bir olay olarak görmüşlerdir. Ancak grup içinde açıklanan kanaatlerin sonuç bakımından bireyden kök aldığını unutmamak gerekir. Bu kanaatlere bireyden üstün bir değer yükleyen tek olay, bunların bireysel şahıslar tarafından oluşturulamamasıdır.

Bir başka teorik yaklaşım da Elisabeth Neumann'a ait "Suskunluk Sarmalı Prensibi"dir

1.7.1.4. Suskunluk Sarmalı Teorisi

Elisabeth Neumann, kamuoyu ile kitle iletişim araçları arasındaki ilişkiyi incelerken, "suskunluk sarmalı" prensibinden söz etmektedir. Suskunluk sarmalı; *"anonim bir toplumda bağlılığın, değerler ve hedefler üzerindeki yeterli bir anlaşma düzeyi aracılığıyla sürekli olarak sağlanmak zorunda olduğu varsayımı"* üzerine

kuruludur. Bu “anlaşmayı”, kamuoyu olarak ifade eden Neumann, bu süreci şöyle izah eder:

“Suskunluk sarmalı kuramı, yalnızca üyelerinin birbirlerini tanıdıkları grupların değil, toplumun da uzlaşmanın dışında kalan bireyleri tehdit ettiği varsayımına dayanmaktadır. Toplum bunları dışlama ve ihraç ile tehdit etmekte, bireyler de belki genetik olarak belirlenen bilinçaltı bir dışlanma korkusu taşımaktadır. Bu dışlanma korkusu, insanların çevrelerinde hangi fikirlerin ve davranış biçimlerinin benimsendiğini ya da reddedildiğini ve hangi fikirlerin ve davranış biçimlerinin taraftarlarının arttığını ya da azaldığını düzenli olarak kontrol etmelerine yol açmaktadır. Bu değerlendirmelerin sonuçları, insanların kamu önünde konuşma ve davranışta bulunma isteklerini etkilemektedir. Eğer insanlar kendi fikirlerinin kamuoyundaki uzlaşma içinde yer aldığına inanırsa, özel ve kamusal tartışmalarda yüksek sesle konuşma cesaretine sahip olurlar. Ama insanlar azınlıkta olduklarını hissedersen, suskun ve temkinli davranırlar. Böylece kamu önünde kendi taraflarının zayıflığı hakkındaki izlenim daha da pekişir. Bu durum, geçmişten gelen değerlere sıkı sıkıya sarılan kararlı bir azınlık dışında, zayıf tarafın fikirleri tümüyle ortadan kaybolana kadar ya da bir tabu haline gelene kadar sürer.” (Neumann, 1997:226).

Suskunluk sarmalı kuramı, “bireylerin sürekli olarak dışlanma korkusu duyduğu ve bu korku nedeniyle her an fikirlerini yeniden değerlendirmeye tabii tuttuğunu” varsaymaktadır (Yüksel, 2007:576). Bu değerlendirmeler sonucu da kişi ya fikirlerini kamuoyu önünde açıkça ifade etmektedir ya da gizlemektedir. Eğer bireyin fikri, kamuoyunda genel kabul görüyorsa, o zaman birey fikrini açıklamakta bir sakınca görmemektedir. Ancak kamuoyunun genel görüşünden farklı düşünüyorsa işte o zaman fikrini gizlemeyi tercih etmektedir.

1.7.2. Siyasi Sistemler ve Kamuoyu

Kamuoyunun oluşumu, yapısı ve niteliği ile onun içinde olduğu siyasal sistem ve siyasal ortam arasında yakın ilişki vardır. Genel anlamda demokratik rejimlerde serbestçe oluşan kamuoyu ile totaliter rejimlerde oluşturulan kamuoyu arasında içerik yönünden fark vardır. Bu durum her zaman için açık ve net değildir. Çünkü hemen hemen her rejimde az ya da çok kamuoyunun oluşmasından ve manipüle edilmesinden söz edilmektedir (Bektaş, 1996:9). Bununla birlikte rejimler arasında bazı niteliksel ayrımlar olabilmektedir. Siyasal karar alma sürecini yönlendirdiği varsayılan kamuoyunun oluşumu konusunda, genellikle demokratik rejimlerde serbestçe “oluşan”

kamuoyu ile demokratik olmayan rejimlerde “oluşturulan” kamuoyu arasında bir ayırım yapmak gereklidir.

1.7.2.1. Demokratik Rejimlerde Kamuoyu:

Kamuoyu kavramı büyük ölçüde aydınlanmanın bir ürünüdür. Her toplumda belirli konularda görüşler oluşur. Ancak bu görüşler her toplumda açıklanamaz (MEB, 2007:4). Dolayısıyla kamuoyu oluşum ve etkisi bakımından demokrasiye gereksinim duyan bir kavramdır.

Serbest bir kamuoyu haberlerin ve fikirlerin özgür bir ortamda yayılması ile mümkündür. Bu ilk önce haberleşme ve düşüncenin açıklanması özgürlüğü olmak üzere temel hak ve özgürlüklerin (basın, toplanma, gösteri yapma, dernek kurma, sendikalaşma vb.) sağlandığı hukuki düzeni gerekli kılar. Demokrasilerde herkes kamuoyunun oluşumuna hür ve eşit şekilde katılır (Bektaş, 1996:10). Klasik demokrasi anlayışında tartışma çevrelerinin çokluğu ve bunların açıklanarak her grup tarafından dinlenmesi ve karşı düşüncede olanların fikirlerini açıkça beyan etmeleri ile bir kamuoyunun oluşmasından söz edilebilir.

Fakat demokrasilerde kamuoyunu oluşturmada eşitlik ve serbestlik ilkesi çoğu kere teorik kalmaktadır. Bazı gruplar siyasal kararları etkileme bakımından diğerlerinden çok daha güçlüdür. Bu durum grupların eşit güce sahip olmadıklarını gösterir (Daver, 1969:258). Bununla birlikte demokrasilerde herkesin kolay kolay karşı çıkamayacağı tabu, yerleşmiş fikirler ve inançlar da vardır.

Demokratik sistem, farklı ülkelerde farklı biçimlerde ortaya çıkmakla birlikte, özellikle sivil toplum örgütlerinin gelişmiş olduğu toplumlarda kamuoyunun siyasal kararlar üzerinde etkili olduğu izlenmektedir. Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Watergate ve _rangate skandalları, birincisi Başkan Nixon’ın, ikincisi birçok yüksek düzey kamu görevlisinin istifasına neden olmuştur (Kapani, 1992:157). Bu örnekler, kamuoyunu, iktidarı yapan ve yıkan bir güç olarak görme eğiliminde olanları haklı çıkarmaktadır.

1.7.2.2. Totaliter Rejimlerde Kamuoyu:

Totaliter rejimler resmi bir ideolojiye, bütüncü bir dünya görüşüne sahiptirler. Tek ve mutlak gerçek olarak kabul edilen bir ideolojinin tartışılması ya da eleştirilmesi mümkün değildir. Benimsetilmek istenen resmi ideolojinin ilkeleridir. Bu yüzden kamuoyu güdümlüdür. Kitle iletişim araçlarını siyasal iktidar tekeli ve kontrolü altına almıştır. Tek yönlü ve yoğun propaganda yolu ile kamuoyu istenildiği gibi

yönlendirilebilmektedir. Böylece düşünce ve kanaatlerin kalıplaşması işi okullarda ve iş yerlerinde pekiştirilebilir (Daver, 1969:258). Bununla birlikte totaliter ve diktatöryal rejimlerde kamuoyunun hiç olmadığını ve yönetimleri etkilemediğini söylemek de olası değildir.

Totaliter rejimlerde iki kamuoyunun varlığından söz edilebilir. Birincisi açıktan ifade edilen resmi kamuoyu, ikincisi ise örtülü kamuoyudur. Örtülü kamuoyu resmi kamuoyunun karşıtıdır. Siyasal iktidarın izin ve onay vermediği bir kamuoyudur. Baskı rejimlerinde bu yasal olmayan kamuoyu siyasal iktidarı tehdit edebilir. Örneğin Polonya’ da Lech Walesa önderliğinde kurulan Dayanışma Sendikası, ülkede sistemin yapısında köklü reformlar isteyen bir dalgalanma başlatarak sistemin değişmesinde önderlik etmiştir. Böylesine tek merkezli totaliter propaganda sistemi bir “kapalı sistem” gerektirir. Bu nedenle yurt dışına çıkışların engellenmesi, dış dünyadan gelen haberlere sansür konulması gibi önlemler alınır. Yayın yasakları, alabildiğince yalan söylemek, kandırmak, kapalı sistemlerin gündelik uygulamalarıdır. Haber, bilgi kaynaklarının tek elde tutulması, çoğulcu demokrasilerde olduğu gibi haber çoğulcülüğünü önler. Kanaatler de böylece en azından görünüşte bir örnek olur (Dinçkol, 2006:58–59). Totaliter sistemlerde, kanaat oluşumunda önemli yer tutan eğitim kurumları da tekelci bir yapıya sahip olduğundan, okul tüm propagandanın temel direklerinden birisidir. Okul sonrası iş yerlerinde de tek yönlü kanaat oluşumuna ağırlık verilir.

1.7.2.3. Azgelişmiş Ülkelerde Kamuoyu:

Azgelişmiş ülkelerde gerçek anlamda kamuoyunun varlığını ileri sürmek güçtür. Siyasal sistemleri ne olursa olsun azgelişmiş ülkeler genellikle bazı ortak özellikler taşırlar. Bunlar ulusal bütünleşmelerini tamamlayamamış toplumlardır. Yurttaşlık bilinci, diğer ifade ile üyeleri bir siyasal bütünün üyesi olma bilincine ulaşamamışlardır. Öte taraftan azgelişmiş toplumların geleneksel yapılarında sosyal gruplaşma ve örgütlenme olgusu çok zayıftır. Çünkü bu ülkelerde ortak çıkarlar, fikirler ve amaçlar etrafında birleşerek aktif çaba gösteren grupların sayısı yok denecek kadar azdır. Ayrıca eğitim ve öğretim düzeyinin düşük olduğu dikkate alınırsa bu ülke insanların etkilenme olasılığının yüksek olduğu söylenebilir. Bu faktörlere siyasal rejimin otoriter niteliği de eklenirse ülke çapında bir kamuoyunun serbestçe oluşması güçleşir (Ergil, 1994:55). Günümüzde demokratik olsun olmasın, haberleşme araçlarının, haberleri anında yaydıkları tüm modern toplumlarda, yurttaşlar, günlük olayları hemen

öğreniyorlar. Derhal konular, basın, radyo ve televizyonlarda tartışmaya açılıyor, yorumlanıyor. Yüzyüze görüşenler arasında sözlü fikir alış-verişi yapılıyor. Bu etkileşimin sonucunda da kamuoyu oluşuyor

1.7.3. Kamuoyunu Oluşturan Kaynaklar

Kişinin siyasal değer, inanç ve tutumları zaman içinde oluşmakta, kendisi de bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır. Kişi bir anlamda, içinde yaşadığı siyasal kültürün içerdiği değer yargıları, anlayışlar, davranış kuralları çerçevesinde ‘siyasal bir insan’ olarak şekillenmektedir. Birey, doğuştan sahip olmadığı siyasal değer yargılarını, inançlarını ve tutumlarını bir öğrenme süreci içinde zamanla gerçekleştirmektedir. Kişinin toplumun bir üyesi haline gelmesine “toplumsallaşma”, bu öğrenme sürecine ise “siyasal toplumsallaşma” denmektedir. Siyasal toplumsallaşma, siyasal kültürün aktarılması ya da siyasal yaşamın yeniden üretilmesi süreci olarak ifade edilmektedir. Siyasal toplumsallaşmayla kişi, siyasal sistem hakkında geçerli değerler ve görüşler edinmektedir. Bunu da çevresiyle kurduğu toplumsal ve siyasal ilişkiler sayesinde elde etmektedir (Bektaş, 1996:69). İşte kamuoyunun oluşumu da bu süreç içinde siyasal toplumsallaşmayla gerçekleşmektedir. Siyasal toplumsallaşma, kamuoyu oluşumunda önemli roller oynayan siyasal değerlerin ve kanıların biçimlenmesinde de büyük önem taşımaktadır.

Literatürde kamuoyunu oluşturan araçlar denildiğinde; dolaylı olarak aile, eğitim, kültür, toplumsal kontrol mekanizmaları gibi kurumsal sosyolojik araçlar ve kanaat, motivasyon, algı, tutum gibi bireysel psikolojik araçlarla; doğrudan siyasal grup ve partiler, baskı grup ya da örgütleri gibi siyasal araçlar ve medyanın etkilerine işaret edilir (Anık, 1994:83–106).

Kaynaklar sıralanacak olursa;

1.7.3.1. Aile

En ilkel toplumlardan en uygar toplumlara kadar aile her zaman toplumun temel taşı olmuştur. Çocuğun aile içerisinde içindeki yetiştiriliş biçimi, ailenin kullandığı iletişim biçimi ve ailenin statüsüne uygun rol davranışları onun ileriki yaşamındaki davranışlarını belirleyen önemli unsurların başında gelir. Ailenin çocuk üzerindeki belirleyiciliği üç faktörün sonucudur:

—Ebeveynler bilinçli ya da bilinçsiz olarak çocuklarının yaşam prensiplerini edinmelerinde etkili olurlar.

—Çocuklar bilinçli ya da bilinçsiz olarak ebeveynlerini taklit ederler.

—Aile üyeleri aynı çevresel dürtülerin etkisi altındadırlar (MEB, 2007:14)

Aileden gelme fikirler çok az zahmetle elde edilir. Aile üyelerinin sosyal ve ekonomik bağılıklar, siyasal eğilimler kazandırır ve üyelerine damgasını vurur. Aile adeta kişinin tabii ilkokuludur. Tesirleri kolay kolay silinmez. Daver buna örnek olarak ABD’de yapılan araştırmalara göre aile mensuplarından %75’inin seçimlerde ailenin kullandığı yönde o kullandığını göstermektedir (Daver, 1969:259).

Türkiye’de 2004 yılında 2002 genel seçimleri için yapılan araştırmalar, kitle iletişim araçlarının etkinliğini göz önünde bulundurulduğunda çok farklı olmadığını görmekteyiz (Aydın;Özbek, 2004:147–167). Aynı yönde oy kullandığını belirtenlerin oranı %42,6 iken hem aynı yönde hem de farklı oy kullandım diyenlerin oranı ise %31,5’dir. Buna karşın farklı partiye oy verdim diyenlerin oranı ise %11’de kalıyor. Hatırlamayanların oranının % 14 olduğu göz önüne alındığında ABD’den çok farklı bir sonuç olmadığı da bir vakıa olarak önümüzde durmaktadır.

Burada aile ile kanaat farklılıkların ortaya çıkmasındaki önemli etken ise eğitimidir. Eğitimin farkını ortaya koyan ise çevresel dürtülerdir (MEB, 2007:14–15). Uygur ile tipinde, bireye tanınan özgürlük ve birey yaşamının ön plana alınması, bizi, ailenin toplumsal önemini yitirdiği şeklinde bir yargıya götürmemelidir. Aile, toplum ne denli değişirse değişsin, yok olmaz ve toplumların direği olmaya devam edeceği kuşkusuzdur.

1.7.3.2. Okul

Çocukluk ve gençlik dönemlerinde okul sayesinde elde edilen bilgiler, fikirler, kanaatler insan üzerinde uzun süre etkili olur (Daver, 1969:259). Okul bazı bakımlardan aileden de etkilidir. Çünkü ilk çocukluk algıları zamanla silinebilir oysa okul dönemindeki elde ettikleri fikirler daha kalıcıdır.

Okul yaşamı bireyin aynı zamanda eğitim ortamında önemli rol oynayan bir süreç olarak değerlendirilir. Kendini toplumun bir parçası olarak gören birey, toplumsal sorunlar hakkında duyarsız kalmayacak, bu konularda kamuoyu oluşumuna katkıda bulunacaktır. Eğitim düzeyleri farklı olan iki birey arasında benimsemiş oldukları düşünceler bazında çok büyük farklılıklar olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Yapılan kamuoyu araştırmaları, üniversite eğitimi alanların, lise mezunlarına, lise mezunlarının, ilköğretim mezunlarına göre, daha çok sayıda belirlenmiş düşüncelere sahip olduğunu göstermektedir (MEB, 2007:16–17). Eğitim, insanı bilinçlendirmekle kalmaz, kişide bulunan yetenekleri kullanmasını da öğretir. Bu öğreniş kişiye,

yeteneklerini geliştirerek topluma katkıda bulunmayı, uygarlığı daha ileriye götürmeyi, yaşam kavgasını çekinmeksizin vermeyi kanıksar.

Kamuoyuna temel oluşturan siyasal kanıların biçimlenmesinde, öncelikle kişinin bireysel özellikleri rol oynamaktadır. Nasıl ki, temel tutumların, yani kişiliklerin belirlenmesinde, aileden başlayarak toplumsal çevrenin belirli bir etkisi varsa, kanıların oluşum ve değişimde de aynı çevrenin etkisi bulunur (Kışlalı, 1999:329). Kişilik oluşumunda okul etkisinin ağırlığı yadsınamaz bir gerçektir. Daha önce de ifade edildiği gibi kalıcı etki açısından da önem taşır.

1.7.3.3. Meslek-İş

Günümüz toplumunda doktorların, işçilerin, girişim sahiplerinin ve bankaların politikada etkili olduklarını ve meslek yararına bir takım kanaatleri savundukları bilinmektedir. Bütün bunlar kamuoyunun oluşumuna yardım ederler. Kişi bu şekilde kendi sosyal ve ekonomik statüsü, bulunduğu sınıfın toplumdaki yeri ve rolü hakkında bir kanaat sahibi olur (Daver, 1969:259). Bununla birlikte meslek ve iş hayatı, kişilere yeni fikirler aşlamaktan ve görüş ufuklarını genişletmekten ziyade, onların evvelce edinmiş oldukları fikirleri daha kuvvetle savunmaları gibi bir sonuç doğurmaktadır.

Zamanla gelişen meslek sevgisi, kişinin kendisine güvenini ve benliğini oluşturmasını sağlar. Meslek sevgisi, aynı meslekte bulunanların grup kurma olanağını da hazırlamaktadır. Meslek sahibi bireyler toplumda ötekilerden etkin, eylem gücüne yatkındır. Mesleği olan birey, birçok ilişkilerinde mesleğinin çok büyük etkisi altındadır. Kişi mesleği nedeni ile toplumda gördüğü değerle orantılı olarak topluma değer vermektedir (MEB, 2007:18). Gerçekten bireyler toplumda hangi mesleğe saygı duyulur ve değer verilirse o mesleğe yönelirler. Sorunların meslekleri zorladıkları anımsanırsa, meslek sahibi olanların işlem ve eylemlerinin kamuoyunu etkilemesi açıkça göze batar.

1.7.3.4. Din

Sosyolojik anlamda din; çok önemli bir toplumsal kurum olup bireyin kişilik oluşumunda yadsınamaz bir önem taşır. Toplumu kaynaştırıcı ve birleştirici görev ifa eder. Dinsel değerler toplumsal yaşamla uyum sağlayarak, kişinin yaşamına yönelik emirler vererek, kişinin tutum almasını ve tutumlarını sürdürmesini sağlamaktadır. Bu nedenle dinin insan toplulukları üzerinde çok büyük etkisi bulunmaktadır. Tarih boyunca din, toplumun temel değerlerinin olduğu kaynaktır ve toplumla bütünleşerek toplumsal anlaşmaların doğrulayıcısı olmuştur. Bu bakımdan din, büyük toplumların

doğmasına neden olmuş; hatta insanlık kavgasını başarıya ulaştıran ve ahlakın korunmasını sağlayan bir dinamo sayılmıştır (MEB, 2007:19). Tüm insanları bir cemaat hâlinde toplamayı amaçlayan dinler, kişileri mesleki, ticari vb. şekillerde sınıflandırmaz. Dinsel yönergeler, insanı gerçek biçimde toplumsal koşullardan arıtarak sırf insan olması nedeniyle uygulayıcılığa iterler. Dinin yıllarca toplumları biçimlendirdiği göz önüne alınırsa, kamuoyunun oluştuğu önemli kaynaklardan biri olduğu kendiliğinden anlaşılır. Zira kişilerin tutum belirlemelerinde mensubu oldukları dinin etkilerini görmemek mümkün değildir.

Birçok ülkede bazı kiliseler siyasi partilerin önemli bir dayanağını oluşturur. Avrupa'da çoğu kiliseler dikkatlerini daha çok ekonomik, moral davalara, işçi hareketleri, kapitalizmin yayılması, emperyalizm ve komünizm gibi konulara çevirmişlerdir (Daver, 1969:259–260). Bugün Avrupa'da din faktörü hâlâ birçok siyasal ve ekonomik konularda belirleyici faktör olmaya devam ediyor.

Ülkemizde Kurtuluş Savaşı dönemi ve sonrasında da halkın inançlarının etkinliği göz önünde bulundurularak din adamlarının rolü önemli yer tutmuştur. O dönemin şartlarında halkın yönlendirilmesinde din adamları birinci derecede güç sahibidirler. Din adamları, bu güçlerini Milli Mücadele için kullanmışlardır. Din adamları, 1919 ve 1920 yıllarında Anadolu'nun hemen her tarafında kurulan Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinde bizzat görev almışlardır. Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde milli bağımsızlığın sağlanması için birçok din adamı gayret göstermişlerdir (Turan, 1999b:827). Mustafa Kemal Atatürk, söz konusu din adamları ile görüşerek, haberleşerek, tebrikleşerek ve onları onore ederek, desteklerini almış ve bu desteği de çeşitli yollarla göstermiştir.

1.7.3.5. Basın

Kamuoyunu etkili ve etkileyici kılan en önemli etkenlerden biri medya ile olan bağıdır. Medyanın temsil ettiği güç bu bağ dolayısıyla uygulamasını halk kanaatinde göstermektedir. Çok kısa bir zamanda medyanın görüşü kamuoyunun görüşü haline gelmektedir. Fikirlerin yayılmasını kolaylaştıran iletişim araçlarının yaygın ve kullanımının sınırsız olması gerekir (Altun;Kuluçlu, 2005:26). Bireyler, kitle iletişim araçları vasıtasıyla siyasal olaylar hakkında bilgi sahibi olabilmektedirler. Kitle iletişim araçları siyasal olarak da büyük önem taşımakta; halk, politikacıları ve onların icraatlarını kitle iletişim araçları aracılığıyla izleyerek siyasal kararlarını olgunlaştırmaktadır.

Kamuoyunun iletişim ve toplumsal etkileşim süreci içinde olduğu dikkate alınrsa, kitle iletişim araçları vasıtasıyla görülen, işitilen, okunan mesajların, kanaatlerin oluşumunda etkin bir rol oynadığı görülecektir. Kitle iletişim araçlarından siyasal içerikli mesajları alan birey, mesajın içeriğine göre ya sahip olduğu kanaati pekiştirmekte ya da eğer kararsız bir durumda ise karar vermesi kolaylaşmaktadır. Çünkü kitle iletişim araçlarıyla tüm siyasal partilerin mesajları kitlelere ulaşmakta, tercih yapma imkânı böylelikle daha da kolay olmaktadır. Kitle iletişim araçlarının kamuoyu açısından en belirgin avantajı “gündem oluşturma“ yetisidir (MEB, 2007:19). Medya, haberleri sunma ve tekrarlama biçimiyle bir konunun kamuoyunda tartışılmasını, hatta bu tartışmanın içeriğini ve biçimini de saptayabilme imkanına, koşullarına sahiptir.

Kitle iletişim araçları bir yandan özellikle siyasal mesajların özgür ve doğru olarak kitleye iletilmesi görevini üstlenirken, diğer yandan da kitlenin, siyasal seçkinlere duyduğu ilgiyi artırmak, kamuoyunun fikir, kanaat ve faaliyetlerini açıklamak, dolayısıyla toplumu oluşturan bireylerin etkilenmelerini sağlamak işlevi görmektedirler. Modern sanayi toplumlarında kitle iletişim araçları halka yönetim ve siyaset hakkında bilgi aktarmak, yönetimin dördüncü kuvveti olmak, kriz anında kitleleri hızla uyarmak, bireylerin rahatlmasına ve onların boş zamanlarını değerlendirmelerine yardımcı olmak gibi çok sayıda işlevi de yerine getirmektedirler (Bektaş, 1996:118). Kitle iletişim araçlarının oluşturduğu ve hatta yönlendirdiği kamuoyu, toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından kabul görmekte, sorgulanmadan, tartışılmadan olduğu gibi algılanmaktadır. Günümüz kamuoyunun en belirgin özelliği de bu yönlendirmenin oluşumunda kitlesel olarak yatkınlığının da fazla olması nedeniyle çok kolay manipüle edilebilir durumda olmasıdır.

Kitle iletişim araçlarının “gündem oluşturma” gücü de kamuoyunun oluşumunda etkilidir. Kitle iletişim araçları “istedikleri” haberleri önemseyip büyütmede, yine “kendi istedikleri” haberleri de küçülterek “önemsizleştirmektedirler.” Kitle iletişim araçlarının bu politikası, kamuoyunun yönlendirilmesinde, etkilenmesinde sıkça kullanılan bir yöntemdir (Daver, 1969:260). İletişim teknolojilerindeki hızlı gelişim, değişim ve buna bağlı yeni iletişim düzeni, toplumların çok yönlü ve çok boyutlu etkilenmelerine neden olmuştur. Söz konusu değişim, ülkelerin ekonomik, sosyoekonomik, politik, hatta ideolojik yapılanmalarında da etkili olmuş, coğrafya

sınırları bir anlamda eski değerini yitirmiştir. İletişimde, mesafe olgusu da yeni boyutlar kazanmış, uzaklar yakınlaşmıştır.

Kitle iletişim araçlarının kullandıkları materyaller ve içerikleri, bireylerin önemli gördükleri siyasal sorunlar ve bireylerin bu sorunlara ilişkin siyasal akıl yürütme süreçlerinin üzerinde oldukça etkilidirler (Milburn, 1998:230). Milburn, ABD’de bu tür unsurların ciddi siyasal ve ekonomik sonuçlar doğurduğuna dair çok önemli araştırmalar olduğunu belirtir.

Medyanın işlevlerine dönük olarak, medya ve kamuoyu ilişkisinde iki temel eğilim dikkati çeker. Bunlardan ilkinde göre medya kamuoyunun sesi, kamuoyunun aynası ya da yansıtıcısıdır. İkincisinde ise medya, kamuoyunun düzenleyicisi, oluşturucusudur (Atabek, 2002:231–232). Aslında farklı bakış açılarının “nereden bakıldığı” ile de ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü çoğulcu demokratik yaklaşımda “kamuoyunun serbestçe oluşumu” ifade edilmekte, baskıcı rejimlerde ise kamuoyunun bir şekilde oluşturulduğundan ya da yönlendirildiğinden söz edilmektedir.

Medyanın etkileri bağlamında ortaya çıkan araştırmalarda ise genellikle medya içeriklerinin bir şekilde bireylerin tutum ve kanaatlerinde değişiklik meydana getirip getirmediği ve bunların bir şekilde davranışa dönüşüp dönüşmediği soruları ele alınmaktadır. Medyanın kamuoyu oluşumu ile ilişkisi de bu bağlamda dikkati çekmektedir. Televizyon, radyo, gazete, dergi ve sinema gibi kitlesele iletişime olanak sağlayan ortamların yani kitle iletişim araçlarının toplumdaki farklı görüş, düşünce ya da kanaatlerin yayılmasında; eş deyişle farklı görüşlerin sesini duyurabilmelerinde ve farklı görüşlerin duyulabilmesinde önemli bir aracılık rolü gördüğü söylenebilir.

Medyanın bunlar dışında hangi rol ya da işlevlere sahip olduğu ya da toplum üzerinde hangi etkileri gerçekleştirdiği konusunda iletişim literatüründe birçok çalışmadan söz edilebilir (Severin;Tankard, 1994;McQuail, 2000;McQuail; Windahl, 1997). Bunların en ünlülerinden MacBride Raporu’nda medyanın sekiz önemli işlevinden söz edilir (Macbride, 1993:71). Bunlar; haber ve bilgi sağlama, toplumsallaştırma, güdüleme, tartışma ortamı hazırlama, eğitim, kültürün gelişmesine katkı, eğlendirme ve bütünleştirme işlevleridir

Milburn’un açıklamalarının aksine literatürde medya etkilerinin doğrudan tutum ve kanaatleri etkilediğine dair güçlü söylemlerde bulunulmuşsa da aynı oranda güçlü deliller ortaya konulamamıştır. Geline nokta, medya ve kamuoyu ilişkisi üzerine dikkati çeken etki araştırmalarından biri daha önce bahsi geçen “suskunluk sarmalı”dır

(Anık, 1994:105). Neumann tarafından açıklanan “suskunluk sarmalı”, kimi Türkçe kaynaklarda “sessizlik sarmalı” diye de anılmaktadır (Severin;Tankard, 1994:443). Bu yaklaşımına göre bireyler, yaygın sandıkları görüşler karşısında toplumdan soyutlanma korkusuyla, kendi görüşlerini söylemekten çekinmektedirler. Aynı şekilde bireyler, toplumda baskın olan görüşlere sahip olduklarını fark ettiklerinde de kendi görüşlerini söylemekte daha inatçı davranmaktadırlar. Baskın düşünceye sahip olanlar daha çok konuşmaya başlayınca, diğer bireyler suskun kalma eğilimi içine girmektedirler. Açıklanan görüşü hızla baskın duruma getiren eğilim sarmal şeklinde büyümektedir. Baskın görüşler de çoğu zaman medya aracılığıyla öğrenilmektedir.

1.7.4. Kamuoyu Türleri

Globalleşen dünyada iletişim ağlarının baş döndürücü bir şekilde gelişmesiyle belli konularda oluşan kamuoyu ülke sınırlarının dışına taşmıştır. Ülkesel veya bölgesel çaptaki problemler uluslararası platformlarda yer işgal etmektedir. Ülkemizde son dönemlerde iç yargı yollarının ardından sık sık Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuru yapıldığını duymaktayız. Bu nedenle bize ve coğrafyamıza ait tartışmalı hususlar etrafında uluslar arası kamuoyu oluşmaktadır. Kamuoyunu üç ana başlık altında tasnif edebiliriz (Altun;Kuluçlu, 2005:26):

—Yerel Kamuoyu: Ülke vatandaşlarının oluşturduğu kamuoyudur.

—Bölgesel Kamuoyu: Ülkenin bir bölümünde veya ülkeler arası teşekkül eden kamuoyudur.

Uluslararası Kamuoyu: Dünyadaki insanların oluşturduğu kamuoyudur. Uluslararası kamuoyu; bütün ülkeleri ilgilendiren bir mesele etrafında oluşabileceği gibi yerel veya bölgesel temelli çatışmaların uluslararası arenaya taşınması şeklinde de oluşabilmektedir. Ozon tabakasının delinmesi ve buna karşı dünya çapındaki duyarlılık, çevre kirliliği veya terörizmle mücadele ya da Güney Asya felaketi ve yardım kampanyaları bütün ülkeleri ilgilendirebilirken, yıllardır ülke olarak başımızı ağrıtan Kıbrıs meselesi veya Ermenilerin iddia ettikleri katliam gibi yerel örnekler de verilebilir.

Bu üç başlığa ilaveten duygusal ve realist kamuoyu ile yüzeydeki ve derindeki kamuoyu türlerini de ilave edebiliriz. Daver, devlet adamlarının çok defa memlekete yaptıkları hizmetleri düşünürken halkın realist tutumla geleceği düşünerek hareket ettiğini belirtir (Daver, 1969:257). Yine ortaya açıkça görüş belirten(bağırın) kamuoyu,

sussan sessiz kalarak hareket ve fikrini belli etmeyen kamuoyu türü de siyasi literatürde yerini almıştır. Yüzeyledeki, bağırarak etkili kamuoyu politik arenanın tercihidir.

1.7.5. Türk Hukuk Sisteminde Kamuoyu

Görüldüğü gibi kamusal alan ve kamuoyu kavramlarının gerçek anlamda içinin doldurulması belli bir tarihsel dönemdeki gelişmeler sonucudur. Tartışan, muhakeme yeteneğini kullanan bir kamuoyunun var olabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi, özellikle belli hakları güvence altına alan anayasal devlet ilkesinin hayata geçmesi ile ilgilidir (Hasdemir, 2005:30). Hukuk sistemimizde kamuoyunun, yönetimin icraatları konusunda bilgilenmesi, yönetime ve denetime katılımını düzenleyen hükümler son zamanlarda artmıştır. Bireylerin de bu gelişmelerden haberdar olması ve hukuki düzenlemelerle getirilen hakları kullanma iradesi, en az bu düzenlemeler kadar önemlidir.

1982 Anayasası'na baktığımızda kamuoyunun oluşumuyla ilgili sayısız madde gözümüze çarpmaktadır. 1982 Anayasası'nın çeşitli maddelerinde yer alan; haberleşme hürriyeti (Md.22), düşünce ve kanaat hürriyeti (Md.25), düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti (Md.26), basın hürriyeti (Md.28) ve basın araçlarının korunması (Md.30) vb. düzenlemeler nihayeti itibarıyla kamuoyu oluşturma ve bu oluşumu yönlendirmeye matuf hareketlerin Anayasal çerçevesini belirlemektedir.

1982 Anayasası'nın 'Kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından, yararlanma hakkı' başlıklı 31 inci maddesinde "*Kişiler ve siyasî partiler, kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme ve yayım araçlarından yararlanma hakkına sahiptir. Bu yararlanmanın şartları ve usulleri kanunla düzenlenir. (Değişik: 03/10/2001 – 4709/11 md.) Kanun, millî güvenlik, kamu düzeni genel ahlâk ve sağlığın korunması sebepleri dışında halkın bu araçlarla haber almasını düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyici kayıtlar koyamaz*" hükmü yer almaktadır (Altun;Kuluçlu, 2005:27). 1982 Anayasası prensip olarak kamuoyunun serbest oluşmasının esas almasına karşın istisnaları sayma yoluna gitmiştir.

1.8.Baskı Ve Çıkar Grupları

Baskı, toplum içerisinde yaşamının bedeli olarak, toplumun bireyleri üzerinde oluşturduğu etkidir. Bu baskı örgütlü olduğunda kanunlar ile olmadığında ise örf ve adetler ile gerçekleşmektedir.

Ortak çıkarlar etrafında bir araya gelmiş bireylerin oluşturduğu gruplara çıkar grupları denilmektedir. Çıkar gruplarında temel özellik “ortak çıkar” güdüsüdür. Bu tip gruplarda genelde tam bir birlik bilinci yoktur (Kapani, 1998:193). Baskı grupları ise çıkar gruplarının daha ileri bir aşamasıdır. Ortak menfaatler etrafında birleşen ve bunları gerçekleştirmek için siyasal otoriteler üzerinde etki yapmaya çalışan örgütlenmiş gruplara baskı grupları denilmektedir.

Bir başka tanımlama ise; toplumdaki çeşitli sosyal görüşlerin, bilinçli bir şekilde örgütlenerek, kendi çıkarları doğrultusunda, toplumsal çıkarları iktidara iletmesini ve onunla karar verme işlemini paylaşarak kitlelerin gerçek iradesini belirleyen ve yönetime yasallığını kazandıran çoğulcu gruplara baskı grupları denmektedir, şeklindedir (Daver, 1969:236). Çıkar grupları, maddi ya da manevi menfaat sağlamak için birlikte hareket eden gruplar olarak tanımlanmaktadır. Çıkar grupları isteklerini gerçekleştirmek amacıyla yönetim üzerinde çeşitli yollardan etkili olmaya başladıkları zaman baskı grubu haline gelirler.

Çıkar grubunun amaçları doğrultusunda siyasal iktidarın ve bürokrasiyi "etkileme" si ya da "baskı yapması" ile de Baskı Grubu (Pressure Group) oluşur. Bu ayırım şu açıdan önemlidir. Her çıkar grubu, baskı grubu değildir. Fakat her baskı grubu, mutlaka çıkar grubudur (Aktan, 1993a:119). Bu iki grubun tek çatı altında oluşması ile de “Çıkar ve Baskı Grubu” adı verilen kesim ortaya çıkar.

Başlıca baskı grupları; siyasi partiler, sendikalar, ordu, basın, üniversiteler, lobiler, dernek ve vakıflar, çeşitli meslek kuruluşlarıdır. Bunların gücü ve etki alanları ülkeden ülkeye değişmektedir.

1.8.1. Baskı Gruplarının Fonksiyonu

Çoğu siyaset bilimciye göre baskı gruplarının amacı, genellikle ‘Toplumsal fonksiyonluluk ve değişimi’ ortaya koyması ile ortaya çıkar. Burada tanımlanan toplumsal fonksiyon, toplumdaki taleplerin siyasal erke iletilmesi, değişimden kastedilen ise siyasal katılımı artırarak demokratik sürecin hızlanmasını sağlayan bir tür katalizörlük görevini üstlenmesidir.

Seçmenler, bu şekilde temsilcisi olan siyasal iktidarla devamlı olarak iletişim halinde bulunabilmektedir. Ve ayrıca, parlamentoda temsil edilmeyen kimi gruplar da böylelikle isteklerini siteme iletebilmektedirler. Yani baskı grupları siyasal iktidara bu yönüyle aydınlatıcı bir rol oynamaktadır. Ancak teorik olarak durum bu olmakla beraber uygulamada durum böyle değildir. Bu işlevin tam anlamıyla gerçekleşebilmesi için,

eksiksiz, tüm toplum kesimlerinin örgütlenmiş ve belli bir düzeyde etkinlik gösterebilecek güce erişmiş olması gerekir. Baskı gruplarının çok etkin çalıştığı ülkelerde bile tüm toplum kesimleri belirttiğimiz anlamda bir yapıda değildir. Ülkelerin kendi özel durumlarına göre baskı grupları çeşitli düzeylerde etkinlik göstermektedirler.

Baskı gruplarının bir diğer işlevi ise siyasal iktidar için bir denetim mekanizması vazifesi görmesidir. Siyasal iktidar baskı gruplarının kendisiyle sürekli ilişki içerisinde olması dolayısıyla her istediğini yapmamaktadır. Yani siyasal iktidar, böyle bir durumda istese de halktan/çeşitli toplum kesimlerinden kopuk bir yapı izleyememektedir. Düzene en karşı gibi görünen baskı grupları bile, kendilerine çıkarlarını ve görüşlerini yasal yollardan savunmak olanakları tanındığı ölçüde, istemeden düzene hizmet etmiş olurlar. Çünkü üyelerinin sistemle uyuşmasını kolaylaştırır. Bu durumdaki bir baskı grubu bile bir işlev görmektedir (Kışlalı, 1999:271). Sitemin bu tip bir baskı grubuna sağladığı olanaklar sistem-baskı grubu çatışmasında “yatıştırıcı bir rol oynar.

Baskı gruplarının fonksiyonlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Şahım, 1994:67):

- Benzer iktisadi ve sosyal menfaatler etrafında birleşirler,
- Menfaatlerini gerçekleştirmek için siyasal otoriteler, parlamento ve hükümetler üzerine çeşitli yollardan baskı yaparlar,
- Genellikle bilinçli bir şekilde örgütlenmiş ve toplum tarafından kabul edilmiş çoğulcu gruplardır,
- Bazıları amaçlarına veya hedeflerine ulaştıktan sonra dağılılabirler,
- İktidara geçmeyi amaçlamazlar, bazen temsilciler bulundurabilirler ama temsilcilerle ait oldukları gruplar arasında açık ve resmi bir bağ görünmez,
- Baskı gruplarının sosyo-ekonomik çıkarları ile ilgili siyasal ve sosyal yapıda yer alan kurumların kendi lehlerine işlemelerini sağlamaya çalışırken, bu kurumlara kendi görüşlerini destekleyen personelin atanmasını ve çalışmasını sağlarlar,
- Modern devletin, toplumsal hayatın hemen her aşaması ile ilgilenmesinin zaman ve ihtisaslaşma açısından mümkün olması nedeni ile baskı grupları devlete, özellikle de kendi alanları açısından bilgi vermek ve aydınlatmak için çaba gösterirler,
- İdari yapının devlet politikasından maksimum yararlanabilmesi için devlet bürokrasisini etkilemek ve bunu gerçekleştirmek amacı ile idarenin soruşturma, araştırma, bilirkişi gibi komisyonlarına temsilci göndererek sisteme yardımcı olmaya çalışırlar,

—Yargı organlarını etkileyerek, idari işlemlere emsal teşkil edebilecek kararların çıkmasını sağlarlar,

—Kamuoyunu devamlı olarak aktif durumda tutarak, ona sosyo-ekonomik süreç hakkında en yeni, en sağlam bilgileri vermek, belirli konularda uyararak, kamuoyunu ve kamu taleplerini siyasal yapıya taşımak ve etkin olmasını sağlamak, bu baskı gruplarının en temel fonksiyonlarından bir başkasıdır. Çünkü durmadan değişen bir siyasi ortamda seçmen, değişen ihtiyaçlarına çözüm getirebilmesi için beş sene beklemeyeceğine göre, çıkar ve baskı grupları kamuoyunun değişen his ve ihtiyaçlarını siyasal ve sosyal yapıya derhal yansıtma görevini de aksatmadan yerine getirmek durumundadır.

1.8.2. Baskı Gruplarının Diğer Gruplarla Karşılaştırılması:

Çıkar grubu, aralarında fiili bir 'Çıkar' birlikteliği olan bireylerden meydana gelir. Bu ortaklaşa çıkarlar çok çeşitli olabilir. Örneğin çiftçilerden şoförlere, işçilerden memurlara kadar çeşitli çıkarları ve menfaatleri olanlar bir araya gelebilirler. Çıkar grubunun en önemli unsuru, bu grubu oluşturanların tam bir birlik ve aidiyet bilincine, şuuruna sahip olmamalarıdır.

Çıkar gruplarının aktif şekilde çalışarak bir örgütlenmeye sahip olamamaları nedeni ile hükümete, yasama organına, kamuoyuna etki yapabilmek için disiplinli ve sistemli bir çabaları ortaya çıkamaz. İşte tam bu noktada etkileme unsurunu bünyesinde bulunduran ve organize olan baskı grupları devreye girmektedir (Kapani, 1998:210). Grup çıkarları, siyasal karar merkezleri üzerinde herhangi bir talepte bulunuyorsa çıkar grubu, baskı grubu haline gelmektedir. 'Çıkar' veya 'Baskı' gruplarının amaçları arasında çok ufak ince ayrımlar dışında bir ayırım yapmak mümkün olmadığından, zaman zaman bu iki grubun birbirine karıştığı, hatta bazen de aynı anlamda kullanıldığı gözlenebilir.

Hâlbuki her iki kavram arasında bazı farklılıklara göz atarak karar vermek gerekir. Şöyle ki, farklı ideolojileri paylaşanlar, çeşitli mesleklerden kişiler veya bir takım ekonomik veya toplumsal çıkarları savunmak amacıyla bir araya gelen gruplar, amaçlarını gerçekleştirmek isterken devlet ile çelişkiye düşebilirler. Buradaki çelişkidен kastedilen, siyasal erkin aldığı bir kararın eyleme geçirilmesinin önlenmesi veya tam tersi olarak iktidarı bu yönde bir karar almaya zorlama şeklinde ortaya çıkabilir. Grubun iktidarla, dolayısı ile siyasetle çatışması sırasında baskıcı özelliği ön plandadır. Bazı siyasî partiler baskı gruplarının bir parçasıdır (Akçalı, 1995:145). Birçok ülkedeki

çevreci gruplar yeşiller partisine ve etnik gruplar da kendi çıkarlarını temsil eden partilere dönüşebilmektedir. Ayrıca, sermaye çevrelerinin sağ partilere yakın olduğu bilinene bir gerçektir. Bazı siyasî partilerin bu şekilde baskı gruplarına dayanmaları sonucunda, baskı grupları baskılarını siyasî iktidara dolaylı olarak bu partiler aracılığı ile aktarmaktadır. Baskı grupları ile siyasî partilerin bu ilişkileri genelde gizlidir. Ülkemizde 1970–1980 arası dönemde bazı işçi sendikaları(DİSK) ile bazı siyasî partilerin (CHP) bu biçimde bir güç birlikteliğine gittiği görülmüştür.

Belirli alanlarda uzmanlaşmış, güç çekişmelerine girmekten çok bir davayı savunan siyasî partiler de aslında baskı gruplarıdır. Seçim sisteminin nispi temsile yakın olduğu ve dolayısıyla koalisyonların alışlagelmiş olduğu yerlerde küçük partiler bir- iki bakanla temsil edilebilmektedir. İskandinavya'daki tarımsal çıkarlar ve İsrail'deki bazı dini gruplar bu yola temsil edilmektedir (Türköne, 2003:340). Bu baskı grupları, davaları için parti amblemi altında toplanmakta ve parti ayrıcalığından yararlanmaktadır. Böylelikle davalarını toplumun bütününe yayma vasıtası elde etmektedirler.

Siyasal partiler, sosyo-ekonomik nedenlere göre belirmiş, süreklilik gösteren çıkar grupları tarafından kurulabileceği gibi, etik veya din esasına göre de kurulabilir (Daver, 1969:238). Ülkemizde bu tür temeli siyasi partilerin kurulması kanunen mümkün olmasa da Avrupa'da yasal olarak bu imkânlardan yararlanan birçok siyasi parti vardır.

Bu konuda benzer bir yaklaşım da Hakan Ay tarafından dile getirilmiştir. Örgütlenmiş, organize olmuş ve disipline edilmiş çıkar grupları siyasal iktidarı etkilemeye çalıştıkları zaman baskı grubuna dönüşmüş demektir. Bu noktada baskı gruplarının faaliyetleri siyasî bir nitelik kazanmıştır. Yani her baskı grubu siyasî bir faaliyet göstermektedir (Ay, 1998:8). Böyle olmasına rağmen siyasal hayatın vazgeçilmez aktörleri olan siyasî partilerden ayrılırlar. Siyasî partilerin hedefi siyasal iktidarı ele geçirmektir. Oysa baskı gruplarının amacı siyasal iktidarı ele geçirmek değil, mevcut iktidarı etkileyerek ondan ödünler koparmaktır. Yani, plütokrasi diye adlandırılan baskı gruplarının amacı rant kollamaktır.

Partiler, örgütlenmiş gruplara faydalı oldukları sürece onların aleti durumundadırlar. Ama partiler yollarını keserse, bu görünmeyen hükümetler onları bilmezlikten gelirler (Akad, 1976:89). Baskı grupları ile siyasal partilerin ilişkileri değerlendirilirken iki durum göz önüne alınmalıdır. Seçim öncesi ve seçim sonrası

olarak iki durumda değerlendirme yapılmalıdır. Seçim sırasında verilen sözler, yapılan anlaşmalar, bir yerde seçimden sonra unutuluyor.

1.8.3. Baskı Gruplarının Sınıflandırılması

Baskı grupları, çağdaş demokrasilerin siyasal yaşamında günden güne önem kazanan bir sosyoloji konusudur. Özellikle son zamanlarda sosyal bilimler alanında ilgi çekici bir araştırma ve inceleme konusu haline gelen bir olgu olarak dikkatleri üzerinde toplayan baskı grupları, temelde çoğulcu toplumu oluşturan sosyal grupların, bazı özellikler taşıyan bir türü biçiminde değerlendirilebilir (Kapani, 1993:275). Bu değerlendirme birçok siyaset bilimci ve düşünür tarafından da paylaşılmaktadır.

Çıkar ve baskı grupları amaçlar yönünden "Ekonomik Çıkar ve Baskı Grupları, Kültürel Çıkar ve Baskı Grupları" gibi ayrımlara tabi tutulabilir. Konumuz açısından bizi ilgilendiren ekonomik çıkar ve baskı gruplarıdır (Aktan, 1993a:119). Bunlara örnek olarak; özel şirketleri, sendikaları, odaları, dernekleri, basını, uluslararası iktisadi ve mali kuruluşları vb. kurum ve kuruluşları gösterebiliriz.

Bir başka sınıflandırma da niteliği itibariyle yapılmıştır: Profesyonel organizasyonlar ve ideolojik gruplar (Daver, 1969:236–237)

—Profesyonel Gruplar: Bu yapılarda temel amaç üyelerinin özellikle maddi menfaatlerini gözetmektir. Bu tür organizasyonlar İşveren birlikleri, dernek ve kooperatifler ile sendikalar olarak karşımıza çıkar

—İdeolojik Gruplar: Genelde homojen olmayan gruplardır ve daha çok manevi menfaat ve tatminler için çalışırlar.

Bu sınıflandırma denemelerinin yanında birçok sınıflandırma denemesi mevcuttur. Sınıflandırmalarda da görüldüğü gibi hiçbir ayırım tek başına yeterli olmamaktadır (Akkaya, 2005:70–71). Her bir ayırım birbirini tamamlayıcı niteliktedir.

Bu ayrımlar da, yapıları bakımından kadro baskı grupları, kitle baskı grupları olarak gruplandırılabilir. Temsil ettikleri kesimler bakımından ise; işçi örgütleri, işveren örgütleri, tarım kesimi örgütleri şeklinde sınıflanabilir. Kökeni bakımından yabancı baskı grupları, yerli baskı grupları; faaliyet alanlarına göre; kültürel alanda faaliyet gösteren, ekonomik alanda faaliyet gösteren, politik alanda faaliyet gösteren baskı grupları olarak nitelemek mümkündür. Ayrıca kamu- özel ayırımı olarak kamu kesimi baskı grupları, özel baskı grupları ayırımı yapılmaktadır.

1.8.4.Türkiye’de Baskı ve Çıkar Gruplarının Tarihçesi:

1.8.4.1.Osmanlı’da Baskı Grupları:

Osmanlı İmparatorluğunda Cemiyetler Yasası 1909 yılında çıkar (Akkaya, 2005:70). Ancak ilk mühendis cemiyetlerinden bir tanesi de ondan önce, 1908’de kurulmuş olması aslında anlamlı; çünkü 1908’in Ağustos ve Eylül ayları, işçi sınıfının hareketlendiği, çok sayıda greve başvurduğu bir dönemdi ve işçi sınıfının hareketlendiği bu dönemde grevlere öncülük edenlerin önemli bir kesimini de mühendisler oluşturmaktaydı

Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasi gelişmeleri içinde daha çok, dolaylı nitelikteki baskı gruplarının etkili olduğuna rastlanmaktadır. Bu gruplara örnek olarak ilmiye ve yeniçeri ocağı verilebilir (Tunaya, 1975:488). Tarih boyunca Osmanlı Saltanatının idaresinde ciddi darbeler ve ihtilaller gerçekleştirilmesinde başrolü oynamışlardır. Tarihteki meşhur “kazan kaldırma” tabiri de yeniçeri sınıfının eseridir.

İmparatorluk içindeki ilk yaygın baskı grupları, dini bölünmeler şeklinde ortaya çıkmıştır. Bunların, devlet içinde ayrı bir devlet denecek ölçüde bir etkileme sistemi kurdukları iddiaları da yaygındır. Yarı dini Lonca teşkilatı ve Ahiler bunların başında gelir. Bektaşilik ve Alevilik de bu sisteme dâhildir. Böylece Osmanlı siyasal hayatı, tarikatçılık rekabetinin de cereyan ettiği bir alan olagelmiştir. Osmanlı devleti başka gruplarla baş edebilmek için, dini gruplara büyük bir serbestlik tanımış, adeta onların yayıcısı olmuştur. Bu da, Osmanlı siyasal hayatının ayırt edici özelliklerinden birisidir (Öz, 1992:192). Osmanlı’da derneklerin, değişik çıkarların temsilcisi olarak ortaya çıkışı ve siyasal süreç içinde yer edinmeye başlaması, 19. yüzyılın ikinci yarısına rastlar. Dernekleşme özgürlüğünün tanınması, ancak 1876 Kanuni Esasisi’nde 1908’de yapılan değişiklikle mümkün olabilmıştır (m.120). Bunu daha sonra, 14 Haziran 1909 tarihli “İçtimaat-ı Umumiye Kanunu” ve 3 Ağustos 1909 tarihli “Cemiyetler Kanunu” izlemiştir.

İkinci Meşrutiyet döneminde, sosyal uyanışı sağlayan ve baskı grubu olarak faaliyette bulunan akım ve derneklerin başında ise “Nesli Cedid Kulübü“ gelmektedir. Bu dernek, İttihat ve Terakki karşısında, Jön Türklük döneminden beri süregelen bir muhalefetin yaşatılmasıydı. Nesli Cedid’ciler özel teşebbüsü ve yerinden yönetimi (adem-i merkeziyeti) savunmuşlardır (Tunaya, 1975:490).

Daha sonraları Türkçülük ve Milliyetçilik akımı ile ilgili dernekler de kurulmuştur. Türk Derneği (1908), Türk Yurdu Cemiyeti (1911), Türk Ocağı (1911)

gibi kuruluşlar bunlar arasındadır (Kuzu, 1985:129). Bunlar gibi, ortak “tutumlar“ etrafında birleşen tutum-davranış grupları, meşrutiyetin siyasal atmosferi içerisinde baskı grubu görevini yerine getirmişler ve stres içindeki meşrutiyet insanına, yabancı baskısına karşı direnme ve karşı koyma gücü kazandırmışlardır.

Bu arada dini amaçlarla kurulmuş olan dernekleri de unutmamak gerekir. 1917’de kurulan Dar-ül Hikmeti İslamiye, İttihat ve Terakki’nin, sadece din işleriyle uğraşmak ve bu suretle laikliği sağlamak amacıyla kurduğu bir kurumdur. İlmîye bir sınıf halinde, iktidar üzerinde bütün hâkimiyetini kullanarak varlığını devam ettirmekteydi. Mütareke döneminde ise, Teal-i İslam Cemiyeti, Tarik-i Salah Cemiyeti gibi cemiyetler ortaya çıkmışlardı (Tunaya, 1975:491). 19.Yüzyılın başlarından beri süren bu akımlar, devletin bunalımlarından yararlanarak kısmen varlıklarını sürdürmüş, bir yandan da yenileri kurulmuştur.

1.8.4.2.Cumhuriyet Döneminde Baskı Grupları

1.8.4.2.1.Milli Mücadelede Baskı Grupları

Milli devletin kurulmasına kaynaklık yapan bu dönemdeki bazı topluluklar, yer yer kendiliğinden fıskıran Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin yuvaları olmuşlardır. Bunlar daha çok İstanbul’da yoğunlaşmıştır. Milli Kongre, Milli Türk ve Milli Ahrar Fırkaları; karşılarında, Hürriyet ve İtilaf ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti gibi dernekleri bulmuşlardır (Kuzu, 1985:130–131). Anadolu ve Trakya’da bu tip cemiyetler kurulmuştur. Müdafaa-i Hukuk, Reddi İşgal, Muhafaza-i Hukuk adındaki bu kuruluşlar, çeşitli kongreler düzenleyerek, İstanbul hükümeti ve parlamentosunu telgraf yayılımına tutarak birer baskı grubu olduklarını göstermişlerdir.

1.8.4.2.2.Tek Pati Döneminde Baskı Grupları

Milli Mücadele yıllarının ardından Cumhuriyetin ilk yıllarında, devrimlerin ideolojisini oluşturmak için çıkarılan Kadro Dergisi ve daha sonra bu çizgiyi devam ettiren Forum ve Yön dergilerinin oluşturdukları hareket de dikkat çekicidir. Tek parti, Türk Ocaklarını kapatmış, Halkevlerini açmıştır. Yardım ve hayır kurumlarının yönetimlerine girmiştir. Kızılay, Çocuk Esirgeme gibi kurumların yöneticilerini seçmek, adeta siyasal bir nitelik kazanmıştır. Spor kulüplerinin statülerini düzenlemiş ve bunları bir genel müdürlüğe bağlamıştır. Öğrenci yurtları açmıştır. CHP’nin çeşitli meslek kuruluşlarıyla ilişkileri “Partiye bağlılığı onaylanan hükmi şahsiyetler (tüzel kişiler)” kurulmasına da yol açmıştır (Tunaya, 1975:493). Bunlar parti kurultaylarına delege göndererek katılmışlardır

1909 tarihli Cemiyetler Kanunu'nda 1923 yılında yapılan bir değişiklikle, dernek kurma hakkının sınırlandırıldığı ve derneklerin gözetim ve denetiminin hükümete bırakıldığı görülür. Bu dönem, özellikle İstanbul ve İzmir'de değişik amaçlı derneklerin kurulduğu, işçilerin "amele cemiyetleri" bünyesinde örgütlendiği ve grevlerle sesini duyurmaya çalıştığı bir dönemdir. Fakat "Takrir-i Sükûn Kanunu", 1925 yılından itibaren derneklerin faaliyetlerini zorlaştıran ve hatta imkânsız kılan bir atmosfer oluşturmuştur. 1927 yılındaki büyük Kongre'de kabul edilen yeni tüzüğün 40. maddesi, CHP'ne, dernek yönetimine doğrudan müdahale etme hakkı vermiştir. Bu maddeye göre; "*siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel ve bunlara mümasil bilcümle teşekküllerin heyeti müdirelerine gireceklerin namzetlikleri fırka müfettişleri tarafından tasvip olunduktan sonra ilan olunabilir.*" (Öz, 1992:192). Artık bu tarihten itibaren, dernek özerkliğinden söz etmek pek mümkün değildir. Böylece, derneklerin belirli ölçülerde de olsa, oluşturdukları farklı çıkarların ve ihtiyaçların temsil işlevi ortadan kalkmakta ve dernekler, bir anlamda CHP yönetiminin hizmetine sokulmuş olmaktadır.

1.8.4.2.3.Çok Partili Dönemde Baskı Grupları

Çok partili rejimde, CHP gibi, onu izlemiş olan iktidarlar da, kendilerini destekleyici dolaylı ve dolaysız gruplarını kurmuşlardır (Tunaya, 1975:493). Çiftçi ve köylüler, bazı bölgelerde belirli ürünlerin korunması amacıyla kooperatifler kurmuşlarsa da, bu kitle genel olarak teşkilatsız ve dağınık bir durumdadır. Ayrıca bu köylü çiftçi kitlesi içinde, geniş toprak sahiplerinden en fakir ve topraksız köylülere kadar, çeşitli ekonomik durumda bulunan kimseler vardır. Bunlar arasında, menfaat çatışmalarının olduğu bir gerçektir. Bu bakımdan, bu kitleyi homojen kabul etmek mümkün değildir. Daha çok, toprak sahibi ve zengin çiftçilerin yaptıkları baskının önemli olduğu görülmektedir.

Köylü ve çiftçilerin hükümet kararları ve kanunlar üzerinde etkili oldukları da bilinen bir gerçektir. Gerçekten, 1946'dan 27 Mayıs 1960 İhtilali'ne kadar geçen dönemde, köylüye yeni mali yükler getirilmesi girişimlerinin TBMM çoğunluğunun kesin muhalefeti ile karşılaştığı görülmüştür. Arazi vergisinin 10 misli artırılması için hükümetçe verilen tasarı kanunlaştırılmamıştır. Bu tasarinin görüşülmesi sırasında bir milletvekilinin söylediği şu sözler, bu durumu açıkça göstermektedir: "*Ben, bu kanun çıktıktan sonra seçim bölge gidemem!*" (Aybay, 1962:282). Günümüzde de seçim sonrasında milletvekillerinin eskiden olduğu kadar halk arasında gezip dolaştığı görülmemektedir.

Bu dönemde etkinliğini artıran başka bir baskı grubu da gençlik kuruluşlarıdır. İstanbul Üniversitesi'nin kuruluş yıllarında Milli Türk Talebe Birliği, siyasal ve ekonomik alanda bazı baskı girişimlerinde bulunmuştur; tramvay şirketi gibi yabancı şirketlere ve yabancı okullara karşı ilk hareketler, bu örgütün faaliyetleri arasındadır. Gençlik örgütlerinin aktif bir role sahip oluşları, Demokrat Parti'nin gelişen iktidar yılları içinde belirir. Yüksek öğretim kurumları içindeki ilk kıpırdanışlar, öğretim ve eğitimde reform istekleriyle 1964'te başlamıştır (Tunaya, 1975:495). Bu tarihten itibaren gençlik, bu arada öğrenci kitlesinin siyasal yaşam içerisinde bir baskı grubu rolüne sahip olma isteği açıkça görülmüştür. Bundan sonrası itibariyle sosyal bir nitelik de kazanmaya başlayan gençlik hareketlerinde, gençliğin protesto ettiği konuların başında Kıbrıs meselesi gelmekteydi. Bu noktada olaylar gittikçe artan bir gerilimle 1968 Haziran'ına kadar gelmiştir. Bu tarihlerde Fransa ve Almanya'da son haddini bulan öğrenci hareketlerinin Türkiye'ye de bir hayli etkisi olmuştu. 1968'den bu güne kadarki olayların ayrıntılarına girmeden, varılabilecek sonuç şudur: Dünyayı kaplayan gençlik ve özellikle öğrenci hareketleri azalmış ve hafiflemiştir; fakat Türkiye'de yanlış bir gençlik politikası sonucu öğrenci hareketleri uzun süre devam ede gelmiştir. 12 Mart rejimi de bu noktada bunalım giderici ve dindirici olamamıştır. Gençlik eylemleri eski şiddetini yitirmekle beraber zaman zaman şiddetlenmiş ve kesilmemiştir. Ancak 12 Eylül 1980'de bu işin önü alınabilmiştir. Baskı grupları konusu, 27 Mayıs İhtilali'nden sonra bir süre güncellik kazanmıştır. Bilindiği gibi, devrimden sonra, bir anayasa tasarısı hazırlamakla görevlendirilen bilim kurulunun hazırladığı ön-tasarı, ikinci bir meclisin kuruluşunda meslek teşekküllerinin temsiline geniş yer veriyordu. Bu ön-tasarınının 73. maddesine göre, Cumhuriyet Senatosu'nun 85 üyesinden 40 üye; Barolar, Tabib Odaları, Mimar ve Mühendis Odaları, Eczacı Odaları, Ticaret ve Sanayi Odaları gibi kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarınca seçilecekti. 30 Üye de; Öğretmen Birlikleri, Basın Kuruluşları, Çiftçi Örgütleri ve Kooperatifler, Esnaf Teşekkülleri, Sendikalar gibi kamu kurumu niteliğinde olmayan meslek kuruluşlarınca seçilecekti. Bu ön-proje kabul edilmiş olsa idi, meslek kuruluşlarının hızlı bir gelişme sonucunda baskı grubu faaliyeti göstermeleri beklenebilirdi. Basında çıkan ve ön-projenin bu hükmünü eleştiren yazılarda; kurulacak böyle bir ikinci meclisin, baskı gruplarına temsil edilebilme fırsatı vermek bakımından sakıncalı olduğu ileri sürülmüştür (Aslan;Gül, 2004:91–95). Sonuçta, Kurucu Meclisçe hazırlanan 1961 Anayasası'nda ikinci meclisin, yani Senato'nun oluşturulmasında meslek kuruluşlarına, ön-tasarıda olduğu biçimiyle

yer verilmemiştir. Böylece meslek kuruluşlarının, dolayısıyla baskı gruplarının hızlı bir gelişme göstermesi ihtimali de ortadan kalkmış oluyordu.

Çeşitli baskı gruplarının özellikle de yasama organı üzerinde etkileri görülmektedir. Bir örnek vermek gerekirse; TBMM, kira oranlarını 1939 rayicine göre dondurmuş olan Milli Koruma Kanunu ile ilgili hükümlerini yeni esaslara bağlamayı uygun bulmuş ve 1954 yılında çıkartmış olduğu 6088 sayılı kanunla, dükkân kiralalarını 1 Ocak 1955 tarihinde; ev kiralalarını da 1 Haziran 1955'te serbest bırakmayı kararlaştırmıştır. TBMM, 1955'te kabul ettiği son kira kanununa göre, 1939 rayici üzerinden meskenlerde % 200, dükkânlarda ise % 400 zam oranını kabul etti ve daha sonra inşa edilen binaların kiralalarını 1953 haddine uygun olarak dondurdu (Kuzu, 1985: 131). Böylece bir meslek örgütü olan Türkiye Kiracılar Cemiyeti, baskı grubu örneğini ortaya koyarak etkinliğini göstermiştir.

1.8.5 Türkiye’de Etkinlikleri İle Ön Plana Çıkan Baskı Grupları

Türkiye’de baskı grubu denilince akla ilk gelen ve hükümetler üzerinde büyük etkileri olduğu tahmin edilen; işçi sendikaları, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) gibi gruplardır. Daha iyi anlaşılması için bu grupları kısaca tanımakta fayda vardır.

1.8.5.1.İşçi Sendikaları

Türk sendikacılığının başlangıcını 220 yıl öncesine kadar götürmek mümkündür. Hatta dünyada “toplular iş sözleşmesi” diye nitelendirilecek ilk belgenin, 1776’da Kütahya’daki çini atölyesi sahipleri ile bunların çalıştırdığı işçiler arasında yapıldığı bilinmektedir. Osmanlı’daki sendikalaşmayı çağrıştıran örgütlenme girişimleri, 1830 yılından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. 1869’da Zonguldak’taki kömür ocakları için çıkarılan ve çalışan işçilere ücret artışının yanı sıra, bazı sosyal haklar da sağlayan Maden Nizamnamesi’nin kabulü, sendikacılığın gelişmesinde bir basamak olmuştur. Bununla birlikte Türkiye’de ilk örgütlü grup ise, 1871’de kurulan 1872’de Kasımpaşa tersanesindeki grevde muhtemelen bir rolü olan Ameleperver Cemiyeti idi (Kapani, 1996:207–208). Türkiye’de ilk kez olan bu grev, ücretlerini aylarca alamamış olan Müslüman ve Hıristiyan 600 kadar işçinin ortak çabasıydı. İşçiler, Padişaha, Sadrazama ve Bahriye Nazırına sundukları dilekçe ve istemlerinden bir şey çıkmayınca greve başvurarak, ücretleri ödenmezse çalışmayacaklarını belirterek işi terk etmişlerdir. Bu durum üzerine birkaç gün sonra ücretleri ödenmiştir.

25 Eylül 1908’de sendika ve grevler kanunla yasaklandı. Ardından, ülkenin içine girdiği uzun savaşlar, sendikal talepleri gündemden çıkardı. Cumhuriyetin ilanını müteakip, tüm ülkede işçi örgütlenmeleri yeniden başladı. Ancak 1924 Anayasası sendika kurma hakkını vermedi. Buna rağmen yürüyen oluşumlar da 4 Mart 1925’te Takrir-i Sükûn Kanun’una takıldı ve tüm faaliyetler yasaklandı. Sendika yasağına rağmen 1931’de Feshane ve tütün işçileri grev yaptı. Ancak hükümetin 1932’de aldığı tedbirler, grevlere fırsat tanımadı. Dahası, 1933’te Türk Ceza Kanunu da değiştirilerek, grevlere ağır cezalar getirildi. Sendikal hareketin tekrar toparlanması ise, II. Dünya Savaşı sonrası esen demokrasi rüzgârıyla oldu. Batı’dan esen bu rüzgârın da etkisiyle 1945 yılında Çalışma Bakanlığı, 1946’da yılında da daha sonraları adı Sosyal Sigortalar Kurumu(SSK)(1965) adını alacak olan İşçi Sigortaları Kurumu(1945) kuruldu (SSK, 2010). 1947’de Sendikalar Kanunu çıkarıldı, ancak toplu sözleşme ve grev hakkı yine de tanınmadı. Türkiye’de işçi sendikalarının kurulması, çok partili yaşama geçişe paralel bir gelişme göstermiştir. 1946’da sınıf esasına dayalı dernek kurma yasağı kaldırılmıştır. Ardından bir yıl sonra 1947’de Sendikalar Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun, sendikaların siyasetin dışında kalmalarını öngörüyor ve sendikaların grev yapmasına imkân vermiyordu. Bu çok dar çerçevede dahi, sendikalar gelişme göstermiş ve 1952 yılında Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ) kurulmuştur. Türkiye’de en güçlü işçi topluluğu olan Türk-İş, kuruluşundan bu yana siyasal partiler karşısında Amerikan sendikalarinkine benzer bir tutum içinde olduğu görülmüştür (Kapani, 1996:197). Ancak Türk-İş’in partiler-üstü tarafsız ya da renksiz politika izleme konusunda zaman zaman Amerikan sendikalarından daha da ileri gittiği söylenebilir.

1960 Askeri darbesinin ardından oluşturulan 1961 Anayasası, siyasal yapıya yönelik özgürleştirici nitelikler taşımaktaydı. Bu süreçte Anayasa’da sendika kurma ve grev hakkı güvenceye kavuşturulmuştur. 1963’te yeni bir Sendikalar Kanunu ve Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu çıkarılmış, böylece işçi sendikalarının bir siyasal baskı grubu olarak hareket etmelerine daha uygun bir zemin ortaya çıkmıştır. Yani kanun, sendikaların siyasal faaliyette bulunmalarını yasaklamıyor, ancak, siyasal partilerden yardım alınmasını, onlara yardımda bulunulmasını, sendikanın bir partinin örgütü içinde yer almasını ve bir siyasal partiyle aynı isimde meslek kuruluşları kurmasını yasaklıyordu. Öte yandan 12 Eylül hareketi, önceki askeri müdahalelerden farklı olarak, işçi hareketlerine başından beri açık karşı bir oluşum niteliğiyle kendisini

göstermiştir (Işıklı, 1994a:17) Yalnızca DİSK yöneticilerinin tutuklanmasıyla yetinilmemiş, tümüyle sendikal faaliyetlerin askıya alınmasıyla işe başlanarak, genelde sendikal hakların kısıtlanmasına yönelik bir yasal ve siyasal çerçeve getirilmiştir.

Türkiye’de sendikaların siyasal süreci etkileme yöntemlerine de bir bakmak gerekirse, siyasal partiler, sendikalarla iletişimi gerçekleştirmek ve işçilerin desteğini sağlamak için sendika önderlerini milletvekilliğine aday gösterirler. Bazı partiler işçi temsilcileri için özel kontenjanlar ayırmışlar, diğerleri de bazı liderleri aday olmaya davet etmişlerdir. Seçim dönemlerinde bazı sendikalar, işçilere ve işçi çıkarlarına karşı sert tavırlar almış milletvekilleri ve kişilerin yer aldığı kara listeler oluşturmuş, işçilerden bu kimselere oy vermemeleri istenmiştir (Turan, 1986:96–97). Ayrıca sendikalar, seminer ve toplantılar düzenleyerek, bildiriler yayınlarak kamuoyunu aydınlatmak, savundukları görüşler lehine bir kamuoyu oluşturarak da, siyasal süreci dolaylı olarak etkilemeye gayret etmişlerdir Bugünkü meclis aritmetiğindeki sendika kökenli milletvekilleri de bu tezi doğrularlar.

1.8.5.2 Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)

Avrupa’da ve dünyanın diğer bölgelerindeki birçok ülkede tüccar ve sanayiciler, kurdukları meslek kuruluşları aracılığıyla 18. yüzyıldan itibaren ülkelerinin ekonomi politikalarında söz sahibi olmaya başlamışlardır. Osmanlı toplumunda oda fikri ise, “Batılılaşma hareketi” ile birlikte gündeme gelmiş olup, bir dizi yenilik getiren 1856 tarihli Islahat Fermanı ile de, bu konuda tüccarların örgütlenmelerine olanak tanıyan yeni düzenlemeler getirilmiştir. TOBB’un ne kadar etkili bir baskı grubu olduğu, şu ifadelerden kolaylıkla anlaşılabilir: *“Türkiye’de kanunların oluşmasında TOBB’un ayrı bir önemi vardır. Hükümetler özellikle ekonomik alanda ürettikleri politikaları, kanunları, TOBB ile istişare etme ihtiyacını hissederler veya TOBB’un kanun tekliflerini veya kanun değişiklik önerilerini dikkate alırlar. Bunun nedeni, TOBB’un Türkiye’nin en büyük sivil ekonomik örgütü olmasıdır”* (Aslan;Gül, 2004:96–97).

TOBB’un, yönetimi etkilemede; siyasal iktidarın büyük katılımlarıyla düzenlenen bölge gezileri, toplantılar ve panellerin yanı sıra, sorunların ve çözüm önerilerinin kamuoyuna sunulduğu gazete, dergi ve kitap gibi yayınlarla bir baskı grubu olarak etkinliğini Türk siyasi ve çalışma hayatında oldukça etkili olarak göstermiş bir baskı grubudur. Bünyesinde yer alan odalar ve borsalar arasında birlik ve dayanışmayı sağlamak, ticaret ve sanayinin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, üyelerinin mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, üyelerin birbirleriyle ve halkla olan

ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlaki korumaktır amacıyla 1952 yılında kuruluşunu tamamlamıştır (TOBB;2009). Tüm ülke çapında yayılmış olan oda ve borsalara, çeşitli büyüklüklerde ve bütün sektörlerden 1 milyon 200 binin üzerinde firma kayıtlı bulunmaktadır. Bu kadar üyesi olan bir kuruluşun etkinliği de aynı oranda büyüktür.

1.8.5.3. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD)

Dünyanın birçok yerinde özellikle Avrupa'daki sanayi meslek kuruluşları, ticaret ve sanayi hayatına engel olabilecek her türlü problemi, hükümet, parlamento ve kamuoyu nezdinde yaptıkları çeşitli çalışmalarla kolayca çözüm yoluna gidebilmektedir. Özellikle son zamanlarda, gönüllü kuruluşların yaptığı araştırma ve çalışmaların giderek önem kazandığı görülmektedir. TÜSİAD'ın, bu durumun bilincinde olan kurucu üyeleri, ticaret ve sanayi odaları dışında, yurtdışındaki örnekleri göz önüne alarak örgütlenme zorunluluğu hissetmiş ve 1971 yılında aralarında protokol imzalamışlardır. Protokolde; *“Anayasamızın öngördüğü karma ekonomi ve hizmet alanlarında çalışan meslek, bilim ve işadamlarının bilgi, tecrübe ve faaliyetlerini ahenkleştirerek değerlendirmek suretiyle, Türkiye'nin demokratik ve planlı yollarla kalkınmasına ve batı uygarlık seviyesine çıkarılmasına yardımcı olmak amacıyla kurulan Türk Sanayicileri ve İşadamları Birliği'nin devamlılığını sağlamak ve görevlerini yürütmek üzere lüzumlu olan mali yardımları, mutabık kalınacak esaslar dâhilinde, müştereken yapacağımızı taahhüt ederiz.”* diyerek bir ilke adım atmışlardır (Aslan;Gül, 2004:97). Böylece batının yüzyıl önce kurduğu bağımsız sanayi federasyonlarının bir benzeri de Türkiye'de oluşturulmuş oldu.

Türkiye'deki sermaye sınıfının en geniş kesimi, bugün hâlâ TÜSİAD çatısı altında bulunmaktadır. Bu grup, en gelişmiş kesim olduğundan, Batı ile en büyük ölçüde diyalog kuran ve bu ilişkilerin etkisini toplum ve yönetimler üzerinde hissettiren gruptur. Kuruluşundan itibaren bu grubu oluşturanlar, sermaye birikimlerini önemli ölçüde sağlamış olduklarından, vahşice kapitalist sömürü yerine, sınırlı sömürüye razı olabileceklerini “demokratik hukuk devleti”nden yana olduklarını hiç olmazsa sözle belirterek, kamuoyuna ilan etmişlerdir (Kongar, 1985:33). Geleneksel olarak, Demokrat Parti-Adalet Partisi çizgisini destekleyen bu grup, Adalet Partisi'nin, 1970'li yıllarda Türkiye'deki kapitalist düzeni bile doğru dürüst işletmemesi üzerine Cumhuriyet Halk Partisi'ne doğru yönelme eğilimi de göstermiştir. Daha sonra askeri hükümete destek veren bu grup, 1983 seçimleri öncesinde yine ANAP ile MDP arasında bölünmüştür.

Sonraları DYP ve SHP ile dirsek teması sağlayan grup, 1990'lı yılların ortalarından sonra DSP-ANAP ve MHP ekseninde bir çizgi tuttururken 2000'li yıllar ile birlikte yine siyasi yelpazenin ağırlıklı olarak sağ kesimi ile ilişki içerisinde olmasına karşın diğer tarafla da bağını koparmamıştır. Hatta kimi siyasi gerginlik anlarında rahatlıkla hükümetlere karşı tavır da alabilmektedir.

Kamuoyunda da TÜSİAD “Zenginler Kulübü” olarak bilinir. TÜSİAD üyesi olabilmek için bir takım özel şartlar gerekmektedir. Anadolu’da, örneğin Kayseri’deki bir fabrikanın sahibi TÜSİAD üyesi olamamaktadır. Bu durumdan rahatsız olan Anadolu’lu işadamları da TÜSİAD’a tepki olarak; Ankara’lı Sanayici ve İşadamları Derneği (ASİAD), Bursalı Sanayici ve İşadamları Derneği (BÜSİAD) gibi, şu anda 50 dolayında SİAD’lı dernek kurmuş durumdadırlar. Daha önce de belirtildiği gibi TÜSİAD, siyasal iktidarı, düzenlediği gezi, toplantı ve panellerle etkilemekte, ayrıca sorunların ve çözüm önerilerinin kamuoyuna sunulduğu gazete, dergi ve kitap gibi yayınlarla da görüşlerini dile getirmektedirler. Örneğin 1979 yılında gazetelere verilen tam sayfa ilanlarla Ecevit Hükümet’ini istifaya kadar sürükleyen bir süreci başlatmış ve böylece kamuoyunun hafızasında “*hükümet düşüren müessese*” olarak yer almış, bu da bu derneğin etkisini açık bir şekilde göstermiştir (Aslan;Gül, 2004:98).

Türkiye’de baskı gruplarına yönelik mevzuat çabaları istenilen düzeyde hızlı ve etkin olmamasına karşın bu tür kuruluşların faaliyet ve sayıları gün geçtikçe artmaktadır. Bunların özel kanunlarla düzenlenmesi gerektiği, artık açıkça ortaya çıkmıştır. Dernekler Kanunu’nun bu bakımdan yetersiz olduğu ortadadır. Bu yetersizlik beraberinde kontrol mekanizmalarının da zayıf kalmasına neden olmuştur. Bu da iki olumsuz duruma yol açmaktadır. Birincisi; daha iyi örgütlenmiş, işini bilen baskı grupları, denetim zayıflığından dolayı avantajlı bir duruma geçmekte ve dolayısıyla daha etkili olabilmektedirler. İkinci olarak da; düzenleme eksikliği, yani kural yokluğu yüzünden kamu yöneticileri, baskı gruplarının çalışmalarının hangilerinin uygun olup olmadıkları konusunda tereddüt içinde kalmaktadırlar. Bundan dolayı, bazen uygun olan hareketler şüphe doğururken, uygun olmayan hareketler de hoşgörü ile karşılanabilmektedir.

1.8.6.Baskı Gruplarının Etkileme Yolları:

Ekonomik çıkar ve baskı grupları rant kollamada siyasal iktidarı ve bürokrasiyi çeşitli yollardan etkilemeye çalışırlar. Bu baskı yöntemleri şu şekilde özetlenebilir:

1.8.6.1.İkna

Ortak çıkarları doğrultusunda rapor araştırma-inceleme vb. doküman yayınlamak suretiyle siyasal iktidarı ve bürokrasiyi etkilemeye çalışabilirler (Daver, 1969:239). Objektif bir görünüş içerisinde ele alınması ve bu konuda uzmanlar tarafından ilgili makamlara dosyalar, raporlar sunulması, araştırmalar yapılması baskı grubunun ciddi ve güvenilir bir teşekkül olduğu izlenimi verme amacı taşır.

Bu aşamada amaç, yasa tasarısının hazırlandığı aşamada devreye girebilmektir (Akad, 1976:91). Bu iki şekilde olur; ya yasa tasarısı ilgililerce hazırlanır, görüşü alınmak üzere ilgili gruplara gönderilir, ya da daha tasarı aşamasında ilgililerle ilişki kurularak örgüt yetkilileri de yasanın yazılmasına katılırlar.

1.8.6.2.Lobicilik

Ekonomik çıkar ve baskı grupları; hükümet üyeleri, yasama organı üyeleri ve bürokratlarla gizli görüşmeler yaparak kendi çıkarları doğrultusunda yasal düzenlemeler yapılmasını sağlayabilirler.(Aktan,1993a:126). Lobicilik ya da "kanun simsarlığı" yapanlar; milletvekilleri, bürokratlar, profesyonel yöneticiler vb. kimseler olabilir. Baskı grupları, siyasal kararların kendi istek ve amaçları doğrultusunda alınmasını sağlamak için çoğu zaman doğrudan doğruya siyasal karar merkezlerini etkilemeye çalışmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde böyle doğrudan etkileme faaliyetlerine lobicilik denilmektedir. Bovard lobiciliği kendine has tarzıyla şöyle tarif eder:“*Lobicilik, başarılı oldukları zaman kamuoyunu ve kamu karar verme mekanizmalarını lobininin ya da temsil ettiği kuruluşun çıkarları doğrultusunda etkileyebilecek bir yöntemler ve teknikler öbeğidir*” (Bovard, 2003:3).

Lobicilik değişik şekillerde olabilmektedir. Bunlardan bazılarını açıklayalım. Seçim öncesinde bir siyasal partiyi destekleme şeklinde olabilir. Burada bahsedilen desteklerin başında malî destek gelmektedir. İkinci lobicilik yönteminde, baskı grupları bazı milletvekillerinin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesini sağlamaya çalışırlar. Bu yöntemde milletvekilleri diğer milletvekillerini ve bürokratları etkilemeye çalışırlar. Baskı grupları kendi çıkarları için lobi yapacak milletvekillerinin nüfuzlu, sözü geçen, itibarlı kimselerden olmasını yeğlerler. Ancak bunun da bir bedeli vardır. Bovard buradan hareketle “*lobicilik aslında bir alışveriştir. Lobici olarak hiçbir zaman bedava bir şey alamayacağınızı bilmeniz gerekir*”der (Bovard, 2003:7). Yani elde etmek istenilen her sonuç için mutlaka bir bedel ödemesi gerekir. İster kamu görevlileri, ister bakanlar olsun etkilenmesi istenen insanlara işlerini düzgün yapabilmeleri için

ihtiyaçları olan hammaddenin sağlanması gerekir. Bu süreçte genel kural; bir şey almadan önce bir şey sunmaya hazır olmanız gerektirir.

Lobicilik, yalnızca iç politikada değil dış politikanın da çok ciddi ölçülerde belirleyici unsurlarından biridir. ABD’de sadece yabancı devletlere lobicilik yapan bine yakın şahıs ve firma vardır. Hatta yoğun talep üzerine haftada iki kez çıkan ‘Lobicilik gazetesi’ bile vardır. Japonya ve İsrail bu lobi faaliyetlerine her yıl yaklaşık 15 milyon dolar, Türkiye ise her yıl yaklaşık 3 milyon dolar harcamaktadır. Amerika’daki Rum ve Ermeni lobileri Türk lobisinden daha güçlüdür (İnan, 1994:59–60). Kanaatimizce bunun nedeni, Amerika’da oldukça güçlü malî imkanlara sahip olan Ermeni ve Rum diasporasıdır. 1975 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı’nı izleyen süreçte ABD’nin Türkiye’ye silah ambargosu uygulamasında bu güçlü Rum lobisinin etkisi vardır.

1.8.6.3.Para Yardımı

Baskı grupları para yardımını iki şekilde gerçekleştirir:

1.8.6.3.1.Adaylara Ya Da Partilerine Seçim Kampanyası Yardımları

Seçim öncesinde ve sonrasında siyasal iktidara parasal veya aynı yardımlar yapılabilir. Bu şekilde masraflı yöntemlere başvurulduğunda bunun karşılığının ödenmesi doğrudan para ödemesi, abone olma, ticarî reklam dağıtma gibi değişik şekillerde olmaktadır (Ay, 1998:82). Tam anlamıyla rüşvet olmasa da birçok siyaset bilimci ve hatta yargı organlarınca eşdeğer konumda değerlendirilmiştir.

1.8.6.3.2.Rüşvet

Hükümet üyelerine, bürokratlara ve diğer kamu görevlilerine rüşvet vermek suretiyle rant sağlanabilir. Kamu görevlilerine ‘komisyon’, ‘yüzde’, ‘haraç’, şeklinde doğrudan veya yılbaşı hediyeleri, bayram hediyeleri, iş yemekleri, yurt dışı seyahatleri, av partileri gibi dolaylı olarak para yardımı yapılması rüşvetin çeşitleridir. Bunlar arasında en ileri olanı kamu görevlisinin doğrudan maaşa bağlanmasıdır. Yani günlük deyimle, kamu görevlisinin doğrudan ‘satın alınması’dır (Daver, 1969:239–240). Baskı gruplarının amaçlarına varmak için yönetenlerle doğrudan parasal ilişkilere girişmeleri, her iki taraf için de olağan bir tutum olarak kabul edilemez. Böylesi bir olayın her iki tarafı için de toplumsal yaptırımlar dâhil olmak üzere cezai müeyyidesi bulunmaktadır.

1.8.6.4.Tehdit

Siyasal iktidarı bir dahaki seçimlerde desteklememe tehdidinde bulunma, bir başka siyasal partiyi destekleme tehdidinde bulunma veya medya yoluyla siyasal iktidarı yıpratmaya çalışma tehdidinde bulunma söz konusu olabilir. Tehdit, baskı

gruplarının diğer yöntemlerle yeterince etkili olamadıkları durumlarda ortaya çıkar (Akçalı, 1995:142). Bu yöntem, şiddet içermeyen yasal tehditlerden (uyarı mektupları, aleyhte imza toplamak, medya aracılığı ile eleştiriler) yasadışı, şiddet içeren tehditlere (suikast, gösteri ve şiddet tehditleri) kadar uzanabilir. Bu davranış, çaresizlik ve mantıksızlık ifade etmesi yanında doğrudan hedefe yöneliktir.

Bazı ülkelerde partiler kanalıyla da tehdit de gözlenmiştir (Daver, 1969:239). Görevden çıkartmak, başka görevlere tayin ettirmek, memurun yerini değiştirmek, sürdürmek gibi yöntemler de uygulamada tersten yöntem olarak karşımıza çıkmıştır.

Başka bir tehdit yolu da baskı grubunun, yayın organları aracılığıyla görüşlerini dikkate almayan milletvekillerini milletvekillerine ve kamuoyuna şikâyet etmesidir (Akad, 1976:94). Özellikle memurların iktidar partisi milletvekillerine şikayet edilmesi etkin bir yoldur. Ayrıca, seçimlerde muhalefet partisinin destekleneceği tehdidi de ayrı bir tehdit çeşididir.

1.8.6.5. Sabotaj

Hükümetin çalışmalarını baltalama ve köstekleme söz konusu olabilir. Buradaki sabotaj hükümet faaliyetlerini engelleme, başarısızlığa uğratma şeklinde algılanmalıdır (Daver, 1969:240). Bunun mali boyutu da söz konusudur. En etkili yöntemlerinden biri de vergi vermemektir.

Bir başka boyutu ise, sermayenin gruplarca blok halinde kullanılarak ekonomide geçici krizler oluşturulması ve dolayısıyla doğrudan hazinenin, kamuoyunun etkilenmesi suretiyle de hükümetin zor durumda kalmasının sağlanmasıdır (Ay, 1998:82). Tehditte olduğu gibi doğrudan hedefe yönelik bu eylem de mantık örgüsü dışında kendini gösterir.

1.8.6.6. Toplu Eylem (Doğrudan Hareket)

Burada kuvvet, giderek şiddet kullanılması da söz konusu olabilmektedir. Bir başka deyişle doğrudan hareket olarak da nitelenen bu davranış biçimi en masum ve kanuni şekliyle grevdir (Daver, 1969:240). Bu işçiler ve diğer çalışanlar vasıtasıyla olabildiği gibi öğrencilerin okullarına gitmemesi, esnafın kepenk kapaması gibi eylemler de söz konusudur. Sonuçta halkın genel olarak hayatının akışını kesintiye uğratsa da etkili olan bir yöntemdir. Boykot, mitingler, gösteri yürüyüşleri vb. yollar da bu kapsama girer.

1.8.6.7. Medya

Kitle iletişim araçları ile siyasal iktidarı destekleme kampanyası yürütülebilir (Aktan, 1993a:129). Takdir edilebileceği gibi, baskı gruplarının siyasal karar mekanizmasını etkileme sürecinde kamuoyunun da desteğini almaları etkinliklerini arttıracaktır. Bu nedenle baskı grupları bu etkileme sürecinde kamuoyunu da etkilemek isterler.

Kamuoyunu etkilemenin en etkili aracı bilindiği gibi kitle iletişim araçlarıdır. Bu bağlamda Yeşil Barış hareketinin çevresel sorunlara dikkat çekmek için giriştiği sansasyonel eylemler değerlendirildiğinde, bu eylemlerin amacının medyanın ve dolayısıyla kamuoyunun dikkatlerini bu noktaya çekmek olduğu söylenebilir (Türköne, 2003:341). Birçok baskı grubu yasama organını etkilemek için önce kamuoyunun etkilenmesi gerektiğini bildiği için bu konuda ikili bir strateji izleyerek hem kamuoyunu hem de iktidarları aynı anda etkilemeye çalışırlar.

Baskı grupları kendi görüş ve dileklerini kamuoyuna benimsetmek için başlıca iki hedefe yönelmiş faaliyette bulunurlar (Ay, 1998:82). Bunlardan ilki kamuoyuna yeni bilgiler sunmak suretiyle onu aydınlatmak, belirli hizmet veya faaliyet çeşitleri hakkında elverişli bir hava oluşturmaktır. İkinci hedef ise, temsil ettikleri çıkarların korunması için siyasal karar merkezlerine tesir etmektir.

Baskı ve çıkar gruplarının kamuoyu oluşturmasında başvurdukları yollardan en etkin; propaganda kampanyalarıdır. Propaganda, toplumun düşünce ve davranışını önceden belirlenmiş bir kanaat ve davranışa dönüştürmek için yapılan etkileme faaliyetidir. Propaganda, kamuoyunu ve toplumun güdümünü etkilemek için yapılan bir harekettir (Akçalı, 1995:148). Propagandayla varılmak istenen hedef insanlara belirli bir düşünceyi, fikri, inancı ve davranış biçimini dayatmak, benimsetmeye çalışmaktır. Baskı grupları propaganda ile kamuoyunu aydınlatmayı değil, onu kendi gizli amaç ve çıkarlarına inandırmak için de kullanırlar. Kullanma biçimi ise grubun gücüne ve tarzına göre değişir.

Başta gazeteler olmak üzere her türlü basım yayın ve diğer kitle iletişim araçlarına her gün isteklerini, görüşlerini bildiren malzemeyi göndermektedirler. Bu malzemelerin ve belgelerin büyük bir kısmını da parasız yayınlattırlar. Fakat daha esaslı ve masraflı yöntemlere başvurulduğunda bunun karşılığının ödenmesi doğrudan para ödemesi, abone olma, ticarî reklam dağıtma gibi değişik şekillerde olmaktadır (Ay, 1998:82). Bu şeklin daha önce rüşvet kapsamında izahı yapılmıştı.

Bazı baskı gruplarının kendi özel yayın organları vardır. Örneğin, sendikaların, işveren kuruluşlarının kendi çıkardıkları gazeteler, dergiler gibi. Ülkemizde 12 Eylül 1980'den önce TÜSİAD amacıyla gazetelere ilanlar vererek hükümete açıkça cephe alması bu tip etkileme faaliyetlerine örnek verilebilir (Uras,2009:58). 15.05.1979 Tarihli Milliyet Gazetesi'nde yer alan TÜSİAD ilanlarında, "*Şiddetle ihtiyaç duyduğumuz dış kredilerle, uyguladığımız ekonomik sistem birbirine çok yakından bağlıdır. Pazar ekonomisinden giderek uzaklaşan bir anlayışla ne Batı dünyasında hak ettiğimiz yeri, ne yeterli kredileri, ne yatırımlara gerekli dış sermayeyi bulabiliriz*" ibareleri yer aldı (Yeni Şafak, 2010). Üstelik bu ilanlar için TÜSİAD, yedi gazete ve bir haftalık dergide 13 Mayıs 1979 tarihi ile 13 Haziran 1979 tarihi arasında toplam 24 defa yayına karşılık o zamanki para ile 4 milyon 628 bin lira ödedi (TÜSİAD, 2010).

İktidar üzerine gruplar tarafından, kamuoyu aracılığı ile yapılmak istenilen baskının, haklı nedenlere dayanması gerekmektedir. Buradan da böyle yöntemlerin rejimleri sağlam temellere oturmuş ve gelişmiş toplumlarda geçerli olacağı sonucuna varılabilir (Akçalı, 1995:147). Geri kalmış veya gelişmekte olan toplumlarda ve oturmamış demokrasilerde ise, böyle yöntemlerin sosyal yapıda ve rejimde, ülkemizdeki gibi, büyük tahribat yapması mümkündür.

Günümüzde teknik atılımlar ve gelişmelerle, iletişim, gerek kamuoyunun meydana getirilmesinde, gerekse halkla ilişkilerin düzenlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Devlet ve hükümet yönetimlerinin kitle iletişim araçlarıyla yönetsel etkinlikleri ön plana çıkarmaları, konunun önemini ve ağırlığını ortaya koymaktadır.

2. SOSYOLOJİK KURAMLAR VE YAKLAŞIMLAR

2.1. Karl Marx (1818–1883)

Bir toplumda, toplumun bazı üyelerinin uğraşının, ötekilerin uğraşı ile çatıştığı, toplumsal yaşantının çelişkilerle dolu olduğu ve tarihin, uluslar ve toplumların kendi içerisinde olduğu kadar, uluslarla toplumların arasında da bir savaşımın olduğu bilinen durumdur. Ve yine bunun yanında, birbiri ardından gelen devrim ve gericilik, barış ve savaş, durgunluk ve hızlı ilerleme ya da düşüş dönemlerini ortaya koyduğu da herkesçe bilinmektedir. Marksizm, görünüşteki bu dolambaç ve kargaşayı yöneten yasaların bulunması için bir kılavuz, yani sınıf savaşımının teorisini sağlamıştır. Belli bir toplumun ya da toplumlar grubunun bütün üyelerinin uğraşları toplamının

incelenmesiyledir ki, bu uğraşların sonucunun bilimsel bir açıklamasına ulaşılabilir. Şu halde çatışma halindeki uğraşlar, her toplumun bölünmüş olduğu sınıfların yaşam biçimi ve konumlarındaki farklılıklarından gelmektedir. Büyük Fransız Devriminden beri, Avrupa tarihi, bir dizi ülkede, olayların altında yatan gerçek şeyin ne olduğunu etkili bir biçimde açığa çıkarmıştır. Sınıf savaşmaları. Fransa'da Restorasyon dönemi, daha o zamandan olup bitenleri toparlarken sınıf savaşımının bütün Fransız tarihinin anahtarı olduğunu kabul etmek zorunda kalan bir kısım tarihçiler (Thierry(1795-1856); Guizot(1787-1874); Mignet(1796-1884); Thiers(1797–1877))'in ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Marxist görüş toplumun temel birimleri olarak kurumları değil, sınıfları kabullenir. Toplumsal değişme mekanizması da bu sınıflar arası çatışmalar bakımından birbiri ardından gelen aşamalardan geçer. Her aşamada çatışan sınıflar değişmiştir. Sonunda sınıfların ve çatışmanın ortadan kalkmasıyla toplum görece dengeye erişir. Günümüze kadar var olagelen bütün toplumların tarihi sınıf mücadeleleri tarihidir. İlkel üretim biçiminden ve yapılanmasından-lonca'dan orta sınıf imalatçı düzenine geçmiş-yeni üretim ve işbölümü düzenine geçildi. Bu arada pazarlar genişliyor, talep artıyor ve imalat yetişmiyordu. Yaşanan devrimde imalatın yerini devasa bir modern sanayisi, sanayici orta sınıfın yerini sanayici milyonerler, bütün bir sanayi ordusu kumandanlarının yerini modern burjuvazi aldı. Gelişen burjuvazinin katalizörü, ticarete deniz ve kara ulaşımındaki gelişme oldu. Özellikle demiryolu gelişmişliğinin ölçütüydü. Sermayesini büyüten burjuvazi orta çağdan kalan her sınıfı tarihin derinliklerine gömdü (Bottomore;Rubel, 2006:168–169). Modern burjuvazinin bu devrimler dizisinin her adımı, bu sınıf adına bir siyasi ilerleme eşlik etmiştir. Marx'a göre burjuvazi, feodalitede asiller tarafından ezilen, orta çağda silahlı ve kendi kendini yöneten bir birliğe dönüşen; Almanya ve İtalya'da olduğu gibi bağımsız bir kent cumhuriyeti, Fransa'daki gibi krallığın vergi veren "üçüncü zümresi" olan kesimdi. İmalat sürecinde asillere karşı bir denge unsuru olarak mutlak veya yarı feodal kralların emrine giren, geneldeyse büyük krallıkların kilit taşı olan burjuvazi, modern sanayinin ve dünya pazarının kurulmasıyla birlikte, nihayet kaleyi fethetti ve Modern Temsili Devlet'te münhasıran egemenlik oldu. Modern Devlet'te yürütme, bir bütün olarak burjuvazinin ortak işlerini takip eden bir komisyondan başka bir şey değildir.

Marx, toplum yapısını büyük ölçüde altyapının belirlediğini savunur. O'na göre ekonomik ilişkiler bu ilişkilerde bulunanların iradeleri dışında meydana gelir ve

toplumun maddi üretim araçları ile belirlenir. Bu üretim araçları daha önceki üretim araçlarına göre kurulmuş olan üretim ilişkileri düzeni ile çatışmaya girer. Her bir yeni üretim biçimi yeni bir sınıfı ve yeni bir ideolojiyi oluşturur. Bu yeni sınıf ve ideoloji eski toplumsal yapıyı yeni üretim biçimine uygun olarak değiştirir. Böylece Marx, toplumsal değişmeyi toplumun kendi içinden, üretim biçimi ve güçlerine bağlı olarak meydana gelen çatışmaya bağlar. İnsanlık kaçınılmaz bir şekilde üretim ilişkilerine bağlı olarak sınıf çatışmalarının belirlediği belli devrelerden geçmek zorundadır. Kölelik, derebeylik, burjuva toplumu ve komünist toplum insanlık tarihinin üretim güç ve biçimleriyle belirlenen kaçınılmaz gelişme aşamalarıdır. Marx böylece gerekirci ve evrimci olmaktadır. “*Mademki insan çevresindeki koşullar tarafından etkileniyor, o halde bu koşullar insanoğlunun eliyle biçimlendirilmelidir*” (Marx, 1997:322).

Marx’tan sonra Lenin, komünizmin iki aşamalı gelişmesini daha belirgin hale koyar. Birinci aşamada proleterya diktatörlüğü toplumu, komünizme geçişi hazırlayacaktır. “Herkesten yeteneği ölçüsünde alındığı ve herkese ürettiği ölçüde verildiği” bu devrede sınıf farkları yavaş yavaş proleterlerin diktatörlüğü altında ortadan kalkacak, sonunda sınıfsız toplum gerçekleşecek, devlet yok olacak ve komünist bölüm meydana getirilmiş olacaktır. Marx, doğu toplumlarının tarihsel değişim yasalarını batı toplumları için geliştirilen şemaya uymadığını görerek doğu toplumları için farklı bir üretmeye çalıştı ve tezine “Asya Tipi Üretim Tarzı” adını verdi. Tezin odak noktası, batı toplumlarında geçerli olan evrim yasalarının Doğu toplumlarında geçerli olmamasıydı. Batı toplumları ilkel toplumlardan köleci topluma, köleci toplumdaki feodal topluma, feodal toplumdaki kapitalist topluma evrildiği; kapitalist toplumdaki sosyalist topluma evrileceği ve sonunda insanlığın “özgürlük cennetine” ulaşacağı tezini savunuyordu. Hegel’in ünlü tez, antitez, sentez teorisini kendi teorisine katarak her toplumsal yapının bünyesinde antitezini barındırdığı, dolayısıyla tez anti tez arasındaki çatışma sonucu bir sentezin ortaya çıkaracağı; bu yasanın insanlığın komünist topluma ulaşmaya kadar süreceği; o aşamada “tarihin sonu” nun geleceğini ileri sürüyordu. Toplumların evrilmesini sağlayan dinamik ise “sınıf çatışması” idi (Duran, 1995:58–59). Marx doğu ile batı arasındaki üretim tarzı farkına dayalı tezinde doğu toplumunun gelişiminin batı toplumundan farklı olacağını savunur. Çünkü Asya toplumlarında devlet “gerçek toprak sahibi” idi. Ve coğrafi koşullarının etkisinin devletin müdahaleci gücünü gerekli kıldığını ifade ederek batıdaki gibi feodal bölünmelerin mümkün olmayacağı tezine işliyordu.

Marx ve Engels, bu tip üretim tarzında sömürünün nasıl işlediği üzerinde durmuştur. Gerek coğrafi koşullar ve gerekse kaynakların kullanım şartları, ihtiyaçların giderilmesinde ortaya “işlevler iktidarı”nı ortaya çıkarır. Bu iktidar oluşumu işlevin gereği icabınca bir hâkim sınıfın ortaya çıkmasına ortam hazırlar (Duran, 1995:61–62). İşlevin yerine getirilmesi iktidarın sömürme iktidarı olmasını ve “despot” niteliğini de açıklamış olur. Toprak mülkiyetinin devlet elinde olması, vergi biçiminde tahsil edilen aynî rant, sömürmenin Asya tipi üretimde olduğu özel biçimidir.

Sermaye birikimini gerçekleştiren batı burjuvazisinin, kilise, derebeyi ve soyluların baskısından kurtulmak için verdiği ‘hukuki’, ‘politik’ ve ‘ideolojik’ mücadeleler, geri dönüşlü olarak demokratik eğilimlerin temelini atmıştır (Güzel, 2008:129). Geniş halk kitlelerinin katılımını da kapsayan bu demokratikleşme eğilimi, “burjuva demokrasisi” olarak da nitelendirilir.

Burjuva demokrasisinin en belirgin niteliklerinden biri de, modern anlamda ortaya çıkan işçi sınıfının sermayeden talep edeceği hak, ayrıcalık, ödül ve tavizlerin çerçevesini belirlemesidir. Burjuvazi, işçilere ekonomik alanda vermeye yanaşmadığı ayrıcalıkları sosyal alanda vererek olası bir sermaye-emek çatışmasını önleme yoluna gitmiştir. Önceleri işçilerin çalışma koşullarını iyileştirmekle sınırlı olan bu ayrıcalıklar, zamanla ücret artışı, prim, güvence, gibi sosyal ayrıcalıkları da kapsar bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Sosyal alandaki hak, ayrıcalık ve tavizleri elde eden işçiler artık güçlü bir konuma gelmişlerdir. İşçilerin güçlü konumu “Örgütlü İşgücü”ne dönüşmesi anlamına gelir (Güzel, 2008:130). Başlangıçta işçi sınıfı ile sınırlı tutulmaya çalışılan sosyal hak ve ayrıcalıklar, ilerleyen aşamalarda işgücünün tamamına yaygınlaşmıştır.

Marx üzerinde diyalektik anlamda tesirinin çok olduğu düşünürlerden birisi de Hegel’dir. Hegel’in etkisi daha çok, Marx’ı, Alman tarih yazıcılığını o sırada var olduğu biçimiyle genel bir eleştiriye tabi tutmak ve toptan bir reddiyeye zorlamak biçiminde kendini göstermiştir. Hegelci “yabancılaşma”(Entfremdung) fikri Marx’ın düşüncesinin oluşumunda çok önemli bir rol oynadı. Hegel’in devleti tanrılaştırmasının aksine, devleti yalnızca insan yabancılaşmasının bir başka biçimi(topluma hükmeden, keyfi bir dışsal güç) olarak gördü. Ve kapitalizmin iktisadi yapısını analizinde sermaye biçimindeki serveti ve diğer yabancılaşma biçimi olarak tanımladı; sermayenin kuralı “cansız maddenin canlı insana hükmü”ydü. Hegel’e göre, soyut doğru ahlaklılıkta, ahlaklık ailede, aile sivil toplumda, sivil toplum devlette ve nihayet devlet de dünya tarihi içinde saflaşıyordu. Ama Hegel’in Philosophie des Rechts adlı yapıtında ortaya

koyduğu tüm bu diyalektik süreç, gerçek toplumsal kurumlara, aileye, sivil topluma ve devlete değmeden geçiyordu. Marx'ın niyeti "toplumun iktisadi yapısının doğal bir tarihsel süreç olarak gelişimini" ve "kapitalist üretimin doğal yasalarının meydana getirdiği toplumsal husumetleri, uzlaşmaz karşıtlıkları ele alan" ampirik bir iş çıkarmaktı (Bottomore;Rubel, 2006:25–31). Kapital'in yapısı üzerinde yapılacak bir inceleme, Hegel'ci denebilecek tarzda yazılmış kısmın ancak küçük bir yer tuttuğunu ortaya koyar. O, her şeyden önce tarihsel ve sosyolojik verilerin bir analizi ve sunumudur. Aslında Kapital, sosyolojik bir tarzda, yani toplumsal kurumların tarihi olarak yazılmış toplumsal tarih çalışmalarının en eskilerinden biridir. O, daha başından itibaren Hegel'in siyasi kuramının ve tarih felsefesinin muhalifiydi. Erken dönem yazılarındaki eleştirilerinde, başta Saint-Simon olmak üzere diğer düşünürlerin etkisi çok güçlüdür.

Marx'ın öncüllerinin yapıtlarını çok büyük bir istek ve eleştirel bir bakışla okumasının en önemli meyvesi, emek değer kuramını, sosyolojik analizinin bir parçası olarak sistematik bir biçimde sunması oldu. Marx'ın emek değer kuramının en önemli karakteristiği, O'nun iktisadi sistemlerin sosyolojik analizinin bir parçasını oluşturmasıdır. Marx, döneminin ekonomi politliğini "ideoloji" olarak davranmakla kendince, değerler, fiyatlar vs. ile ifade edilen iktisadi ilişkilerin altını çizen toplumsal ilişkilerin analizine girişmiş oluyordu. O'nun iktisat konusundaki yazıları, insan emeği konusundaki eski analizlerinin bir devamıdır ve bunlar, ekonomik istemleri ele alan çağdaş sosyolojik incelemelere, çağdaş iktisada olan benzerlerinden daha çok benzerler (Bottomore;Rubel, 2006:35–36). Örneğin, Marx'ın üretken ve üretken olmayan emeğe ilişkin uzun tartışması, modern iktisat kuramı açısından anlamsızdır, ama çalışma sosyolojisine son derece değerli bir katkı yapar. Shumpeter'e göre Marx, kapitalist toplumun mekaniği üzerinden iktisat kuramına dayanarak kapitalist mülkiyetin kurumlaşması şeklinde sosyolojik yaklaşımlar sergiler.

Başlarken Marx'ın çıkış noktası bellidir. O'na göre, insan topluluklarının bütün tarihi sınıfların kavgasıdır: Özgür insan ve köle (Hamitoğulları, 1988:146). Ezen, ezilen, sömürülen ve sömüren arasındadır kavgası. Toplumun iki sınıfa ayrılması yine özel mülkiyetin getirdiği işbölümüyle başlar.

Nihayetinde de geldiği bir nokta vardır. Sosyolojik argümanlarının anlatmaya çalıştığı aşamalı hedefin önemli basamağı, kapitalist sömürünün kendini gerçekleştirmesi sürecidir. Sürece ise şu şekilde giriyor Marx: Para da emtia da tek

başına bir üretim ve geçim aracı olduğu kadar sermayedir de. Bunların sermayeye dönüşmeleri gerekir. Bu dönüşüm ancak iki farklı tür meta sahibinin birbiriyle temas etmesi olan belirli koşullar altında cereyan eder. Bir tarafta, başka insanların emek güçlerini satın alarak, sahip oldukları değerler toplamını artırma peşinde koşan, paranın, üretim ve geçim araçlarının sahipleri; öte tarafta da kendi emek güçlerini satan özgür emekçiler, yani emek satıcıları. Özgür emekçiler derken iki anlamda özgürdü. Hem örneğin; köleler, esirler vb.nde olduğu gibi, kendileri üretim araçlarının ayrılmaz parçası değildirler, hem de örneğin köylü mal sahiplerindeki gibi kendilerine ait üretim araçları yoktur. Bu nedenle kendilerine ait herhangi bir üretim aracının yükünden kurtulmuşlardır. Meta pazarındaki bu kutuplaşmayla birlikte, kapitalist üretimin temel koşulları yerine gelmiş olur. Zaten kapitalist sistemin ön şartı, emekçilerin, onlar vasıtasıyla kendi emeklerini gerçekleştirebilecekleri her türlü mülkiyetten tamamen kopmalarıdır. Kapitalist üretim tam anlamıyla tesis olduğu anda, bu kopuşu sadece sürdürmekle kalmaz, onu gidererek ve mütemadiyen büyüyen bir ölçekte yeniden üretir. Kapitalist toplumun iktisadi yapısı, feodal toplumun iktisadi yapısından çıkmıştır (Bottomore;Rubel, 2006:173–177). Feodal toplumun çözülmesi, kapitalist toplumun elemanlarını açığa çıkarır. Kapitalistin olduğu kadar ücretli emeğin ortaya çıkışının da başlangıç noktası, emekçinin tutsaklığıdır. İlerleme, bu tutsaklığın biçimindeki bir değişiklikten, feodal sömürünün almasından ibarettir. Burjuvazi, tüm üretim araçlarını hızla geliştirerek, iletişim araçlarını inanılmaz ölçüde kolaylaştırıp yaygınlaştırarak tüm ulusları, hatta en barbarlarını bile uygarlığa çeker. Tüm uluslar, yok olma pahasına, kapitalist üretim tarzını kabule zorlar. Uygarlık adını verdiği çiviye tam orta yerlerine çakar, yani onları burjuvalaştırır. Tek bir cümleyle anlatmak gerekirse, kendi imgesine uygun bir dünya oluşturur. Burjuvazi, kırsal kentlerin egemenliğine boyun eğdirmiştir. Son derece büyük kentler meydana getirmiş, kentsel nüfusun kırsal nüfusa oranla büyük ölçüde artmasını sağlamış ve böylece nüfusun önemli bir kısmını, kırsal yaşamın bönlüğünden kurtarmıştır. Kırsal nasıl kentlere bağımlı kıldıysa, barbar ve yarı barbar ülkeleri de uygar ülkelere, köylü toplumlarını burjuva toplumlarına, Doğu'yu Batı'ya öyle bağımlı kılmıştır.

Yine aynı noktaya gelecek olursak bu bağımlılığı kurduğu nokta yine emtia boyutu ile kendini gösterir. Süreç, emekçinin emeği ile kendisi arasında yabancılaşmasına neden olacak ana etkenin kendini kabul ettirmesiyle devam eder. Nedir bu sürecin başrolü diye soracak olursak, hiç kuşku yok ki emeğin

fiyatlandırılması ile kendini ortaya çıkaran üretim-tüketim ilişkisi cevabını alacağız. Üretim ve tüketim arasındaki ilişkinin gündelik yaşamın biçimlenmesindeki rolü, Marksist yaklaşımda oldukça belirgindir. Marksist bakış açısından “üretim sürecindeki etkinliklere göre belirlenen gündelik yaşam, bireyin ürettiği şey, üretme yöntemi ve üretim sürecindeki ilişkilerine göre şekillenir. Marx’ın tüketim teknolojilerinin tüketim kalıpları ile yakından ilişkili olduğunu öne süren yaklaşımı, gündelik yaşam çözümlemesine önemli katkı sağlar... Modernleşmenin bir yandan “insanı daha çok çalışmaya ve üretmeye yönlendirmesi; diğer yandan da “işgücünün elde ettiği ücreti, genel üretim kapasitesini artıracak derecede tüketmeyi amaçlaması, Marx’ın üretim-tüketim ilişkisi yaklaşımının tutarlılık düzeyini artırır. Üretim ile tüketim arasındaki en somut bağlantı noktalarından birinin ücret olduğu düşünüldüğünde, ücretin; hayat standardı, sınıf ilişkileri ve zihni tutumun şekillenmesindeki rolü ön plana çıkar. Ücretli işler, bir yandan işgücünün kıt kaynaklara ulaşma olanağını artırırken; diğer yandan da “iş gücünün kıt kaynaklara ulaşmasındaki rekabeti şiddetlendirir”. Kıt kaynaklara ulaşmada verilen mücadelenin şekli, “yaşam şansı” kavramını gündeme getirir (Güzel, 2008:66–69). Yaşam şansı Max Weber’in “sınıf-statü analizi”nde özellikle sınıfsal konum argümanına gönderme yaparak ortaya koyduğu bir kavramdır. Bu bakış açısından yaşam şansı, bireyin yaşamı boyunca elde edebileceği ve/ya da edemeyeceği olanakların ayırım çizgisi anlamına gelmektedir. İşgücünün eğitim düzeyi, sağlık durumu, sosyal hareketlilik yeteneği, beslenme biçimi, yerleşim şekli, çocuklarına sağladığı eğitim ve boş zaman değerlendirme biçimi büyük ölçüde yaşam şansına bağlıdır. Ücretli emeğin yaygınlaşması, işgücü ücretinin de kendi içinde farklılaşmasına yol açmıştır.

Meta ilkönce, insanın gereksinimini karşılayan bir nesnedir; ikincisi, bir başka şeyle değişilebilen bir nesnedir. Bir nesnenin yararlılığı onu bir değer yapar. Biz değer ne olduğunu, ancak ona özel bir tarihsel toplum tipi içindeki üretimin toplumsal ilişkiler sistemi açısından anlayabiliriz (Lenin, 1990:27). Lenin’e göre değişimin ve meta üretiminin gelişiminin en yüksek ürünü olarak para, bütün bireysel emeğin toplumsal niteliğini, pazarla birleşmiş tek tek üreticiler arasındaki toplumsal bağı maskeler, gizler.

Bu ve diğer bütün gerçek bunalımların nihai sebebi, daima, kapitalist üretimin üretken güçleri, üzerlerindeki tek sınır toplumun mutlak tüketim gücü olacak biçimde geliştirmesine tezat teşkil eder halde, kitlerin yoksulluğu ve kısıtlı tüketimidir. Bireylerin içinde üretim yaptıkları toplumsal ilişkiler, yani toplumsal üretim ilişkileri,

üretim güçlerinin, somut, maddi üretim araçlarının gelişimi ve değişimiyle birlikte değişir ve dönüşür. Bu üretim ilişkileri bir bütün olarak, toplumsal ilişkiler, toplum denilen şeyi oluşturur; bu da yetmez, tarihsel gelişmenin belli aşamasında olan toplumu, benzersiz ve özgün bir karakteri olan toplumu oluşturur. Antik toplum, feodal toplum, burjuva toplumu ya da kapitalist toplum, her biri insanlık tarihinin gelişmesindeki belli bir aşamaya tekabül eden, üretim ilişkileri bütünüdür. Sermaye de bir toplumsal üretim ilişkisidir. Bir burjuva üretim ilişkisi, burjuva toplumuna ait bir üretim ilişkisidir. Sermaye doğrudan, canlı işgücüyle değişime girerek kendini muhafaza ediyor ve çoğaltıyor. Sermayenin önkoşulu, çalışma yetisi dışında başka hiçbir şeyi olmayan bir sınıfın varlığıdır. Birikmiş emeği sermayeye dönüştüren tek şey, geçmişteki birikmiş, somutlaşmış emeğin, doğrudan, canlı emek üzerindeki hâkimiyetidir. Şu anki biçimiyle mülkiyet, sermayeyle ücretli emek arasındaki karşıtlığa dayanmaktadır. Kapitalist aynı zamanda bir toplumsal statüye de sahipliği ifade eder. Sermaye ortak bir üründür ve ancak birçok üyenin birleşik eylemiyle yetmez, son kertede ancak toplumun tüm üyelerinin birleşik eylemiyle harekete geçer. Bu nedenle sermaye kişisel değil, toplumsal bir güçtür. Sermaye ortak mülkiyete dönüştüğünde kişisel mülkiyet toplumsal mülkiyet halini almaz. Değişen tek şey mülkiyetin toplumsal karakteridir; yani sınıfsal karakterini kaybeder (Bottomore;Rubel, 2006:186–194). Marx, köle gibi ücretli emekçinin de onu çalıştıracak ve ona hükmedecek bir efendiye ihtiyacının olduğundan bahseder. Sınıf karşıtlığına dayalı bütün üretim tarzlarının kapitalist tarzla ortak noktası olan, sermayenin emek üzerindeki hükümranlığından ve bu karşıtlıktan kaynaklanan denetim ve yönetim işi, kapitalist sistemde de, bireye ait her türlü dayanışmacı toplumsal emeğin doğurduğu, özgül üretken işlevlerle doğrudan doğruya ve ayrılmaz bir biçimde bağlantılıdır.

Marks kapitalist toplumun sosyalist topluma dönüşmesinin kaçınılmazlığını, tümüyle ve yalnızca, çağdaş toplumun gelişiminin ekonomik yasasından çıkarmaktadır. Lenin'e göre; Marks'ın ölümünden bu yana, yarım yüzyıl boyunca, geniş-ölçekli üretimin büyümesiyle kapitalist karteller, sendikalar ve tröstlerle olduğu kadar, mali sermayenin boyutları ve gücündeki çok büyük artışla da kendini çok çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur. Kapitalizmin bu şekilde gelişimi ile binlerce biçime bürünerek görülmemiş bir hızla ilerleyen emeğin toplumsallaşması, sosyalizmin kaçınılmaz doğuşunun, başlıca maddi temelini hazırlamaktadır. Bu dönüşümün düşünsel ve manevi itici gücü, bizzat kapitalizm tarafından eğitilmekte olan proletaryadır. Proletaryanın

burjuvaziye karşı her gün biraz daha içerik yönünden zenginleşerek bir sürü biçimlerde ifadesini bulan savaşımları, politik gücün proletarya tarafından ele geçirilmesine "proletarya diktatörlüğü" yönelen, politik bir savaşım halini kaçınılmaz olarak alır. Üretimin toplumsallaşması, sonunda, üretim araçlarının toplumun malı olmasına, mülk sahiplerinin mülksüzleştirilmesine yol açmak zorundadır. Emeğin üretkenliğinde görülmemiş bir artış, daha kısa işgünü, küçük-ölçekli, ilkel ve dağınık üretimin kalıntı ve yıkıntılarının yerini kolektif ve gelişkin emeğin alması durumları, bu dönüşümün doğrudan sonuçlarıdır (Bottomore;Rubel, 2006:197–199). Kapitalizm, her zaman, tarım ve sanayi arasındaki bağları koparır. Ama aynı zamanda da, çok yüksek gelişimi içerisinde, bu bağların yeni öğelerini, bilimin bilinçli olarak uygulanması ve kolektif emeğin yoğunlaşması ve insan nüfusunun yeniden dağılımı temeline dayanarak sanayi ve tarım arasında bir birliği hazırlar. Böylece, hem kırsal bölgenin geriliğine, soyutlanmışlığına, barbarlığa ve büyük kentlerde geniş halk yığınlarının yoğunlaşmasına da bir son verir.

Lenin buradan hareketle toplumsal yapı üzerine değerlendirmelerde bulunur. O'na göre yeni bir aile biçimi, kadınların durumunda ve genç kuşağın yetiştirilmesinde yeni koşullar, bugünkü kapitalizmin en yüksek biçimleri ile hazırlanır: kadınların ve çocukların emeği ve ataerkil ailenin kapitalizm tarafından yıkılması, kaçınılmaz olarak, en korkunç, en yıkıcı ve en iğrenç biçimleri ile modern toplumda görülür (Lenin, 1990:37–38). Böyle olmakla birlikte, modern sanayi, üretim sürecinde, kadınlara, gençlere, her iki cinsiyetten çocuklara, ev alanının dışında önemli bir yer vermekle, daha üst düzeyde bir aile biçimi ve cinsiyetler arası ilişki konusunda yeni bir ekonomik temel oluşturur.

Bottomore, Lenin'in başladığı noktaya geri dönerek proleterya öncesi duruma bir nokta koymaya çalışır. Başlangıç noktası da temel argümanlardan biri olan özel mülkiyettir.

Özel mülkiyet, yabancılaşmış emeğin, işçinin doğayla ve kendisiyle olan dışsal ilişkisinin ürünü, zorunlu sonucudur. Yabancılaşmış emek kavramını ekonomi politikten, özel mülkiyetin hareketinin bir analizinden türetmiş bulunuyoruz. Ama bu kavramın analizi, özel mülkiyetin, her ne kadar yabancılaşmış emeğin temeli ve nedeni gibi gözükse de, aslında daha ziyade onun bir sonucu olduğunu gösterir. Emeğin yabancılaşması ne şekilde olur? İş işçiye göre dışsal olduğu, onun doğasının bir parçası olmadığı için, dolayısıyla işte kendini gerçekleştirip inkâr ettiği için, mutluluk değil,

zavallılık duyar, özgürce fiziksel ve zihinsel bir enerji geliştirmek yerine fiziksel olarak tüketir, zihinsel olarak kalıplaşır. Bu yüzden kendini ancak boş zamanlarında evinde, yurdunda hisseder, işteyken evsiz-barksız gibidir. Onunkisi gönüllü değil, baskıyla, cebri bir çalışmadır. Bir ihtiyacı karşılamaz, başka ihtiyaçların karşılanmasında yalnızca araçtır. İşin bu yabancı karakteri, ondan, fiziki ya da başka türlü bir zorlama olmadığı anda, vebadan kaçılır gibi kaçılmasından da anlaşılır. Ve son olarak, işin işçi için bu yabancılaşmış karakteri, onun işçinin kendinin değil bir başkasının işi olması ve işçinin de çalışırken kendine değil bir başkasına ait olması olgusunda kendini gösterir. İşçinin kendi ürününe yabancılaşması, sadece emeğinin bir nesneye dönüşmesi demek değildir; aynı zamanda onun, işçinin dışında, işçiden bağımsız ve işçiye yabancı, özerk bir güç olan, ona karşı bir duruş sergileyen, kendine ait bir varoluşa kavuşması demektir. İşçinin nesneye kattığı yaşam, işçinin karşısına, ona yabancı ve düşman bir güç çıkar. Emek tarafından üretilen nesne, onun ürünü, artık yabancı bir varlık, üreticisinden bağımsızlaşmış bir güç olarak karşısında durmaktadır. Emeğin ürünü, bir nesnede vücut bulmuş ve fiziki bir şeye dönmüş emektir. Bu ürün emeğin nesneleşmesidir. İşin yapılması, işin de nesneleşmesidir. İşin bu yapılışı, ekonomi politik alanında işçinin bozulması, nesneleşmesi bir kayıp ve nesneye kölelik etme, kendine mal etme de yabancılaşma biçiminde ortaya çıkar (Bottomore;Rubel, 2006:213–225). Yabancılaşmış emekle özel mülkiyet arasındaki ilişki, toplumun özel mülkiyetten, kölelikten kurtuluşunun, çalışan sınıfın kurtuluşu olması gibi siyasi bir biçim almasının yolunu açar; söz konusu biçim sadece çalışan sınıfın kurtuluşunu değil, tüm insanlığın kurtuluşunu ilgilendirir. Çünkü insanın her türlü köleliği işçinin üretimle olan ilişkisini icap ettirir ve bütün kölelik tipleri bu ilişkinin salt bir sonucu ya da değişik bir biçimidir. Gelir kaynakları sırasıyla ücret, sermaye ve toprak kirası olan sırf emek sahipleri, sermaye sahipleri ve toprak sahipleri ya da bir başka deyişle ücretli emekçiler, sermayedarlar(kapitalistler) ve toprak sahipleri, kapitalist üretim tarzına dayanan modern kapitalist toplumun üç ana sınıfını oluşturur. Modern toplumun iktisadi yapısının en ileri düzeyde ve en klasik biçimde geliştiği yer, tartışmasız İngiltere'dir. Ama burada bile sınıfsal yapı saf bir görünüme sahip değildir. Ortak çıkarların bilincine varmış, ortak kültür kalıplarını paylaşan, sınıf adını verdiğimiz bu sosyal güçlerin birbirleriyle yaptıkları çıkar çatışması toplumdaki sürekli değişimi sağlayan itici güçtür.

Geleneksel ve kapalı pazarcı tarımsal toplumlarda siyasal yapı geleneksel güçlerin paylaşılmayan iktidarı olarak belirir. Üretim ilişkileri kapitalist, pazar için

üreten tarım sayesinde değiştikçe feodal sistem zorlanacak, yeni üretim ilişkilerine uyamayan toprak soylular sınıfı iktidardan giderek uzaklaşacaklardır (Yücekök, 1987:31). Pazar için üretim sonucu özellikle şehirlerde bir ticaret burjuvası doğacak ve bunlar giderek ekonomik hayata egemen olacaklardır. Ayrıca tarım fazlasının sanayi yatırımlarına dönüşmesi üzerine tarım ve ticaret burjuvazisinin yanı sıra bir sanayi burjuvazisi de doğacak ve bunlar kendilerine artık dar gelen geleneksel kalıpları yıkıp yeni üretim ilişkilerine egemen olan sınıfların iktidarını kuracaklardır.

Marx'a göre, "proleterya" ve "servet", ilkesel bir zıtlıktır. Böyle olduğu için de bir bütün yaparlar. Özel mülkiyet dünyasının iki biçimidir onlar. Sorun, her ikisinin de bu zıtlık içinde işgal ettiği yeri bulmadadır. Özel mülkiyet, özel mülkiyet olarak kendini korumak, dolayısıyla zıddını, proleterya'yı da korumak zorundadır. Proleterya ise proleterya olarak, tam aksine, kendi kendini çözüp ortadan kaldırmalı ki dolayısıyla onu proleterya yapan koşulları –yani özel mülkiyeti- ortadan kaldırmak zorundadır. Zıtlığın negatif yani da budur, yani kargaşaya düşmüş, çözülmüş ve çözüme sürecindeki özel mülkiyet. Siyasi devrim sivil toplumun bir devrimidir. Eski toplumun doğası neydi? Feodalizm. Eski sivil toplumun doğrudan siyasi bir karakteri vardı, yani sivil yaşamın mülkiyet, aile, zanaatlar gibi unsurları, derebeylik, kastlar ve loncalar biçiminde siyasi yaşamın unsurları olmuşlardı (Bottomore;Rubel, 2006:283–286). Devleti gerçek devlet yapan siyasi devrim, halkın toplumsal yaşamdan ayrılması anlamına gelen sınıfları, mesleki birlikleri, loncaları, ayrıcalıkları, vb her şeyi mecburen paramparça etti. Bu nedenle de sivil toplumun siyasi karakterini ortadan kaldırdı. Sivil toplumu, bir tarafta bireyler, öteki tarafta bu bireylerin sivil konumlarını ve yaşam deneyimlerini oluşturan maddi ve kültürel unsurlar olmak üzere temel unsurlarına ayırdı.

Marx'ı özetle vermeye devam edersek burjuva devrimi sonucu iktidarın paylaşıldığı parlamenter sistem burjuvaziye hizmet eden bir siyasal yapı olarak işleyecek, bu arada gelişen teknoloji ve sanayileşmenin diyalektik sonucu, kapitalizm kendi antitezi olan Proletarya sınıfını meydana getirecektir. Bu anlamda kapitalist gelişme burjuvaziyi kendi "mezar kazıcısı" durumuna düşürmüştür. Daha sonra Lenin'in de teoriye katkısı doğrultusunda Politik bilinçli proleterya kendi partisinin öncülüğünde örgütlenecek, burjuvaziye ve "burjuvazinin iktisadi egemenliğinin silâhlı bekçisi olan devlete" karşı çıkacaktır (Yücekök, 1987:32). Bu şekilde burjuvazinin antitezi olarak beliren proleterya, makinenin ve kapitalin emeğe egemenliğine "proleter devrimle" son verecek ve üretim araçlarını ele geçirecektir.

Bottomore tam da burada önemli bir tespitte bulunurken aynı zamanda uyarıyor da.

Ezilen sınıf, uzlaşmaz bir sınıf karşıtlığına dayalı her toplumun vazgeçilme koşuludur. Ezilen sınıfın kurtuluşu bu nedenle yeni bir toplumun oluşturulmasını zorunlu kılar. Ezilen bir sınıfın kendi kurtuluşunu başarabilmesi için, mevcut üretim güçlerinin ve mevcut toplumsal ilişkilerin yan yana var olmaya daha fazla devam edemez hale gelmeleri gerekir. Her türlü üretim aracı arasındaki en büyük üretken güç, devrimci sınıfın kendisidir. İşçi sınıfının kurtulabilmesi için, tüm sınıfların ortadan kalkması şarttır, tıpkı üçüncü zümrenin yani burjuvazinin kurtuluşu için, tüm zümre ve tabakaların ortadan kalkmasının şart oluşu gibi. İşçi sınıfı, gelişme süreci içinde eski sivil toplumun yerine, sınıfları ve sınıfsal karşıtlığı dışlayan yeni bir birliktelik geçirecek ve siyasi güç, sivil toplumdaki karşıtlığın resmi ifadesinden başka bir şey demek olmadığından, artık siyasi güç diye bir şey olmayacaktır. Bu arada, proleterya ile burjuvazi arasındaki, eksiksiz ifadesini topyekün devrimde bulan karşıtlık bir sınıf mücadelesidir. Toplumsal evrim berberinde siyasi devrimi de sürüklemekten, ancak sınıfların ve sınıf karşıtlığının olmadığı bir düzende vazgeçecektir. O zaman kadar, toplumun her genel yeniden yapılanışının arifesinde, toplumbilimin son sözü daima şu olacaktır:

“Ya savaş ya ölüm; ya kanlı kavga ya yok olma. Sorun ancak böyle ortaya konabilir.” (George Sand) (Bottomore;Rubel, 2006:292–293).

Eğer tarihin çıkışı, akışı içerisinde, proleterya burjuvazinin siyasi egemenliğine, burjuva üretim tarzının maddi koşullarını ortadan kaldıran, dolayısıyla siyasi egemenliğine de kesin olarak son veren koşullar oluşturmadan son verirse, bu takdirde bu sadece geçici bir zafer, 1794’te olduğu gibi, yalnızca burjuva devrimine yapılan bir hizmet olacaktır.

Bottomore son olarak Marksist kuramda, bireylerin, burjuvazinin hâkimiyeti altında özgür görünüyor olmalarına da Marx’ın gözüyle bir yorum getirir. O’na göre, burjuvazi altındaki bireylerin daha önce hiç olmadıkları kadar özgür gibi gözükmelerinin sebebi bireyler arasındaki rekabet ve çelişkinin onları belirli sınıflara sokarak elde ettikleri geçici kazanımlardır. Gerçekte ise, şeylerin(yaşam koşullarının tesadüfî doğasından ortaya çıkan şeyler) gücüne daha fazla boyun eğdiklerinden, kuşkusuz daha az özgürdürler. Proleterlere gelince, onların yaşam koşulu olan emek, modern dünyada içinde buldukları her türlü koşulla birlikte, tek tek proleterlerin

üzerinde denetimin ve hiçbir toplumsal örgütlenmenin de denetlemelerini sağlayamayacağı, gelişigüzel bir hal almıştır. Proleter, tekil kişiliğiyle yaşamın ona zorla kabul ettirdiği yaşam koşulu arasındaki aykırılığın kendi emeği olduğunun açıkça farkındadır; çünkü o gençliğinden itibaren feda edilendir ve kendi sınıfı içinde kalarak onu başka bir sınıfa yükseltecek koşulları başarma şansı yoktur. Böylece, yalnızca özgürlüklerinin ve somut varoluş koşullarının tanınması arzusuyla kaçan serflerin, nasıl sonunda elde edebildikleri şey sadece özgür emek olmuşsa, proleterlerin de, kişiliklerinin tanınmasını istiyorlarsa yapmak zorunda oldukları tek şey, önceki varoluş koşuludur- ortadan kaldırmak, yani emeği ilga etmektir (Bottomore;Rubel, 2006:304–305). Proleterler, toplumun üyelerinin o zamana kadar ki ortak ifadelerini kendisinde bulmuş oldukları Devlet’in bu nedenle doğrudan karşısındadırlar ve birer kişi olarak gelişebilmeleri için Devlet’i devirmeleri gerekir.

2.2. Max Weber (1864–1920)

Marx’ın toplumbilim anlayışı tekil ve kendi içinde bütünlüklüdür. Zaten Marx’ı salt bir sosyolog olarak değerlendirmenin imkânsızlığı da öğretisinin toplumsal olana bütüncül yaklaşımıdır. Marx’a sosyolojiden gelen eleştiri, çokça tekrarlandığı gibi ekonominin belirleyiciliğinden kaynaklanan sınıfsal bakışı ve bu sınıfsal bakışın tüm bir toplumsal ilişkiler ağını sarıp sarmalıyor olmasıdır. Weber, bu noktadan bakıldığında düşünceleri Marx’a karşı kullanılmaya belki de en yatkın sosyolog olmuştur. Bunun bir sebebi, tutarlılık kaygısı taşımamasından ötürü toplumu daha parçalı bir yapı olarak ele alması ve çıkarımlarını bu rahatlıkla yapabilmesidir (Duran, 1995:22). Weber’in eleştirisini sosyolojik yapan da bu noktadır. Weber otoritenin, dolayısıyla devletin kaynağını çeşitli unsurlara dayandırır ve buna dayanarak meşruiyet atfeder.

Günümüzde sınıf tartışmalarında sınıfa bakış tarzlarını iki ana eksende toplamak mümkün. Sınıfı, tabakalaşma kavramı ekseninde inceleme ile ona Marksizm’de olduğu gibi salt ampirik, edilgen değil, tersine dinamik ve soysal farklılıkların en önemli ve kapsayıcı kümesi olarak bakma şekli.

Çağdaş düşünürlerin önemli bir kısmı sınıf kavramına “tabakalaşma” bağlamında yaklaşmaktadırlar. Buna göre, toplum, örgütlenme biçim ve yapılarına göre değil, bileşimlerine göre yapılandırılmakta. Tabakalaşma yaklaşımı genelde, toplumu gelir dağılımına göre sınıflandırmaktadır (Öngen, 1996:33). Öngen’e göre Weber ile başlayan ve Parsons, Willey, Giddens gibi yeni Webercilerce devam ettirilen, sosyal statüye göre sosyal dereceleme yapma geleneği de bilindiği gibi, birey ve grupların

üretimsel değil tüketimsel konumlarına göre bir sosyal tabakalaşma yapma eğilimindeydi.

Marx'tan sonra sınıf kavramının değişik yaklaşımlar getiren ilk sosyolog Max Weber'dir. Günümüzün sosyal tabakalaşma literatüründe en sık atıfta bulunulan yazarların başında gelen Weber'in sınıf olgusuna getirdiği öncelikli açılım, sınıf konumunun ağırlıklı olarak ekonomik faktörlerce tayin olduğunu kabul etmekle birlikte, bu belirlenimin üretim biçimi ve ilişkilerinden ziyade piyasa ile girilen çok yönlü tüketim ve hizmet ilişkilerinden de kaynaklanabileceğini savunmuş olmasıdır. “*Sınıf konumları piyasa koşullarınca belirlenir*” diyen Weber, sınıfların sosyal topluluklar değil, sadece toplumsal eylemin mümkün temellerini temsil eden bileşimler olduğunu söylemekle, sınıfın ekonomik bileşenlerinin ortak bir sınıfsal hareket ve bilinç biçimi oluşturamayacağını, sadece bunun potansiyelini temsil ettiğini demeye getirmektedir (Weber, 1993:177).

Sınıftan söz edilebilmesi için belirli şartların bir arada toplanması gerektiğini düşünüyordu Weber. Bunun için bir grup insanın yaşam olanaklarının belli bir nedensel ögesi ortaksa ve bu ögeyi mal sahibi olmak, gelir sağlamak gibi salt ekonomik çıkarlar temsil ediyorsa ve de bu öge meta ve işgücü piyasalarının koşullarında temsil ediliyorsa, işte o noktada “sınıf”tan söz edilebilir. Weber, sahip olunan mal ve gelir derecesini sınıfın varlığı için bir ön şart niteliğinde kabul etmekle birlikte, hizmet piyasasında bu sınıfsal dinamiklerin somut görünümüleri olmasıyla gerçek anlamda sınıfın oluşabileceğini düşünür. Bu noktada da, yazgıları ve hizmetleri piyasada kendileri için kullanma olanağı ile belirlenmeyenler, örneğin köleler, terimin teknik anlamında “sınıf” değildirler der. Ona göre köleler ancak bir statü grubu olabilecek bir toplumsal gruptur. Weber, mülkiyet ve mülksüzlük durumlarının tüm sınıf konumlarının temel kategorileri olduğunu söylemekle birlikte, bu kategoriler içinde farklı sınıf konumlarının söz konusu olduğunu bildirir bizlere. Az önce de vurguladığımız gibi ekonomik kategoriye denk düşen mülkiyet durumunu temel almakla beraber, piyasada bu konumu kullanma biçimleri, kültürel, statüsel semboller, vs aynı iktisadi pozisyona sahip topluluk üyelerini farklı sınıfsal konumlara itebilmektedir. Weber, “*Sınıf konumları, bir yanda gelir getiren mülkiyetin türüne göre bir yanda da piyasaya arz edilebilecek hizmetlerin türüne göre değişebilir*” der (Weber, 1993:178–182). Buraya kadar, sınıf konumlarını Weber'e göre farklılaştıracak pek çok etmenin olduğunu öğreniyoruz. Aynı sınıfa mensup olanların kendi içlerinde nasıl ayrıldıkları konusunda ise; mülkü olmayan ve

hizmetini arz edenlerin, bu hizmetlerin cinsine ve de bu hizmetlerden kazandıklarını nasıl kullandıklarına göre ayrıldıklarını öne sürüyor. Misal olarak ise, mülk sahiplerinin bir kısmının rantiyeci, bir kısmının da girişimci sınıf olarak ayrılmasını veriyor.

Marksizmin çok fazla üzerinde durduğu sınıf çıkarına belirsiz bir kavram gözüyle bakar Max Weber. Bireyler sınıf konumundan umut verici sonuçlar bekleyebilecekleri gibi beklemeyebilirler de diyen Weber, bu yorumuyla ortak sınıf konumunun, toplumsal eylem için garanti teşkil etmeyeceğini düşünmektedir. Sınıf kimliğinin benzer ekonomik konumda ya da eşit gelir diliminde olunması ile oluşmayabileceğini; sınıfın diğer toplumsal-kültürel öğelerle bezeli bir şekilde vücut bulacağı ifade etmeye çalışıyor. Aslına bakılacak olursa, Marks'ın kendinde sınıf, kendisi için sınıf kavramlarını ya da Prezeworski'nin "mücadelede sınıf" kavramını çağrıştırmıyor değil Weber'in yorumları. Weber, sınıfın oluşum koşulları gibi sınıf merkezli toplumsal hareketler için de pek çok sosyal koşulu bir arada düşünür (Weber, 1993:179–181). Bir sınıfın üyelerinin kitle eylemlerinin, toplu eylemin ve sosyal eylemin doğma olasılığı genel kültürel koşullar ile entelektüel koşullara da bağlıdır. Sınıf konumları, aynı sınıf üyeleri arasındaki ortak eylemden ziyade farklı sınıf üyeleri arasındaki mücadeleyle belirlenir.

2.3. Ralf Dahrendorf (1929–2009)

Dahrendorf, Marxist modele uymayan bir sınıf çatışması teorisi ile orta boy teorilere katkıda bulunmaktadır. Dahrendorf'ta özel mülkiyet ve yönetim Marx'ta olduğu gibi aynı kişilerin elinde olmaktan çıkmıştır. Burjuvazinin mülkiyetini maaşlı teknokratlar yönetmekte bu da orta sınıfları ortadan kaldıracığı yerde güçlendirmektedir (Yücekök, 1987:53). Sonuç olarak Dahrendorf'un çatışmacı toplumu Marx da olduğu gibi sınıfsız toplumla sonuçlanmayacak fakat sonsuz bir sınıflar arası mücadeleyle sürüp gidecektir.

Dahrendorf'un sosyolojik ilgileri çok çeşitli ve farklıdır. O, özellikle sosyal sınıflara, çatışma teorisi ve rol teorisine yoğunlaşarak, Almanya'da demokrasiden dünyanın modernleşmesine kadar birçok farklı konuyla ilgilendi.

Dahrendorf'un temel çalışmaları şöyle sıralanabilir:

- Sanayi Toplumunda Sınıf ve Sınıf Çatışması(1959)
- Almanya'da Toplum ve Demokrasi(1967)
- Yeni Özgürlük(1975)
- Yaşam Şansları(1979)

Toplumsal düzen ve değişmenin temelini uzlaşmadan ziyade çatışmanın oluşturduğu fikri birçok farklı sosyolojik yaklaşımın, özellikle Marx ve Weber'in teorilerinin anahtar bir özelliğidir. Ralf Dahrendorf çatışma teorisini daha ileri götürür. Marx ve Weber gibi, o da sınıf çatışmasını sanayi toplumlarında sosyal değişmenin temel dinamiği olarak tanımlar (Özkalp, 2004:137). Ancak o, Marx'tan farklı olarak, analizini üretim araçlarının mülkiyetine sahip olma ve olmama üzerine değil, güce ve özelde otorite konumlarına katılma ve bu konumlardan dışlanma üzerine kurar. Bu yaklaşım, ayrıca, Talcott Parsons'ın ve işlevselci sosyoloji okulunun uzlaşma teorilerine doğrudan bir alternatif olarak geliştirilmiştir. Onlar sosyolojik analizin toplumsal dayanışma ve değer uzlaşmasına odaklanması gerektiğini öne sürerken, Dahrendorf analizin değişme ve çatışmaya yoğunlaşması gerektiğini belirtir.

Bir organizasyonda gücü elinde tutan, kararlar alan, ücret ve istihdamı belirleyen ve kaynakların dağılımını yapan insanlar vardır. Bu güç kişisel olmayıp, onu elinde tutan kişinin konumuna bağlıdır. Bu görevliler bir otoriteye(Weber'in deyimiyile “meşru güce”) sahiplerdir. Güç sahipleri kendi konum, otorite ve kontrollerini sürdürme peşindeyken, güç veya otoriteye sahip olmayanlar onu elde etmeye veya en azından, güç kullanımına katılmadıkları durumlarda direnç göstermeye çalışırlar. Bu yüzden, istikrar içindeki demokratik toplumlarda bile sürekli bir güç mücadelesi vardır. Otorite konumunda bulunanlar -hatta okul müdürleri veya başbakanlar bile- memur ve öğrencilerden ya da muhalif politikacılar ve seçmenlerden gelebilecek sürekli bir direnişle yüz yüzedir (Poloma, 2007:130). Bu güç mücadelesi, Bakanlar Kurulu ve Parlamentodan bölge tenis kulübündeki ve hatta evdeki rekabet ve çatışmalara kadar, toplumun her düzeyinde gerçekleşir.

Dahrendorf üç grup tipi ayırır: Yarı-gruplar, çıkar grupları ve çatışma grupları. Bu grup tiplerini ayrıca gevşek ilişkiler, ortak çıkarlar, toplumsal düzene fiilen meydan okuyan gruplar biçiminde yeniden sınıflandırır. Dahrendorf, Marx'ın aksine, Lümpen proletarya'nın nihayetinde ve kaçınılmaz olarak bir çatışma grubuna veya devrimci bir sınıfa dönüşeceğine inanmaz. Koşulların elverişli olması gerekir. Bu yüzden Dahrendorf'un teorisinde, çatışma, sürekli bir güç dengesi sayesinde statükonun temelini oluştururken, aynı zamanda toplumsal değişme ve gelişme oluşturma potansiyeline sahiptir (Slattery, 2008:24). Çatışmanın yoğun olduğu yer ve zamanlarda değişim köklü olabilir; ancak şiddet eşlik ettiğinde değişimin ani olması ihtimali yüksektir.

Toplumsal çatışma konusunda işlevselcilik ve hatta Marksizm'dekine benzer bir eylem programının, çözüm önerilerinin olmayışı, aksine, çatışma sadece doğal ve kaçınılmaz bir oluşum olarak görülür. Tıpkı yapısal-işlevselciliğin düzen ve istikrarı aşırı vurgulamakla eleştirilmesi gibi, çatışma teorisi de çatışma ve değişmeyi gereğinden fazla vurguladığı için eleştirilmiştir. İronik olan, işlevselciliğe yapılan eleştirilerin çoğunun aynı ölçüde çatışma teorisine de yöneltilmesidir: Dahrendorf'un sistemler ve yapılara vurgusu, kavramsal totolojileri, birey aktörün rolü ve önemini değerlendirme başarısızlığı. İroniktir ki, aynı şekilde Dahrendorf'un düşüncelerinin çoğunun kaynağının çatışma teorisinin babası Marx'ın görüşlerinden ziyade yapısal-işlevselcilik olduğu düşünülür (Poloma, 2007:132). İşlevselcilik gibi onun teorisi de, sosyolojinin hem değişme ve düzeni hem de çatışma ve uzlaşmayı ele alan ve tanımlayan bir teoriye ihtiyacı karşılayamamakla eleştirilmiştir.

Nitekim Dahrendorf'un analizi 1960'ların Marksist toplumsal çatışma ve parçalanma yaklaşımlarına gerçek bir alternatif sunarak ortaya çıkarken, analitik derinlikten yoksunluğu bu analizin sosyolojik etkisi ve kullanımını sınırlamıştır. Ancak yine de, çatışma teorisinin çizdiği resim görünüşte kontrol altında olmayan sürekli kargaşa içindeki bir toplum resmidir (Slattery, 2008:32). Böyle bir resmi onaylamak zordur, tıpkı yapısal-işlevselcilerin çizdiği mükemmel bir toplumsal düzen ve uyum resminde olduğu gibi çatışma teorisi diğer teorilerin tutarlılığı ve kapsamlılığından yoksundur ve bu yüzden modası geçmiş ve sonuç olarak kullanım süresi dolmuş görünmektedir.

Dahrendorf, ekonominin homo economicus'u ve psikolojinin gözlenemeyen motiflerden müteşekkil insanı yerine, sosyoloji homo sociologicus'u getirmektedir. Homo sociologicus, "*toplum içinde yaşayan ve rol üstlenen insan demektir*" (Erkilet, 2007:147). İnsanı rol oynayan bir varlık olarak tanımlanması gerektiğine inanan Dahrendorf, bu düzenin ardındaki gerçek insanı aramakta ve rollerin ona zorla dayatılmasının etik değerler açısından tartışmasını yapmaktadır. Dahrendorf bu noktada toplumun insan için neyin iyi neyin kötü olduğu konusunda karar veremeyeceğini ifade ederken soruna çözüm noktasında yaklaşırken tespitlerinde de Weber'e yaklaşır. Bunun için farklı kaynaklara yönelmek ihtiyacı hisseden Dahrendorf; ahlakçı yönü ile daha çok Marksist kuramın önerilerine başvurmaktadır.

Weber, bilimin ahlâki kararlarımızda bize yardımcı olamayacağını öne sürerek değerden bağımsız sosyoloji anlayışına yönelmiş ve sosyolojinin açıklama bağlamında

kalması gerektiğine inanmıştır. Çıkış noktaları aynı olmakla beraber, Dahrendorf'un vardığı nokta farklıdır. O insan varsayımlarının kanıtlanamayacağından hareketle toplumu bir baskı aracı olarak tanımlamaya varmaktadır. Dahrendorf, toplumsal bağların evrensel insanı yutmasını engellemek gerekir. Bunun içinde toplumbilimci konu seçiminde bu hususları göz önünde bulundurmalı ve gerekirse politik değişimleri desteklemelidir demektir. Marksist anlamdaki bir determinizmi de reddeden Dahrendorf, insan davranışlarının rol ilişkileri içinde ele alınması gerektiğini düşünür. Bu noktada insan davranışlarının varsayımlar temelinde sayılmasına ya da belli formlara sokulmasına karşı çıkar. Bu konu Dahrendorf'un ahlakçı tarafını şiddetle rahatsız etmektedir. O, insanın özgür iradesinden toplumun zoruyla yoksun bırakıldığını, kısıtlandığını düşünür. Onun için, işlevselci kuramın homo sociologicus varsayımını kullanarak yola çıkan sosyolog, bunu çatışmacı kuramların zora dayalı toplum telakkileri ile bağdaştırmaya girişir. Burada insanlar (Marks'ın proleterleri gibi), çıkarlarının bilincinde olan ve bu amaçla düzeni değiştirmeye çalışan rasyonel-faydacı varlıklardır (Erkilet, 2007:150). Dahrendorf, gücün ve güce karşı koymanın diyalektiği tarihin itici gücüdür demektir. Tarihin belli bir anında, güçlülerin çıkarlarından güçsüzlerin çıkarlarını kestirebiliriz, bu bize değişimin yönünü verir diye düşünmektedir.

Dahrendorf özetle toplumsal yapının şu unsurlardan oluştuğunu söyler: Normlar paralelinde tanımlanmış boş pozisyonlar, belirli bir pozisyonu olmayan insan grupları (örneğin yeni yetişen nesiller) ve bu iki kategoriyi birbirine bağlayan tahsis, toplumsallaştırma ve tabakalaşma mekanizmaları. Dahrendorf'a göre güç ilişkileri ve buna bağlı olarak kristalleşen normlar sistemi, tabakalaşmanın yapısını biçimlendiren temel faktörlerdir. Dahrendorf, güç ve statünün, farklılaşmış olarak adlandırdığı bu yanının evrenselliğini kabul ettiği için kendini tutucu sosyologlar arasında saymaktadır. Ancak konu normları belirleyen güç yapılarının(örgütlenmiş çıkar odaklarının) çözümlenmesi olunca, Dahrendorf'un radikal yönü ağır basmaya başlar. Bu açıdan kendini Marksist kurama yakın görmektedir. Çatışmacı yaklaşımı kabul eder yani güç dağılımındaki eşitsizliklerin toplumu düşman kamplara böleceğini ve bunların çatışması yoluyla yapısal değişmelerin meydana geleceğini varsayar. Dahrendorf'a göre bu bağlamda artık sınıf kuramının terimleriyle konuşulmalıdır (Poloma, 2007:133). Görüldüğü gibi Marksist kurama yakınlaşmasıyla birlikte kavramları da aynılaştırmaya başlamıştır.

Dahrendorf makro çözümlerlerden çok toplum bazında yapılacak çözümler üzerinde durulması gerektiğini düşünmektedir. Sanayileşmiş Avrupa toplumlarının kapitalist dönem sonrası aldığı yeni şekilleri inceleyerek bir Sanayi Toplumu kuramına ulaşmaya çalışmıştır. Söz konusu toplum bir ideal tip kuruluşudur (Erkilet, 2007:154). Burada Weber'den farklı olarak hem kapitalist hem de sosyalist toplumların ortak niteliklerini ve sonuçlarını ele almaya çalışmasıdır. Dahrendorf bu incelemesi ile genel bir toplum kuramından ziyade sınıf kuramı oluşturmaya çalışmaktadır. Örgütlerin yapısından hareketle sınıfların genel kuramına varmaya çalışır.

Sosyal grupların meslekler mi, statüler mi, teknik işlevler mi yoksa sınıflar temelinde mi ele alınacağı konusunda bir ayrıştırmaya gidildiğinde, farklı sınıflardaki birey ve gruplar aynı noktada birleşeceği gibi, aynı sınıftaki birey ile gruplar da ayrılabilirler. Sözelimi, kol işçisi (otomotiv, demir çelik, petro-kimya, vs) ile hizmet emekçisini (büro elemanı, temizlikçi, şoför, hamal, vs) mesleklerinden ötürü kolaylıkla ayırabiliyoruz (Öngen, 1996: 33). Ne var ki, hizmet sektöründe çalışanları, hizmet ürettikleri için sınıfın kapsamına alan bir yaklaşım meslek ayrımını baştan olumsuzlayacaktır. Sınıfları işyerindeki otorite ilişkileri temelinde görmek isteyen Dahrendorf gibi çatışma kuramcılar sınıf literatüründe önemli bir yer edinmiş durumdadır.

Dahrendorf Marx'tan farklı olarak 19.yüzyıl yerine 20. Yüzyılın sanayi toplumlarının yapısını çözümlenmeye çalışmaktadır. O'na göre Marx'ın döneminin sorunları zaman içerisinde çözümlenmiş, en azından bunların doğurduğu zararlar telafi edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle, Marksist hipotezlerin tamamını savunmak söz konusu olamaz. Yapılması gereken, çağdaş toplumun yapısına uygun olmayan hipotezlerin elenmesi veya yerlerine daha tutarlı olanların konulmasıdır. Bu suretle hem Marksist olan hem de Marx'ı revize eden yeni değişme kuramı inşa edilebilir. Dahrendorf, bu düşüncelerden hareketle şu hipotezleri ortaya atmıştır (Erkilet, 2007: 162);

1-Çatışmaların tümünün sınıf çatışmasına indirgenmesi doğru değildir. Sınıf çatışmalarının, toplumsal çatışmaların bir türü olarak kabul edilmesi gerekir. O'na göre diğer çatışma türleri "kısmî ve sektörel çatışmalardır." Azınlıkların oluşturduğu sorunlardan kaynaklanan çatışmalar kısmî, kent ve kırsal sektörleri arasındaki çatışmalar ise sektörel çatışmalardır. Elbette ki bu üç çatışma türü içerisinde sınıf çatışmaları,

sosyolojik çözümlene bakımından daha önemlidir. Dahrendorf da bu nedenle sınıf çatışmalarına odaklanmıştır.

2-Sanayi toplumlarının en önemli özelliği, üretim alanının toplumun öteki birimlerinden ayrılmış olmasıdır. Modern sanayi toplumlarının farklılaşmış yapısı içerisindeki bireyler, üretim ilişkilerinden çok tüketim standartlarına göre değerlendirilmektedir. Dahrendorf söz konusu gelişmelerin Marksist sınıf kuramını sarstığını düşünürken, mevcut yapının üretim ilişkilerinden kaynaklanan sınıf çatışmalarından farklı, yeni sorunlara konu olduğu kanaatindedir. Bu yönü ile de marksist kuramı aşar. Ancak Dahrendorf; çağdaş toplumun gösterdiği gelişmeler sınıfların ortadan kalkmasına yetmez, bu nedenle yeni bir sınıf çatışması kuramı geliştirilmelidir şeklindeki düşüncesiyle diğer toplumbilimcilerden ayrılır.

3-Artık Avrupa'da işçi sınıfının talepleri meşru kabul edilmeye başlanmış, bu talepler karşılıklı tartışma yoluyla çözülmesi için gerekli normatif yapılar kurulmaya çalışılmakta, eskiden olduğu gibi bastırılıp yok edilmemektedir. Aksine, oyunu kurallarına göre oynayıp, toplu pazarlık, arabuluculuk ve uzlaştırma gibi kurumlar tesis edilerek, tarafların çıkarlarının en rasyonel noktada uzlaştırılması esasına göre hareket edilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle söz konusu kurumlar, tarafların haklarını belirleyen kural ve adetlerin varlığını gerektirir. İki taraf ta buna uymalıdır. Bu da Marksist diyalektiğin işlemediği yepyeni bir sınıf ilişkileri oluşumuna işaret etmektedir.

4-Zaten aksini iddia etmek mümkün değildi, çünkü bütün sınıf çatışmalarının devrimle sonuçlanacağını söylemek sistemlerin aslen statik olduğunu kabul etmek demektir. Geçen birkaç on yılda meydana gelen toplumsal gelişmeler, toplumsal değişmelerin kaçınılmazlığını ve tedriciliğini ve değişmenin daima devrimci olması gerektiği yolundaki iddianın savunulamayacağını kanıtlamaktadır. Çatışmanın devrimci karakteri evrensel değildir; belirli tarihsel koşullara bağlı olarak ileri sürülebilir. Kanun halinde öne sürülemez.

Marx, toplumsal sınıfları üretim ilişkilerindeki ortak objektif koşullara bağlı olarak tanımlamaktadır. Üretim biriminde, mülkiyet hakkının sonucu olarak gelişen otorite ilişkileri çerçevesinde iki sınıf teşekkül eder. Üretim araçlarına- dolayısıyla otoriteye- sahip olanlar ve olmayanlar. Bu ayrım, kapitalist sistemin kendine özgü yapısının temelini teşkil eder. Her dönemde var olan mülkiyet kurumu, emek ve sermayenin karşılaşması şeklini aldığı anda kapitalist sistem ortaya çıkacaktır. Dahrendorf, Marx'ın, sınıf kavramını doğrudan mülkiyet ilişkilerine mi yoksa otorite

ilişkilerinin sonucu olarak mülkiyet ilişkilerine mi bağladığının cevaplandırılması zor bir soru olduğunu öne sürmüştür.

3. SENDİKAL KURAMLAR VE YAKLAŞIMLAR

Geleneksel yaşama düzeyinden modern yaşama düzeyine yönelmiş toplumların nüfuslarının önemli bir kısmında beliren geniş kapsamlı değişme sürecine toplumsal mobilizasyon denir. Bir modernleşme teorisi de olan bu ifade Kari Deutsch'a aittir. Sosyal mobilizasyon kavramı; içine, üretim ilişkilerindeki değişiklikleri, sosyal güçlerde meydana gelen değişiklikleri, meslek değişikliklerini, toplumsal yerleşmedeki değişiklikleri, kurumlardaki, rollerdeki, davranışlardaki, ihtiyaçlardaki ve geleneklerdeki değişiklikleri alır (Ergil, 1994:30–34). Bütün bunlar sırasıyla siyasal davranışı etkiler ve değiştirir. Bu değişiklik sonucu eski toplumsal, psikolojik, ekonomik bağılıklar yıkılır ve toplum yeni toplumsal davranış kalıplarını benimsemeye hazır olur.

Toplumsal mobilizasyon beraberinde geniş bir "siyasallaşmış" vatandaş topluluğu getirir. Bu topluluğun hacmi büyüdükçe siyasal kurumların ve işlemlerin değişmesi için gittikçe büyüyen bir baskı başlar. Bunun diğer bir sonucu olarak da siyasal sürece yönünü veren insan ihtiyaçlarında bir değişiklik olur. Bu değişiklik siyasal süreci de etkileyip değiştirecektir. İnsanların ilgileri mahalli bölgelerden ulusal düzeye çıktıkça, eski örf, adet ve geleneklerini terkedip mesleklerinde ve yaşadıkları yerlerde değişmeler meydana gelince ihtiyaçlarında da belirgin bir değişme olacaktır (Ergil, 1994:35–36). Toplum böylesine gelişip değiştikçe ve atomize hale dönüştükçe kişi toplum içinde giderek önemini kaybedecek, devasa kuruluşlar, büyük şehirler ve gayri şahsi, ulaşılması zor siyasal yapı karşısında küçülecektir. İşte böyle bir ortamın doğal sonucu örgütlenme olayının hız kazanmasıdır.

İşçi sınıfı tarihinde, mücadele içinde ya da “kendisi için sınıf” aşamasına belirli eylem türleri ile hareket biçimlerini ortaklaştırarak, sonraki kuşaklara aktarmak suretiyle gelmişti. İşçi sınıfı, hareket tarzlarını, sınıf taktik ve stratejilerinin genelliklerini tarihsel süreçte sınavı onaylayarak benimsemiş ve mücadele kültürüne yazmıştır (Güzel, 1996:21). Şehmus Güzel bunları, daha ziyade Türkiye örneğini gözlemleyerek toparlamış; iş yavaşlatmak, işi aksatmak, devamsızlık, verimsiz çalışmak, sık sık doktora gitmek(viziteye çıkmak), sakal uzatmak, işvereni veya işveren temsilcilerini iş

dışında darp ederek tehdit etmek, vs. işçi eylemlerini belirlemiştir. Ve bunların içinde en örgütlü, en düzenli olanının “Grev” olduğunu ifade etmiştir. O’na göre bu sözcük 19. asrın ürünü olarak hafızalara kazınmıştır.

19. yüzyılın bir yöntemi olarak yaygınlaşan greve öncülük eden iş bırakma eyleminin kökeni çok eskilere gitmektedir. Şehmus Güzel kapsamlı bir şekilde grevi tarif ederken sendikanın da bir nevi genel geçer kabul edilen sınırlarını da çiziyordu. Güzel’e göre grev; çalışanların yaşam ve çalışma koşullarını korumak, bu koşullarda iyileştirme ve düzeltmeler sağlamak amacıyla işverenler ve işverenlerin oluşturduğu kapitalist sınıfa karşı ya da kamu kuruluşlarına karşı yapılan eylem türülüğüdür. Bu eylem türülüğü, karşı sınıfın kararları üzerinde, diğer baskı gruplarının yaptığı gibi, baskı yapmak amacıyla, belirli veya belirsiz bir süre için gönüllü olarak, topluca ve birlikte bir hareketliliği ifade eder. İçerik itibariyle ise, ekonomik alanda bir işyeri, işkolu veya bütün işkollarında, coğrafi alanda bir semt, kent, bölge veya tüm bir ülkede işi yavaşlatma, önemli ölçüde aksatma ya da tümüyle durdurma eylemidir. Güzel “işçi örgütlenmesi” kavramını ise; “*İşçilerin dernek, komite, sendika ve partilerde bir araya gelmeleri, ekonomik, toplumsal ve siyasi sorunlarına birlikte çözüm yolları aramaları, belli program ve düzenler içinde amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmaları olgusuydu.*”(Güzel, 1996:22), şeklinde tanımlamaktadır.

Akçaylı, kendiliğinden(spontane) olarak geliştiği belirtilen örgütlenme sürecine teorik açıklamalar getirmeye çalışmıştır. O’na göre genel ve özel şeklinde ikili bir ayrımla ele aldığı sendika teorisinden birincisi “Genel Sendika Teorisi”, ikincisi ise “Özel Sendika Teorisi”dir(Akçaylı, 1983: 2–16).

3.1.Genel Sendika Teorileri

Akçaylı “Genel Sendika Teorisi”ni üç grupta değerlendirmiştir.

3.1.1. Grup Teorisi

Siyaset bilminde de ileri sürülen ve Arthur F.Bentley’in tezlerine dayanan bu teorinin sendikalar için de açıklayıcı olduğu ifade edilmiştir. Grup teorisinde siyaset, belli çıkarlar istikametinde yönlenen bir grup davranışı olarak tanımlanmaktadır. Tüm gruplar hedeflerini baskı ve karşı baskı kullanmak suretiyle gerçekleştirmeye çalışmakta ve böylece teorinin ilkelerini de belirlemiş olmaktadır. Bu teoriye katkıda bulunan David B.Truman grubun çıkar grubu olabilmesi için üyeler arasında iç bağın “kolektif bir davranış” oluşturması gerektiğini belirtir.

3.1.2. Sitem Teorisi

İleri sürülen bir diğer teori de sistem teorisi dir. Bu teoride örgütlenmiş çıkarlar, siyasetin doğmasında yine temel rol oynamakta fakat tek bir nedene bağlı olmadan birden çok ve çok taraflı faktörlerin etkisinin olduğu düşünülmektedir. Bu teoriye yöneltlen önemli bir eleştiri ise, çıkar grubunu çok geniş bir tanımla ele aldığı ve politik açığı çok geniş tuttuğu için problemlili olduğu yönündedir.

3.1.3. Marksist Sınıf Teorisi

Yukarıdaki teoriler, siyaset ile çıkar grupları arasındaki ilişkiyi açıklarken, aynı zamanda sendikalar için de bir genel teori niteliğine sahip bulunmaktadır. Oysa Marksist sınıf teorisi sadece sendikalar açısından bir genel teori niteliğine sahiptir, politika ile çıkar grupları arasındaki ilişkinin açıklanmasına bir katkıda bulunmamaktadır. Çünkü Marksist teoriye göre, çıkar grupları, tüm toplumsal ve politik olayların temelinde yatan sınıf farkının yansımasıdır. Aslında bu sınıf çıkarları, çeşitli etkilerle kapitalist toplumda çelişkilere yol açmaktadır. Bu itibarla Marksist sınıf teorisi, çıkar gruplarının davranış özelliklerini ve örgütlenme şekillerini açıklamaya yeterli olmamaktadır. Bunun tek istisnasını ise ekonomik kuruluşlar teşkil etmektedir. Bunlar emekçi sınıf ve tüm halk üzerinde baskı ve iktidar sahibi merkezler oluşturmaktadırlar.

Grup teorilerinde sözü edilen gerçek çıkar grupları ile gizli çıkar grupları arasındaki fark, sendikaların doğumu için de geçerli olmaktadır. Sendikaların doğabilmesi için grup üyeleri arasındaki davranışın, bilinçli bir düzeye yükselmesi ve dışa yansması gerekmektedir. Sendikanın örgütsel yapısı bu safhadan itibaren oluşmaya başlamaktadır. Gerçekten işçi hareketleriyle sendikalar arasındaki fark da bu noktada belirlemektedir. Şöyle ki; sendikal hareketin çekirdeğini teşkil eden işçi hareketleri kötü hayat şartların karşı işçinin bilinçsiz ani(spontan) bir isyanını dile getirmektedir. Hareket reform dileklerinden başlayıp, ütopyaya kadar gitmektedir. Öte yandan bu dilekler, içerikleri ve nitelikleri itibariyle henüz bilinçli bir düzeye varamadığından işçi sınıfı tarafından değil idealistler, aydınlar tarafından ifade edilmişlerdir. İşçi henüz bir meslek ve sanayi dalı üyesi bilincinde değil, sadece bir sınıf üyesi olarak belirlemektedir. Oysa sendika hareketi farklıdır. Bu hareket işçiye değil meslek ve sanayi üyesine hitap etmektedir. Sendika işçilerin belli bir meslek ve sanayideki çıkarlarını temsil etmektedir.

3.2. Özel Sendika Teorisi

Akçaylı, özel sendika teorisini konu alıp işleyen yok denecek kadar az olduğunu belirterek; mevcut incelemelerin de son derece kısıtlı olduğunu belirtmektedir (Akçaylı, 1987:15). O'na göre, aslında sendikalara özgü geliştirilmiş ve herkes tarafından kabul edilmiş bir teoriden söz etmeye de imkân yoktur.

Mevcut teorik incelemelerin de, grup teorilerine dayandığı, esas itibariyle bu teorilerden hareketle daha özel açıklama ve tanımlamaya gittikleri görülür. Bunların içerisinde Norbert Eickhof'un teorisi bir bütün olarak dikkat çekmektedir. Eickhof'un görüşleri de esas itibariyle Dahrendorf'un toplum ve demokrasi hakkındaki sosyolojik tahlillerine dayanmakta ve buradan grup teorisinin temellerine inmektedir. Böylece Eickhof'un sendika teorisinin, Grup Teorisinden geliştirildiği de kesinlik kazanmıştır.

Eickhof'un özellikle Dahrendorf, G.Briefs ve A.Christman'a dayanmak suretiyle ancak bir bütün halinde geliştirdiği sendikalara özgü özel sendika teorisi, sendikaların doğuşunu ve gelişmesini üç safhada ele almaktadır. Önce sendikaların doğması için gerekli şartlar üzerinde durulmakta, sonra doğan sendikaların yaşam gücüne sahip olabilmeleri için istikrara kavuşmaları gereğinden söz edilmektedir. Sendikal istikrara da kavuştuktan sonra günümüzün parlamenter demokrasi hayatının bir unsurunu teşkil edebilmesi için kökleşmesi ve yerleşmesi gereğinden söz edilerek bu sefer de böyle bir kökleşmenin şartları üzerinde durulmaktadır. Özel sendika teorisini konu edinen tüm incelemelerde, sendikanın doğuşu için önce Grup Teorisindeki iki ana unsur olan;

—Sendikalar belli çıkarların yönlendirdiği bir grup davranışı olarak kabul edilmekte ve

—Grup uyuşmazlıklarının bir ürünü olarak görüldüğü göze çarpmaktadır.

Bu iki unsurdan hareketle sendikanın teorik temellerini açıklamaya çalışan incelemelerde, ortak bir taraf olarak önce sendikalara özgü bir çıkar tanımlanmasına rastlanmaktadır. Sonra bu çıkarların bilinçlenmesinde ise, işçi ile işveren arasındaki çıkar uyuşmazlıklarının belli bir gerginlik derecesine varması gerekli görülmekte, sonuçta sendika kurmaya hazır ve bilinçli kişilerin var olması ve mevcut hukuk düzeninin, sendika kurulmasına karşı çıkmaması koşulları üzerinde durulmaktadır (Akçaylı, 1987:16).

Görüldüğü üzere literatüre geçmiş henüz olgun bir teori bulunmamaktadır. Mevcut teoriler de politik bir teorinin türevi olarak karşımıza çıkmaktadır.

BÖLÜM II

SENDİKA VE SENDİKANIN TARİHİ

1. TOPLUMSAL KURUM OLARAK SENDİKA

1.1. Sendika

Sendikalar, işçilerin kendi hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek üzere oluşturdukları, örgütlendikleri sınıfsal ve toplumsal örgütlerdir. Sendika, diline, dinine, rengine, siyasi görüşüne bakmaksızın bütün işçileri kapsayan bir kitle örgütüdür. Sendika, çalışanların ortak hak ve çıkarlar uğruna birliğinin ifadesidir. Sendika, işçilerin ekonomik ve demokratik örgütlerdir. Sendika, sadece işçilerin örgütü olduğu için bir sınıf örgütüdür (sendika.org:2005). Sendika, devlete, siyasi iktidara, partilere karşı bağımsız bir örgüttür. Daha genel biçimde ifade edersek; Sendika, işçinin birliğini etkin bir güce dönüştüren mekanizmalardır.

Kişilerin birtakım hak ve menfaatlerini daha rahat talep edebilmeleri ancak örgütlü olarak hareket etmelerine bağlıdır. Zira kişinin birey olarak bu çeşit bir çabada bulunması genelde bir sonuca ulaşmayacak ve özellikle konumuzu ilgilendiren çalışma hayatında birçok problemin çıkması kaçınılmaz olacaktır (Odaman, 2000). Sorunların belirmesini önleyebilmek ve kişi gruplarının temel iştiğal alanlarında mesleklerini icra ederken hayatlarını idame ettirmelerine ya da yeni yatırımlar yapabilmelerine imkân sağlayabilmek için örgütlenme hakkına saygı göstermek gerekmektedir.

Sendikalar işçi sınıfının ekonomik örgütleri olarak yalnızca ücretlerin ya da parasal sosyal hakların belirlenmesi amacıyla toplu sözleşmeler bağtlayan örgütler değildir (Koç, 1994:50). Günümüz koşullarında sendikalar; toplumsal ve siyasal yaşamın içinde; işçilerin sınıfsal çıkarları doğrultusunda etkinliklere katıldıkları sürece, demokrasinin sınırlarını geliştirir ve işçilerin haklarını güvencede tutarlar. İşçilerin birer dayanışma örgütü olan sendikalar; dil, din, inanç, ırk, etnik ya da ulusal farklılık ve düşünce, ayrımı gözetmeksizin tüm işçilerin ortak örgütleridir.

1.2. Sendikaların İşlevi

Sendikalar genellikle işçi sınıfının "ekonomik örgütleri" olarak tanımlanırlar ve değerlendirilirler. Siyasal düşüncesi, dinsel inancı, dünya görüşü, ırkı, cinsiyeti ve ulusu ne olursa olsun tüm işçilerin ekonomik ve toplumsal çıkarları aynıdır. İşçiler, sendikal

örgütlerde bu ortak çıkarlar etrafında birleşirler. Çeşitli görüşlerdeki işçilerin sendikal örgütlerde bir araya gelmelerinin çoğu zaman öncelikli nedeni; daha iyi yaşama ve çalışma koşulları elde etme isteğidir (Selamoğlu, 2004:39). Demokratik toplumun temel unsurlarından biri olan işçi sendikacılığı tarihsel süreç içerisinde çalışanların yaşam standartlarının korunması ve geliştirilmesinde, çalışma hayatında adalet ve eşitliğin sağlanmasında, çalışma koşullarının iyileştirilmesinde ve piyasa ekonomisinin işleyişi içerisinde ekonomik ve sosyal hakların unutulmamasında önemli rol oynamıştır.

Sendikalar imzaladıkları toplu sözleşmelerle işyerinde ya da işletmede çalışma koşullarını iyileştirmeyi amaçlarken, yaşama standartlarının yükseltilmesini ve sendikal güvencelerin geliştirilmesini de amaçlarlar. Bunlara bağlı olarak sendikalar toplu sözleşmelerle;

—Satın alma gücünün korunması ve geliştirilmesi için ücretlerin ve parasal sosyal ödemelerin artırılmasını,

—Çalışma süresinin, ücretlerden herhangi bir azalma olmaksızın kısaltılmasını,

—İş ve sendikal güvencelerin geliştirilmesini,

—Çalışma koşullarının iyileştirilmesini, iş güvenliğinin sağlanmasını,

—Kıdem haklarının korunmasını, geliştirilmesini,

—İşyeri ya da işletmenin sosyal ve kültürel olanaklarının artırılması yönünde düzenlenmesini,

—Sendikal etkinlik ve güvencelerin işyerinde oluşturulan kurullar aracılığı ile genişletilmesini,

-Çalışma koşullarının ve çalışma ilişkilerinin demokratikleştirilmesini, içeren düzenlemeleri yaşama geçirmeyi amaçlarlar (Koç, 2003:21–26).

Tüm bunların yanında sendikalar; üyelerinin çıkarlarını koruma ve geliştirme görevini sürdürürken; ülkenin geleceği, ekonomik, toplumsal ve siyasal alana ilişkin demokratik istemler yönünde de eylemler ve etkinlikler gerçekleştirmeye çalışırlar ya da gerçekleştirilen etkinliklere katılırlar.

1.3.Sendikaların Temel Nitelikleri

Hangi ülkede, hangi işkolunda ya da işletmede örgütlü olursa olsun sendikaların ortak temel özellikleri bulunur.

Bu özellikler şunlardır:

1-Sendikalar kitle örgütüdür. 2-Sendikalar sınıf örgütüdür.

3-Sendikalar bağımsız örgüttür.

4-Sendikalar demokratik örgüttür (Koç, 1994:49–50).

Örneğin; sendikalar ilk sivil toplum aktivistleri arasında yer alan, orijinal sivil toplum örgütleridir. Bunlar, bireysel olduğu kadar toplumsal problemlere de çözüm bulmak için bir araya gelen bireylerden oluşur. Sendikalar, Sivil toplum kuruluşları(STK) gibi toplumsal gelişmeyi sağlayan önemli aktörlerden biridir. STK'ların etkinliğinin artması ile birlikte sendikalarla arasından bir yarış gündeme getirilen belirgin bir güvensizliğin oluşmasına da sebep olmuştur (Yorgun, 2007a:40–41). Çünkü STK'lar bazı alanlarda sendikaların hareket kabiliyetini azaltırken, sınıf çatışması ve sendikaların STK olarak kabul edilmek istenmemesi gibi sebeplerden dolayı birbirlerini tanımama hatta reddetme gibi durumlarla karşı karşıya kalınmıştır.

Ayrıca bazı sendika yöneticileri de anlayış bakımından kendilerini sivil toplum kuruluşları ile birlikte değerlendirmeyi kabul etmiyorlar. Her ne kadar sendikalar sivil toplum örgütü olarak yansıtılsa da, ortaya çıkışları ve yaygınlaşmaları sürecini göz önünde bulundurulduğunda, sendikaları sivil toplum örgütü olarak değerlendirmenin yanlış olacağını düşünüyorlar. Çünkü sivil toplum kuruluşları dar anlamda baskı ve çıkar örgütü olmasının yanında, hükümet dışı kuruluşlar olarak tanımlanmakta ve siyasal alanın dışında konumlanmaktadır (Dinçer, 2005:12). Oysa sendikalar ekonomik, sosyal ve demokratik talepleri için mücadele ederken siyaset ile ve siyasal alanla sürekli iletişim ve etkileşim içindedir. Başka bir ifade ile sivil toplum kuruluşları büyük ölçüde “müzakere” örgütleridir. Ancak sendikalar, üyelerinin hak ve çıkarlarını kazanmak, korumak ve geliştirmek için kurulmuş mücadele örgütleridir. Bu ayrımın kesin ve net olarak belirtilmesi gerektiğini düşünüyorlar.

Bu konuda iki nedenden dolayı STK'lar eleştiri görmektedir. Birincisi, sınıf teorisi içerisinde yer alan ama göz ardı edilen, örneğin; özgürlük ve demokratik nitelikler açısından bünyesinde problemler taşıyan işyeri-işçi ilişkileri açısından görmezden gelinen durumlar ve STK'ların yönetim erkinin yardımına ihtiyaç duyması. Bu açıdan bağımsız ve özgür oldukları su götürür durumdadır, problemlidir. Yorgun, farklılıklar üzerine giderek tartışmaları artıracak yaklaşımlar yerine ilişkileri artıracak zemin oluşturmanın gerekliliğine değinmektedir. Nedenine gelince; sendikalar geçtiğimiz yüzyılda olduğu gibi en güçlü, en etkin örgütler değildir. Bu yüzyılda tek başlarına mücadele veremezler ve işbirliğine ihtiyaç vardır. Geçmişte böyle bir problemi olmayan sendikalar 21.yüzyılda bu acı gerçek ile yüzyüzedirler. Geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinden itibaren küreselleşmenin etkisiyle işçi örgütlerinin gücü

azalırken ticari organizasyonların gücü artmıştır (Koç, 1994:59–60). Sendika karşıtı yürütülen sosyal ve ideolojik ve kültürel atak daralma ve düzensizlik ortaya çıkarken sendikaların da bu gelişmelere karşı hazırlıksız olması ve alternatif mücadeleler oluşturamamaları bu dengesizliği derinleştirmiştir.

Niçin bu noktaya gelindi sorusuna verilecek cevabı, kurulmak istenen ekonomik, siyasal, sosyal sistemde ve sendikaların yapılarında aramak gerekir. Sendikalar emekçi kitlelerin tümüne açık örgütlerdir. Yani, siyasal düşüncesi, dünya görüşü, dinsel inancı, ırkı, etnik ya da ulusal kökeni, cinsiyeti ne olursa olsun emekçi olan herkese açıktır. Çünkü emekçiler her şeyden önce ekonomik ve toplumsal çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla sendikalarda örgütlenirler (Yorgun, 2007a:44–47). Hangi siyasal görüşte veya partide olursa olsun her işçi; ücretlerin artırılmasından, çalışma süresinin kısaltılmasından, izin sürelerinin arttırılmasından, yaşama ve çalışma koşullarının geliştirilmesinden ve hiçbir hak kaybına uğramaksızın iş güvencesi içinde çalışmadan yanadır.

Kapitalist toplumlarda çıkarları birbirleri uyuşmayan iki toplumsal sınıf vardır:

1-Burjuvazi ya da sermaye sınıfı.

2-İşçi sınıfı ya da emekçiler.

İşçi sınıfının ekonomik örgütleri olan sendikalar, sınıfsal bir örgüt olarak işçilerin hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacını taşırlar. Sendikalar bu anlamda birer "sınıf" örgütüdürler. Ve bunun için sendikalar işçi sınıfının kazanımlarını geliştirme yönünde mücadele ederken, sömürünün ortadan kaldırılmasını içeren toplumsal amaçlar için, diğer emek örgütleriyle birlikte hareket etme sorumluluğunu ertelemeyebilirler. Sendikalar özgür seçimlerle oluşturulmuş örgütsel yapısı içinde karar verirler. Bu anlamda sendikalar siyasal partilerden, işverenlerden ve örgütlerinden, devletten bağımsızdırlar. Sendikal örgütlerin siyasal partilerin yan örgütü olarak düşünülmesi onun kitle örgütü olma özelliği ile bağdaşmaz. Çünkü sendikaların partilerle organik bütünleşme içine sokulması işçi sınıfının sendikal birliğini zedeler (Koç, 2003:20). Bir sendikal örgütün, bir partinin kayıtsız şartsız güdümünü kabullenmesi, onun emir veya direktifleriyle yürümesi, o örgütün yığınsallaşmasını, etkinleşmesini güçleştirir; bölünmelere yol açar. Sendikanın kitle örgütü olma niteliği yara alır, hatta kaybolabilir.

Örgütsel bağımsızlık, bir sendikanın;

—Kendi ilkeleri içinde,

- Kendi üyesinin ve genel kurulunun denetimi altında,
- Seçilmiş organlarıyla,
- Hiç bir örgüt dışı yerden emir ve buyruk almadan işlemesi;
- Kendi organlarında, kararlarını egemence alıp uygulaması demektir.

Bu bağımsızlık; ülke sorunların çözümlenmesi ve sınıfsal çıkarların gerçekleştirilmesi yönünde diğer meslek örgütleriyle, sivil toplum kuruluşlarıyla; sendikanın örgütsel bağımsızlığını değer olarak gören siyasal örgütlerle ortak amaçlar yönünde, ortak etkinlikler yapılmayacağı, ortak davranılmayacağı anlamına gelmez (Koç, 1994:50–51). Çünkü ortak amaçlar yönünde gerçekleştirilecek ortak eylemler, sendikaların toplumsal ve ekonomik etkinliklerini daha da geliştirir.

Bir dayanışma ve kitle örgütü olan sendikalar üyelerinin katılımına açık olmalıdır. Sendikal demokrasi, her şeyden önce sendika üyelerinin sendikayı temsil edecek ya da yönetecek kişi ve organları özgür ortamlarda gerekli örgütsel katılım araçlarıyla ve demokratik biçimde saptaması, seçmesi demektir. Sendikal demokrasi yalnızca bir seçim ve oylama düzeni değildir. Sendikal demokrasinin diğer ve en önemli ilkelerinden biri de, kararların hazırlanması, alınması ve uygulanmasına tüm üyelerin, etkin bir biçimde katılmasını sağlamaktır (Çelik-İş, 2003) Sendikal demokrasinin yaşama geçirilmesi tüzüğün demokrasi ilkeleri içinde oluşturulmasına bağlıdır. Sendika tüzüklerinde yapılacak düzenlemelerle sendika organları birbirlerini bütünleyecek biçimde katılıma açık olarak oluşturulmalıdır.

2. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE SENDİKAL HAREKETLER

2.1. Tarihte İşçi Hareketleri

Medeniyet tarihine bakıldığında, sendikal organizasyonların ve modern anlamıyla demokrasilerin oluşumundan çok önce kitlesel işçi hareketleri var olmuştur. Yapı itibarıyla bugünkü işçi eylemlerine benzemese de, tarihte bilinen ilk işçi hareketi MÖ 2100 yılında Mısır’da Thebai kentinde gerçekleşmiştir. Firavun mezarlarında çalışan işçilerin iş bırakma eylemidir. Bundan sonra Roma İmparatorluğu’nda da çeşitli iş bırakma eylemlerinin varlığına dair kaynaklar ve bu eylemlerin yasaklanışında dair hukuki metinler günümüze ulaşmıştır. Fakat bugünkü anlamıyla grev, ilk kez 19. yüzyılda Avrupa’da çalışma hayatının bir parçası olmuştur. Bunun sebebi büyük ölçüde, gelişmeye başlayan sanayileşme ve kapitalizm ile birlikte, işçilerin sorunlarına bireysel

mücadelelerle çözüm bulamayacaklarını anlayıp, kitlesel hareketlere yönelmiş olmalarıdır. Fakat tarihsel süreçte çalışma koşullarını geliştirmek adına yapılan bu eylemler çoğu zaman egemen toplum kesimleri tarafından baskı ve yasaklamalar ile karşılaşmıştır. Dünyada demokrasiler ortaya çıkıp geliştikçe, bu gelişmelere paralel olarak işçilerin örgütsel hareketleri de demokratik ve hukuki anlamda meşruluk kazanmıştır ve sendikalar kurulmaya başlanmıştır (Ern-Ser, 2001:31–33). Ern-Ser, işçi hareketinin, toplumu evrensel değerler çerçevesinde dönüştürme ve bütün insanlığı ümitleri ve ihtiyaçları temelinde birleştirerek, bir toplum oluşturma amacını taşıyan en eski sosyal hareket olduğunu söyler. O'na göre işçi hareketi bu bağlamda sadece işçilerin kendi yararlarına hizmet etmesi için kurduğu bir hareket değil, aynı zamanda insanlığın özgürlük hareketidir. İşçi hareketi, sanayileşmeyle birlikte uluslararası perspektiflere sahip olmuş, sadece yerel ve ulusal çapta gerçekleştirilecek mücadelelerle işçilerin problemlerinin çözülemeyeceğine olan inancını korumuştur.

Fransız devrimi, esas olarak aristokrasiye karşı verilen bir mücadelenin sonucudur. Ancak devrimden sonra burjuva sınıfı güçlenmiş, sınıfsal yapı burjuva ve işçi sınıfı şeklinde yeni bir niteliğe kavuşmuştur (Ferid, 1992:24). Sanayi Devrimi ile birbirine rakip taraflar haline gelen burjuva ve işçi sınıfı arasındaki mücadeleler günümüz anlamında sendikal mücadelenin başlangıç noktası kabul edilebilir.

Flora Tristan Moscoso(1844) adında Fransa ve Peru'da faaliyet gösteren bir aktivist 1843'de "İşçilerin Birliği" adında bir kitap yayımlayarak uluslararası bir işçi birliğinin kurulmasını önermiştir. Moscoso'ya göre İşçilerin Birliği Avrupa'nın bütün başkentlerinde kurulmalıydı. Moscoso, yazdığı bu küçük kitapta işçilerin özgürlüklerini kendi eylemleriyle kurtarmak zorunda olduklarını ve uluslararası düzeyde birleşmeleri gerektiğini, çünkü toplumun kendisinin uluslararası olduğunu belirtir. O yıllardan bugüne işçilerin uluslararası düzeyde örgütlenme arayışları hiç eksik olmamıştır. Sendikal hareketin uluslararası yapılanmasının günümüze kadar hangi temeller üzerine bina edildiği araştırılırsa, dört faktörün ön plana çıktığı görülür. Bu faktörlerden ilki ulus devlet yapısı, ikincisi ideoloji, üçüncüsü din, dördüncüsü ise yardımlaşmadır. Ulus devletler, bu faktörler içinde en önemlisi olup, sendikaların ilişkilerini önemli ölçüde belirleyen güç olmuştur. Ulus devletlerin çizdiği çerçevelerin dışında ulus üstü ilişkiler kuran sendikalar da vardı. Ancak baskın etkenlerden biri ulus devletler oldu. Böylesine belirleyici güce sahip olan ulus devletlerin etkinlik alanlarının küresel gelişmelerle sınırlandırılması, ulus devletlerin sendikalar üzerindeki etkisinin de azalmasına yol açtı.

Zira milli, bölgesel ve yerel hükümetler, geleneksel fonksiyonlarının, güçlerinin ve otoritelerinin özel sektörde olduğu gibi kamu sektöründe de azaldığını gördüler İkinci önemli faktör olarak ideolojileri görmekteyiz. Sendikaların üst örgütlenmelerine bakıldığında iki kutuplu dünya düzenine uygun olarak iki kutuplu üst örgütlenmenin gerçekleştiği görülmektedir. Bu yapılanma sosyalist ve kapitalist bloğa ait üst sendikal yapılar olup, özellikle sosyalistlerin aralarındaki bölünmelerden de farklı örgütlenmelerin ortaya çıktığı bilinmektedir (Yorgun, 2007b). Sendikaların ideolojik temele dayalı yapılarının önem yitirmesini, işçi partileriyle bağlarının zayıflamasını, sendikaların siyasi arayış ve açılımlara ihtiyacı yok şeklinde açıklamaya çalışmak yanlış olacaktır. Zira sendikal faaliyetler yapıları gereği siyasidir. Dolayısıyla üyelerinin çıkarlarını esas alarak yeni siyasi arayış ve açılımların peşine düşmek zorundadır.

Bir diğer faktör olarak din karşımıza çıkar. Din, sendikal hareketlerin doğuşunda olduğu gibi sendikaların uluslararası teşkilatlanmalarını da etkileyip şekillendirdi. Fakat dinin zamanla bu etkisi azaldı. Sonuncu faktör olan yardımlaşma ise sendikaların doğuşundan itibaren temel faktörler arasında yer almış ve günümüzde ise yerini ortak mücadeleye bırakmıştır. Bu dörtlü yapı geçtiğimiz yüzyıl boyunca sendikaların uluslararası yapılarının temel dayanağını oluşturmuştur.

Uluslararası sendikal hareketin gelişimi dikkate alındığında dört başlık altında incelenmesi mümkündür. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem; İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönem; İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem ve son olarak Küreselleşen Kapitalizm Dönemi.

2.1.1. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Dönem

Sosyal bir olgu olarak ortaya çıkan işçi hareketi, kapitalist ekonominin sömürüsüne karşı bir duruş olarak doğmuştur ve çıkış noktası Avrupa'dır. Çünkü kapitalist ekonominin doğduktan sonra serpilip geliştiği yer de Avrupa'dır. Yine aynı şekilde sendikaların uluslararası ilişkileri de burada kendini göstermiştir.

Uluslararası sendikal hareket arayışlarının başladığı ve temellerinin atıldığı dönem olarak Birinci Dünya Savaşı öncesi dönem kabul edilir. Uluslararası düzeyde ilk işçi örgütlenmesi girişimi, 1847 yılında Londra'da gerçekleşmiştir. İlk olması nedeniyle oldukça önemli olan bu toplantıda örgütlenme yönünde bir adım atılamamış fakat ana hatlarını Engels'in belirlediği ve Marx'ın yazdığı 'Komünist Manifesto' olarak bilinen bir deklarasyon ve programı açıklanmıştır. Manifesto'ya göre işçilerin mücadelesi biçim olarak ulusal olsa da özünde evrenseldi. Burjuvazi bir dünya pazarı meydana getirmiş

ve böylelikle uzak bölgelerden gelen hammaddeleri kullanarak yeni endüstriler oluşturmuş ve ulusal bazdaki ürünlerin önemini azaltmıştır. Bu durum uluslararası bir bağımlılık oluşturmuş ve sonuç olarak da sanayileşmiş ülkelerdeki işçilerin kurabileceği bir hareket birliği işçi sınıfının özgürlüğünün ilk şartlarından biri olmuştur. Manifestonun kapanışında “Bütün ülkelerdeki işçiler, birleşin!” mesajı vurgulanmış ve bu şekilde kapanış yapılmıştır.

1864’de ‘Uluslararası İşçiler Birliği’ olarak Londra’daki bir toplantıda Birinci Enternasyonal kuruldu. İlk kongresi de 1866’da Cenova’da toplanarak yapıldı. Bu toplantı ilk uluslararası işçi kongresi olması açısından oldukça önemlidir. Marksistler işçi hareketinin siyasi eylem yoluyla devlet mekanizmasını ele geçirmek zorunda olduğunu düşünürken, anarşistler devlet denen şeyin doğası gereği otoriter bir yapıya sahip olduğunu düşünüyor ve bu yüzden bu mekanizmanın çökertilmesi gerektiğine ve bunun yerine komün temelli federal bir sistemin geçmesi gerektiğine inanıyorlardı. Bu anarşist görüşün sendika bazında kendini gösteren tarafı; sendikaların devlet mekanizmasının işlevini yerine getirebileceği zira bütün hizmet ve üretimlerin sendikaların üyelerinden çıktığı için siyasal üstyapıların gereksizliği şeklindedir. Marksistler ve anarşistler arasındaki bu çatışmanın neticesinde örgüt içinde bölünmeler meydana geldi ve bunun sonucunda 1876 yılında Birinci Enternasyonal dönemi sona erdi. Birinci Enternasyonal bir uluslararası işçi örgütü olarak yeterli değildi. Amerika Birleşik Devletleri işçi hareketi ile bazı ilişkiler kursa da temelinde bir Avrupa örgütü idi ve Avrupa’daki za sayıdaki aktivistlerin kurduğu bir kurduğu bir örgüttü. Temelinde muhafazakar olan toplumların siyasal bilinç sahibi işçilerinden oluşan ince bir tabakayı temsil ediyordu (Erdoğan, 2006,:168). Sendikal hareketin doğuşunda etkin olan mesleki kaygılar uluslararası sendikal hareketin doğuşunda da belirleyici olmuş ve 1889 yılında dört Uluslararası İşkolu Federasyonu (ITS) kurulmuştur.

İkinci Enternasyonal 1889’da Paris’de kuruldu. İkinci Enternasyonal de birincisi gibi siyasi partileri ve sendikaları içeriyordu. Fakat işçi hareketi, giderek bir bölünme ihtiyacı içerisinde olduğunu hissettiriyordu. Hareketin temel bileşenleri olan partiler, sendikalar, kooperatifler ve yardım cemaatleri özerk oldular. İkinci Enternasyonel’in kurulduğu kongreye iştirak eden bazı sendikalar aynı işkolu veya endüstride olan işçilerin uluslararası örgütlerinin kurulmasına karar vermişlerdir (Turan, 1979:64). 1902 yılında Stuttgart’da toplanan konferansa katılan ülkelerin çalışmalarını koordine etmek üzere bir sekreterliğin kurulması kararlaştırılmıştır.

Kurulan bu sekreteryaya ICFTU'nun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sekreteryaya, siyasi alana müdahale etmemeyi birinci ilke edinmiş, siyaset II. Enternasyonal'in alanı olarak belirlenmiştir. Uluslararası sendika sekretaryaları, uluslararası sendika dayanışmasının ilk temel örgütüdür. Temel faaliyetleri grev zamanında, iş ve ticaret kanunlarındaki değişikliklerde sağlam bir dayanışma göstermektir. Siyasal anlamda bağımsız olmalarına rağmen hepsinin sosyalist partilerle siyasi bağları vardı. Uluslararası Sendika Sekretaryaları sadece ilk uluslararası sendika örgütleri değil aynı zamanda en esnek ve uzun vadede en etkili ve siyasal anlamlar taşıyan sendika örgütleriydi (Erdoğan, 2006:76-179). 1913 yılında ISNTUC'nin toplanan son konferansında AFL, ISNTUC'nin ulusal sendika merkezlerinin sekretaryası olmaktan çıkarılarak, uluslararası sendika federasyonuna dönüşümünün gerçekleştirilmesi görüşünü kabul ettirmiştir.

Uluslararası Sendikalar Federasyonu (IFTU), Birinci ve İkinci Enternasyonal gibi yapılanmalar Avrupalı örgütlerdi ve bu nedenle Avrupa'lı üyelerin hakimiyeti altındalardı. Ufak ve nüfusun yoğun olduğu yerlerde uluslararası örgütler kurmak kolaydı fakat Avrupa'ya uzak olan örgütlerle düzenli ilişkiler kurmak ve sürdürmek ciddi bir sorundu. Bunun nedeniyle ilk dönem işçi enternasyonalleri amaçları bakımından küreseldi fakat pratikte Avrupalı kaldılar (Erdoğan, 2006:126). Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde sendikalar, üyelerinin çıkarlarını ulusal düzeyde cevaplamakta zorlandıkları için uluslararası faaliyetlere yönelmeye eğilimli olmuşlardır. İşte bu nedenle yoğun olarak uluslararası düzeyde örgütlenme çabaları daha fazla olmuştur.

2.1.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

Ağustos 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte uluslararası sendikal harekette ani olarak beklenmeyen bir durum yaşandı. İkinci Enternasyonal de IFTU da nihayete erdi. Önceki on yıllık zaman diliminde sosyalist işçi hareketi militarizm ve savaş karşıtı konumu nedeniyle bir kitle hareketi özelliği kazanmış ve toplumda karşılık görmüştü. Fakat savaş patlak verince ulusalcı dalga ve vatansever coşku bunlara son verdi. Çoğu Avrupa ülkesinde sosyalist partilerin parlamenterleri hükümetlerin savaş yanlısı politikalarını destekledi. Uluslararası sendikal örgütlenmede ulus kavramının etkin olduğu yaşanan gelişmeler neticesinde daha iyi anlaşıldı. 1917'de Rusya'da gerçekleştirilen Bolşevik ihtilalinin işçi hareketi üzerinde önemli etkileri oldu. Bu durumdan uluslararası sendikal ilişkiler de etkilendi. Akabinde, bu sürecin ardından işçi hareketi önemli bir bölünme yaşadı. Rusya'dan gelen devrimci tehdide karşı

reformist bir alternatif oluşturmak için 1919'da Müttefik Güçler Versay Barış Antlaşması'na dayanarak Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nü kurdu. Hükümet, işçiler ve işverenlerden oluşan üçlü yapıya sahip olan ILO'da tarafların uzlaşmasıyla sosyal yasalar hazırlanmakta ve bu yasalar üye ülkelerin ulusal yasama organı tarafından onaylanarak, uluslararası düzeyde çalışma hayatına ve örgütlenmeye yönelik asgari standartlar belirlenmektedir. Halen Birleşmiş Milletler sisteminin bir parçası olarak faaliyetlerine devam etmekte İLO, küresel piyasalar karşısında etkisiz kaldığı gerekçesiyle yoğun eleştiriler almaktadır (Koç, 1994:74-77). Katolik kilisesi, 19.yüzyılın sonunda işçiler arasında sosyalist ve anarşist fikirlerin yayılması karşısında kendi sendika hareketini kurmaya karar verdi. Bu hareketin temeli Papa 13.Leo tarafından 1891'de yazılan De Rerum NoVarum(Yeni Şeyler Üzerine) adlı çalışma ile atıldı. 1891'den sonra hıristiyan sendikaların çoğu katolik işçilerin üyeliğinde Avrupa ülkelerinde kurulmaya başlandı. Bu sayede Avrupa'da din, Kilisenin eliyle emek dünyasının içerisinde kendine yer edindi. Böylece 1920'de Uluslararası Hıristiyan Sendikalar Federasyonu (The International Federation of Christian Trade Unions (IFCTU)) kuruldu. Bu Federasyon hıristiyanlığı temel almıştır. Ön plana ise işçilerin ve sendikaların bu temel üzerinde bir araya gelmeleri gerektiği ilkesini çıkarmıştır. Sendikalarda din birliğini en önemli bağ olarak kabul eden federasyon, sosyalist akımlardan da uzak durmaya çalışmıştır.

Üçüncü Enternasyonal ise 1919 kuruldu. Haziran 1921'de toplanan üçüncü kongresinden sonra Moskova'da sendikacıların toplandığı uluslararası bir kongrede yeni bir uluslararası sendika olan (RILU)İşçi Sendikaları Kızıl Enternasyonal kuruldu. Sovyetler Birliği'nin 1935-1939 arası halkçı dış politikasında bir araç olarak kullandığı Kızıl Enternasyonal işlevi kalmadığı için 1939'da feshedildi. Üçüncü Enternasyonal ise Sovyetler Birliği'nin Mütttefiklere karşı devrimci hedeflerden vazgeçtiğini ispat etmek üzere Mayıs 1943'de kendini feshetti (Yorgun, 2007b). Bu tavır, uluslararası ilişkiler açısından Sovyetler Birliği için gerekli bir davranış olarak değerlendirildi.

Bütün dünyayı siyasal olarak etkileyen iki dünya arası dönemde, faşist yönetimlerin ön plana çıkarak yaygınlaşması, demokrasinin yerine totaliter yönetimlerin egemen olması neticesinde, o yıllara kadar oluşturulan işçi örgütleri ortadan kaldırılarak, yerlerine o yönetimlere destek olan sendikal yapılar kurulmaya çalışılmıştır. Bu sürecin neticesinde söz konusu ülkelerde olduğu gibi Sovyet Birliği'nde de sendikalar, içinde buldukları olumsuz koşullar nedeniyle zayıflamıştır.

Bu nedenle, sendikalar açısından söz konusu yönetimlere karşı mücadele de zorunlu hale gelmiştir.

2.1.3.İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

İkinci Dünya Savaşı bitişinden sonra, savaş zamanındaki birlikteliğin, kendini sendikal alanda da gösterebileceği ve Sovyet sendikaları ile batılı sosyal demokrat sendikaları içine alan birleşmiş bir uluslararası sendika örgütü kurmanın mümkün olabileceğine dair yaygın bir düşünce vardı. Bu düşünceden hareketle yapılan birkaç uluslararası toplantıdan sonra Ekim 1945’de Dünya Sendikalar Federasyonu (WFTU) Paris’de toplanan bir konferansta kuruldu (Turan, 1979:300). Batı demokrasisine karşı yaptığı sert mücadele neticesinde, bu kuruluşun Batı ülkeleriyle olan ilişkilerinin zayıflamasına, buna karşılık sosyalist blok içindeki ülkelerin sendikal kuruluşlarının bağlanmak zorunda buldukları bir sendikal kuruluş niteliğini kazanmasına neden oldu. Dünya Sendikalar Federasyonu’nda 1949 yılında ortaya çıkan dağılma hareketi ise yeni bir uluslararası sendikal örgütlenmeyi gündeme getirmiş ve 1949 yılında Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (International Confederation Of Free Trade Unions ICFTU) kurulmuştur. Avrupa, Asya ve Latin Amerika’dan birkaç komünist sendika ve Sovyet Bloğu’ndaki kamusal işçi örgütlerinin katılımındaki Dünya Sendikalar Federasyonu (WFTU), Sovyet kontrolünde kalmaya devam etti. Ancak 1990’larda Sovyet Bloğu dağılınca WFTU da onunla beraber dağıldı. Geriye bir çok az sayıda örgütün üyeliğinde Prag’da küçük bir sekretarya kaldı. 1948 yılında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Sendika Tavsiye Komitesi(TUAC) kuruldu (Yorgun, 2007a:27-29) Uluslararası Hıristiyan Sendikalar Federasyonu (IFCTU)’nun, Hıristiyanlık fikri etrafında gerçekleştirmeye çalıştığı işçilerin birliğine ulaşamaması, dinin işçilerin örgütlenmesi üzerindeki etkisinin zayıflaması yeni bir yapılanmayı zorunlu kılmış ve 1968 yılında Lüksemburg’da toplanan Kongresinde Konfederasyonu fesih kararı alınmış, bunun yerine Dünya İşçi Konfederasyonu (WCL) kurulmuştur. Görüleceği üzere savaş süreci her alanda olduğu gibi sendikal hareketi de etkileyerek çok parçalı düşüncelerin pratikte de kendisini göstermesine neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından soğuk savaş, küresel anlamda yeniden siyasi gerçek haline geldi. İki süper güç de kendi bloğundaki işçi hareketini kontrol altında tutmak için çok büyük miktarlarda parasal ve siyasi kaynaklar ayırıyorlardı. Bu çabalar neticesinde işçi hareketi de kutuplaştı ve bağımsız sınıf çıkarları üzerine kurulu bir

sendika hareketine vurgu yaparak mücadele etmek ve bu noktada kendilerini konumlandırmak oldukça zorlaştı.

Ulus devlet temeli üzerine kurulu sendikal organizasyonların iki kutuplu dünya düzeni içerisindeki temel görevi, mensubu oldukları bloğun ve ulus devletlerin lobi faaliyetlerini yürütmek ve diğer ülkelerin sendikalarıyla uluslararası arenada rekabet etmektir. Böylesi bir yapılanma, sendikaların kendilerini temsil ettikleri tabanlarının menfaatleri yerine, yalnızca ulusal ve içinde buldukları bloğun menfaatlerini ön plana çıkarmıştır. Sendikaların İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılarında meydana gelen olumlu gelişmeler, sorunlarını çözme noktasında kendilerine olan güvenleri, yeterli seviyedeki imkanları ve uluslararası desteğe ihtiyaçlarının azalması sebebiyle faaliyetlerinin niteliklerinde de değişiklikler ortaya çıkmıştır. 1950'lerden sonraki uluslararası sendikal faaliyetlerin yoğunluğunda azalma meydana gelirken mevcut faaliyetlerin önemli bir kısmı ise ziyaret, yardımlaşma, ortak eğitim programları ve liderler düzeyinde ilişkiler şeklinde gerçekleşmiştir. Özellikle 1970'li yıllardan itibaren yaşanan ekonomik, teknolojik ve siyasi değişiklikler uluslararası sendikal hareketin üzerine kurulu olduğu temellerden olan iki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkmasına sebep olurken, ulus devletlerin etkinlik alanlarını hızla daraltarak bölgesel ve ulusal sendikaların krize girmesine neden oldu (Yorgun, 2007b). Uluslararası alanda sınırlı faaliyetleri olan sendikal yapılar da bu krizden etkilendiler. Garip bir şekilde, artan sosyal adaletsizliğe rağmen sendikalar; yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde güç kaybettiler. Teknolojinin gelişmesiyle iletişim ve ulaşımında sağlanan yeni imkanlar, küresel sermayenin hareketliliği, ulusal sınırların dışında oluşan karar mekanizmalarının varlığına yol açarken, sendikaların etkinlik alanları daraldı. Bunun neticesinde de ortaya çıkan en önemli sonuç ise temsil krizi ortaya çıkması oldu..

2.1.4.Küreselleşen Kapitalizm Dönemi

Küreselleşme, 20. yüzyılın başından itibaren dünya savaşları sırasında ve sonrasında, ulusların güvenlik ve stratejik ihtiyaçlarını önceleyen ticari faaliyetlerin ön plana çıkana çıktığı dönem olarak kendini gösterdi. Savaşlar sonrası ise 1970'li yıllara kadar uluslararası ekonomik ilişkiler ulus devletler arasındaki mal ve hizmet değişimine dayanırken, bu tarihten itibaren küresel sermayenin ekonomik ilişkilerdeki önemi hızla arttı. Özellikle 1974 sonrası dönemde, sendikalar önce bocalamış, sonra yeni politikalar geliştirmeye başlamışlardır. Ücretli emek içinde sendikaların dayandığı sanayi işçilerinin payının azalması, hizmet sektörünün payının artması, gençlerin ve kadınların

işçiler içindeki oranının artması, sendikaları hizmet sektöründe çalışanlar ile kadınları üye yapmaya itmiştir. Hizmet sektöründe son yıllarda, özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısında, gerçekleştirilen kimi başarılı grev ve mücadeleler bu sektörde sendikalaşma açısından önemli adımlar atılmasına yol açmıştır (Akkaya, 2007b). Küresel ekonomide sermayenin gücünde ortaya çıkan artış o yıllara kadar var olan ekonomik ilişkileri ve dengeleri temelden sarstı. Bu dönemde sendikalar kamu politikalarının oluşturulmasında ve işyerlerinde çalışma koşullarının belirlenmesinde etkin rol oynamışlardır. Aynı gelişme sürecinde sendikaların gelişme stratejileri ile uyumlu neo-korporatist yapılara dönüştükleri de gözlenmiştir (Tokol, 2006). Sendikalar 1960'lı yıllarda uzlaşmacı ve sorumlu sendikacılık kimliği ile 1970'li yıllarda toplumsal sözleşmelere taraf siyasi ortak görünümünde işlevlerini sürdürmüşlerdir.

Küreselleşme olarak sıfatlandırılan bu yeni dönemin en temel yaklaşımı hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerde sermayenin ödüllendirilerek emeğin cezalandırılması ve servetin toplumun tabanından tavanına aktarılması olmuştur. Kısacası, eğer gelir dağılımı tablosunun tepesinde yer alan %20'nin içindeyseniz küreselleşmeden kazançlı çıkacaksınız demektir; merdivenin üstlerine tırmandıkça kazancınız da aynı oranda artacaktır. Tabandaki %80'in içinde yer alanlar ise yarışı baştan kaybedenlerdir; gelir tablosunda aşağı doğru indikçe zarara uğrama oranı da artar. Böylece küresel pazarın ortaya çıkardığı fırsatlardan her kesimin yararlanamaması, bilgi ekonomisinin ve yeni oluşan toplumsal yapının herkesi kapsamaması, yeni bir dönemin temel özellikleri olarak ön plana çıkmıştır. Kuşkusuz sorun sadece gelir kaybı ile sınırlı kalmamıştır. Yoksulluğun pençesinde kıvranan bu "gelişmiş" ülkelerde "suç" oranlarında patlamalar meydana gelmiştir. Öyle ki, artık kitlesel hapsedme politikası çare olarak benimsenmeye başlanmıştır. 1990'lı yılların ortasında her 193 Amerikalıdan biri hapisane ile tanışmıştır. Bu rakam, Kanada'nın 4, İngiltere'nin 5, Japonya'nın 14 katıdır. 1997 yılına gelindiğinde ise, 50 Amerikan erkeğinden yaklaşık biri demir parmaklıkların arkasına geçmiş, yaklaşık yirmide biri erteleme ya da şartlı tahliyeden yararlanmıştır. ABD'de hapisanelerdeki düşük ücret karşılığında fason üretim "çağdaş" köleliğin hayata geçirilmiş bir başka boyutu olmaktadır. Böyle bir ortamda, beş yıldızlı otel sayısı ile özel hapisane sayısının yarışmasında şaşılacak bir yan olmasa gerek! Sanayileşmiş ülkelerdeki çocuk cinayetlerinin yaklaşık dörtte üçünün ABD'de yaşanmış olması ise bir başka önemli sorunu oluşturmaktadır. Amerika, eşitsizliğin en fazla olduğu toplumlardan biri olma

özelliğini korumakla beraber, yirmi yıldır uygulanan neoliberal politikalar sonucu eşitsizlik tüm ülkelerde ciddi biçimde artmıştır. Dünya Bankası raporuna göre günde 750 milyon kişi yoksulluktan aç kalıyor, yaklaşık 1,3 milyar insan bir dolardan daha düşük gelirle yaşamını sürdürmeye çalışıyor. Günde iki dolardan daha düşük bir gelirle yaşamını sürdürmeye çalışanların sayısı ise 2,7 milyara ulaşmıştır (Akkaya, 2007b). Gerek 1 dolar gerekse 2 dolar yaklaşımı dünyadaki yoksulluğun boyutunu tam olarak yansıtmamaktadır. Çünkü bu ölçüt sadece en yoksul ülkeler için anlamlı olur. Türkiye ve Doğu Avrupa ülkeleri için bu ölçüt 4 dolar, gelişmiş ülkeler için de 14 dolar olarak alındığında gerçek biraz daha açıkça ortaya konmuş olur.

Doğu bloğunun çöküşü, sol partilerin birçok ülkede iktidarı kaybetmeleri, sendikaların gücünü zayıflatan yasal değişiklikler, bireyselleşme eğilimlerinin artışı, kadınların iş piyasasına artan oranda girişi, sendikaların değişen koşullara uyum sağlayamamaları, aşırı siyasileşmeleri veya belirli bir ideolojinin savunuculuğunu yapmaları sendikaları ciddi anlamda kimlik bunalımına sürükledi. Bu süreçte yeni liberal ekonomik akımın, sendikaları piyasa ekonomisinin önünde engel olarak görmesi, çokuluslu şirketlerin faaliyet alanlarının genişlemesi ve artan rekabetin, sendikalara karşı küresel saldırıları gündeme getirmesi, kapitalizmin küreselleşmesi sürecini ortaya çıkardı. 1974'deki ilk petrol krizinden sonra, 1980'lerin başlarında endüstrileşmiş ülkelerde kitlesel anlamda işsizlik probleminin ortaya çıkması, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1991'de Sovyet Birliği'nin dağılması uluslar üstü sermayenin önündeki en önemli engelleri ortadan kaldırmış ve sınırsız hareket etme imkanı vermiştir (Yorgun, 2007b). Bu yeni dalga, soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte savaş sonrası ekonomik yükselişin sona ermesi, uluslararası yatırım, ticaret ve kredi ağlarıyla sınırlara tabi olmayan bütünsel bir küresel ekonomiye doğru bir süreci başlatarak bilinen bütün sosyal yapıları kendi rengine boyamıştır. Küreselleşen kapitalizm, kullandığı unsurlarla birlikte etkilediği alanlarda her türlü yerleşmiş kurallar ve ilişkileri de kökten etkileyerek yeni bir dünya düzeni kurmaya yönelmiştir.

Bu yeni ilişkiler ağında, küresel ekonominin çalışma hayatına etkileri değerlendirildiğinde bazı değişiklikler hemen kendini göstermiştir. Örneğin; işçi sınıfının homojen yapısı bozulmuş, yukarıda da ifade edildiği gibi artan kayıtdışı ekonominin hızla büyümesinin ötesinde, sektörel değişimlerin yaşanmasına sebep olmuş, kadın işgücü oranını artırmıştır. Ulaşım ve iletişimdeki köklü değişiklikler uluslar üstü sermayenin gücünü arttırırken, ulus-devletlerin ticari özerkliğini güç ve

kaynaklarını küçülmekte, devletin çalışma ilişkilerindeki düzenleyici rolü baskı altına alınmakta ve daraltılmakta, teknolojik ve sektörel değişim, üretim ve yönetim süreçlerindeki değişimler, aktörler arasındaki güç ilişkilerini bozmakta ve sendikal hareket zayıflamaktadır (Işıklı, 2003). Işıklı'nın ifadesiyle yeni dönemde ekonomide, “egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur” ilkesi yerine “egemenlik kayıtsız şartsız uluslararası sermayenindir” ilkesi egemen kılınmak istenmektedir. Yerel, ulusal ve ulusötesi işçi hareketleri de yeni süreçte yaşadığı depremin yaralarını sarma adına bu akımdan gerek yapısal ve gerekse düşünsel olarak etkilenmiştir.

Yeni akımın etkilerinin ilk etkileri 1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Dünya’da bloklaşma hareketinin de sona ermesi üzerine Dünya sendikalar Federasyonu (1945), Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (1949) ve Dünya Emek konfederasyonu (1968) arasında var olan ilkesel, amaç ve faaliyet farklılıkları giderek önemsiz hale gelmiş, buna karşılık aralarındaki benzerlikler giderek artmıştır (Turan, 1999a:27). Sendikalar sürecin yapısına uygun olarak farklılıkların üzerinden anlayış ve politikalar geliştirme yerine artık farklılıkların giderek kendini seyreterek, ortak paydanın belirginleşip oradan hareketle stratejiler geliştirme yoluna girmiştir.

2.2.Osmanlı İmparatorluğu’nda İşçi Hareketleri

Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki örgütsel hareketleri ve sendikalaşmayı anlamak adına, tarihsel anlamda biraz daha geriye gidip, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki işçi hareketlerini incelemek faydalı olacaktır. Bilindiği gibi, Avrupa kapitalistleşme sürecine girdiği dönemlerde, Osmanlı bu tip bir gelişmeden son derece uzaktı. Feodal kırsal üretim tarzı özellikle Anadolu’da olmak üzere tüm imparatorluğa hâkimdi. Her ne kadar bugünkü anlamıyla bir “grev” organizasyonundan uzak ve ilkel gibi gözükse de, Osmanlı bünyesindeki ilk işçi hareketi 1587 yılında II. Murat hükümdarlığı sırasında olan, yevmiyelerin arttırılmasına yönelik iş bırakma eylemidir ve sonunda padişah tarafından bir ferman ile bastırılmıştır (Özkan, 2009:1). İmparatorlukta bu tip işçi eylemlerine tatil-i mesalih ve tatil-i eşgal gibi isimler verilmiştir.

Osmanlı’da üretim süreci, yapı ve işleyiş itibariyle lonca teşkilatı ve usta-çırak ilişkisine dayalıydı. Mehmet Şehmus Güzel, Osmanlı İmparatorluğunda işçi hareketlerini anlatırken sendikalaşmanın gecikmesini özellikle bu yapılanmaya bağlamaktadır. Yazara göre, Osmanlı’daki dinsel yönleri de bulunan ataerkil kültürel yapı, usta ve çıraklar arasında çıkar çatışmaları çıkmasını engellemiştir ki zaten usta-

çırak ilişkisi, “patron”-işçi arasındaki ilişkiden son derece uzaktır. Ayrıca, üreticiler ya da işçiler arasında çıkan anlaşmazlıklar lonca teşkilatları bünyesinde çözümlendiği için kitlesel hareketlere de gerek duyulmamıştır. Fakat padişahların loncalara yönelik baskılarına karşı, usta ve çırakların çok sık olmasa da bir arada iş bırakma eylemine gittiği görülmüştür. Bu eylemlere karşı 1845 yılında padişah tarafından bir nizamname çıkarılmıştır (Disk, 2002:62). Polis Nizamnamesi adıyla anılan bu yasal düzenleme Osmanlı tarihinde işçi eylemlerine karşı hükümleri olan ilk kanun olarak kabul edilir. Polis Nizamnamesi’nin işçileri ilgilendiren maddelerine göre işçi dernekleri kapatılacaktı ve toplu iş bırakanlar polis tarafından cezalandırılacaktı.

Bu dönemden sonra, II. Meşrutiyet’in ilanına kadar padişah baskısı altında çeşitli işçi eylemleri olmuştur. 1872’ye gelindiğinde ise, bugünkü anlamıyla ilk grev Tersane işçileri tarafından gerçekleştirilmiştir. Kaynaklara göre bu tarihi izleyen yıllarda 1908’e kadar yüze yakın grev olmuştur. Aynı zamanda sendikaların ataları sayılabilecek ilk işçi örgütlenmeleri de yine bu dönemde olmuştur (Hür, 2008). Bunlardan ilki, kökü 1866’ya giden Ameleperver Cemiyeti(1871)’dir.

Ameleperver Cemiyeti, 1866’da aralarında Türklerin de bulunduğu Rumlar ve diğer uluslardan tanınmış hayırseverlerce kurulmuş bir hayır derneğidir. “Bu derneğin amacı fakir işçilere din ve milliyet farkı gözetmeksizin iş bulmak ve gerekli araçları sağlamaktır. Bir diğeri ise Osmanlı Amele Cemiyeti(1895)’dir. İşçilerin kötü çalışma koşullarına karşı birleşmesinden doğan bu derneğin çalışmaları, ancak bir yıl kadar sürebilmiş ve kurucularının tutuklanmasından ve sürülmesinden sonra dağılmıştır. Cemiyet, sınıfsal taleplerde de bulunarak, mutlakiyet yönetimine karşı çıkarak halkı ayaklandırma çabasına girmiştir. ”*Örgütlenmenin olanaksız olduğu İkinci Meşrutiyet öncesi, diğer işçi örgütlenmeleri ise, “Daha çok loncaların, “orta sandığı” geleneği sonucu ve sosyal güvenlik kurumları olarak 1880’li yıllarda; madenler, tersaneler, demir ve deniz yollarında, dokuma imalathane ve fabrikalarında oluşturulan ve günümüz Sosyal Sigortalar Kurumunun (SSK) işyeri ve işletme düzeyindeki sınırlı öncülleri olarak düşünülebilecek örgütlenmelerdir*” (Toprak, 1993:341–342).

20.Yüzyıla gelindiğinde ise, 1908 yılındaki II. Meşrutiyet’in beraberinde getirdiği özgürlük ve demokrasi dalgası, işçi örgütlenmelerini de ciddi anlamda etkilemiştir. İmparatorluğun hemen hemen üretim faaliyeti olan tüm şehirlerinde işçi örgütlenmeleri görülmüştür ve grev eylemleri de büyük ölçüde artmıştır. Bunların en büyüğü Anadolu Bağdat Demiryolu işçilerinin eylemidir. Dönemin iktisadi yapısına

bakıldığında, kapitalistleşen Avrupa'ya oranla bir hayli geride olan Osmanlı'da sermaye büyük ölçüde yabancıların elindeydi. Bu durum da doğal olarak yabancı sermaye sahipleri ile Türk işçiler arasında sürekli çıkar çatışmalarıyla ve büyük grevlerle sonuçlanıyordu. Yavaş yavaş ekonomik anlamda dışa bağımlı olmaya başlayan Osmanlı Devleti'nin bu çatışmalarda yabancıların tarafını tutması sonucunda, grev hakkına ciddi kısıtlamalar getiren Tatil-i Eşgal Kanunu(1909) yürürlüğe girmiştir. Bu kanunda “*Umuma müteallik hidemat ifa eden müessesatta sendika teşkili memnudur*” şeklinde bir düzenleme yapılarak işçi örgütlenmeleri bastırılmak istenmiştir (Akkaya, 2007a). Bu düzenlemeler ile emekçilerin sendika şeklinde ortak örgütlenmesinin olanakları ortadan kaldırılmaya çalışılırsa da işçiler, memurlar ve müstahdemler sendika dışı örgütlenmelerle bu yasağı aşmaya çalışır. 1909 Cemiyetler Kanunu, cemiyet ve yardım sandıkları şeklindeki örgütlenmelere olanak tanır.

Fakat Tatil-i Eşgal Kanunu ile birlikte yavaşlayan işçi hareketleri tamamen sona ermemiştir ve I. Dünya Savaşı'na dek İzmir, İstanbul ve Selanik'te yine iş bırakma eylemleri ve grevler varlığını sürdürmüştür. İlk olarak İzmir'de tütün ve ticarethane işçileri greve gitmiştir. Daha sonra 1911 yılında Selanik'te tütün rejisi grevi, İstanbul-Cibali grevi, Rumeli demiryolu grevi ve Zonguldak kömür madeni grevi izlemiştir (Güzel, 1983:1857). Ayrıca 1913 yılında İzmir Liman işçileri grevi de dönemin önemli işçi eylemlerindendi. Tatili Eşgal Kanunu, sendikal örgütlenme ile ilgili ilk mevzuatlardan biri olarak kabul edilir.

Kurtuluş Savaşı dönemine gelindiğinde ise, işçi örgütlenmelerinin siyasi bir boyut kazandığı görülmektedir. Özellikle Rusya'da gelişen antiemperyalist ve işçi-merkezci düşünce akımları Türk işçilerinin işgal kuvvetlerine karşı örgütlenmesini hızlandırmıştır. Özellikle İzmir ve İstanbul'da işgali protesto eden mitingler ve yürüyüşler yapılmıştır. Bu gösterilerin ardından işçilerin örgütlü bir halde Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na bizzat katıldıkları bilinmektedir.

2.3. Cumhuriyet Dönemi (1923–1946) İşçi Hareketleri

Kurtuluş Savaşı bitip Cumhuriyet kurulduğunda, Türkiye'de iktisadi anlamda bir belirsizlik hâkimdi. Ülkenin sınırlarının daralmasıyla birlikte sanayi anlamında gelişmiş bölgelerin çoğu sınırların dışında kalmıştı. Üretme yönelik herhangi bir faaliyet yapabilmek gereken sermaye birikimi de zaten savaşın etkilerinden dolayı son derece düşük bir düzeydeydi. Tüm bunların yanında bir de Osmanlı'dan miras kalan Duyunu Umumiye ekonomik anlamda devletin üzerine binen ayrı bir yükü. İşsizlik ve

yoksulluk da tabii ki bu durumun doğal sonucu olarak 1923 Türkiye'sinde varlığını sürdürmekteydi. Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda Türkiye'de işçi nüfusu sanayinin nispeten gelişmiş olduğu bölgelerde toplanmış idi. 1923 yılı ile ilgili tahmini verilere göre, İstanbul'da 35.500 İzmir'de 10.000, kömür ve maden ocaklarındaki faaliyetlerin yoğun olduğu Zonguldak ve Ereğli'de ise 15.000 işçi bulunmaktaydı. Ülke çapındaki toplam işçi sayısı ise 110.000 civarındaydı. İşçilerin durumunu sendikal hak ve özgürlükler anlamında incelediğimizde, Türkiye'de daha önce belirttiğim Tatil-i Eşgal Kanunu ile sınırları belirlenmiş bir ortamda varlığını sürdüren bir sendikal yaşam ve işçi kitlesi bulunmaktaydı (Güzel, 1983:1857). Fakat 1924 yılında yürürlüğe giren yeni Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) bu bağlamda işçilere dernek kurma, toplanma ve sendika kurma hakkı vererek nispeten daha demokratik bir ortam oluşturmuştur.(1924 Anayasası,70.madde). Daha sonra yeni anayasayı izleyen yıllarda, 1925'e kadar işçi örgütlenmeleri anlamında hızlı bir gelişme gözlenmektedir. Hatta 1923 yılında İzmir'de toplanan 1. İktisat Kongresi'nde, çeşitli toplumsal kesimlerin yanında işçilerin de temsil edilmiş ve seslerini duyurmuş oldukları bilinmektedir. İzmir İktisat Kongresi bu açıdan Türk sendikalaşma tarihinde önemli bir ilerleme olarak kabul edilmektedir. Bu kongre sonunda çalışma şartlarının iyileştirmesiyle ilgili çeşitli yasaların çıkartılmasına, sendika hakkının geliştirilmesine, 1 Mayıs'ın İşçi Bayramı olarak kutlanmasına ve işçilerin kendilerine yakışmadığına inandığı "amele" kelimesi yerine "işçi" sözcüğünün kullanılmasına karar verilmiştir (Özgüven, 2002:114). Bu hukuki gelişmelerin yanında aynı zamanda, Cumhuriyet öncesinde zaten varlığını sürdürmekte olan işçi örgütlerine ek olarak; Adana, Bursa, Edirne, Eskişehir, İstanbul, Konya ve Zonguldak'ta 20 kadar yeni işçi örgütü kurulmuştur.

Bu gelişmelerin yanında bir de 1922 yılında ekonomi anlamında gelişmeye yönelik atılan bir adım olarak Ahmet Hamdi Başar tarafından İstanbul'da Milli Türk Ticaret Birliği kurulmuştur. Birlik, siyasi bağımsızlığın yanında iktisadi anlamda da tam bağımsız bir Türkiye hedefiyle yola çıkan ve kurucularının tamamına yakını aynı zamanda siyasetçi olan bir yapıya sahipti. Türkiye'de yabancı sermayeye karşı Türk burjuva sınıfını oturtmaya ve güçlendirmeye çalışırken bir yandan da İstanbul'daki işçileri İstanbul Umum Amele Birliği adı altında örgütlemiş, devlet desteğini de yanına alarak, özellikle yabancı sermayeli şirketlere karşı grevler düzenlemiştir (Güzel, 2002:1858). Diğer taraftan aynı dönemde, hükümet ile uyum içinde faaliyet gösteren

İstanbul Amele Birliği'nden farklı olarak, siyasi iktidardan bağımsız, hatta zaman zaman muhalif ve radikal tutumlar sergileyen iki önemli örgütsel oluşum daha kendisini göstermekteydi. Bunlar, Türkiye İşçi ve Sosyalist Fırkası bünyesinde kurulan Türkiye İşçi Derneği ve komünist Aydınlık Dergisi çevresindekiler tarafından kurulan Amele Teali Cemiyeti idi.

Amele Teali Cemiyeti aslında, yukarıda adı geçen İstanbul Amele Birliği'ne alternatif bir cemiyet olarak kurulan Türkiye Amele Birliği kapanınca onun yerine 1922 yılında kurulan bir cemiyettir. İstanbul Amele Birliği'nin hükümet yanlısı çizgisinden farklı bir doğrultuda faaliyet gösteren Türkiye Amele birliği, özellikle Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra daha sık denetlenmeye başlamıştı. 1923 yılında 5 ay içerisinde üye sayısı 19.000 den 7.000'e düşünce, cemiyeti feshedip, yeni bir dernek kurmaya karar verildi. 12 Ağustos 1924 günü, aralarında Mürettibin Cemiyeti, İstanbul Umum Deniz ve Kömür Tahmil ve Tahliye İşçileri Cemiyeti, Cibali Tütün Fabrikası Amele İttihadı Cemiyeti, Anadolu-Bağdat Şimendiferciler Cemiyeti, İstanbul Tramvaycılar Cemiyeti, Haliç Şirketi Amele Cemiyeti gibi İstanbul'un belli başlı işçi örgütleri bir araya gelip Amele Teali Cemiyeti'ni kurdular (Toprak, 1993:331). Bu cemiyet, öncekilere oranla çok daha örgütlü ve faal olmasıyla dikkat çekiyordu. *Emekçi* adında bir gazete çıkaran Amele Teali Cemiyeti aynı zamanda bünyesindeki sanatçıları da örgütleyerek Amele Sahnesi adı altında tiyatro gösterileri de sergilemeye başladı. 1925 Yılında cemiyet tarafından düzenlenen "ulusal sendikalar zirvesi" niteliğindeki toplantıya Türkiye'nin dört bir yanından çeşitli sendika ve derneklerden temsilciler katıldı. Bu toplantı sonunda kurulan komisyon mesai saatleri ile ilgili bir yasa tasarısı hazırladı ve Türkiye Büyük Millet Meclisine sundu. Bu gelişmeler yaşanırken, aynı dönemde Şeyh Sait İsyanı patlak verdi. Bu isyan beraberinde getirdiği Takrir-i Sükûn Yasası itibariyle, Türk örgütlenme ve sendikacılık tarihinde bir dönüm noktasıdır. Amele Teali Cemiyeti, ideoloji itibariyle cumhuriyetiydi ve bu doğrultuda doğudaki bu rejim karşıtı isyanı protesto etti. Fakat her ne kadar rejim taraftarı olsa da, Amele Teali Cemiyeti de tüm diğer işçi örgütleri gibi 1925 yılında çıkan Takrir-i Sükûn yasasının baskıcı uygulamalarından nasibini almaktan geri kalmadı. Tüm işçi hareketlerinin ve örgütlenmelerinin ortadan kalkmasıyla birlikte, Amele Teali Cemiyeti de 1928 yılında kapatılmıştır (Hür, 2008). Fakat bu cemiyetin önderleri, daha sonra tek partili dönemin sona ermesiyle birlikte yeni kurulan birçok sendikanın kurucusu olmuşlardır.

Takrir-i Sükûn Yasası, her ne kadar Şeyh Said İsyanı'na karşı alınan bir önlem gibi gözükse de, yapısı ve uygulamaları itibariyle Türk soluna ve doğal olarak aynı zamanda Türk işçisine vurulan bir darbedir. Yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte, tüm muhalefet örgütleri ve basını kapatılır, İstiklal Mahkemeleri kurulur, tutuklamalar ve idamlar başlar. Böyle bir ortamda tabii ki işçi örgütlerinin ve sendikaların varlığını sürdürmesine izin verilmesi olanaksızdır. Takrir-i Sükûn Yasası'nın ortaya çıkışında etkisi olan faktörler arasında CHP'yi eleştiren Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın ve fikirlerinin popülerleşmesi ve sol kanattaki Aydınlık dergisinin ve Orak Çekiç adlı haftalık gazetenin etkilerini vurgular. Bu tarihten itibaren yürürlüğe giren yasaklara rağmen işçilerin çalışma ve yaşam koşullarında bir gelişme olmadığı için, grevler yine devam eder. İstatistiklere göre, 1925 yılından 1933'e kadar 35 grev yaşanmıştır (Sülker, 1983:361) Bu grevler sırasında ulaşım ve iletişim gibi stratejik kurumlarda çalışan işçiler, İstiklal Mahkemeleri tarafından yargılanıp ağır cezalara çarptırılmıştır.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması ve Takrir-i Sükûn Yasası'nın yürürlüğe girmesi ile birlikte fiyaskoyla sonuçlanan çoksesli demokrasi denemesi, iktidardaki CHP'nin "devlet"e iyice uyum sağlamış olması ve Türkiye'de "parti-devlet" oluşumunu beraberinde getirmiştir. 1933 yılında Ceza Kanunu'nda değişikliğe gidilmiş ve grev, cezai müeyyideye tabii tutulmuştur. 1936 Tarihli İş Kanunu'na da grevi yasaklayan maddeler getirilmiştir. Ve en sonunda 1938 yılında çıkarılan Cemiyetler Kanunu ile birlikte, "sınıf esasına dayalı cemiyet" kurulması yasaklanmıştır. Bu yasaklar ve baskılar esasında, "sınıfsız, imtiyazsız toplum" hedefindeki ve tüm kesimlerini temsil eden bir iktidar partisi olmayı arzulayan CHP açısından ideal bir toplumsal düzen oluşturmak adına "gerekli" uygulamalardı. Zira sınıfsız imtiyazsız toplum ve tüm kitleleri kucaklayan parti ideali, Cumhuriyet daha kurulurken Mustafa Kemal Atatürk tarafından bizzat belirlenmiştir. Atatürk, 18 Ocak 1923 yılında İzmit'te halka verdiği demeçte şöyle demektedir: "...Amele bize lâzımdır. Onu himaye edeceğiz. Siyanet edeceğiz ve daha mes'ud bir hale getireceğiz! Diğer taraftan amele ile tarlasında çalışan köylünün farkı mı vardır? Bu zavallılar hemhâldir. Binaenaleyh bunlar da halktır. Başka bir sınıf bulamazsınız. Yalnız Münevverân olsun, ulemâ olsun bunlar başlı başına kendi menfaatlerini düşünür bir sınıf olamaz! Eğer bunlar bir memleket dâhilinde birer kitleyiz; bizi mecliste başlı başına temsil edenler bulunsun ve mecliste yalnız bizim menfaatimizi te'min edebilecek kanûnlar yapsın derlerse, bilâkis bütün me'mûl ettikleri menafiden mahrum kalırlar." Atatürk'ün bu açıklamasından 8 yıl

sonra 1931 yılında hazırlanan CHP parti programında, “sınıf” kavramı yerine “işbölümü” vurgulanmıştır. Programda, “Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü itibariyle muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esas prensiplerimizdendir” (CHF Nizamnamesi, 1931:32). Şeklinde vurgulanan sınıfsız toplum prensibi, sendikaların kapatılmasının ve işçi örgütlenmelerinin engellenmesinin en büyük nedenidir. Bunun yanında, ayrıca 1930’lardaki millileştirme hareketleriyle birlikte Türk sanayisinde yabancı sermayenin yerini ulusal sermayenin almış olması, iktidar partisini sendikalaşmaya ya da greve sebep olabilecek bir ortamın veya herhangi bir çıkar çatışmasının olmayacağına inandırmıştı. Başka bir deyişle, CHP’ye göre 1930’lar Türkiye’inde işçi örgütlenmelerine veya grevlerine “gerek” yoktu, bu yüzden de engellemek en doğru hareketti (İleri, 2009:180). Parti tarafından işçilere uygulanan bu baskı ortamı 1946’da cemiyet kurma yasağı kaldırılana kadar devam etmiştir.

Sendikaların kapatılıp işçilerin bastırıldığı bu dönemde, CHP hükümeti yasaklamalara rağmen işçilerin yasadışı şekillerde organize olabileceklerinden çekinmekteydi. Bunun yanında, aynı dönemde Türkiye sınırları dışında olan gelişmeler partinin ayrıca gözünü korkutmaktaydı. Bu yıllarda dünyadaki yeni siyasi oluşumlara bakacak olursak; vaziyetin Türkiye gibi siyaseti ve ekonomisi henüz tam olarak oturmamış genç bir ülke için tehlikelerle dolu olması kaçınılmazdı. 1918 yılından 1930’lara kadar olan dönemde, Avrupa’da toplam 22 ülkede yasama organları devre dışı bırakılıp yerini otoriter veya totaliter rejimler almıştır. 1944’e gelindiğinde ise dünyadaki 64 ülkenin sadece 12’sinde demokratik anayasal düzenler varlığını sürdürmektedir.

Ünlü tarihçi Eric Hobsbawm’ın “Katastrof Çağı” olarak adlandırdığı birinci ve ikinci dünya savaşları arasında geçen bu dönemde başta Avrupa olmak üzere dünyanın büyük bölümünde ardarda liberal demokrasi ve anayasal sistemden kopuş, daha sonra da sağ veya sol aşırı uçlara yönelmeler gerçekleşmiştir. Bu uluslararası karmaşa ortamı içerisinde CHP, işçilerin “yeraltı” örgütlenmelerini engellemek ve kitlelerin sağ veya sol aşırı uçlara yönelerek iktidar otoritesine karşı tehlike oluşturmalarını önlemek adına, hükümet bünyesinde çalışacak ve sürekli denetim altında olacak bir “işçi cemiyeti” kurmaya karar verir. Bu oluşum için İzmir pilot bölge olarak seçilir. Ardından 11 Aralık 1934 yılında İzmir valisi Kazım Dirlik tarafından İzmir işçi ve Esnaf Cemiyeti adlı derneğin kurulması adına bir bildiri yayınlanır. Bildiriye göre, İzmir’deki

tüm işçiler derneğe üye olup kayıt yaptıracaktı ve yaptırmayanlar çalıştığı takdirde cezai işleme tabi tutulacaktı. Birlik, bunun yanında işçilere aynı zamanda sosyal güvence de sağlamakla yükümlüydü. İzmir İşçi Esnaf Birliği kurulduğu yıl, 17.359 işçi 6622 de esnaf birliğe üyeydi. Ayrıca 1936 ve 1938 yılları arasında toplam 114.514 kişiye birlik tarafından sağlık, para ve eşya yardımında bulunulmuştur. 1935 Yılında kurulan İzmir İşçi ve Esnaf Cemiyetleri Birliği, 10 Haziran 1946'da sınıf esasına dayalı örgütlenme yasağının kaldırılmasıyla birlikte sendikalar tekrar kurulmaya başlayınca iyice zayıflamış ve sonunda ortadan kalkmıştır (İleri,2009:179). Gazeteci yazar Kemal Sülker, *Türkiye Sendikacılık Tarihi* adlı eserinde çok partili hayata geçilmesinden sonra yok olan birlik hakkında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın işçi sınıfını dilediği yöne yöneltmek ve kendisinin bir parçası haline getirmek adına bu şekilde bir örgütlenmeye başvurduğunu belirtmektedir.

Cumhuriyet Halk Partisi, iktidarını meşrulaştırmak adına iki temel söyleme başvurmuştur. Birincisi, Kurtuluş Savaşı'nı kazanan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti temeline dayanma. Bu özelliği, CHP'ye halkın gözünde ciddi bir itibar kazandırmıştır. Partinin ikinci meşruiyet dayanağı ise, tüm toplumsal kesimleri temsil etme iddiasıdır. Çünkü sınıfsız imtiyazsız bir toplum oluşturmak ve bu toplumun tamamını temsil etmek hem Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidar ve otorite anlamında işini kolaylaştıracaktı, hem de tüm potansiyel muhalefet oluşumlarını engelleyecekti. Bu bağlamda, partinin politikaları dâhilinde işçi örgütlenmelerinin önünü kesmesi çok da mantıksız bir davranış gibi gözükmemektedir (Koç, 1994:89–94). Zira işçilerin büyük rol oynadığı Ekim Devrimi ve diğer taraftan “emek”, “örgütlenme” gibi yükselen değerler karşısında Türk işçi sınıfının etkilenmesi, hak ve özgürlüklerinin bilincine varıp kitle halinde hareket etmeye başlaması, o dönemde CHP iktidarının otoritesini tehlikeye atacak en büyük tehlikeydi.

2.3.1.Devletçi-Seçkinici Sosyo-Ekonomik politika:

Hedeflediği sermaye birikimini gerçekleştirmekte zorlanan “yerli burjuvazi”, kendi çıkarlarına uygun düştüğü sürece devletle koalisyon kurmuş; çıkarlarına ters düştüğünde ise devletle çatışmaya girerek kendi varlığını sürdürmüştür. Genelde burjuvazinin çıkarlarına ters düşmemeye çalışan devlet, her geçen gün burjuvaziye daha fazla taviz vermiş; bu tavizler ise burjuvazinin mevcut politik düzenle koalisyona dönüşmüştür. Beklenen yerli sermaye birikiminin yerli tüccarlar tarafından bir türlü gerçekleştirilemeyişi sonucunda, 1923 İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır (Güzel,

2008:119). Bu kongrenin en önemli özelliklerinden biri de, sermayedardan çiftçiye, işçiden memura kadar çeşitli meslek erbabından delegelerin kongreye katılımı, Kemalist ideolojinin “dayanışmacılık” ilkesi ile paraleldir.

Cumhuriyet ile birlikte benimsenen sosyo-ekonomik politika, 1933 yılında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile uygulamaya konulmuştur. Söz konusu planın temel özelliği, uzun dönemli bir devlet politikasını içermekten çok hükümetin ekonomik etkinliğinin programı niteliği taşımasıdır (Güzel, 2008:120). O dönemde yaşanan ekonomik ve politik krizler nedeniyle öngörülen ekonomik kalkınma düzeyinin gerçekleştirilmesi büyük ölçüde mümkün olmamıştır 1936 yılına kadar beklemek gerekmiştir. Ayrıca ikinci beş yıllık kalkınma planı da özellikle kaynak sıkıntısından dolayı uygulamaya konulamamıştır. 1939 Yılında oluşturulan plan da II. Dünya Savaşı'nın sosyo-ekonomik sonuçlarından dolayı başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

2.3.2.Gelenekçi-Liberal Sosyo-Ekonomik Politika:

Cumhuriyetin ilk yıllardaki sosyo-ekonomik politikanın başarısızlığın nedenlerinden birinin “yönetim deneyimsizliği”, diğerinin ise “toplumun sınıfsal yapısı” olduğunu öne sürmüştür. Toplumun sınıfsal yapısı, Osmanlıların son döneminden bu yana sosyo-ekonomik politikasının belirlenmesinde etkili olan “bürokrat, eşraf ve tüccar koalisyonu”na denk düşer. Bürokratlar, Milli Mücadele'nin kazanılmasında “kahramanlık” gösterdiğini; eşraf, Milli Mücadele esnasında en çok “ekonomik kayıp”a uğradığını öne sürerek politik sistemde söz sahibi olmayı talep etmiştir (Güzel, 2008:121). Buna karşın, tüccar, uzun süre Milli Mücadele'nin dışında durup, zaferin geleceğini anlayınca kazanca ve dolayısıyla iktidara ortak olmak amacıyla son anda etkinlik gösteren gruptur.

2.4. 1946 Sonrası Sendikal Süreç

Tek parti döneminde işçi hareketlerini polisiye tedbirlerle engelleyen CHP, sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağının ortadan kalkmasının ardından, Çalışma Bakanlığı'nda toplanan para cezası kesintilerinden oluşan bir fonu, bağımsız sendikaları denetimi altına almak için kullandı. CHP sadece 7 Mart 1947 ile 28 Kasım 1949 arasında 11 işçi örgütüne o dönem için yüksek sayılabilecek bir miktar olan 18.600 TL'yi yardım olarak dağıttı. Öte yandan, KİT'lerdeki CHP'li olmayanları işten atma tehditleri, kendi güdümündeki sendikaları desteklemesi, başı eğik sendikacı oluşmasına neden oldu. Daha sonraki hükümetler de CHP'nin yolunu izleyerek, sendikaları kendi güdümlerine almaya çalıştılar ve aldılar (İleri, 2009:220). Başlangıçta kamu kesiminde

örgütlü Türk-İş Konfederasyonu ve bağlı birlikler, sendikalar, bu nedenle her dönem hükümetle iyi geçinen ve dirsek temasında olan uyumlu sendikacılığı benimsedi. Yöneticilerle yumuşak başlı ve karşılıklı çıkar ilişkilerini geliştiren sendikacılar oldular.

“1946 Sendikacılığı” olarak da adlandırılan, devlet ve sistem partilerinden bağımsız ve sosyalist partilerin öncülüğünde kurulan sendikalar, yaşatılabilmeleri sağlanmış olsaydı, kuşkusuz olaylar farklı gelişme şansı bulabilecekti. Fakat “bu teşekküllerin hükümetçe zararlı addedilen faaliyete giriştikleri ve bazı siyasi cereyanlara alet olmak temayülleri gösterdikleri iddia olundu; Hükümet bunları kapattı.” Sendikaların kapatılmasından sonra teşkilatsız kalan işçileri, iktidar partisinin emrinde işleyebilecek sendikalarda toplayabilmek amacıyla hareket eden Çalışma Bakanlığı, görüşünü bir radyo demeciyle açıkladı: “İşçi meslek derneklerinin salim bir yolda gelişmelerini sağlamak üzere” bir tasarı hazırlandığı bildirildi. Tasarıda, derneklerin siyasi cereyanlar dışında kalmalarını sağlayacak hükümler konulduğu açıklandı (18 Kasım 1946).” Sonuçta hükümet, işçileri “zararlı cereyanlar!”dan korumak için elinden gelen her şeyi yapıp, bunda da başarılı olmuş, 20 Şubat 1947’de, 5018 sayılı yasayla, sendikalarla ilgili düzenlemeyi yapmıştır. 1947’den itibaren CHP eliyle örgütlenen sendikaların bulunduğu, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği’nin sendikacılık anlayışı şu yönde gelişti: “*Haklar ancak Büyük Millet Meclisi ve hükümet nezdinde uyarılacak sempati ve emniyetle de elde edilebilir*” (Mahiroğulları, 2001:166–167).

Sendika kurma hakkı verilmesinden sonra kamu sektöründe çalışan işçilerin çok büyük bir bölümü, devlet tarafından sıkı bir biçimde denetlenen tek bir sendikada toplanmış ve sendikaların siyasal iktidara olan bağımlılığı artmıştır. Devletin verdiği ve hatta kolaylaştırdığı haklar çerçevesinde gerçekleşen sendikal örgütlenmeler sonunda sendikalar büyük ölçüde güdümlü bir role sahip olmuşlardır. Devletin, özellikle kamu sektöründeki işçiler üzerinde belirli bir kontrol sağlayabilmek için kurulmasını teşvik ettiği sendikalar, özel sektör işverenlerince aynı hoşgörülle karşılanmamıştır. Bu süreçte sendikalar güdümlü olsalar bile, işçiler işçileri sendikaya bağlayabilmek için çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi işverenlerin hoşuna gitmeyen işlerle uğraşmışlardır (Kağnıcıoğlu, 1999:82–83). Bu anlamda kamu sektöründe sendikacılık hareketi, toplu pazarlık düzeninin yerleştiği 1960’lı yıllara kadar zayıf durumdaki sendikacılığın yaşamasına imkan sağlayan bir korumacılık fonksiyonunu yerine getirmiştir.

TİSK Genel Sekreteri Kubilay Atasayar,1963 Sonrası sendikacılık hareketini 3'e bölüyor. 1963–1975 Dönemi Türkiye'de sendikal hareketin ve anlayışın yeni yeni ortaya çıktığı, filizlendiği bir dönemdir, bir arayış dönemidir. 1975'ten sonrası ise kavgalı bir çalışma hayatı dönemi olmuştur (Hak-İş, 1999:23). Bu süreç oturmamış sendikal yapının yerleşme çabaları üzerine mücadelelerle doludur.

Bir kısım işçi kuruluşları kendilerini kavgaya endekslediler ve sistemlerini ona göre oluşturdular. İşveren kesimi ise, kendilerini kavgaya karşı sigorta edecek savunma gerekçeleri ile takviye etmek ihtiyacını duydu. Atasayar'a göre Türkiye bu dönemi hovardaca harcamıştır (Hak-İş, 1999:62). 90'lı yılları ise diyalogun anlaşılıp uygulanmaya çalışıldığı bir dönem olarak görüyor. Bu dönemde Hak-İş'i bir istikrar faktörü gibi, çalışma hayatının içinde yapısındaki özellik dolayısıyla bir denge unsuru olma niteliğini koruduğunu ifade ediyor.

2.4.1. Türk-İş

1950 yılında büyük bir çoğunlukla iktidara gelen Demokrat Parti, örgütlenme özgürlüğü açısından son derece önemli bir adım attı ve ILO'nun "Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı İlkelerinin Uygulanmasına İlişkin 98 Sayılı Sözleşmesi" Türkiye tarafından onaylandı.

Türk-İş, 1946–1952 döneminde doğan ve gelişen sendikaların doğal birleşmelerinin sonucudur. Sendikal örgütlenmelerin çoğalmasının neticesinde böyle bir merkezi yapıya ihtiyaç artmıştı. Yapılan görüşmelerin ardından bir konfederasyonun kurulması kararlaştırıldı (Koç, 2003:88–89). Adını Kemal Sülker'in verdiği Türk-İş 31 Temmuz 1952 tarihinde Ankara'da resmen kuruldu.

1950'de, iktidar partisinin sendikalarına iktidar adayları partinin sendikaları eklendi; "Hür"lü sendikalar kurulmaya başlandı. DP iktidarı ile birlikte bu sendikalar güç kazandı ve etkin hale geldi. DP'nin bir önceki iktidarla olduğu gibi sendikalarla girdiği vesayet ilişkisi ve bunu uzun süre uygulama fırsatı bulması, bu dönemde DP'nin Amerikan sendikacılığına duyduğu özel ilgisiyle bu vesayet ilişkisinin üst üste çakışması, 1952'de kurulan Türk-İş'in de yönünü belirledi. Bu tür bir sendikacılığın kök salmasını kolaylaştıran nesnel koşullar da mevcuttu. İşçilerin yoksul köylü kökenli ya da küçük arazisi nedeniyle köyle hala bağı olan kişilerden oluşması, bir sınıf karakterli hareketin ortaya çıkmasını uzun süre engellerken devlete ve kendini devletle özdeşleştiren hükümetlere, otoriteye boyun eğen ve ona bağımlı bir sendikacılığın gelişmesinin de önünü açıyordu (Mahiroğulları, 2001:226). İşte CHP ve DP güdümünde

örgütlenmiş bu iki yapı, daha sonra kendisini partiler üstü sendikacılıkla ifade edecek olan Türk-İş'i 1952 yılında kurdu.

Türkiye'de ilk kez değişik işkollarında ve bölgelerde çalışan işçiler Türk-İş'in kurulmasıyla aynı çatı altına toplandı. Bu sendikal birliğin ne derece başarılı olduğu tartışılabilir ancak işçilerin örgütlenme özgürlüğü açısından önemi yadsınamaz. 1946 öncesindeki örgütlenme korkusu büyük ölçüde silinmiş ve işçi kesimi daha çok hak elde edebilmek için kendisine uygun bir ortam bulmuştur. 1950 öncesinde tek parti iktidarı döneminde yukarıda da belirtildiği üzere işçi kesimi hayatını insanca idame ettirebilecek olanaklardan yoksundu, işçi aristokrasisi dışındaki kişilere “amele” denirdi ve amelelerin herhangi bir konuda müdüre şikâyetinde bulunma hakkı bile yoktu. Demokrat Parti iktidarı bunları değiştirdi ve ocak-bucak teşkilatlarına çok sayıda işçi aldı (Işıklı, 1972:333). Bunu yapmasında ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı ABD ve Batı Avrupa'daki mevcut durum da etkili oldu, zira bu ülkelerde sendikalar ile iktidarlar arasında uyumlu bir ilişki vardı ve sendikaların sosyal yapı içinde büyük etkileri vardı.

Türk-İş'in kuruluşu, gelişen işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin çok karmaşık ilişkiler ve devletin, hükümetleri ve siyasal partilerin ayrı ayrı etkileri çerçevesinde ele alınmalı ve incelenmelidir (Koç, 2003:89). Sendikacılar arasında etnik köken, hemşerilik, siyasal görüş ve mezhep bağluları ve sendikaların yanı sıra, sendikacıların kısa ve uzun dönemli çıkarları ve hatta kişisel ilişkileri de bu sürece etkilidirler.

2.4.2. Disk

1960 sonrasındaki döneme temel karakterini veren husus 1961 Anayasası ve 24 Temmuz 1963'de yürürlüğe giren 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunudur. Yeni Anayasada “çalışma ile ilgili hükümler” başlığı altında çalışma hakkı (md.42), çalışma şartları (md.43), dinlenme hakkı (md.44), ücrette adalet sağlanması (md.45), sendika kurma hakkı (md.46), toplu sözleşme ve grev hakkı (md.47) ve sosyal güvenlik (md.48) hususları düzenlenerek Türkiye'de sendikacılık hareketinde bir dönüm noktasına girilmiş oldu (Kağnıcıoğlu, 1999:84).

Bu süreçte yaşanan en önemli gelişme, 13 Şubat 1967 tarihinde Türkiye Maden-İş, Lastik-İş Basın-İş, Türkiye Gıda-İş, ve Türk Maden-İş sendikaları tarafından kuruldu. DİSK kurucuları, TÜRK-İŞ'in 1962 yılından sonraki tutum ve davranışlarını eleştirdiler.(Koç,2003:125–126). DİSK'in kuruluşunda temel vurgu, TÜRK-İŞ'ten ayrılmayı haklı kılacak eleştirilerdeydi. Bu nedenle DİSK'in 1 nolu yayını olan TÜRK-

İŞ Çıkmazı'nda TÜRK-İŞ, işçi örgütü olmaktan çıkmakla ve işçi menfaatleri için çırpınalara karşı cephe birliği kuranlar arasına katılmakla suçlanıyor.

TÜRK-İŞ'in ana tüzüğünde yer alan yer alan partiler üstü politika ve siyasi partiler karşısında mutlak bağımsızlık ilkesine karşılık, DİSK ana tüzüğünde işçilerin haklarını yalnız mesleki mücadele ile alamayacaklarını, anayasal demokratik haklarını da kullanarak siyasi mücadele yapmalarının gerektiğine vurgu yapmıştır (Kağncıoğlu, 1999:85). Süreçte TÜRK-İŞ ile DİSK arasından önemli çekişme ve çatışma yaşanmamıştır. Bunun sebebi ise kamu sektörünün iki önemli alanı olan metal ve maden sektörlerinin bölgesel farklar taşıması ve bu iki alanın her iki konfederasyonun yoğunluklu olarak birbirinden farklı bölgelerde faaliyete ağırlık vermeleridir. DİSK maden ağırlıklı sektör olarak Marmara bölgesinde yoğunlaşırken, TÜRK-İŞ metal sektörünün yoğunlaştığı Marmara bölgesi dışında faaliyetlerine ağırlık vermiştir.

DİSK'in 1980'e kadar ki dönemde belirleyici ve en önemli özelliği, devletten bağımsızlığı ve dönem dönem hükümetlerin ötesinde devletle de kavgaya girmesi veya girmeye zorlanmasıydı. DİSK 1967–1970 döneminde devletten bağımsız bir biçimde hükümetlerle ve sermayeyle mücadele etti (Koç, 2003:130). 1971–1974 Döneminde devletle uyum içinde çalıştı; 1975–1980 döneminde ise devlet tarafından ciddi bir tehlike olarak algılandı.

1980 Öncesinde TÜRK-İş ve DİSK yönetiminde bulunan sendikacılar, bir dönem aynı saflarda mücadele etmiş eski arkadaşlardı. TÜRK-İŞ'in geleneksel sendikal çizgisi ve DİSK'in genel kurullarda açıkça tartışılmadan etkili kılınan siyasal ilişkiler, iki örgüt arasında sürekli ve kalıcı işbirliğini engelliyordu. Bununla birlikte konfederasyon seviyesinde gerçekleşemeyen birliktelik federasyonlar bazında zaman zaman gerçekleşiyordu (Koç, 2003:152). Örneğin DİSK üyesi Hür Cam-İş ile TÜRK-İŞ üyesi Kristal-İş aralarındaki protokol gereği eylem birliği kararı alabilmişti.

Yalnız sürecin son demlerinde yaşanan önemli bir olay TÜRK-İŞ ile DİSK arasında sıkıntıya neden olmuştur. 1978 yılında TÜRK-İŞ ile CHP arasında imzalanan "Toplumsal Anlaşma"da çalışma hayatını ilgilendiren önemli ilkeler yer almakta idi. Anlaşmaya göre, toplu sözleşmelerde toplu ücret zammının belli bir düzeyde tutulması, buna karşılık işçilerin ve diğer çalışanların üretim, yönetim ve yatırım kararlarına katılmasının sağlanması öngörülüyordu (Kağncıoğlu, 1999:87–88). Fakat özellikle DİSK tarafından, sınıflar arası işbirliğini, sınıf uzlaşmacılığını vurgulayan bir anlaşma olduğu gerekçesiyle oldukça ağır bir şekilde eleştirilmesi ve dönemin koşulları

yüzünden uygulama olanağı bulamaması üzerine anlaşma TÜRK-İŞ tarafından askıya alınmıştır.

2.4.3. Misk

MİSK 23 Haziran 1970 tarihinde MİLLİ-İŞ MİSK Konfederasyonu adıyla kuruldu. MİSK'in faaliyetlerinin yoğunlaşması 1975 yılında Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulması sonrasında gerçekleşti. MİSK, dokuz ışık misyonunu savunuyordu. 1977 Seçimlerinde de MHP açıkça desteklendi (Koç, 2003:152–153). Federasyon olarak tek ve mecburi sendikacılık anlayışı savunuluyordu. 1980 Öncesi MİSK'in temsil ettiği işçi sayısı 22 bini buluyordu.

1984 yılında yeniden faaliyete geçmesine izin verildi. Ancak 1987'de başlayan kopmalarla birlikte Yurdumuz İşçi Sendikaları Konfederasyonu(YURT-İŞ) adını almıştır.1990'lı yılların başında bu sivil toplum örgütü kendini feshetmiştir (wikipedia, 2009).

2.4.4. Hak-İş

HAK-İŞ, 22 Ekim 1976 tarihinde Ankara'da kurulmuştur. 1977–1980 Yılları arasında kurulu bulunan 8 konfederasyon içerisinde en genci ve yenisi olarak teşkilatlanma çalışmalarını sürdürürken 12 Eylül engeliyle karşılaştı. Milli Güvenlik Konseyinin 8 nolu kararıyla faaliyetleri durduruldu.

Hak-İş'in diğer sendikalar ve tüm demokratik kitle kuruluşları ve meslek örgütleri ile dayanışma faaliyetleri, birlikte mücadele çağrıları, ortak eylem kararları, kamuoyu oluşturmaya yönelik kampanyaları ve toplu sözleşme etkililiği ile ön plana çıkmıştır. Ancak HAK-İŞ'in iş dünyası literatüründe ön plana çıkmasında tüzüğü ve siyasi parti ilişkileri etkili olmuştur (Koç, 2003:153). Özellikle TÜRK-İŞ ve DİSK çevrelerince laiklik ve cumhuriyet karşıtlığıyla nitelenerek siyasal ilişkileri ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır.

1985–1999 Yılları arasında TİSK Genel Sekreterliği yapan Kubilay Atasayar, HAK-İŞ'in 1975 sonrası dönemde bir istikrar unsuru olarak kurulduğuna inanıyor. Kavga ortamında barışı sağlamak için elinden gelen gayreti gösterdiğine de işveren kesimi olarak şahit olduklarını belirtiyor (Hak-İş, 1999:24). Hak-İş'i bir istikrar faktörü gibi, çalışma hayatının içinde yapısındaki özellik dolayısıyla bir denge unsuru olma niteliğini koruduğunu ifade ediyor (Hak-İş, 1999:62).

Bir dönem başkanlığını da yapan Necati Çelik ise; HAK-İŞ, bir taraftan işverenlerle, sermaye kesimiyle, emek, sermaye çelişkisini derinleştirmeden bunu

dengelemeye çalışan, ama buna mukabil üye kaybetmeyen, aksine üye tabanının gün gün genişleten bir özelliği ile herkesin dikkatini çektiğini belirtir. HAK-İŞ'in, iyi geçineceğim diye sarı sendikacılık yapmayan, işçisini sermayeye teslim etmeyen, onların merhametine, inisiyatifine bırakmayan bir sendikal anlayışa sahip olduğunu belirtir (Hak-İş, 1999:80). Anlayış olarak; anayasal rejimin ihyasına dikkat ederken, aynı oranda uygulamada kabul gören faşizan despot, yasakçı, dayatmacı anlayışlarla da mücadele eden, onların ortadan kaldırılmasına katkı sağlayan bir hareket çizgisine sahip olduğunu belirtir.

3. KÜRESELLEŞME İLE BİRLİKTE DEĞİŞEN VE GELİŞEN SENDİKAL ANLAYIŞ VE SENDİKALAR

3.1. Küreselleşme ve Sendikalar

Küreselleşme, 21. Yüzyılın başında köklü değişiklikleri ifade eden, yaşanılan hayatın her alanında dönüşümü gündeme getirdiğine inanılan bir kavram. Küreselleşme lehinde görüş bildirenler dünyanın ulaşım ve iletişimde yaşanan teknolojik gelişmeler sayesinde küçük bir köye dönüştüğünü, fırsat eşitliğini getirdiğini, farklılıkların azalacağını ifade etmekte, adeta gizli bir elin dünyayı düzene sokacağını iddia etmektedirler. Küreselleşme karşıtları ise farklılıkların derinleşeceğini, özellikle az gelişmiş toplumların yoksulluğa mahkûm edileceğini ve büyük çatışmaların gündeme geleceğini ileri sürmektedirler. Son yıllarda gündemimize giren küreselleşme kavramı üzerinde tartışmalar olsa da kavramın yeni olmadığı, 1680 yılında İtalyan iktisatçı Monatari tarafından kullanıldığı ve piyasalardaki küresel eğilimin o yıllarda tespit edildiği bir gerçektir. Monatari 324 yıl önce küreselleşmeyi insanların evlerinden çıkmadan para sayesinde yeryüzünde üretilen her şeyi bulup tüketebileceği bir durum olarak tarifler. Peki, küreselleşme kavramı her alanda yaşanan değişimi ifade etmeye yetiyor mu? Bu soruya evet demek mümkün değildir. Çünkü ulaşım ve iletişimde yaşananları, sermayenin hareketliliğini küreselleşme kavramıyla açıklamak mümkün iken emeğin yerel şartlara mahkûm edilmesini aynı kavram ile izah etmek mümkün değildir. Bundan dolayı küreselleşme bir yönüyle gerçek bir yönüyle gerçek dışıdır.

Uluslar üstü Şirketler tarafından başlatılan ve Dünya Ticaret Örgütü tarafından yürütülen “yukarıdan küreselleşmeye karşı emeğin“ aşağıdan küreselleşmeyi savunması ve her türden toplumsal hareketle işbirliğine girmesi, aynı zamanda piyasa tarafından

dayatılan tek tipleşmeyi reddederek farklı kültürlerin varlığı için mücadele vermesi yaşamsal önemdedir (Munck, 2003;19–20). Munck, buradan hareketle emeğin ve diğer toplumsal hareketlerin küreselleşmeye karşıt ya da taraftar olmak yerine, küreselleşmenin bir toplumsal dönüşüm süreci olarak karmaşıklığını anlamaya çalışmaları gerektiğini belirtir.

3.2. Önlenemeyen Değişim Süreci

Sanayileşme hareketinin ortaya çıkardığı sorunlara tepki olarak doğan sendikal hareket, yirminci yüzyılın son çeyreğinde karşılaştığı problemler nedeniyle mevcut üyelerini ve potansiyel üye tabanlarını kaybetme sürecine girdi. Tam gün çalışan erkek işçiler tarafından kurulan ve erkek işçilerin taleplerini, beklentilerini ve kültürünü yansıtan sendikalar; uzun yıllar toplumsal hayatın ve işyerlerinin demokratikleştirilmesinden, yaşam kalitesinin yükseltilmesine kadar, geniş bir alanda fonksiyonlarını yerine getirerek, 20. yüzyılın en önemli sivil toplum kuruluşu olma başarısını gösterdi. Ancak tarihin hiçbir döneminde yaşanmayan derecede hızlı değişimin yaşandığı günümüzde; eski yapılar, fonksiyonlar ve söylemlerle sendikal hareketi devam ettirme olanağı kalmadı. Değişimin hızlı ve etkin olmasından dolayı sendikal harekette yerleşik söylemleri ve yapıları değiştirmek, işçilerin küresel düzeyde örgütlülüğünü gündeme getirmek, tarihin hiçbir döneminde bu kadar önemli olmadı. Ancak sendikacılar uzun yıllar boyunca sendikaların üye sayısındaki azalmanın ve sendikaların güçsüzleşmesinin sorumluluğunu kabul etmediler (Ern-Ser, 2001;33). Örgütlenmedeki zorluklardan kendi dışındaki güçleri sorumlu tutmakla kalmadıkları gibi, politik müttefikleri tarafından kurtarılmayı da beklediler. Örgütlenmede yapılacak atılımın öncelikle iş mevzuatında önemli bir reform yapılmasına bağlı olduğu önyargısı sendikaları gerçekleri görmekten alıkoydu.

Bu nedenle sendikacılar şu gerçeği kavrayamadılar: örgütlenmenin yasal koşullarının kötüleşmesi hep üye sayısındaki ve politik güçteki gerilemenin doğrudan sonucu olmuştur (Bronfenbrenner, 2004:39). Daha ileri ve daha etkin iş yasaları ise bu politik güç sayesinde sağlanabilir.

Güç ilişkilerindeki yeniden yapılanma ile bugünkü ekonomik, politik yapı sendikaların gittikçe artan zor şartlara maruz kalmalarına ve güçlerinde azalma meydana gelmesine yol açtı. Sistem, örgütlenebilir kesimleri parçalayarak güçsüzleştirdi. Memurun karşısına işçiyi, çalışanın karşısına işsizi koyarak parçalanmayı

gerçekleştiriyor (Dikmen, 2004:45). Bunu yaparken de patronun karşısına işçiyi koymuyor. Çünkü “biz bir aileyiz” ideolojisi, çok ciddi bir biçimde kabul görüyor.

Bu kabul teorik olarak doğru bir yaklaşım olsa da “ biz bir aileyiz” kavramı özellikle pratikte işçilerin aleyhine işliyor. Son yıllarda devletin küçültülmesine yönelik söylemler geniş kitleler tarafından kabul görmesine karşılık, bu gücün yerine neyin egemen olacağı ciddi tartışmalara yol açmaktadır. Çünkü devlet küçülürken bir başka iktidar büyüyor (Işıklı, 2004:35). Bu başka iktidar, küreselleşen sermayenin demokrasi ve sendika tanımama kararlılığındaki uluslar üstü iktidardır.

Bu olumsuzlukların değiştirilebilmesi için örgütlenmeyi sendikal gündemin öncelikli konusu olarak ele almak ve güç ilişkilerini yeniden düzenlemek gerekiyor.

20.yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan ve hızla yayılan değişim işgücü piyasasında iki türlü işgücünü ortaya çıkardı (Selamoğlu, 2004:5). İşgücü piyasasında bir yönüyle eğitim düzeyi yüksek, bireysel kariyer hedefleri olan, vasıf çeşitliliğine sahip, dayanışma bilinci ve sendikal ortak değer ve amaçlara bağlılığı zayıf işgücü yoğunluk kazanmaktadır. Diğer yönüyle de çoğunlukla hizmetler sektöründe kadın, genç ve göçmen işgücünün oluşturduğu eğitim düzeyi düşük, bireysel kariyer hedefleri zayıf, yasal ve sosyal güvencelerden yoksun, kollektif kültürü gelişmemiş ve örgütlü harekete yabancı işgücü ağırlık kazanmaktadır.

Bundan dolayı sendikalar, modern iş piyasasındaki rollerini yeniden belirlemek için mevcut yeni işçileri ve değişimleri benimsemek zorundadır. Değişim kaçınılmaz hale geldiğinde İngiltere'nin dışındaki batılı toplumlar bile batılılaşma kaygısı taşırlar (Güzel, 2008:104). Böyle bir özellik, endüstrileşmesini geciktiren toplumların endüstrileşmesini tamamlamış toplumlara her geçen gün daha fazla bağımlı hale geldiğinin açık bir ifadesidir.

Endüstrileşmemiş her toplum, üzerindeki dış baskıyı azaltmak için çağdaşlaşmaya ilişkin somut sosyo-ekonomik politikalar üretirler.(Güzel,2008:105). Buna karşın kendi toplumumuzda çağdaşlık kavramını aşağılık kompleksinden kurtarmayı önceleyen bir sosyo-ekonomik politika oluşturulduğunu ön sürmek oldukça güçtür.

Osmanlı toplum yapısının çağdaş dünyanın gerisinde kalması sadece kendi iç sosyo-ekonomik politikası ile sınırlı değildir; aynı zamanda “Rönesans” ve “Reform hareketleri” ile başlayıp, “Fransız ihtilali” ve “endüstri devrimi” ile olgunlaşan “kapitalist üretim ilişkileri” ile toplumsal boyut kazanan batıdaki değişim süreci ile

yakından ilişkilidir. Osmanlı bürokrasisi dış dünyadaki bu değişim sürecini büyük ölçüde ya göz ardı etmiş ya da nesnel bir şekilde değerlendirememiştir. Ayrıca Osmanlı toplum yapısının çağdaşlaşması, büyük ölçüde ekonomik altyapıyı değiştirmekten çok politik-ideolojik çerçeveyi güçlendirmek ile sınırlı kalmıştır (Güzel, 2008:113). 18.Yüzyılda batıda etkili olan değişim sürecinin Osmanlı toplum yapısına uygulanmasındaki temel amacın “ortaçağ düzenini terk edip modern topluma geçişin aksine ‘eski politik düzenin sürekliliği’ne yönelik olması”, Batı’nın yaşadığı değişim sürecinin kendi toplumumuzda politik-ideolojik alanla sınırlı değerlendirildiğinin önemli bir göstergesidir.

Günümüzde küresel sendikaların temsil ettiği uluslararası sendikacılık, çokuluslu şirket ağları karşısında yapısal bir değişim sürecinden geçmektedir. Uluslararası sendikalar, küreselleşmeyi geri dönüşü olmayan ve yeni fırsatlar sağlayan bir meydan okuma olarak kabul etmişler ve küreselleşmeye sosyal bir boyut kazandırmayı amaçlamışlardır. Bu politika, küreselleşmenin temel özelliklerini hedef almamaktadır. İşçi sınıfının uluslararası alanda yüz yüze geldiği tehlike de burada ortaya çıkmaktadır. Bu tehlike, küresel sendikaların ulus-ötesi kapitalist bloklaşmanın kurmaya çalıştığı küresel hegemonyanın araçlarından biri haline gelmesidir (Erdoğan, 2006:41). Gelişmekte olan ülke sendikalarının görece zayıflıkları ve küresel sendikacılıkta etkin konumda olmayışları bu tehlikeyi artırmaktadır. Bütün ülkelerde işçi sendikacılığı işveren sendikalarına göre daha fazla önem taşımakta, sendika denildiği zaman işçi örgütü akla gelmektedir.

3.3. Değişimin Sendikalara Etkisi

1970 yılından itibaren dünyada ortaya çıkan değişim dalgası ve 1980 yılından sonra Türkiye’de esen değişim rüzgârları; ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapıda derin değişikliklere yol açmıştır. Hiç kuşkusuz bu değişim dalgasından sendikalar da payına düşeni almaktadır. 1980 sonrasında sendikalardaki en önemli değişim; merkezleşmenin artması, sendikal bölünmenin memurları da kapsayacak şekilde devam etmesi, 1995 yılına kadar kamu kesiminde çatışma ağırlıklı ilişkilerin egemen olması ve 1990 yılından sonra yoğunlaşan ve önlenemeyen üye kayıpları şeklinde olmuştur (Koray, 1994:83). Hizmetler sektörünün hızla büyümesi ile sayıca artan beyaz yakalı işçiler için ne sendikalaşma bir gelenek ya da bir miras olarak algılanmakta, ne de ortak dayanışma duygusu yüksek olmaktadır. Hem çalışma koşulları nedeniyle hem de daha

çok orta sınıf değerlerine sahip olduklarından, hizmet sektöründe çalışanlar sendikal mücadele yerine bireysel mücadeleyi yeğlemektedirler.

Bu nedenle beyaz yakalı işçi sayısında meydana gelen artış, Türkiye’de de sendikal hareketi olumsuz etkilemektedir (Dereli, 2000:445). Sendikalar, yoğunlaşan özelleştirmeyi sendikaları zayıflatan ve sonunda işçi hareketini tahrip edecek bir gelişme olarak görüyorlar.

Sendikasız işyerlerinde sendika karşıtlığının azalmaması, sendikal işyerleri ile sendikasız işyerleri arasındaki işçi maliyeti farklarının büyümesi, kayıt dışı ekonominin cazibesinin artması ve özelleştirme gibi uygulamalar sendikal sistemden kaçışı hızlandırmaktadır (Tokol, 2005:291). Ayrıca sendikaların özellikle kamuda daha yoğun örgütlendikleri dikkate alındığında, KİT’lerde çalışan işçi sayısının azalması sendikalar açısından büyük bir tehlike oluşturmakta, üye sayısını olumsuz etkilemektedir.

Sendikalar, dünyada küresel şartların ortaya çıkardığı sorunları çözmek için merkezi yönetim dışına çıkarken, Türkiye’de 1980 sonrasında çıkarılan yeni Sendikalar Kanunu ile merkezileşme zorunlu kılınmıştır. Yetkili sendika olabilmek için işkolunda çalışan işçilerin en az %10’nunu örgütlenme zorunluluğunun getirilmiş olması, işyeri ve meslek sendikacılığının yasaklanması gibi yasal düzenlemeler, örgütlenme özgürlüğüne getirdiği sınırlamalar nedeniyle eleştirilmektedir. 1980 öncesinde yaşanan sendikal parçalanma dikkate alındığında, olumlu karşılanan işkolu sendikacılığı, dünya sendikal hareketinde tekrar önem kazanan işyeri ve meslek sendikacılığı karşısında olumsuz bir gelişme olmuştur.

1980 sonrasında yaşanan olumsuzluklara karşın kamu kesiminde çalışan memurların yürüttüğü sendikal mücadeleler sendikal alanda yeni bir ümit ışığının doğmasına neden olmuştur. Yasalardan gücünü alan bürokratik sendikacılık yerine, tabana dayalı mücadeleyle meşruiyet ve tanınma arayışına giren ve önemli kazanımlar elde eden kamu görevlileri sendikal hareketi, son yılların en önemli örgütlenme mücadelesini gerçekleştirmiştir. Ancak, 2001 yılında kabul edilen 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikalar Kanunu ile sendikal örgütlenme haklarını elde eden memurlar, toplu sözleşme ve grev haklarına kavuşamamışlardır (Yorgun, 2007a:119). Kamu görevlileri için bağlayıcılığı olmayan toplu görüşme hakkının yetersizliği, hareketin doğuş yıllarından itibaren siyasal tabana dayalı olarak bölünmesi ve üst örgütlenmenin bu siyasal bölünme tabanına dayanarak gerçekleştirilmesi memur sendikalarının gücünü azaltmıştır. Mevcut kamu personeli sendikalarının ismi sendika olmakla beraber fiili

olarak dernek niteliği taşıyan örgütler olmaktan kurtulamadığı görüşü yaygın olarak paylaşılmaktadır.

Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de sendikacıların, 1970 yılından itibaren ortaya çıkan gelişmelerin farkında olmaması, yeni ekonomik şartları algılamaktan uzak kalması ve tepkiye dayalı politikaları gündeme getirmesi, sendikaların güç kaybını durdurmadığı gibi, toplumun hem güvenini, hem de beklentilerini olumsuz etkilemiştir. Eleştirmekten alternatif üretmeye fırsat bulamayan sendikalar, “bekle gör” politikasıyla sorunları takip etmekten başka bir şey yapmış değildiler.

Türkiye’de, dönem dönem çatışma eğilimi artsa da 1995 yılından sonra önemli bir grev ve lokavt uygulanmasının gerçekleşmemiş olması, bazı yasal düzenlemelerin tarafların işbirliği ile gerçekleştirilmesi ve bazı toplumsal sorunlarda işçi ve işveren temsilcilerinin ortak tavır alması uzlaşmaya yönelik eğilimlerin var olduğunu da ortaya koymaktadır. TİSK Genel Başkanı Baydur bu değişimi şu cümlelerle dile getirmiştir: *“Yaşamını slogan ve ideolojilere dayandıran çatışmacı sendikacılık, yerini uzlaşmacı ve sorumlu sendikacılığa bırakmıştır”* (Baydur, 2000:538).

Ayrıca, kamuya dayalı sendikacılık anlayışı yerine özel sektör sendikacılık anlayışının kabul edilmesine yönelik tartışmalar, yeni örgütlenme stratejilerine yönelik arayışlar, sendikal üyeliği cazip kılacak hizmetlere ağırlık verilmesi dikkat çekici gelişmelerdir (Yorgun, 2007a:120) Ancak bu çabaların sendikal hareketin ihtiyacı olan olumlu gelişmeleri başlatmak bakımından yeterli olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Türkiye’nin ve bağımlı çalışanların problemlerini dikkate aldığımızda ülkemizde tek modeli esas alan sendikacılık ile başarıya ulaşmak mümkün değildir. Türkiye’de yaşanan ekonomik ve sosyal sorunları ve işçilerin taleplerini dikkate aldığımızda Toplumsal Hareket Sendikacılığı, Örgütlenmeye Dayalı Sendikal Model ve Hizmet Sendikacılığı Modelini de kapsayan karma bir modelin oluşturulması doğru bir tercih olacaktır. Çünkü ülke gerçeklerini dikkate almadan model ithal etmek genellikle olumlu sonuç vermiyor.

Sendikal hareketin içinde bulunduğu ihtiyaçları ve 1980 sonrası değişimi dikkate alarak, sendikaların daha iyi bir geleceğe sahip olmaları için rollerini üç grupta toplamak mümkündür:(Şenatalar, 1997:67)

1. İşyerinde daha fazla katılım,
2. Ülke genelinde daha fazla katılım,

3. Uluslararası düzeyde daha fazla dayanışma ve katılım.

İnsan hakları ve demokrasinin gelişmesi ve derinleştirilmesi, ekonomik büyümenin sürdürülmesi ve rekabet gücünün artırılması ve gelirlerin adil paylaşımı için sendikaların varlığına duyulan ihtiyaç artmaktadır (Aykaç, 2000:590). Bu nedenle sendikaların içinde buldukları şartlar dikkate alındığında, her düzeyde katılımı esas alan politikalara öncelik verilmeli, örgütlenme yapısından yönetim anlayışına ve ilkelere kadar her alanda yeniden yapılanma gerçekleştirilmelidir.

Türkiye'deki sendikalar, sadece üyelere yönelik toplu pazarlık faaliyetlerini esas alan, parçalanmış, yeterli etkinliği olmayan ve çalışanları temsil etmekten uzak örgütlerdir (Kutal, 1997:260). Bu nedenle, sendikal mücadelenin günümüzdeki hedefi, ayakta kalabilmek için üye sayısını artırmak ve dünyada meydana gelen gelişmelere bağlı olarak değişimin kaçınılmaz etkisi olduğu bilinciyle hareket etmek olmalıdır. Her düzeyde daha etkin katılım temel hedef olarak alınmalıdır.

Dünyada meydana gelen değişimin ekonomik küreselleşme, ulus devleti etkisi alanını daraltma, uluslararası ilişkileri ve standartları sermaye lehine artırma yönünde gelişmesi, başta sendikalar olmak üzere piyasaya müdahale eden kural ve kurumların gücünün kırılmasına neden olmakta ve bu yüzyılda sendikaların varlıklarını tartışılır kılmaktadır (Dereli, 1995:19). Genel olarak ekonomik koşullar ve izlenen ekonomi politikaları, teknolojik değişimlere bağlı yeni üretim ve çalışma biçimleri, uluslar arası rekabetin yoğunlaşması, devletin ve işverenlerin sendikalara ve endüstri ilişkilerine yaklaşım tarzı, sendikacılık ve toplu pazarlığı etkileyen başlıca faktörler arasında yer almaktadır.

Türkiye'de bu değişimin 1960 ve 1980'li yıllarda iki temel dönüşüm dönemini ortaya çıkardığı söylenebilir (Yorgun, 2007a:33). Ancak 1970 sonrası petrol krizi ile birlikte başlayan süreçte teknolojinin gelişmesi üretimde esneklik, işsizlik, sermayenin küresel düzeyde örgütlenmesi; devletlerin küçülmesi ile birlikte yaşanan değişimler yeni bir krizin başlangıcı olmuş ve sendikaların talip oluşturma fonksiyonuna ihtiyaç kalmamıştır. Sendikaların müdahaleleri, emeği pahalılaştıran ve rekabeti olumsuz etkileyen unsurlar olarak değerlendirilmiş ve küreselleşmenin argümanları açısından olumsuz karşılanmıştır. Onun yerine sendikasız iş yerleri, insan kaynakları yönetimi (İKY) gibi yeni anlayışlar revaçta olması ayrıca sendikalarda yaşanan olumsuzlukların üzerine eklenmesiyle sendikasız sivil toplum düzeni ön plana çıkmıştır (Yorgun, 2007a:46). Bireyselleşmenin sendika üzerindeki etkisini sendikalar tahmin edemedikleri

için hazırlıksız yakalandılar. Ancak değişimin toplumsaldan bireysele, bütünden parçaya yönelmesinin somut sonuçları ortaya çıkınca arayışa yönelmişlerdir.

Bu problemleri sıralayacak olursak;

—Bireysel önceliklerde sendikal örgütlenmenin önemi azalmıştır.

—Talepler çeşitlenmiştir

—Kariyer geliştirme toplumsal önceliklerin önüne geçmiştir

—Bireysel tüketime verilen önem nedeniyle bireysel kazanç ön plana çıkmıştır.

Bireysel pazarlıklara yönelmişlerdir.

—Bireylerin, sendikaların bireysel kazancına katkıda bulunabileceklerine dair inançları zayıflamıştır.

Sendikaların geleceğini tartışırken, sendikalara yönelik tehditleri tespit etmek, tanımlamak gerekmektedir. Sendikaların içinde buldukları çevresel şartların sendikal yapıları ve fonksiyonlarını nasıl etkilediği incelendiğinde ilginç sonuçlara ulaşılmaktadır. Sendikal örgütlenmenin en göze çarpan özelliği, işçiler arasında toplu örgütlenmeyi gerçekleştirmek ve örgütün üye çıkarlarının geliştirilmesinde temel kaynak olarak alınmasıdır. İşçiler, sendikalara beklentilerine cevap verebileceği düşüncesiyle üye olmaktadır. Ancak son yıllarda sendikaların bu beklentilere cevap veremediği açıkça ortadadır. Toplu pazarlık ve sendikal kimliğin işçilere fazla bir getiri sağlayamamıştır. Sosyal ve siyasi taleplerin önemli bir kısmının yasalarla karşılanması, sendikalara yönelik yasal korumaların azaltılması, küreselleşme sonucu dağılan işgücünün toplu hareket etme zorluğu, sermayenin küresel düzeyde egemenliğine karşılık emeğin yerel ve bölgesel düzeyde kalan örgütlülüğü gibi nedenlerle beklentiler önemli ölçüde zayıflamıştır.

Günümüzde sendikaları olumsuz etkileyen en önemli çevresel şartlardan biri kayıt dışı sektörün hızla büyümesidir. Kayıt dışı sektörde meydana gelen büyüme günümüzde hem sendikaların temsil gücünü hem de üyelerini tehdit etmektedir. ILO'ya göre 1990 ile 1994 yılları arasında Latin Amerika'da doğan işlerin % 80'i kayıtdışı sektördedir, yine Afrika'daki kentli işgücünün % 61'i, Asya'da ise 1997 Asya finansal krizinden önce % 40-50'si kayıt dışı(yapısal olmayan) sektördedir. Gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranı incelendiğinde sorun devam ettiği görülmektedir. Afrika ülkelerinde 1999–2000 yılı ortalaması % 41,1, Orta ve güney Amerika'da % 42,2, Asya'da ise %29,3'tür. OECD ülkelerinde kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomiye oranı 1960 yılında % 5,1 iken bu oran 2000–2001

yıllarında %16,7'ye yükselmiştir (Yorgun, 2007a:46–48). Kayıt dışı ekonomideki gelişmeler esas alındığında Batı da bu konuda ciddi sıkıntılar yaşamaya başlamış ve özellikle yeni çalışma sistemleri olan tele-çalışma, evde çalışma, serbest çalışma gibi uygulamalarla kayıtlı ekonominin dışına çıkma eğiliminde ciddi artışlar meydana gelmiştir.

Değişen çevrenin önemli aktörleri; işsizler, genç, kadın ve çocuk işçiler, yaşlı insanlar, göçmenler, kaçak göçmen işçilerdir. Dünya'da yaklaşık 40 milyon civarında göçmenin var olduğu dikkate alındığında konunun önemi ortaya çıkmaktadır. Bu grupların ihtiyaçları, beklentileri, çalışma ve yaşam şartları hem bu gruplar için hem de diğer gruplar için çok önemli problemleri bünyesinde taşımaktadır. Sendikalar ile bu gruplar arasındaki iletişimsizlik ve/veya yetersiz iletişim, sendikaları zayıflatan, güçlerini azaltan etkenlerin başında gelmektedir. Avrupa'da sendikaların karşılaştıkları ve karşılaştıkları olumsuzlukları analiz eden Visser, Fransa'da % 50'den fazla, Hollanda ve İngiltere'de % 40'ları aşan oranlarda sendika üyelerinin önemli bir kısmının kamu kesiminde olmasını önemli bir sorun alanı olarak görmektedir. Ayrıca, sanayiye uyarlanmış strateji ve fonksiyonların yeni ihtiyaçlara cevap vermediğini, ekonomik durum ve işsizliğin sürekliliğinden kaynaklanan sorunların sendikaları önemli ölçüde etkilediğini belirtmektedir. Sendika faaliyetlerinin temel amacı işçilerin iş güvencelerini sağlamak, bu alanda katı düzenlemelere ulaşmak olmasına rağmen son yıllarda hızla artan esneklik talepleri, sendikaların bu fonksiyonlarını önemli ölçüde sınırlandırmakta, işyeri ve işletme düzeyine indirgenmek istenen toplu pazarlık seviyesiyle bu süreç desteklenmektedir. Esnekleşme talepleri sadece işverenlerden değil, aynı zamanda hükümetlerden ve işçilerden de gelmektedir (Urhan, 2005:255). Son yıllarda kabul edilen yasal düzenlemelere bakıldığında bu eğilim açıkça görülmektedir. Diğer yandan yeni işgücü yapısına göre düzenlenemeyen toplu pazarlık konuları çekici olamamakta, tam tersine itici bulunmaktadır. Değişimin etkisi alt grupta sendikaları etkilediği gibi sendikal hareketin geleceği açısından üst örgütlenme olan konfederasyonları da oldukça etkilemiştir.

2821 Sayılı yasayla Türkiye'de konfederasyon tipi üst örgütlenme düzenlenmiş, diğer üst örgütlenmelere yer verilmemiştir. Üst örgütlenmede konfederasyonun tercih edilmesinin temel amacı sendikaların makro politikalarını konfederasyonlar tarafından belirlemek, daha güçlü örgüt yapılarını meydana getirmek ve federasyon kurmaya dayalı bölünmeleri engellemektir.

Türkiye’de etkin olarak faaliyette bulunan üç işçi, üç memur ve bir işveren konfederasyonu mevcuttur. İşçi sendikaları konfederasyonu, Türk-İş, DİSK, Hak-İş’dir. Etkin üç kamu personeli sendikaları konfederasyonu, Türkiye Kamu-sen, KESK ve Memur-Sen’dir. İşveren kesimini ise tek konfederasyon olan TİSK temsil etmektedir (Yorgun, 2007a:136). Bu yapı, uzun süredir değişme eğilimi de göstermemiştir. Bir dönem Türkiye Kamu-Sen’in yönetiminde bulunan bir ekibin yeni konfederasyon çabaları kurma girişimi netice vererek Bağımsız Sendikalar Konfederasyonu kurulsa da kamuoyunu etkileyebilecek bir yapıya henüz kavuşamamıştır.

Türk-İş, Türkiye’nin en büyük işçi kuruluşu olarak, kuruluşundan itibaren sendikal birliğe önem vermiş ve Türkiye çapında işkolu sendikası olarak örgütlenmenin, sendikaların güçlenmesi açısından daha yararlı olacağı düşüncesiyle "kafa ve kasa birliği" sloganı ile sendikal birliği savunmuştur (Yorgun, 2007a:137). Türk-İş, soğuk savaşın bitimine kadar Amerikan işçi örgütleriyle yakın ilişkiye girmiş ve politik olarak merkezi bir yere sahip olmuştur. Bünyesinde sol sendikalar mevcut olsa da ağırlıklı olarak sağ sendikalardan oluşan bir üst örgüt olan Türk-İş, tarihsel olarak, hükümetlerle yakın ilişki içinde olmuş ve partiler üstü politikayı esas almıştır. Genelde uzlaşmacılık ilkesinin ağır bastığı bu üst örgütte, son yıllarda mücadelenin gündeme alınması önemli bir değişimin işareti olarak kabul edilebilecek bir gelişmedir. Bağlı sendikaların büyük ölçüde toplu sözleşme sendikacılığını ön plana çıkardığı Türk-İş’in yeni hedefi, ücret sendikacılığını aşarak hizmet sendikacılığına ulaşmak, bunu gerçekleştirmek için de birlikte mücadele ilkesinden hareket etmektir.

Bir dönem Türk siyasi hayatına damgasını vuran Özal hükümetlerinin Türk-İş’in temel işçi örgütü olduğuna ilişkin anlayışı değiştirerek, rolünü azaltmak istemesi ve bu konudaki bazı fiili müdahaleleri, hükümet-sendika çatışmalarını gündeme getirmiş ve Özal hükümetine yönelik eylemlerin doğmasına yol açmıştır. Türk-İş’in tarihinde önemli bir yer tutan eylemleri başlatmak üzere 11 Nisan 1985 tarihinde Türk-İş ve üye kuruluşlarının yönetim kurullarının katılımı ile gerçekleştirilen toplantıda, Türk-İş Genel Başkanı eylem gerekçesini şu cümlelerle açıklamıştır: “*Siyasal iktidar, artık tarafsız hakem olmayı bırakmış, bizzat işçinin karşısında taraf olamaya başlamıştır. İçinde yaşadığımız sorunların büyük kısmı, siyasi iktidarın bu tercihten doğmaktadır*” (Koç, 1989a:203). Bu dönemde yaşanan çatışmalar Türk-İş’in partiler üstü politikasının değiştirilmesine ve başta ILO olmak üzere uluslararası kuruluşlar nezdinde de şikâyet sürecinin başlatılmasına yol açmıştır.

Siyasi alanda baskı grubu olma gücünün zayıflaması nedeniyle Türk-İş, siyasi partilere karşı açık mücadeleyi ve desteği gündemine aldığı gibi, parti kurma tartışmaları da örgüt içinde bir dönem yoğunlaşmıştır. Bu çatışmalardan zaman zaman güçlenerek çıkan Türk-İş, uzun vadede güç ve itibar kaybeden örgüt olmuştur. İşçi örgütlerinin "kazanılmış haklardan taviz verilmez" ilkesi özellikle son yıllarda yapılan uygulamalarla değiştirilmiş; uzun dönemli hedefler için taviz vermeye başlanmıştır (Yorgun, 2007a:137–138). Türk-İş'in kamu kesimi toplu iş sözleşmesi zamlarından bazı zorlayıcı şartların oluşması gerekçesiyle indirim yapması, bu değişikliğe en açık örnektir. Ayrıca son yılların en önemli tartışma konusu olan esneklik talebine, Türk-İş'in bazı kayıtlarla olumlu bakmaya başlaması da önemli bir değişimin işaretidir.

Sınıf sendikacılığını esas alarak, çıkar çatışması ilkesinden hareket eden DİSK, 1970'lerde militan sosyalist sendikacılık mücadelesiyle ön plana çıkmış, 1980 yılında faaliyetleri askeri yönetim tarafından durdurulmuş ve 1992 yılından sonra faaliyetlerine tekrar devam etmiştir. DİSK'in faaliyetlerinin serbest bırakılmasıyla birlikte DİSK'in ilke ve hedefleri tartışmaya açılmış ve yeni şartlara adaptasyonu sağlayacak sendikal politika arayışına girilmiştir. 1992 Haziran ayında Ören'de toplanan DİSK yönetici ve uzmanlarının katılımı ile yapılan toplantıda durum değerlendirmesi yapılarak, geleceğe ilişkin hedefler tartışılmış ve söz konusu toplantıda iki temel görüş ağırlık kazanmıştır. Bu görüşlerden ilki, DİSK'in geçmiş dönemdeki örgütlenme anlayışını, mücadeleci sınıfsal kimliğini ve sendikacılık modelini sürdürmesi görüşüdür. İkinci görüş ise daha çok sosyal sorunlara eğilen, değişen işçi hareketi ve değişen dünyada, işçi-işveren ilişkilerinin yeni bir boyut kazanması gerektiğini savunan "çağdaş sendikacılık" anlayışı olarak adlandırılan görüştür (Yorgun, 2007a:138). Dünyadaki ve Türkiye'deki sendikacılığın yeni bir süreçten geçtiği dikkate alınarak bu görüşlerden ikincisi kabul görmüştür.

10. Dönem Mücadele Hedefleri ve Çalışma Programı'nda yer alan, DİSK Yönetim Kurulu'nun ilke ve hedefleri incelendiğinde, ilişkilerin uzlaşma temeline oturtulmak istendiği görülmektedir. Bu hedefler ve program çerçevesinde DİSK, işveren örgütleriyle her türlü platformda her türlü sorunu tartışmayı, bu sorunlar hakkında ortak çözümler üretmeyi, bu çözümleri hükümete ve devlet yetkililerine iletmeyi, diğer işçi konfederasyonlarıyla ilişkileri dostluk ve dayanışma temelinde sürdürmeyi hedeflemektedir (DİSK, 1994). DİSK, ayrıca sendikal anlayışın salt talep eden konumdan çıkarılmasını hedeflemiştir. Bu amaçla toplumsal ve ekonomik gelişmeleri

biçimlendirecek, toplumun üretimden tüketime yönlendiricisi olacak, eğitimden sağlığa, konut sorunundan ulaşım, işsizlikten özelleştirmeye, her alanda toplumun çoğunluğunca benimsenebilecek, ülkenin toplumsal ve ekonomik sorunlarını çözebilecek somut önerileri gündeme getiren sendikacılığın esas alınacağı, DİSK'in hedefleri arasında yer almaktadır.

DİSK'in yeni ilke ve hedefleri tespit edilirken, çevre problemlerinden, milletlerarası ilişkilere kadar geniş bir perspektiften bakılmasına rağmen üye sayısı artırılamamıştır (Yorgun, 2007a:139). Buna karşın 1980 sonrasında sendikal faaliyetlerin askıya alındığı yıllarda toplanan aidat gelirleriyle, faaliyetlere ivme kazandırılmak istenmiş ancak istenilen seviyeye gerek üye sayısı ve gerekse etkinlik olarak ulaşılamamıştır.

Hak-İş, işçi ve işverenin de kardeş olduğu düşüncesini temel ilke olarak 1976 yılında kurulan bir örgüttür. Bu örgüt, emek ile sermaye arasındaki çatışmanın suni olduğunu ve birbirlerini tamamladığı düşüncesini esas almaktadır. Hak-İş, 1980 yılından itibaren İslami hareketin emek içindeki bir kolu gibi gösterilmesini önleyerek, demokrasiyi savunan bir örgüte dönüşmüştür. Çıkar birliği ilkesinden hareketle haksızlığa uğrayan başta işçiler olmak üzere toplumun diğer kesimlerinin de meselelerini insan hakları temelinde çözmeyi hedefleyen Hak-İş, bununla da yetinmeyerek uluslararası boyutta ilişkiler kurmanın ve işbirliği yapmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Klasik sendikal hedef ve ilkeler yerine hızlı değişimi dikkate alarak değişmeyi hedef seçen Hak-İş, tüm toplumu ve toplumsal sorunları gündemine alarak, sivil toplum örgütleriyle güç birliğini amaçlamaktadır. Hak-İş'in 5-7 Aralık 2003 tarihlerinde toplanan 10. Olağan Genel Kurul'unda bu konu ile ilgili bir karar alınmıştır. Yapılan toplantıda, kabul edilen Anatüzüğü'nün İlkeler başlıklı 4.maddesinde, "*İşçilerin dışında işsizlerin, ezilen ve sömürülen kesimlerin, hakkı yenen kişi ve kurumların yanında olmayı, bu bağlamda hakkın yerine gelmesi için mücadele etmeyi kendi varlık gerekçesinin en tabii sonucu sayar*" hükmü yer almıştır (Yorgun, 2007a:140). Uluslararası ilişkilerini geliştirmeyi amaçlayan Hak-İş, İslam ülkelerindeki işçi organizasyonlarıyla ilişkileri geliştirmeye çalıştığı gibi, aynı zamanda Avrupa ve Uluslararası işçi organizasyonlarıyla da işbirliğine girmiş ve üye olmuştur.

Bu üç işçi konfederasyonunun etkili olması, Türkiye'de işçilerin gücünü bölmesi açısından olumsuzluk olmasına rağmen, mevcut işçi konfederasyonları arasında gerekli iletişim ve işbirliği anlayışının olması bu olumsuzluğun etkilerini azaltmakta, işçi

konfederasyonlarının yeni hedef ve ilkeleri de konfederasyonlar arası ilişkilere zemin hazırlamaktadır (Tokol, 2005:224). Konfederasyonlar arası rekabete rağmen sendikal hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi, demokratikleşme sürecinin hızlandırılması ve ekonomik sorunların çözülmesinde, 1990'lı yıllardan itibaren konfederasyonlar düzeyinde bir diyalog ve işbirliği süreci yaşamaya başlanmış ve süreç kimi zaman kesintiye uğrasa da halen devam etmektedir.

İşçi konfederasyonları arasında yürütülen görüşmeler sonucunda Sosyal Güvenlik Sistemi'nin yeniden yapılandırılması, yeni İş Kanunu teklif taslağının taraflarca ortaklaşa hazırlanması gibi gelişmeler işbirliği zeminlerinden yeterli olmasa da sonuç alınmaya başlandığını ortaya koymaktadır. Ayrıca demokratik kitle örgütleriyle birlikte demokrasi platformu oluşturularak, işbirliği esas alınmış ve ortak mücadele yolu tercih edilmiştir. Ancak, Türkiye'nin en önemli hedeflerinden olan AB'ye tam üyeliği destekleyecek ortak bir stratejiye üç işçi konfederasyonunun sahip olmaması, tam üyeliği destekleyecek özel bir sendikal stratejiyi ve analizi gerçekleştirmemeleri eleştirilmektedir (Yorgun, 2007a:141). Genel bir değerlendirme yapmak gerektiğinde konfederasyonların değişimin farkında olduklarını ve bu değişikliklere adapte olmak için yeni arayışlara girdiklerini söylemek mümkündür. Ancak, işçi konfederasyonları gerek kendi aralarında, gerekse işveren konfederasyonlarıyla geniş bir mutabakat zemini olmasına karşılık, bunu yeterince değerlendirememişlerdir. Bu konuda tarafların çalışma hayatında üstünlük ve etkinliklerini ortaya koyabilmek için için konfederasyonlar arasında öncelikle işbirliği, daha sonra örgütsel birliğin sağlanmasını; bu uzlaşmaya, memur sendikalarının da mutlaka dâhil edilmesi düşüncesini kabul etmeye başlamışlardır.

Ülkemizde 1980 Sonrasında gerek kamu ve gerekse özel sektörde sendikalar açısından çok şey değişmiştir. Özellikle kamu sektöründe çalışanlar açısından ciddi gerilemeler söz konusudur. Uygulanan ekonomik politikalara bağlı olarak KİT'lerin özelleştirilmesi ve devletin ekonomideki rolünün küçültülmesi en önemli hedef haline gelmiştir. Sonuç olarak KİT'lerde izlenen personel politikası da sendikal etkinliği azaltmaya yönelik değişmiştir. 1980'li yıllarda pek elde edilemeyen ama 1990'lı yılların başında toplu sözleşmelerde sağlanan bir takım haklar, istekleri karşılama açısından olumlu olsa da özellikle kamu sektöründeki sendikaları olumsuz yönde etkileyen gelişmeler karşısında çok basit kazanımlar olarak değerlendirilmektedir. 1990'lı yıllarda

sendikalar açısından yaşanan olumsuz gelişmeler ise şunlardır (Kağnıcıoğlu, 1999:89–90):

1-KİT’lerde istihdam yapısının sözleşmeli personel uygulaması nedeniyle sendikalar aleyhine bir gelişme söz konusudur.

2-Özel sektörden sonra kamu sektöründe de taşeron uygulamasına geçilmesi sendikaları oldukça kaygılandırmıştır.

3-KİT’lerin özelleştirmeleri doğrultusunda yaşanan gelişmeler bir diğer olumsuz gelişme olmuştur.

3.4. Yaşanan Sorunlar ve Örgütlenme Stratejisi

3.4.1. Sorunların Tespiti Üzerine Düşünceler

Öncelikle sendikaların içinde buldukları şartları iyi tahlil edebilmek için işçilerin ve sendika üyelerinin sendikalara bakışını, beklentilerini ve ilişkilerini tespit etmek gerekiyor. Aksi takdirde yanlış yerlerde ve yöntemlerde çözüm arayışlarına girilir ki, bu da yeni sorunları doğuracaktır. Bu bağlamda işkolu ve sendikalı/sendikasız işçi ayrımını dikkate alarak gerçekleştirilen bir araştırmanın sonuçları dikkate alındığında önemli tespitler yapmak mümkün olmaktadır. İstanbul ve Kocaeli’nde özel imalat sanayinde; Kimya-Lastik, Dokuma, Metal ve Gıda İş kollarında çalışmakta olan 640.694 sendikalı ve sendikasız işçinin tamamını kapsayacak şekilde kotalı örnekleme yöntemi kullanılarak bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada 273’ü sendikalı, 138’i sendikasız işçi olmak üzere toplam 411 işçiyle yüz yüze görüşülmüştür (Yorgun, 2007a:125). Yapılan araştırmada sendikasız ve üyelik deneyimi olan işçilerin sendikaya neden üye olmadıklarına yönelik soruya, %52’si sendikaya güvenmediği için %60’ı ise sendikaların üye beklentilerini karşılayamadığı için üye olmadıkları cevabını vermiştir.

Sendikalara duyulan güvenin ortaya çıkarılması amacıyla hazırlanan sorulara verilen cevaplar bu alanda yaşanan güvensizliği ortaya çıkarması açısından oldukça önemlidir. “Türkiye’deki sendikalar güvenilir kurumlardır ” görüşüne ankete katılan sendika üyesi olmayan işçilerin %61,2’si, sendika üyesi olan işçilerin de % 40,1’i olumsuz cevap verirken, %30,9’u kararsız olduğunu belirtmiştir (Urhan, 2004:243). Sendikalara duyulan güvenin zayıflaması, üyelerin dahi yüksek güvenini kazanamamış olması, sendikal yapıların varlığını etkileyen en önemli etkenlerden biridir (Yorgun, 2007a:126). Örgütlenmede yaşanan sorunları gidermek ve örgütlülük düzeyini artırmak için sendikaların güven duyulan örgütler olması, sendika içi sorgulama ve değişim sürecinin başlatılması hiçbir tartışmaya yer bırakmayacak kadar açık bir ihtiyaçtır.

Demokratik sivil toplum örgütü olarak tanımlanan sendikaların sendika içi demokrasi özelliği, sendikaların olmazsa olmaz ilkelerinden biri olarak bilinir. Aksine uygulamalar, sendikaların varlık felsefesine ters düşer. Türkiye’deki sendikal yapılar bu çerçevede değerlendirmeye tabi tutulduğunda iyi sonuçların alınmadığı, sendika içi demokrasinin iyi işletilemediği dikkat çeken husus olarak yansımaktadır. Sendika üyelerinin %40,1’i sendika içi demokrasinin bulunmadığını düşünmekte, %18,4’ünün de kararsız olduğu ortaya çıkmaktadır (Urhan, 2004:265). Üyelerinin kararlarda söz sahibi olamadığı ve dışlandığı sendikal yapıların cazip olması ve örgütlenme için çekim merkezi haline gelmesi mümkün değildir. Nitekim böylesi uygulamalar nedeniyle, günümüzde Türkiye’deki sendikaların uzun süre çözümsüz kalmış ve bünyesine sinmiş ciddi yapısal sorunlarının varlığı çok net olarak görülmektedir.

Sendika içi demokrasinin henüz tam olarak gelişmemesi sendika liderlerinin hâkimiyet alanını genişletmekte ve güçlerini arttırmaktadır. Demokratik refleksleri zayıf olan sendika üyeleri, kurulu bir sendikal düzene yalnızca toplu iş sözleşmesinden yararlanmak için girmekte, sendikal demokrasiyi geliştirmek için yeterince çaba göstermemektedir (Uçkan, 2002:175). Netice itibariyle sendikal harekette güçlenen eğilim sadece üye kaybı yönünde olmayıp, aynı zamanda güven kaybı da yaşanmaktadır (Yorgun, 2007a:127). Bu süreç başka araştırmalar neticesinde de ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de sendikaların taban örgütlenmesi tarihsel olarak incelendiğinde; işyeri, meslek ve işkolu düzeyinde örgütlenmenin gerçekleştirildiği, üst örgütlenme de ise birlik, federasyon ve konfederasyon gibi örgütlenmelerin var olduğu görülmektedir. Sendikal hareketin doğuş yıllarında meslek ve işyeri sendikaları tercih edilirken, daha sonra işkolu sendikalarının kurulması yasal olarak kabul edilmiştir.

Sendikacılığın ilk yıllarında işyeri ve işletme düzeyinde örgütlenme gerçekleştirilirken, aynı zamanda işkolu sendikacılığını gerçekleştirmek ve bütün sendikaları bir üst örgütte toplamak amacıyla uzun yıllar girişimde bulunulmuş ve bu girişimlerin sonucunda 1952 yılında Türk-İş (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) kurulmuştur. Türk-İş, 1967 yılına kadar işçileri Türkiye çapında temsil eden tek konfederasyon olduğu gibi, sonraki yıllarda da işçilerin çoğunluğunu temsil eden kuruluş olma özelliğini sürdürmüştür. Türk-İş’in kuruluşu ile üst örgüt kurma hedefi gerçekleştirilmiş; ancak örgütsel birlik hedefine henüz ulaşamamıştır. Aynı işkolunda çalışanları tek çatı altında toplamak için tercih edilen işkolu sendikaları 1983 yılında kabul edilen 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ile gerçekleştirilebilmiş, böylece zayıf ve

bölünmüş sendikacılık yerine güçlü sendikacılığa zemin hazırlanmıştır. Ancak bu yasal düzenlemeye rağmen sendikal bölünme önlenememiş, arzu edilen, işçilerin tercihlerine dayalı, sendikal bilinçle gerçekleştirilen birliğe ulaşamamıştır.

2004 yılı itibariyle Türkiye'de işkolu sendikalarının 33'ü Türk-İş'e, 6'sı Hak-İş(Hak İşçi sendikaları Konfederasyonu)'e, 19'u DİSK(Devrimci işçi sendikaları Konfederasyonu)'e bağlı, 35'i ise her hangi bir üst örgüte üye değildir. Çalışma Bakanlığı istatistiklerine göre 2004 Ocak ayı itibariyle sendika üyesi işçilerin % 71.18'i Türk-İş'e, % 13.83'ü DİSK'e , %11.48'i de Hak-İş'e bağlı sendikalara üyedir. Diğer işçiler ise bağımsız sendikalara üyedir (Yorgun, 2007a:128). İşçi ve konfederasyon sayıları dikkate alındığında aşırı bölünmüş bir yapıdan uzaklaşıldığı ancak bölünmenin ortaya çıkardığı dağınık ve zayıf sendikacılığın devam ettiği görülmektedir. Bu örgütsel bölünme de Türkiye gerçekleriyle bağdaşmamaktadır.

Özellikle ekonomik yapı değişimi ve işgücünün vasıf yapılanması, sendikal hareketin tarihsel olarak güçlü bağlara sahip olduğu ve geleneksel üye kitlesini oluşturduğu işgücü grubunun değişmesine ve sendikalaşma eğiliminin zayıflamasına neden olmuştur. İşgücü piyasasında bir yönüyle eğitim düzeyi yüksek, bireysel kariyer hedefleri olan, vasıf çeşitliliğine sahip, dayanışma bilinci ve sendikal ortak değer ve amaçlara bağlılığı zayıf işgücü yoğunluk kazanmıştır. Diğer taraftan da, başka bir yönüyle çoğunlukla hizmetler sektöründe kadın, genç ve göçmen işgücünün oluşturduğu eğitim düzeyi düşük, bireysel kariyer hedefleri zayıf, yasal ve sosyal güvencelerden yoksun, kolektif kültürü gelişmemiş ve örgütlü harekete yabancı işgücü ağırlık kazanmıştır. İşgücü piyasasının esnekleşmesiyle belirginleşen farklı çalışma biçimleri içerisinde kendisini ortaya koyan bu ikili işgücü yapısı, sendikal hareketin erkek ve fiziki güce dayalı, güvenceli iş ortamında standart ücret ve vasıf düzeyi ile düzenli olarak günde sekiz saat çalışan geleneksel üye yapısının ağırlığını kaybetmesinde önemli rol oynamıştır. Burada mutlak vurgulanması gereken nokta, değişen ekonomik ve sosyal yapı içerisinde “atipik” istihdamın “tipik” istihdam biçimine dönüştüğü, gerçeğidir.

Bu dönemde işçi sendikacılığının içine düştüğü önemli yanılgılardan biri, sahip olduğu ekonomik, sosyal ve siyasi gücün zayıflamasında kendisini yeterince sorumlu hissetmemesidir. Sendikal hareket bir yandan kendi gücü ve kontrolü dışında değişen siyasi ve ekonomik yapıyı sorgularken, diğer yandan sadece iş yasalarını temel alan düzenlemelerle yeniden güçleneceği beklentisi içine girmiştir. Hatta bu beklenti ile

siyasi iktidarların ve toplumun desteğini aramış, ancak başarılı olamamıştır. Birçok ülkede endüstri ilişkileri sistemi içerisinde işçi sendikacılığının çalışma hayatının kurallarını belirleme ve demokratikleştirme gücü de zayıflamıştır.

Örgüt yapılarında var olan sorunları çözmek için, öncelikle yasalardan kaynaklanan yasakları kaldırmak, sendikalar için önemli bir ihtiyaçtır. Ayrıca işkolunda örgütlenen sendikalarla, işyerine kayan sorunları çözmek mümkün olmadığından, sendikalar işyerine doğru örgüt yapısını değiştirmek zorunluluğu ile karşı karşıyadır (Yorgun, 2007a:129). Ancak mevzuatta yer alan yasaklar nedeniyle işyeri ve meslek sendikacılığı engellenmektedir.

Türkiye'deki sendikal hareketin uluslar üstü ilişkileri olmasına karşılık, bu ilişkilerin örgütler arası etkin işbirliğine dayanmaması, uluslararası ilişkilerin daha çok fikir alışverişi, gezi mahiyetinde gerçekleşmesi ve ortak mücadele zeminlerinin henüz oluşmaması önemli bir eksikliktir. Uluslar üstü düzeyde işkolu sendikacılığına ilişkin girişimlerin artırılması, yasalarda yer alan örgütlenmeye yönelik yasakların kaldırılması sendikal hareketin örgüt yapısını olumlu etkileyecektir. Ayrıca Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'na bağlı işkolu federasyonlarında sendikaların aktif bir şekilde yer alması ve ulusal düzeyde örgütsel birliğin kurulması ve faaliyet çeşitliliğinin kazandırılması örgütsel gücünün artırılması bakımından gerekli görülmektedir.

Sendikalar, var oldukları ortam değişime uğradıkça bu süreç içerisinde dönüşüm yaşarlar. İngiltere'de işçi aristokratlarının meslek sendikacılığı 1870'li ve 1880'li yıllarda bir bunalıma girince, 1890'lı yıllarda "Yeni Sendikacılık" adı verilen yeni bir anlayış doğdu. Sendikalar, vasıfsız işçileri de üyeliğe kabul ederek üye sayılarını artırdı; sömürgelerindeki işçi hareketleriyle ilgilenmeye başlayarak politize oldu. Sendikalar, kapitalizmin evrimi sürecinde yoğunlaşan sorunlarla daha başarılı bir biçimde baş edebilmek için politikalarında, stratejilerinde, içyapılarında, işleyişlerinde ve ilişkilerinde de değişikliklere gitmelidir ve de giderler. Bu süreçte reçeteler aranır, yeni kavramlar geliştirilir ve siyasal tercihler de yönlendirici olabilir. Türkiye'de, 1980'li yılların ikinci yarısında "çağdaş sendikacılık" arayışları vardı. Şimdi bu arayışlar nitelik değiştirmiş durumda olmakla birlikte arayışlardaki çeşitlilik nedeniyle gündemde eskisi kadar yer almamaktadır. Bir başka yaklaşım ise "Hizmet Sendikacılığı"dır. Bu anlayışla kastedilen, sendikaların yalnızca bir mücadele örgütü olmaktan çıkıp aynı zamanda üyelerine hizmet de götüren bir yapıya kavuşmalarıdır. Tüketim kooperatiflerinin kuruluşu da bu düşünceye dayanır. Son yıllarda tartışılmaya başlanan "Sosyal Hareket

Sendikacılığı” ise diğer toplum kesimlerinin sorunlarıyla da ilgilenmeyi ve diğer örgütlerle de işbirliğini önemseyen bir yaklaşımdır (Koç, 2003:270–273). Bu konuda Güney Afrika, Brezilya ve Hindistan’da yapılan çalışmalar mevcuttur. Türkiye’de de bu bakış açısından hareketle yapılan çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalarla yapılmak istenen, geniş toplum kesimlerini bir araya getirerek uygulanmakta olan sendikal politikaların değerlendirilmesini yapmak ve yeni politikalar belirlemektir. Fakat Türkiye’de gündeme sokulan ve “Sosyal Hareket Sendikacılığı” olarak formüle edilen tartışmaların içerisinde anti-emperyalizm vurgusunun olmaması çeşitli kesimlerce yadırganmaktadır.

3.4.2.Örgütlenme Sorunu

Sendikal hareket, sanayileşmenin ortaya çıkardığı sorunlara tepki olarak doğmasına karşın, 20. yüzyılın son çeyreğinde karşılaştığı problemler nedeniyle mevcut ve potansiyel üyelerini kaybetme sürecine girmiştir.

Kuruluş aşamasında tam gün çalışan erkek işçiler tarafından kendi taleplerini, beklentilerini ve kültürünü yansıtmak üzere kurulan sendikaların, uzun yıllar önemini korumuş ve demokratik toplumların etkin örgütlerinden birisi olmuştur. Toplumsal hayatın ve işyerlerinin demokratikleştirilmesinden, yaşam kalitesinin yükseltilmesine kadar, geniş bir alanda önemli fonksiyonları olduğu da reddedilmemektedir. Ancak 20. yüzyılın önemli sivil toplum kuruluşu olma başarısını gösteren sendikaların tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar hızlı bir değişimin yaşandığı günümüzde; eski yapı, fonksiyon ve söylemleriyle varlıklarını devam ettiremeyeceğine ilişkin iddialar da yoğunluk yaşanmaktadır (Yorgun, 2007a:67). Ayrıca değişimin hızlı ve etkin olmasından dolayı, sendikaların yerleşik söylemlerini ve yapılarını değiştirmek için fazla zamanlarının olmadığı da bir başka sorun alanı olarak görülmektedir.

Günümüzde sendikal hareketin kaybolan gücüne ve etkinliğine karşı geliştirilen etkin stratejilerden belki de en önemlisi, ABD’de AFL-CIO (The US National Trade Union Federation) ile bağlı sendikaların birlikte geliştirdikleri ve uyguladıkları “örgütlenme modeli” (organizing model) olarak adlandırılan stratejidir. Her ne kadar bu modelin henüz gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde yaygın bir uygulaması veya değerlendirmesi yapılmış olmasa da, sendikalaşma eğilimini olumlu yönde etkilediğini gösteren bulgular bulunmaktadır.

Öncelikle vurgulanması gereken önemli bir nokta, “örgütlenme modeli” ile “hizmet sendikacılığı” anlayışının birbiriyle örtüşmeyen iki yaklaşım olduğudur. Bu

bağlamda hizmet sendikacılığının hedefi, sendika üyelerine beklentilere yönelik olarak bireysel ve kolektif nitelikte hizmetler sunmaktır. Oysa örgütlenme modelinde sendikanın amacı, çalışanları kolektif temeli esas olan organizasyon yapısı içerisinde örgütleyerek sendikal faaliyetlerin parçası haline getirmek ve kolektif çıkarların tanımlanarak korunup geliştirilmesini sağlamaktır. Diğer bir ifadeyle, modelin amacı, çalışanları sorunlarına kolektif yapıda çözümler arayan kitlesel bir harekete yönlendirmektir. Kolektif nitelikli kitlesel hareket ise sendikal yapı içerisinde aşağıdan yukarıya doğru yükselen bir eylemciliği ve katılımı -çoksesliliği-ifade etmektedir. Bu bağlamda örgütlenme modeli sendika ile üye arasında pasif ilişkiyi reddetmektedir. Her ne kadar, örgütlenme sürecinde tepe örgütün, merkezi sendikal yönetimin ve liderliğin önemi yadsınamazsa da, örgütlenme modelinde esas olan, yerel sendikal yapının ve sendikal ve sendikasız çalışan kitlenin harekete geçirilmesidir.

Örgütlenme modelinde kolektif nitelikli kitlesel hareketin oluşturulması ve üye sayısının artırılması hedefi “sendikal yapılanma” (union-building) anlayışının benimsenmesini mutlak gerektirmektedir (Selamoğlu, 2004:41). Sendikal yapılanma anlayışı ise üye kitlesinin korunması ve yeni üyelerin kazanılması mücadelesinde özellikle yerel düzeyde çalışanlar arasında liderliğin, eylemciliğin ve örgütçülüğün güçlendirilmesini, potansiyel sendika üyeleri arasından örgütlenmeye yönelik bir çekirdek grubun oluşturulmasını ve işyerinde ilk adım olarak örgütlü bir sendikanın varlığını ifade etmektedir.

Sendikalar günümüzde üç tehdit ile karşı karşıyadırlar: Bunlar, üyelere kaynaklanan, işverenlerden kaynaklanan ve devletten kaynaklanan tehditlerdir. İşçileri sendikalara üye olmaya iten nedenler ve avantajlarda gerilemelerin olması, işçilerin üyelik talebinde düşüşe yol açmaktadır. İşverenlerin esneklik talebi, inisiyatiflerini artırma eğilimleri gibi nedenlerden dolayı sendikal hareket tehdit altındadır. Devletten sendikalara yönelik tehditler ılımlı olabileceği gibi, sendikaları kökünden söküp atmayı hedefleyen hükümet politikalarından da kaynaklanabilmektedir.

Yaşanan gelişmeler karşısında, çalışanların sistem içinde yalnızlığa itilmesi, küresel sistemin işçi aleyhine işlemesi ve işsizliğin kronikleşmesi, bireysel pazarlık sistemlerinin uzun vadede çalışanların sorunlarını çözmede yetersiz kalmasına neden olmuştur. Ayrıca, vasa dayalı bireysel pazarlıklarda teknolojik gelişmeler nedeniyle vafın pazarlık gücünün hızla kaybolması, yeni vasıflara duyulan ihtiyaçların hızla artması neticesini doğurmuştur. İşgücünün de buna adapte olamaması gibi nedenlerden

dolayı, örgütlenme tekrar işçilerin gündemine girmiştir (Yorgun, 2007a:51). Bu nedenle yaşanan tecrübelerin sendikalara olan ilgiyi artırması, toplumsal sorumluluktan kaçınmanın bireysel menfaatleri olumsuz etkilemesi, yeni bir süreci başlatmıştır. Sendikalar, bireyselleşen yeni işgücünün bireyselliğiyle mücadele etmek, tekrar toplumsal değerleri ve mücadeleleri ön plana çıkarmak, toplumsal değerlerle bireysel değerler arasında denge kurmak zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştır.

Sanayi ötesi dönüşüm teziyle endüstrileşmenin yeni boyutlarına dikkat çeken Kurtulmuş, geleneksel endüstri ilişkileri sisteminin yeniden yapılanma sürecine girdiğini, endüstri ilişkileri kurumlarının -özellikle sendikaların- rol ve etkinliklerinin değiştiğini ve son olarak da kurumların önemlerinin azalmalarıyla ters orantılı olarak “birey”in öneminin artmakta olduğunu ifade etmektedir. Sanayi ötesi topluma geçişle birlikte, endüstri ilişkilerindeki değişmelerin niteliklerini yazar şu şekilde karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktadır (Kurtulmuş, 1996:210): Sanayi toplumlarında üretim türünde “mekanize kitle üretimi”; endüstri ilişkilerinde “mavi yakalı işçilerin ve sendikaların ağırlığı” ve sözleşmelerde ise “toplu sözleşme”ler hâkim özellikler olmaktadır. Buna karşılık, sanayi ötesi toplumlarda üretim türünde “mega teknolojiler, mikro-prosesörler, robotlar, telekomünikasyon ve stratejik endüstriler”; endüstri ilişkilerinde “üstün vasıflı işçiler, sendikaların azalan önemi ve endüstri ilişkilerinin yeniden yapılanması söz konusudur. Bu yeniden yapılanma çerçevesinde sendikasızlaşma, mikro düzeyde toplu pazarlık ve insan kaynaklarının öneminin artması” ve sözleşmelerde ise “bireysel akitlere dönüş eğilimi” hâkim özellikler olarak ortaya çıkmaktadır.

Değişimler karşısında endüstri ilişkilerinde de değişiklikler olduğunu ve bu değişikliklerin başında endüstri ilişkileri kurumlarının (işçi-işveren sendikaları ile devlet) rol ve etkilerinde gözlenmekte olan değişimleri vurgulamıştır. Özellikle, sanayi ötesi toplumlar başta olmak üzere son yıllarda hemen hemen tüm dünyada işçi sendikalarının kurumsal güçlerinde önemli bir düşüş gözlenmektedir. Endüstri ilişkilerinde kurumların önemini ortaya çıkaran, işçi kesiminin sendikalar ve işçi partileri gibi araçları kullanarak ekonomik ve siyasal ağırlıklarını hissettirdikleri dönem artık geride kalmaktadır. Toplu pazarlık düzeyinin sektörel ve ulusal anlamda makro seviyeden, işyeri düzeyinde mikro seviyeye inmekte oluşu, esnek çalışma modelinin gelişmesi ile birleşince sistemin ana unsuru haline gelmesine yol açmaktadır. Bir diğer önemli değişim, sendikal kuvvetlerin güç ve önemlerindeki azalmayla ters orantılı olarak “birey” in öneminin artmakta oluşu, hatta sistemin ana unsuru haline gelmesidir.

Endüstri ilişkileri sonuçları açısından gözlenen bir başka değişim trendi ise, değişen çalışma şartları çerçevesinde “iş” in yeniden organizasyonunda değişime ayak uydurabilmek amacı ile endüstri ilişkilerinde gözlenen yeniden yapılanma eğilimleridir (Kurtulmuş, 1996,217). Kısacası yazar geleneksel endüstri ilişkileri sisteminin yeniden yapılanma sürecine girdiğini, endüstri ilişkileri kurumlarının -özellikle sendikaların- rol ve etkinliklerinin değiştiğini ve son olarak da kurumların önemlerinin azalmalarıyla ters orantılı olarak “birey”in öneminin artmakta olduğunu ifade etmektedir.

Esneklik, işgücü piyasasına adaletsiz ve eşitsiz şartlar getirirken, yasa ve toplu sözleşmelerle sosyal düzenleme biçimleri bozulmuş, kuralsızlaşma ve kurumsuzlaşma ile birlikte, işçilerin de bireycilik yönü körüklenmiştir (Köstekli, 2003:11)

Örgütlenmeyi etkileyen faktörlerin tespiti ve çözüm için bazı tespitler yapılmıştır. Yapılan tespitleri dört başlık altında incelemek mümkündür.

3.4.3. Sendikaları Etkileyen Çevresel Faktörler

Teknolojik değişim, yalın üretim sistemi, esnek çalışma, beyaz, pembe ve çelik yakalı işçi sayısında meydana gelen artış gibi gelişmeler sendikal örgütlenmeyi temelinden etkilerken Türkiye’de de benzer etkiler meydana gelmiştir.

Türkiye’de sendikal örgütlenmeyi etkileyen çevresel faktörlere gelince;

—Makro ekonomik sorunlar,

—Kayıt dışı ekonomi,

—İşgücü ve istihdam yapısı,

—İşsizlik,

—Özelleştirme,

—Yasal mevzuat, olarak karşımıza çıkmaktadır (Yorgun, 2007a:153–154).

Çevresel faktörler, bugün Türkiye’sinin sendikal hareketinin problemler karşısında mazeret olarak sığındığı yegâne liman durumdadır. Çözüm noktasındaki yetersizliklerin göze gelmemesi adına seçilen bu yöntem, sendikal hareketin geleceği noktasındaki çıkmaz sokağı durumundadır. Aşağıda yapısal sorunlara değinilirken de ifade edildiği gibi bu yaklaşım sendikal demokrasiden sapmanın da kavşağı olmuştur.

3.4.4. Sendikalardan Kaynaklanan Sorunlar

Örgütlenmeyi olumsuz etkileyen en önemli etkenlerden biri, sendikaların kendi içyapılarıdır. Bu tespiti görmezden gelmek, çözüme ulaşma imkânsızlığını da beraberinde getirmektedir. Bunların başında profesyonel yönetici istihdamını koruyan yapı bazı sendikalarda sendika içi demokrasiden uzaklaşılmasına yol açmıştır. Bu

nedenle sözleşmeden sözleşmeye işyerine uğrayan; işçiye hizmeti imzaladığı sözleşmeye göre değerlendiren, başka hizmetlere yabancı sendikacılık anlayışı egemen olmuştur (Lordoğlu, 2003:292–293). Sendikalarda bürokratikleşmenin artması, üyelerin örgütlerine yabancılaşması sonucunu doğurmakta ve bürokratik sendikal yöntemlerle, başta işçiler olmak üzere, toplumun harekete geçirilebilmesi zorlaşmaktadır.

Sendikalara getirilen yasaklar, sendikaların hareket alanını daraltırken sınıf mücadelesi hedefi olan sendikaları hedeften uzaklaştırmakla kalmamış, siyasi zeminlerle olan ilişkisini de keserek baskı grubu olma özelliğini zayıflatmıştır.

Bir diğer önemli etken de sendikal bölünmedir. 1980 sonrası getirilen düzenlemelerle zayıf ve bölünmüş sendikacılık yerine güçlü sendikacılık oluşturma hedefi güdülse de bunun ortadan kalktığı söylenemez. Dünyada yaşanan yeni siyasal gelişmeler ve endüstri ilişkilerine rağmen siyasal tabanda yaşanan zayıflama beraberinde ideolojik bölünmüşlüğü de getirmiştir (Öngen, 2003:161). Bu ideolojik bölünmüşlük sendikal hareketin yeniden ivme kazanması karşısında ilginç bir durumdur. Türkiye’de ise beklenen olmamış ve bölünme devam etmiştir. Bütün bunlar ilkesel olmaktan çok kişisel etkenlerin kendini göstererek örgüt üzerindeki hegemonyalarının devam ettiğinin göstergesidir.

Bölünmüşlüğü ve devam eden süreci haklı kılacak bir zeminin olmamasına rağmen bunun hâlâ devam ediyor olması, sendikacılık hareketi olumsuz etkilemekte, rekabetten öte sendikasızlaşmayı gerektirerek sendikaları güçsüzleştirmektedir. “Bekle gör” politikaları sorunların daha da katmerleşmesine neden olmaktadır. (Yorgun,2007a:156–157). Uzun yıllar devletten beslenerek büyüyen sendikalar, toplumla, işçiyle ve üyeleriyle yeterli dayanışma ve üretkenliği gösteremediği için beklentileri karşılayamamıştır. Yardımlaşma sandıkları, rehberlik hizmetleri, tazminat ve tasarrufların etkin değerlendirilmesi için finansal destek hizmetleri, vasıf geliştirme ve yeni teknolojilere adaptasyon eğilimleri gibi hizmetler etkin olarak gerçekleştirilememiştir. İşyerlerine yönelik bilgi bankaları kurulamamış, sendikalar kamuoyuna kendilerini anlatacak, seslerini duyurabilecek kitle iletişim araçlarına sahip olamamışlardır.

Diğer önemli bir eksiklik ise sendikaların uluslar arası seviyede işbirliğini gerçekleştirememiş olmalarıdır. Daha ziyade ziyaretler seviyesinde gerçekleşen bu ilişkiler, ortak zeminlerin oluşmaması nedeniyle ihtiyaca cevap verememektedir.

3.4.5. Strateji

Son yıllarda yaşanan üye kayıpları üzerine gündeme gelen örgütlenme yapısı, oluşturulan tartışma platformlarına rağmen beklenen verimi ortaya çıkarmamış, dolayısıyla stratejiler de aynı platforma taşınmıştır.

Burada önemli cevap nedir dendiğinde, ” Türkiye’de örgütlenme hangi stratejiler üzerine kuruludur?” sorusunun üzerine verilebilecek cevaptır. Buradan olaya girdiğimizde ise karşımıza şu iki tespit çıkmaktadır.

1-Türkiye’de örgütlenme, toplu iş sözleşme yetkisi alma esasına göre oluşturulmaktadır.

2-Öncelik kamu işyerlerinde örgütlenme üzerine verilmektedir (Yorgun, 2007a:159).

Birinci stratejinin temel hedefi toplu sözleşme imzalamak olduğu için örgütlenme geri planda kalmıştır. Kısa vadeli amaçlar açısından pek de yanlış olmayan bu strateji uzun vadede yetki alınamayan işyerlerinde örgüt zaafına neden olmaktadır.

Çalışma koşullarındaki gerilemelere ve emek örgütlenmesi alanındaki küresel sorunlara bakıldığında, sendikacılığın geçen yüzyılda olduğu gibi günümüzde de toplum açısından vazgeçilmez kurumlardan olduğu görülür. Sendikalar hoşnutsuzlukların yöneticileridir. Eğer çalışanların çözülmemiş sorunları, karşılanmamış ekonomik ve sosyal ihtiyaçları aratarak birikiyorsa bu, örgütlenmenin bir ihtiyaç olduğunu gösterir. Ancak sendikalar, çalışanların örgütlenme ihtiyacını örgütlenme talebine dönüştürmede büyük sorunlar yaşıyorlar. Sorun çalışma ve yaşama koşullarına bir tepki olarak doğan ve işçilerin yegâne temsilcileri olan sendikaların bu yüzyılda saldırılara neden cevap veremediği veya vermediğidir. Belki de, sendikal hareketin yeniden canlanmasının temelinde bu sorunun cevabı yatmaktadır. Bu sorunların beslediği örgütsüzlüğün ve sendikal temsil krizinin sebebini, dar çıkar örgütlenmelerine dayanan geleneksel sendikal politikalarda aramak gerekir.

Ekonomik ve siyasal alanda yaşanan krizin oluşturduğu örgütlenme potansiyelinin değerlendirilebilmesi için, sendikalara aktif, müdahaleci bir nitelik kazandırılmalıdır (Urhan, 2005:255). Bu ise sorunların çözümünü devletten bekleme geleneği yerine, iç dinamiklerin harekete geçirilmesine yönelmiş, üyelerin kolektif gücüne dayanan aktif politikalara olanak verecek yeni yapılanmanın ve anlayışın geliştirilmesine bağlıdır.

Bu iki temel örgütlenme stratejisinin üye kaybını durduramaması üzerine örgütlenme arayışına girilmiştir. Örneğin Petrol-İş sendikası 1996 yılını örgütlenme yılı ilan etmişti. “Hangi Strateji ve hangi politika ile örgütlenme” başlıklı çalışma ile ilginç tespitler ortaya çıkmıştır. Petrol-İş’e göre çözüm “*Kapımıza geleni örgütlemek. Kapımıza da çoğunlukla batık işyerlerinin işçileri gelmektedir*”. Ancak, “*Alt yapısı iyi hazırlanmamış, ekonomik olarak ömrünü tamamlamış işyerlerinde yürüttüğümüz örgütlenme çalışmaları ne yazık ki başarıya ulaşmamaktadır*” (Petrol-İş, 2004:12) denilerek sorunun nedenleri üzerinde tespitte çalışılmıştır. Bu çalışma ile Petrol-İş Türk sendikal hareketi içerisinde bir ilke de imza atarak öncülük etmiştir denilebilir.

Bir diğer işçi örgütü DİSK ise yeni örgütlenme strateji üzerine şu öneriyi getirmiştir: Ortak kolektif örgütlenme anlayışı mutlaka yaşama geçirilmelidir. Örgütlenmenin artık tek tek işyerleri ve işkolları üzerinden geliştirilemeyeceği gerçeğinden hareketle, bir bölgedeki tüm işçileri hedefleyen, örgütlenmeyi işyeri sınırları içine hapsedmeyen, çalışma ve yaşama alanlarını bir bütün olarak gören kolektif örgütlenme çabalarına hız vermelidir (DİSK, 1998). Özel sektör ağırlıklı strateji uygulayan DİSK bu strateji köklü değişiklikler yapmaya çalışmasına rağmen istediği sonuçları elde edememiştir.

Hak-İş, Türkiye’de yeni bir yapılanma ile çalışma hayatında söz sahibi olmaya çalışmaktadır. Bugüne kadar Hak-İş, sınıf kavramının dışında işçi-işveren dayanışması stratejisi üzerine sendikal anlayış yerleştirmeye çalışmıştır (Uçkan, 2002:181). Hak-İş, dar ideolojik çerçevesini mümkün olduğunca genişleterek ve gevşeterek, siyasi araç olan bir örgütten, sendikal yapıya doğru hızla dönüşmektedir (Yorgun, 2007a:162). Bu yaklaşım, aynı zamanda Türkiye’deki sendikal alanın da genişlemesine yol açmaktadır.

Demokratik hakları artırarak, örgütlenmenin önündeki engelleri kaldırmaya yönelik örgütlenme modeli ile ortaya çıkan Hak-İş’in, verdiği bu mücadele ile uygulamada işverenlerle uzlaşmaya dayalı örgütlenme stratejisine sahip olmaya başladığı görülmektedir. Özellikle, kamuda siyasi iktidar gücüne dayalı örgütlenme son yıllarda yoğunluk kazanmıştır. Yerel yönetimler ve siyasi iktidarla ortaya çıkan anlayış paralelliği ve sendikalı işyerlerinde örgütlenmeye dayalı strateji sonucunda; belediyeler ve Orman işkolunda örgütlenmelerin gerçekleştirilmesi bu işbirliğinin ürünü olarak gösterilebilir.

Sendikalardan kaynaklanan ve örgütlenmeyi olumsuz etkileyen nedenler Türk-İş tarafından;

- Örgütlenme stratejisinin eksikliği,
- Örgütlenme amaçlı eğitimsizlik,
- Örgütlenme kadrolarının yetersizliği,
- Örgütlenme fonunun olmaması,
- Örgütlenme kampanyalarının yapılmaması,
- Konfederasyonların sendikalar arası eşgüdümü sağlamada yetersizliği,
- Sendikaların toplumla ilişkilerinin yetersizliği,
- Sendika içi ve dışından destek yetersizliği, şeklinde sıralanmıştır.

Buna karşılık Türk-iş şu önerileri sunmaktadır:

- Örgütlenmeye kaynak ayrılmalı,
- Örgütlenme kadroları artırılmalı,
- Örgütlenmede dayanışma sağlanmalı,
- Örgütlenme fonu kurulmalı vs.

Burada şu tespiti yapmak mümkündür. Türk-İş tespitte olduğu kadar önerilerde aynı başarıyı ortaya koyamamıştır. Bütüncül bir yaklaşımın sergilenemeyişi, önerilerin genel cümlelerden kurulmuş olması ve temel örgütlenme stratejilerine yönelik bir arayışın olmayışı ve neyin nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin bir planın olmaması sorunların çözümüne engel teşkil etmektedir. “Örgütlenme sorunlarını çözmek için nasıl bir model esas alınmalı?” sorusu son yıllarda sendikaların cevap aramaya çalıştığı en temel sorulardan birisidir (Yorgun, 2007a:163). Sendikaların örgütlenme sorunlarını çözmek ve daha iyi hizmet sunmak amacıyla yapılan araştırmalar sonucunda ulaşılan iki yeni sendikal model günümüzde dikkat çekmektedir. Birincisi Toplumsal Hareket Sendikacılığı, ikincisi ise Örgütlenmeye Dayalı Sendikal Modelidir.

Toplumsal sorunlar üzerine inşa edilen bir yaklaşım olan Toplumsal Hareket Sendikacılığı (THS), içinde barındırdığı ilke ve yaklaşımlar itibariyle diğer toplumsal güçler (mesela azınlık hareketleri, göçmenler ve kadınlar) arasında, işyeri demokrasinin sorunları ile uluslararası dayanışma arasında ilişki kurulması olanağı elde edilmektedir. THS, sivil toplumdaki demokratik siyasal sorunlar ile işyerindeki demokratik haklar için verilen mücadele arasına bir sınır koymaz; sivil toplum örgütleriyle birlikte stratejik planlar geliştirilmesinden yanadır. Bu sendikacılık anlayışı, açıkça ifade edildiği gibi taşımış olduğu politik yükün öneminin farkındadır (Gapasin;Bonacich, 2003:37). Bu sendikacılık anlayışında, neoliberal politikalara (işçi haklarını düzenleyen kuralların kaldırılmasına, kamu sektörünün özelleştirilmesine,

göçmenlerin ve etnik azınlıkların suça itilmesine ve sosyal güvenlik ağı ile birlikte sendikaların tahribine) karşı sivil toplum ile toplumsal hareketlerin bir araya getirilmesini amaçlar.

Bu sendikalar aktif, işçi kesimini merkez alan bir stratejiyi izlerler ve işçi kesimini oluşturan insanların kim olduğu konusunda geniş bir bakış açısına sahiptirler. (Munck, 2003:90). İşyeri ile işçi kesimi, ekonomi ile siyaset, kayıtlı sektör çalışanları ile çalışan yoksul kesim arasındaki ikili karşıtlığa son vermek, THS'nın temel amaçları arasında yer almaktadır. Sorun esaslı bu sendikacılık hareketinin temel toplumsal sorunların olduğu ülkelerde başarılı olma ihtimali yüksek iken, mevcut sorunun çözülmesi veya toplumun önemli bir kesimince kabul edilen bir sorunun olmadığı zamanlarda etkinliği azalacaktır (Yorgun, 2007a:79). Bu noktada, toplumsal sorunların sivil toplum ekseninde çözülebilirliği ihtimal dâhilinde olan toplumlarda netice almanın mümkün olabileceğini unutmamak gerekir.

Bir diğer örgütlenme model ise, Örgütlenmeye Dayalı Sendikal Model'dir. Bu model, sendika kadroları ile üyelerin etkileşiminde daha katılımcı bir yöntem olarak sağlamakta; üyelerin işyerinde sendikal sorunlar çevresinde aktifleşmesini, bir araya gelmesini, sorunları tartışmasını ve eylem planları geliştirmesini gerekli kılmaktadır. Ayrıca iş yerinde temsilcilerden oluşan bir yapı kurularak, işveren karşısında üyelerin ve onların çıkarlarının temsil edilmesi amaçlanmaktadır. Üyeler, bu modelde sorunları bir sendika görevlisine aktarmakla yetinmez, işyerindeki sorunların ve alınacak eylem kararlarının sorumluluğunu da üstlenirler (ACTU, 2003:76–77). Kısaca, üyeden daha fazla katılım, zaman ve çaba isteniyor. Sendika üyeleri kendi yaşadıkları sorunlara kendileri çözüm aradıkları ve buldukları için, bu model gerektiği gibi uygulandığında, sonuçta herkes açısından daha tatmin edici sonuçlar ortaya çıkacaktır. Burada ön plana çıkan yalnızca işçi sınıfının kendi sorunların çözümünde tatmin oranının yüksekliği söz konusudur. Toplumsal duyarlılık açısından taşımadığı yükün hissesi, kendi sınıfı içerisinde azami seviyeye ulaşabilecektir.

Uzun zamandır Avrupa'da ve diğer ülkelerde uygulanan Hizmet Sendikacılığı Modeli ise üzerinde tartışmalar olmasına rağmen, halen yaygın olarak uygulanan bir modeldir. Son yıllarda modelin sendikal gerilemeyi durduramayacağı ve aktif örgütlenmeyi esas alan örgütlenme modeline geçilmesi gereği üzerinde durulmaktadır. Sendika üyelerinin pasif tüketici olmaktan çıkarılarak aktif üyeler haline

dönüştürülmesi, özellikle hizmete yönelik giderlerin bir kısmının örgütlenmeye aktarılması ihtiyacına vurgu yapılmaktadır.

Sendikal modeller genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, toplumsal sorunlara ve hizmetlere öncelik veren sendikal modeller ile işçiyi aktif hale getirmeyi amaçlayan modellerin uygulamada var olduğu görülmektedir.

Günümüzde sendikaların içinde bulunduğu şartlar dikkate alındığında yeni stratejilerin örgütlenme üzerine bina edilmesinin yaşamsal önemde olduğu açıktır. Ancak hizmet sendikacılığına duyulan ihtiyacın da gözardı edilmemesi gerekir. Ayrıca toplumsal sorunların yoğun olduğu ülkelerde Toplumsal Hareket Sendikacılığı'na öncelik verilmesi de gerekmektedir (Yorgun, 2007a:81). Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, bütün ülkeler için tek bir modelin yeterli olacağını iddia etmek mümkün değildir. Bu modellerin hangisinin veya hangilerinin uygulanacağı, ülke ve sendikacılık hareketinin içinde bulunduğu şartlar dikkate alınarak belirlenmelidir.

Temsil ettiği işçi grubundan, hangi çıkarları temsil edeceğine kadar her alanda değişim yaşayan sendikaların yeni sendikal stratejilere yönelmeleri kaçınılmaz hale gelmiştir. Önceden belirlenen hedeflere ulaşma yolu olarak ifade edebileceğimiz strateji, üye sayısını artırma ve güçlenme hedefine kenetlenen sendikacılık hareketinin en önemli ihtiyaçlarından birisidir. Sendikal hareketin içinde bulunduğu şartları ve örgütlenmeyi esas alan yeni sendikal politikaların başarısını dikkate aldığımızda, son yıllarda yaşanan sorunları çözenin en etkin yolunun örgütlenme odaklı strateji olduğu ortaya çıkmaktadır.

İşçi, işveren ve sendika arasındaki ilişkiler neticesinde örgütlenme ortaya çıkmaktadır. Stratejiler ise, bu ilişkilerin kurulabilmesi hedefini gerçekleştirmek için tespit edilmektedir. ILO'nun yeni sendikal stratejileri belirlemek üzere yaptırdığı bir araştırmada yeni stratejiler üç başlık altında toplanmıştır: Yeni üye tabanı oluşturmak, sendikal örgüt yapılarını değiştirmek, diğer toplumsal hareketlerle ilişkiler kurmak (ACTU, 2003:101). Bu stratejileri geliştirmek için de sendikanın üye tabanını harekete geçirmeye ve örgüt kademelerindeki kadro kapasitesini geliştirmeye ihtiyaç olduğu belirtilmekte ve bunlar gerçekleştirildiğinde yeni bir örgütlenme kültürünün oluşacağı iddia edilmektedir.

Örgütlülük kültürünün yaygınlaşması ve sendikal örgütlenmenin başarı şansının yüksek olması için talebin yukarıdan ziyade aşağıdan gelmesi oldukça önemlidir. Aşağıdan bir talebin doğması için de mevcut sorunları gündeme getiren ve çözümler

öneren sendikal politikalara ihtiyaç vardır (TUC, 2003:52). Örneğin, gençlerin büyük çoğunluğu, yasal bir asgari ücret, part-time çalışanlara eşit hakların sağlanması, iş güvencesinin pekiştirilmesi ve işyerinde temsil hakkı gibi taleplerden oluşan sendikal gündemi desteklemektedirler. Buradaki sorun, genç işçilerin sendikaları reddetmesi değil, sendikaların onlara ulaşamamasıdır

Çeşitli ülkelerin örgütlenme çalışmalarına yönelik değerlendirmelerinden çıkarılan sonuçlar incelendiğinde, başarılı bir örgütlenme için; birincisi örgütlenme süreci, işçileri derinden ilgilendiren somut sorunlar temeline dayanmalı, ikincisi; gönüllü aktivistler harekete geçirilmeli, üçüncüsü; eğitim, dördüncüsü ise kolektif eylemin gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır (Fenton, 2001:6-7).

Yapılan araştırmaların ortaya çıkardığı gibi örgütlenmede başarılı sonuçlar almak için, toplumun ve işçilerin büyük çoğunluğunu ilgilendiren temel sorunlara odaklanmak, bizzat işçilerin etkin olduğu örgütlenme kampanyalarını düzenlemek, eğitim ihtiyacını ihmal etmeden, toplu hareketi esas alan mücadele yöntemlerini uygulamanın gerekliliği ortaya çıkıyor (Yorgun, 2007a:83). Ayrıca örgütlenme stratejilerinin başarılı olması için uygun taktiklerin belirlenmesi ve kapsamlı bir sendikal örgütlenme stratejisinin aşağıdaki on taktiği içermesi de oldukça önemlidir.

3.4.6. Örgütlenme Modeli

Sendikaların bu yüzyıldaki temel problemlerinden biri örgütlenememektir. Bu nedenle uygun modeli tespit etmek ve uygulamak, sendikaların varlıklarını devam ettirmeleri için hayati önem taşıyor. Sendikal hareket, eskiden örgütlenme konusunda daha aktifti ve içinde bulunduğu şartları iyi değerlendiriyordu. Ancak, bugünkü hızlı değişime ve karışık yapıya adapte olmakta zorlanmakta, dolayısıyla örgütlenme başarısı azalmaktadır. Yeni şirket organizasyonları ve işgücü yapısı, geleneksel mevzuat sınırlarını aşan, şirketlerin ve çalışanların yapısına, ortaya çıkan sorunlara göre örgütlenmelerin gerçekleşmesini sağlıyor. Özellikle yeni istihdam modellerini esas alacak örgütlenmelerin bu yüzyılda hızla artacağı açıktır. İlk etapta parçalanmış üretim sürecinin, artan bireyselleşmenin örgütsel gücü olumsuz etkileyeceği görülüyor, fakat ulusal ve uluslar aşırı yeni örgüt modellerinin bu olumsuzlukları giderme ihtimali oldukça yüksektir. Her şeyden önce örgütsel gücün artırılması gerektiği için, işkolu örgütlerinin işyeri örgütleriyle, bölgesel örgütlerin meslek örgütleriyle bütünleşmesini sağlayarak ve örgütsel yapılar içinde kendi üyeleri olmayanları da (işsizler, taşeronlarda çalışanlar gibi) kapsayacak yeni yapılanmalara gitmek önemli görünüyor (Koray,

1996:771). Bir platformda önerildiği gibi işçi sentleri bazında ve çok amaçlı örgütlenmelere gitmek örgütsel bakış açılarından değil, sendikalar arası bir koordinasyonla sağlanacak çok kapsayıcı bir bakış açısından yola çıkmak gerektiği düşünülmektedir. Örgütlenememenin doğurduğu sonuçlar, beraberinde örgütsel model arayışlarının da çeşitliliğine neden olmuştur.

3.5. Sendikaların Geleceği ve Değerlendirme

Küresel şartlara sendikaların adaptasyonunu sağlamak için yeniden yapılanma, mevzuat sendikacılığını, ücret sendikacılığını aşmak gerektiği düşüncesi eğilimi giderek baskın çıkmaya başlamıştır. Bunu gerçekleştirmek için sorumlu sendikacılık ilkesinden hareket ederek, sendikal örgütlenmeyi esas alan, sendika içi demokrasiyi işleten, hizmet sendikacılığına önem veren, muhalefet esaslı stratejiler yerine alternatif üretmeyi benimseyen, bilgiyi toplamakla yetinmeyen, bilgi üretmeye aday sendikal yapıları oluşturmak zorunludur. Ayrıca, uluslararası ilişkileri dayanışma boyutundan çıkararak işbirliğine dönüştürmek, ülke içindeki işçi örgütleri arasında kısa dönem için işbirliği, uzun dönemde ise örgütsel birlik sağlamak ve memur sendikalarıyla işbirliği zeminini genişletmek gerekiyor. Türkiye'deki sendikal hareketin uluslar üstü ilişkileri olmasına karşılık, uluslararası bir örgütlenme düzeyinde olmaması, ilişkilerin daha çok gezi mahiyetinde gerçekleşmesi, ortak mücadele zeminlerinin henüz oluşmaması önemli bir eksiklik ve bu eksiklik zaman geçirilmeden giderilmelidir. Cevap aranması gereken temel tartışma, sendikal hareketin kimi temsil edeceği, hangi çıkarları temsil edeceği ve çıkarları nasıl temsil edeceği soruları üzerine odaklanmaktadır. Kimin temsil edileceği sorusu günümüzde karşımıza dört işgücü grubu çıkarmaktadır. Bunlar; üstün vasıflara sahip işgücü, çekirdek işgücü, çevre işgücü ve işsizlerdir (Selamoğlu, 2004:51) Sanayileşme süreci ile birlikte çoğunlukla çekirdek işgücü üzerine örgütlenen ve gücünü bu işgücü grubundan alan sendikal hareket günümüzde kimi temsil edeceği konusunda anlayış değiştirmek zorundadır. Hangi çıkarları temsil edeceği sorusu da dört ana noktada toplanmaktadır. Bunların ilki, sendikal hareketin ekonomik rolünün güçlendirilmesidir. İkincisi ise işverenlerin çalışma ilişkilerini keyfiyetlerine göre düzenlemelerini engelleyecek hakların korunması ve geliştirilmesidir. Üçüncüsü, işgücü piyasasının işleyişini etkileyen makro ekonomik politikaların ve endüstri ilişkilerine yönelik yasal düzenlemelerin belirlenmesinde devletin etkinliğinin artırılmasını desteklemektir. Dördüncüsü ve son olarak çevre, tüketicinin korunması ve yerel yönetimler gibi konularda sendikaların sosyal yaşamdaki etkinliklerini artırmaktır.

Sendikaların mevcut yapılarının ihtiyaçları karşılayamadığı reddedilemez bir gerçektir. Dün erkek ağırlıklı sendikal yapılar sorun çözüyorken, bugün potansiyel üyelerin taleplerini karşılayamamaktadır. Bu ihtiyaçlardan hareketle yeni model arayışları sendikaların gündeminde çok önemli bir yer tutmaktadır. Sendikaların daha parlak bir geleceğe sahip olması için çeşitli sendikal modeller öne sürülmektedir. Bu modellerin bazıları; çatışmacı model, politik model, baskı grubu modeli, özel hizmet modeli gibi adlarla tanımlanmıştır. Geleneksel çatışmacı modelde, grev tehdidi başta olmak üzere, sendikalar güçlerini kullanarak işvereni etkilemek ve işçiler lehine düzenlemeler yapmak yolunu tercih etmektedirler. Mesela 1950’lerde Fransa ve İngiltere’de militan işçi sendikaları verimliliğe karşıyken, bugün sendikalar esnekliğe karşıdırlar. Politik modelde sendikalar, bazen siyasi bir örgüt gibi, bazen kurduğu siyasi örgüt vasıtasıyla üyelerine hizmet götürmeyi tercih etmektedirler. Baskı grubu modelinde, sendikaların lobicilik faaliyetleriyle hem devleti hem toplumu etkileyerek üyelerine hizmet sunmayı esas aldığını söyleyebiliriz. Özel hizmet modelinde ise sendikalar üyelerine hizmet işletmesi gibi hizmet sunmaktadır. Devletlerin özelleştirme yoluyla kamu işyerlerini elden çıkarması sonucu özel sektör sendikacılık modeli diyebileceğimiz bir model de ön plana çıkmaktadır. Bazı sendikalar bireysel akitlere öncelik vererek, bireysel sözleşme akdi ile toplu iş sözleşmesi arasında denge kurmaktadır (Petrol-İş, 2001b:35–36). Bu eğilim sendikaların üyelik oranlarını yeniden harekete geçirebilir. Toplu iş sözleşmeleriyle çerçeve haklar belirlenirken, hizmet akitlerine bireysel düzeyde çerçeve sözleşmelere aykırı olmaksızın hizmeti akdi yapma hakkı verilebilir. Bu eğilim hem sendikaların kontrolünün artmasına yol açar, hem de işverenin bireysel hizmet akdi talebini karşılamış olur.

Öbür taraftan üyesiz sendikalara doğru evrim de bir ihtimal olarak görülmektedir. Fakat üye aidatları olmayan sendikaların nasıl finanse edilecekleri ciddi bir sorun olarak durmaktadır. Mesela Fransız sendikaları sosyal güvenlik, işsizlik sigortası, iş mahkemeleri gibi pek çok organizasyonda yer alırlar. Sendikaların bu gibi önemli fonksiyonlarını yerine getirmesi için varlıklarını devam ettirmesinin zaruretinden bahsedilmektedir. İşte bu gibi zaruri roller dikkate alınarak sendikaların devam edeceği, yüklendikleri toplumsal roller nedeniyle de ulusal ve uluslar üstü fonlarla desteklenecekleri tahmininde bulunmak mümkündür. Sendikalar işbirlikçi bir rolü seçebilirler. Bu rolün seçimi halinde sendika üyeleri menfaatleri konusunda kesin bir beklenti içinde olamayacakları için sendika üyeliğine ilgileri güçlü olmayacaktır.

Sendikalar, lobi ve baskı grubu olarak faaliyetlerini devam ettirebilirler. Hiç kuşkusuz bu alanda etkin olabilmek için de gerek işçiler, gerekse toplum içinde güvenilir ve desteklenen örgütler olmaları gereklidir. Esneklik ile istikrar, farklılık ile yeknesaklık, bireysellik ile dayanışma, merkezden karar alma ile karara katılma, ferdi çözümlerle toplu çözümler arasında dengeyi kurmak vb. sendikaların bu yüzyıldaki önemli görevleri arasında yer alacaktır (Petrol-İş, 2001b:45–48). Avrupa sendikal hareketini gerçekleştirerek, bölgesel düzeyde sendikal hareket oluşturmak, küresel dünyaya paralel olarak küresel sendikacılık hareketine ulaşmak yeni bir alternatif olarak sendikaların gündemindedir. Ancak ulusal sendikal örgütlerin uluslararası sekreterliklere ve konfederasyonlara yetkilerinin küçük bir kısmını bile devretmekte gönülsüz davranmaları bu hedefe ulaşmadaki imkânsızlığın belki de tek sebebidir.

Dünyada sınırlara tabi olmadan bir sendikal örgütlenme gerçekleştirmek işçi liderlerinin hep hayali olmuştur. Son çeyrek yüzyılda ortaya çıkan değişiklikler bu hayali vazgeçilmez bir ihtiyaca dönüştürmüştür. Çünkü yerel ve ulusal şartlarda sendikaların var olabilmesi için milli devletlerin sınırlarına mahkum olmadan, bu sınırları aşarak, küresel düzeyde örgütlenmeyi gerçekleştirmeleri gerekmektedir (Petrol-İş, 2001a:17). Endüstri ilişkileri alanında yeni dengelerin uluslararası düzeyde kurulacağını ve “ulus devlet” kavramı ile ifade edilen özgürlük alanlarının daralmakta olduğu dikkate alındığında, “uluslararasılaşma” kavramının daha çok belirleyici olacağı iddiası çok fazla dile getirilmeye başlanmıştır.

İşyeri, bölge ve ulus seviyesindeki örgütlenmeler arasında tutarlı ve kenetlenmiş bir ilişkiler ağını sendikal eklemlenme olarak ifade eden Waddington, küreselleşme çağında yeni zorluklarla başa çıkabilmek için uluslararası düzeyde bir sendikal eklemlenmenin gerekliliğine değinir (Munck, 2003:228) Munck ise uluslararası sendikal hareketin aynı zamanda yeni bir uluslarüstü toplumsal hareket ve uluslarüstü bir savunma grubundan çok daha fazlasını üstlenen, örneğin cinsiyet, çevre ve insan hakları konularında faaliyet gösteren bir temsil örgütü olması gerektiğini ifade eder.

Uzun yıllar boyu sendikalar, uluslararası ilişkileri; ideolojilerini yayma, mensubu oldukları ulus devletlerin etkinlik alanlarını genişletme, dostluk ilişkileri, turistik geziler, sosyal yardımlaşma niteliğinde işler olarak gördüler. Uluslararası etkinliklerin başında ziyaret programları, bağış niteliğindeki mali yardımlar, kısmen de eğitim programları yer alıyordu. Çünkü, sendikalar yeterli üye gücüne sahipti, mali kaynakları yeterliydi, örgütlenme oranları hızla artıyordu ve uluslararası desteğe fazla ihtiyaçları

yoktu. Ayrıca uluslararası emek platformları sayesinde global politikaların belirlenmesine etki de edebiliyorlardı. Ama artık bütün bunlar büyük ölçüde geçerliliğini kaybetti. Sendikalar için hayati önem taşıyan ihtiyaçlar çığ gibi büyümekte, ikame edilmediğı takdirde varlıkları tehlike altında. Şimdi, nasıl ülkelerarasında ekonomik bağımlılık varsa, sendikalar arasında da aynı derecede bağımlılık ihtiyacı doğmuştur (Yorgun, 2007b). Bu nedenle uluslararası sendikal hareket ile sendikalararası yardımlaşmayı birbirinden ayırmak gerekir. Çünkü, bağış yapmak, yardım da bulunmak tek taraflıdır, birlikte mücadele yoktur. Oysa yeni çalışma düzeninde dayanışmaya, birlikte mücadeleye ihtiyaç var. Bu ihtiyacı karşılamak için de sendikalar, amaçlarını ve örgütsel yapılarını ulusal düzeyde tutmaktan kaçınmak ve uluslararasılaştırmak zorundadır.

Artık sendikaların hedefi geniş bir blok olarak, toplumsal dayanışmacı yaklaşım ortaya koymaya çalışmaktadır. Çıkar örgütü olma görüntüsünden mümkün merteye kaçınan, insan haklarından yana tavır alan ve sosyal devletin geliştirilmesini savunan durumdadır. Buaradan hareketle, çevrenin ve doğal kaynakların korunmasında çağdaş bir yaklaşım benimseyerek, bilimsel teknolojik gelişmeye açık, katılımcı yönetim esas almaya çalışmaktadır. Çalışma sürecinin insanileştirilmesi için çaba gösteren, çalışma sürelerinin kısaltılmasını sağlamaya çalışan, kültürde yüzeyselleşmeye ve tek tipleşmeye karşı çıkan ve genel planda barışçı hedefleri benimseyen konumda olma durumuyla karşı karşıyadır günümüz sendikaları (Petrol-İş, 2001b:181-182). Eğer bütün bunları göz önünde bulundurup, post-endüstriyel çağa uyum sağlayıp, demokrasi ile gelişmeyi bir arada yürütebilirlerse, sendikalar da artık sosyal gelişmenin vazgeçilmez örgütü olma imkanına sahip olabilirler.Ama mevcut yapılarıyla bu mümkün görünmemektedir.

Ronaldo Munck, küreselleşemeye verilecek cevabın etkili olabilmesi için hem yukarıdan aşağıya doğru hem de aşağıdan yukarıya doğru iyi bir örgütlenme modelinin gerçekleştirilmesinin gerekliliğine değinir. O'na göre yerel örgütlerde başlayarak güçlendirilmiş sendikal hareketin uluslararası ayağı iyi hazırlanmalı, aynı şekilde uluslararası düzeyde gerçekleştirilen bir hareketin de yerel ve ulusal boyutları ihmal edilmemelidir. Ulusal ve yerel düzeyde sendikaların güçlü olabilmesi için uluslararası örgütlenmeye ve toplu iş sözleşmelerine, aynı zamanda etkin bir uluslararası örgütlenme için de ulusal ve yerel düzeyde güçlü sendikalara ihtiyaç vardır (Munck, 2003:21). Bir siyasi rejim eğer hegemonya kuracaksa(yani diğer ülkelere sadece baskı kurmayıp

onların onayını da alacaksa) çalışma dünyasını etki altına alınması gerekir. Bu bakış açısı bize örneğin ABD'nin küresel gücünün(kuşkusuz) askeri gücünün yanı sıra ne tür bir üretim politikasına dayandığına ilişkin kapsamlı bir analiz yapma olanağı tanır.

Yeni dönemin yeni yapılanma ve stratejiler gerektirdiği anlayışından hareketle sendikaların faaliyetlerini çeşitlendirerek, işçinin 24 saatini dikkate almaları, iktisaden zayıf her kesimin sorunlarını gündeme getirerek savunmaları, yaşamın her alanında işçinin hizmetinde olmaları düşüncesi ağır basmaya başlamıştır (Yorgun, 2007a:144) Bu eğilime göre ulusal sınırlar içerisinde kalmak mümkün değildir. Çünkü küreselleşme, sendikacılık hareketinin uluslararası ilişkilerinin daha da geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Sendika örgütlenmesi, toplu pazarlık ve grev, endüstri ilişkilerinin en dinamik süreçleridir. Bu süreçlerin izlenmesi, değerlendirilmesi, ortaya çıkan sorunların tespiti ve çözüm arayışı disiplinler arası özellikler taşır. Toplu pazarlığın doğrudan ilgi alanına giren emek piyasasının analizinde, ücret modellerinin tartışılmasında 'ekonomi bilimi', esaslı katkı sağlamaktadır. Bunun yanında sendika ve toplu pazarlık hakları bir hukuk disiplini ni hayet ve 'hukuk bilimi', bu alanın kurallarını belirlemektedir. Endüstri ilişkilerinin süreçleri, sosyoloji, psikoloji, yönetim bilimleri disiplinlerinden de yararlanır. Sendika örgütlenmesi ve toplu pazarlık alanı, disiplinler arası bir alandır. Dünyada endüstri ilişkileri, sendika örgütlenmesi ve toplu pazarlık, endüstri devriminden bu yana sosyal sınıflar arasında süregelen çatışmalar içinde ağır ağır şekillenmiştir. Endüstri toplumları, bu çatışmalar içinden kendilerine özgü modeller oluşturabilmişlerdir. Kara Avrupa'sında, Anglo-Sakson dünyasında, İskandinav ülkelerinde farklı modeller ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu çeşitlilik içinde ortak yanlar 'demokrasi' ve 'insan hakları' değerleri çerçevesinde ILO normları ile şekillenmiş, dünya işçilerinin hak ve özgürlüklerinin 'evrensel ve asgari' sınırları çizilmiştir. Yazık ki Türkiye'de yıllardır uygulanan 'sendika ve toplu pazarlık modeli' bu evrensel ve asgari şartları sağlamaktan çok uzaktır. 1999 yılının son günlerinde Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye 'tam üyeliğe aday ülke' statüsünün tanınmasıyla Türkiye-AB ilişkilerinde kesinlik düzeyi artmış ve hükümetler, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları, toplumun tüm kesimleri için çok güçlü ve çok uzun soluklu bir gündem ortaya çıkmıştır: Kopenhag Siyasi Kriterleri. Bu ölçütler esas alınarak yürütülen uyum sürecinin bir parçasını da 'sendika ve toplu pazarlık hakları' oluşturmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'den beklenen sendikalar, toplu pazarlık ve grev haklarının ILO

normlarına ve Türkiye tarafından çok bilinen çekincelerle onaylanmış Avrupa Sosyal Şartı'na uyumunun gerçekleştirilmesidir. Bunun anlamı, sınırlamalar ve yasaklamalarla dolu bu alanda, önümüzdeki süreçte ciddi bir değişim yaşanacağıdır. Sendika hareketi bir bütün olarak bu değişimin odağındadır. Sendika hareketinin bu değişime damgasını vurabilmesi, kendi tezlerini ortaya koyarak bunları, kamuoyu önünde olduğu kadar uluslararası platformlarda da savunabilmesine bağlıdır. Sendika hareketi bütünlüğü olan, iyi düşünülmüş, inandırıcı ve 'evrensel özgürlükleri' temel alan bir model önerebilmelidir. Böyle bir bütünlüklü tezin oluşturulması, tek başına 'hukukçular kurulunun' işi olamaz! Disiplinler arası ve çok yönlü bir çalışma gerektirmektedir (Şafak, 2006). Sendika hareketi sosyal politika alanındaki akademisyenlerin, sendika ve toplu pazarlık alanındaki uzmanların, iş hukuku alanındaki hukukçuların 'özgürce' katkı sağlayabilecekleri ve 'süreklilik taşıyan' bir tartışma platformu oluşturabilmelidir.

Burada son olarak önemli bir noktaya değinmekte fayda var. Demokrasi ile işçi sınıfı arasındaki ilişki temel bir varsayıma dayanmaktadır. İşçilerin maddi yaşam koşullarını iyileştirebilmeleri, genel oy hakkı, örgütlenme, toplu pazarlık ve grev hakkı ile mümkündür. Bu haklar aynı zamanda sermayenin gücünün sınırlanması demektir. Buradan çıkarılan sonuç ise; demokrasinin ancak işçilerin mücadelesi sonucu kurulabileceği, sermayenin bunu kendiliğinden kabullenmeyeceğidir (Işıklı, 1994a:226–227). Ancak, bu demokrasi ile sınıflar arasındaki ilişkinin sadece bir yönüne dikkat çektiğinden eksiktir. İşçi sınıfı için demokrasinin vazgeçilmez olması ve sermayenin sınıf çıkarlarının demokrasi ile çeliştiği doğru saptamalar olmakla birlikte, bunlar demokrasinin nasıl ortaya çıktığı ve geliştiğini açıklamakta yeterli değildir. Öncelikle belirtilmesi gereken demokrasinin bir güç(iktidar) sorunu olduğudur ve bu nedenle örneğin sermayenin gücünün sınırlanmasının sadece işçi sınıfının mücadelesi ile gerçekleşeceğini düşünmek tarihsel gerçeklere uygun düşmemektedir. İşçi sınıfı ve sendikaların siyasal mücadelesini önceden belirlenmiş bir ideal-tip'e göre değil kendi somutluğu içerisinde ele alması gerektiğini düşünmekteyiz. İşçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin siyasallaşmasının tamamen bağımsız bir karakter taşıyabileceği gibi, başka siyasal güçlerin denetiminde de yaşanabileceği gerçeğinin ihmal edilmemesi gerekiyor

BÖLÜM III

BİR ÖZELLEŞTİRME DENEYİMİ OLARAK TÜPRAŞ ÖRNEĞİ ve SENDİKAL TEPKİLER (PETROL İŞ SENDİKASI)

1. ÖZELLEŞTİRMENİN AMACI, YÖN VE YÖNTEMLERİ

1.1. Özelleştirme

Özelleştirme (privatization) sözcüğü ilk defa 1983 yılında Webster's New Collegiate Dictionary'nin 9. baskısında yer almış ve "özel hale getirmek, sınaî veya ticari hayattaki denetim ve mülkiyeti, kamu kesiminden özel kesime aktarmak" olarak tanımlanmıştır. Sözcüğün ilk kullanılışı ise, Peter F. Drucker'ın 1969 yılında basılan "The Age of Discountinuity" isimli eserinde "reprivatization" şeklinde olmuş, 1976 yılında ise Robert W. Poee bu terimi, "privatization" olarak kısaltmış ve "Reason Foundation" isimli çalışmasında kullanmıştır. Özelleştirme ilk defa 1979 yılında İngiltere'de Muhafazakâr Partinin seçim manifestosunda yer almış, ilk özelleştirme uygulamaları da (Şili uygulaması hariç tutulacak olursa) yine İngiltere'de Muhafazakâr Parti döneminde gerçekleştirilmiştir (Öztürk, 2002). Daha sonra Kasım 1980'de ABD'de başkanlık seçimlerinin Ronald Reagan tarafından kazanılması ile uygulama dünyaya ihraç edilir hale gelmiştir.

Özelleştirme kavramını dar ve geniş anlamda ele alabiliriz. Dar anlamda; kamu iktisadi teşebbüslerinin mülkiyet ve yönetiminin özel kesime devrini ifade etmektedir (Aktan, 1995:7). Geniş anlamda; milli ekonomi içerisinde kamu ekonomisinin görev ve fonksiyonlarını daraltacak her türlü uygulamayı kapsar.

Genel olarak "kamunun mülkiyetindeki işletmelerin özel sektöre devredilmesi işlemi"dir (Kılıçbay, 1991:163). Daha geniş anlamıyla ise "kamuya ait mal varlığının ya da para ile ölçülebilen kamu kaynaklarının özel mülkiyete aktarılması" olarak tanımlanabilir.

Böyle bir tanımlama, devletin ekonomik faaliyetlerini ortadan kaldıran düzenlemeleri de özelleştirme kapsamına almaktadır. Bir başka açıdan; "kamu sektörünün özelleştirilmesi, bu sektörün genel hukuka döndürülmesi, kamuya ait işletmelerin sahipliğinden veya bazı şirketlerin hissedarlığından kaynaklanan özelliğinin kaldırılması" olarak tanımlanmaktadır.

Özelleştirme bu açıdan millileştirmenin tersi olarak da düşünülebilir. Millileştirmeler yoluyla devlet, kamu hizmeti veya tekel niteliğindeki her türlü mal varlığını iktisap ederken, özelleştirmede ise, mal varlığı üzerindeki tasarruf hakkını devretmektedir.

Kısaca özelleştirme; devletin ekonomik faaliyetlerini azaltmak veya tamamen kaldırmak amacıyla, dar anlamda kamu iktisadi teşebbüslerinin, geniş anlamda devletin sahip olduğu her türlü mal varlığının özel mülkiyete devredilmesi olarak tanımlanmaktadır (Atasoy, 1993:183). Bu tanım, uzun yıllar ÖB'nca da tercih edilen tanım olmuştur.

Özelleştirmeyi olayına, nesnesi olmaktan çıkarıp öznesi konumunda değerlendiren bir bakış açısıyla yaklaşan Işıklı, özelleştirmeyi neo-liberal oluşumlar karşısında sendikalar için olmak ya da olmamak ölçüsünde nitelendirir (Işıklı, 1994b:89–90). Ayrıca özelleştirmeyi sebep ve sonuçları ile birlikte, Keynesçiliğin sosyal refah devleti uygulamaları çerçevesinde değerlendirilecek düşüncelerinin yaktığı yeşil ışığın neo-liberal yaklaşımlarla karartılmasına sebep olacak uygulamalar olarak görmektedir.

Bir diğer tanım ise;”*özelleştirme, en geniş anlamıyla; devleti hiçbir faaliyete karıştırmayacak şekilde aradan çıkarma, kamuya ait varlık ve değerleri özel şahıslara satma işlemidir*” (Cevizoğlu, 1989:19). En geniş kapsamda “devletin ekonomik faaliyetlerinin azaltılması ya da tümüyle ortadan kaldırılmasıdır.

Özelleştirme bu açıdan millileştirmenin tersi olarak da düşünülebilir. Millileştirmeler yoluyla devlet, kamu hizmeti veya tekel niteliğindeki her türlü mal varlığını iktisap ederken, özelleştirmede ise, mal varlığı üzerindeki tasarruf hakkını devretmektedir.

1.2.Özelleştirme Akımının Doğuşu

1970’li yıllarda azalan kâr oranları biçiminde ortaya çıkan krize karşı devletlerin tepkisi, kamu maliyesi politikalarını değiştirme biçiminde olmuştur. Kamu harcamaları kapsamında çeşitli sübvansiyonlarla kârlar desteklenmiştir. Böylece devlet gelirleri azalırken harcamaları çoğalmış, önce kamu açıkları, daha sonra borçları artmış, devletlerin ekonomiye müdahaleleri sonuçsuz kalmış ve kriz giderek derinleşmiştir.

Gelişmiş ülkeler de dâhil çok sayıdaki ülkede ortaya çıkan kriz, yeni önlemler alınmasını gerektirmiştir. Devletin küçültülmesi operasyonu, kapitalizmin yeniden yapılandırılmasının vazgeçilmez bir unsurunu oluşturmuştur.

Özelleştirme, ulusal ve uluslar arası düzeyde sermaye birikimi sürecindeki tikanmaları aşabilmek ve kapitalist sistemin yeniden üretilmesi için bir araç ve çıkış yolu olarak görülmüştür (Petrol-İş, 2004). Bu yaklaşım, neoliberal iktisadın da teorik temellerine vurgu yapmaktadır.

Özelleştirme, neoliberal akımın ana unsurlarından biri olmakla birlikte, tüm dünyada nispeten geç dönemlerde ortaya konulmuştur (Işıklı, 1994b:90). Neoliberalizmin egemenliğinin başlangıcı 70'li yılların başlangıcıdır. Oysa özelleştirme 80'li yılların ortalarında gündeme getirilmiştir.

1980'li yıllardan itibaren baş döndürücü teknolojik gelişmelerle birlikte, dünyanın ekonomik ve siyasi görünümü de hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Bu sürece; küreselleşme, demokratikleşme ve özü itibariyle teknik bir işlem ve iktisadi politika aracı olan özelleştirme sözcükleri damgalarını vurmuştur (Öztürk, 2002). Ekonomik ve siyasal nedenlerle 1980'li yıllara kadar hemen bütün ülkelerde kamulaştırmaların yanında, münferit uygulamalar olarak özelleştirmeler de söz konusu olmuştur. 1980'li yıllardan bu yana özelleştirme, gerek gelişmiş, gerekse azgelişmiş ülkelerin gündemindeki en önemli konu haline gelmiş, kamu kesimi borçlanma gereğinin azaltılmasından, demokratikleşmeye kadar birçok sorunun çözümü bu sözcüğe endekslenmiştir.

Özelleştirmenin gerekliliğini savunanların teorik dayanağı mülkiyet hakkı teorisi'dir. Modern mülkiyet hakkı teorisi, ilk ifadesini Adam Smith'de bulur. Adam Smith, Ulusların zenginliği kitabında şöyle yazar, "Böyle birbirine zıt iki karakter görmezsiniz, tüccar ve hükümdar" (Yaşar, 1997:24). Smith insanların bir başkasının malını kendi malından daha savurgan kullandığını gözlemiştir. Adam Smith'e göre, kamu idaresinde çalışanlar kendi çıkarları ile doğrudan bir ilişkide bulunmadıkları için ihmalciler ve savurgandırlar. Özel araziler ile kamu arazilerindeki verimliliği mukayese ettiğinde, kamu arazilerindeki verimlilik özel verimliliğin sadece %25'i düzeyindedir, der. Bu nedenle Smith, kamu arazilerinin özel mülkiyete devredilmesini istemiştir.

1.3.Özelleştirmenin Kuramsal Dayanakları ve Eleştiriler

Özel mülkiyet hakkının var olması ile birey, kaynaklardan gelen geliri elde etme ve kullanma hakkına sahiptir. Kendi isteği ile kaynaklarını bir başkasına devredebilir. Bu haklar ayrıntılı bir biçimde belirlenmiş ve teminat altına alınmış ise, bireyin refahı kendi kararlarından kaynaklanan toplam fayda ve maliyete o kadar yakın olacaktır. Çünkü kararı alan birey, aldığı kararın bütün sonuçları kendisine yansıtacağı için, tüm

fayda ve maliyetleri hesap edecektir. Özel mülkiyet koşulunda, bilgi ve muamele maliyetinin sıfır olması şartıyla, mülkiyet sahibi kararlarının bütün sonuçlarını kendisi taşıyacağı için kaynaklar teorik olarak verimli kullanılacaktır. Bu durumda dışsallıklar da ortaya çıkmayacaktır. Mülkiyet hakkının sınırlandırılması durumunda, örneğin; özel firmalara devlet müdahalesi halinde, firma sahibi, yöneticileri ve işçiler kaytarma imkânına sahip olacaklar ve kendi hesaplarına iş yapma imkânlarını kullanacaklardır. Bunun neticesinde firmanın değerini maksimize etme amacından sapılacaktır. Mülkiyet hakları spektrumunun bir ucu devlet mülkiyetidir. Özel ve devlet girişimini birbirinden ayıran temel belirleyici mülkiyet hakkıdır. Devlet varlıklarının sahibi yoktur. Bu nedenle kamu varlıkları aktif olarak mübadele edilemez. Vergi mükellefleri için kamu portföyünü değiştirmenin tek yolu farklı siyasal tercihlere yönelmek veya kamu işletmelerinin işletme şeklini değiştirmektir. Bu iki alternatifin de maliyeti yüksektir. Kamu varlıklarının mübadele edilebilme eksikliği, bunların parasal değerlerini etkileyecek kararların bürokratlar ve işçiler tarafından alınması bu varlıkların fiyatının oluşumunu engeller. Siyasi iktidarlar, kamu yöneticilerinin ve çalışanların yönetimine (verimli çalışıp çalışmadıklarına) fazla etkiye bulunmazlar. Kamu yöneticilerinin ve işçilerin seçiminde ince eleyip sık dokumazlar. Bu nedenle bürokratlar ve işçiler keyfi hareket etme özelliğine sahiptirler. Bürokratların maaşları, statüleri tarafından belirlendiği için bütün kaynakları kendi iş güvenceleri ve şahsi rahatlarına tahsis ederler. Bunun için özel çıkar grupları ve güçlü politikacılara yakınlık sağlayıp onların çıkarlarına uygun işlemlere yönelirler. Maaş artışları iş değerlemesine göre değil, genel nitelikte yapılır, çalışan çalışmayan birbirine karışır. İşe almalar, yetenek yerine daha çok politik ve organizasyon ihtilaflarını azaltacak şekilde hemşeri, seçmen, cinsiyet eğitim ve diğer karakteristiklerine göre yapılır (Yaşar, 1997:35–36). Bunların sonucunda kamu iktisadi teşebbüsleri arz ve talep koşullarına duysuz, yüksek maliyetle üretim yapan kuruluşlar olarak ortaya çıkar.

Kuramsal düzlemde, özelleştirmenin iki ana kavrama dayalı olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, özel mülkiyetin kamu mülkiyetine üstünlüğü, öbürü de rekabet olanaklarının sağlayacağı yararlarıdır. Özelleştirme yanlılarına göre, ekonomik süreçlerde, mülkiyet olgusu bağımsız ve tarafsız olamaz. Yalnızca özel mülkiyet varsa, bunun sahibi, mülkünü en etkin bir biçimde kullanır. Özel mülkiyetin, ya da sermayenin sahibi, etkin, hızlı ve verimli kararları kolayca alabilir, gerektiğinde mülkünü kolayca başkalarına devredebilir, satabilir. Bu anlayışa göre, kamu mülkiyetinde, sahip yoktur.

Çünkü kamu mülkünün hızla ve etkin bir biçimde başkalarına satılması güçtür. Ek olarak da kamu mülkünü yöneten bürokratlar, özel mülk sahiplerinin tersine, kâr dürtüsüyle davranmaz. Fiyatlara bağlı olmayan mal ve hizmet sunumu da etkinlikten uzak olur. Bunlarla birlikte, kamu mülkü yöneticiler özel çıkar ve baskı gruplarının, etkili politikacıların istemlerine göre davranır.

Özelleştirmenin kuramsal dayanakları, her şeyden önce, öznel öğelerin nesnelleştirilmesine dayanıyor. Özel mülkiyet ve buna dayalı kâr dürtüsü öznel(sübjektif) kavramlardır. Ekonomik kaynakların etkin ve verimli kullanımı gibi toplumsal ve nesnel süreçlerin salt bu öznel öğelere dayandırılması olanağı yoktur. Önce, kişilerin yalnız “kendilerine ait” mülkü, sermayeyi en etkin bir biçimde kullanacakları, kamu mülkiyetindeki sermayeyi kullanırken aynı özeni göstermeyecekleri tümüyle sübjektif bir değerlendirmedir. Bu sübjektif varsayıma dayalı olarak, her zaman ve her yerde geçerli, nesnel sonuçlara ulaşamaz. İkinci olarak, özelleştirme anlayışının dayandığı rekabet kavramı da, en azından tartışmalıdır. Üçüncü ve gelişmekte olan, az gelişmiş ekonomiler yönünden önemli nokta, piyasa yapıları ve kaynak kullanımları ile ilgilidir (Kepenek, 1993:146–149). Özelleştirmenin dayanakları, gelişmiş ekonomik yapılardan yola çıkarak, sonuçtan başlamak mantıksal bir kısır döngü oluşturuyor. Az gelişmiş ülkeler için önemli olan kaynakları üretim için harekete geçirmektir ve bu amaca ulaşılması için özel mülkiyet ve rekabet ortamı yeterli olmamıştır. Kaldı ki salt özel mülkiyet ve girişimciliğin etkin kaynak kullanımı için yeterli olmadığı gelişmiş ülkelerde de özellikle 1930’lu yıllardan 1970’li yıllara dek görülmüştür. Kepenek, bütün bu noktalardan bakıldığında özelleştirmenin kuramsal dayanaklarının sağlam olmadığı kanaatinde.

Özellikle ülkemizde özelleştirmeye gerekçe gösterilen nedenlerden biri olan özelleştirilen işletmelerin tümünün zarar ettiği iddiası; uygulamada görüldüğü üzere öncelikle kâr eden işletmelerin satıldığı ya da zarar etse bile kâr eder duruma getirildikten sonra satılması gerçeğinden hareketle geçerli olmadığı, tam tersine kamunun bazı gelir kaynaklarından mahrum bırakıldığı şekilde yorumlanmaktadır. Özelleştirmenin özgürlük getirdiği düşüncesi de geçersiz kabul edilmektedir (Işıklı, 1994b:92–93). Bu iddianın gerekçesi, özelleştirmenin özel girişim ruhunu ve sorumluluk duygusunu canlandıracağıdır. Işıklı’ya göre söz konusu olan ruh, özel girişim değil toplumsal çıkar çerçevesinde gelişen sorumluluk duygusudur. Ayrıca bu çerçevede dile getirilen devlet tekeli ile serbest rekabet kavramları da yanlış

değerlendirilmektedir. Burada söz konusu olan devlet tekeli ile özel tekel arasındaki mücadeledir. Işıklı, kâr maksimizasyonu ile demokratiğin asla bir arada barınabilecek kavramlar olmadığını söylemektedir.

Ayrıca Işıklı, satın alma gücüne dayalı pazar ekonomisi tercihinin, toplum için yararlı mal ve hizmetlerin bu çerçevede üretilmesinin imkânsızlığı sorunu ile karşı karşıya olduğu iddiasındadır (Işıklı, 1994b:94). O'na göre; çevre, koruyucu sağlık hizmetleri gibi konularda pazar oluşumu söz konusu değildir. Burada önemli olan kâr güdüsü olmadan bu hizmetlerin karşılanmasıdır. Bunun pazarının oluşumunu beklemek beyhudedir. Bu iş ancak devlet eliyle görülebilecek bir hizmettir.

1.4. Özelleştirme Yöneleri

Tanımlarından da anlaşılacağı üzere özelleştirme çok yönlü bir kavramdır. Özelleştirme yönelimlerini; iktisadi, hukuki, işletmecilik ve siyasal olmak üzere dört ana yönde incelemek mümkündür. TOBB(1993), hazırladığı ihtisas komisyonu raporunda belirttiği yönelimleri aşağıdaki şekilde açıklamaya çalışmıştır.

1.4.1. İktisadi Yönü

Özelleştirme bir iktisat politikası aracıdır. Hem kapitalist ve hem de sosyalist ekonomilerde farklı amaçlarla kullanılabilir. Bu amaçlardan ilki, piyasa mekanizması koşullarının kamu iktisadi teşebbüsleri kesiminde de işletilmesini sağlamaktır. Piyasa mekanizmasını işletecek güç ve kurallar şöyle sıralanabilir;

- a-Kâr amacı güdülmesi,
- b-Rekabet etkinliğinin artırılması,
- c-Teknolojideki yeniliklerin izlenmesi.

İkinci amaç, ekonomik karakterlidir ve kamu kesiminin ekonomi içindeki payının azaltılmasıdır. Bu gerçekleşirse, kamu kesiminin borçlanma gereği de azalacaktır. Bu amaç, devletin küçülmesi deyişiyle ifade ediliyor.

Üçüncü amaç ise kamu hisselerinin, gelirin yeniden dağılımına yardımcı olmak maksadıyla, kamu işletmelerinin hisselerini satarak sermayeyi tabana yaymaktır. Bu amaç gerçekleşebilirse, kamu kesimindeki sendikacılığın egemenlik alanı da daralmış ve gücü azalmış olacaktır (TOBB, 1993:10) Bu amaç hem sosyo-ekonomik ve hem de sosyo-politik karakterlidir.

1.4.2. Hukuki Yönü

Özelleştirme, kamu idare, kurum ve kuruluşlarının yahut iştiraklerinin elindeki işletme ve hizmet mallarının mülkiyetinin özel kişilere devrini ifade eder. Özelleştirme,

kamunun yürütmekte olduğu bir faaliyetin, bir işletmenin, bir iştirakin özel kişilere devri, faaliyet alanının bu yoldan küçültülmesi, böyle bir devir işleminin gereği olarak, taşınır ve taşınmaz mal ve değerlerin özel kişilere aktarılmasıdır. Bu tanım, hukuki incelemeyi-ister istemez-Anayasa alanına sürükler. Zira kamulaştırma ve asıl ilgili olan devletleştirme anayasalarda öngörülmüş olan müesseselerdir. Oysa birçok anayasada, örneğin; 1982 T.C. Anayasası'nda özelleştirme düzenlenmiş, öyle bir terim yer almamıştır. Ancak yasa koyucunun konuyu düzenlemesine mani bir hüküm de yer almamıştır. Zaten TOBB'un hazırladığı rapora göre devletleştirmenin öngörülmesi de gerekli değildir.

Sonuç, aksine yani yasaklayıcı bir hüküm olmaması kaydıyla, özelleştirmenin anayasada düzenlenmiş olması zorunlu değildir. Devlet özelleştirme yaparken herhangi bir malik gibi hareket edemeyecek, anayasa ilke ve kurallarıyla bağlı olacak ve uygulamalar kanuna dayandırılacaktır.

Ülkemizde 1983 yılından sonra gündeme gelen özelleştirme programına yönelik ilk hukuki düzenleme, 1984 yılında çıkarılan ve kamu iktisadi teşebbüsleri ile bunlara ait tesislere, hisse senedi ihracı yoluyla gerçek ve tüzel kişilerin ortak edilebilmesine veya bu tesislerin işletme hakkının belli sürelerle devrine olanak tanıyan 2983 sayılı Kanun'la getirilmiştir (Baytan, 1999:15). Bütün siyasi partilerin ve sendikaların önerileri de dikkate alınarak hazırlanan 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu, 27 Kasım 1994 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Özelleştirme ilgili yasal boşlukların zaman içerisinde belirginleşmesi ve genel yetki kanunları ile bu yetki kanunlarına dayanılarak çıkarılan KHK'lerin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi nedeniyle, sadece özelleştirme ile ilgili düzenlemeleri kapsayan ve iptal gerekçelerini dikkate alan bir düzenleme yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, çıkarılan 5.5.1994 tarihli ve 3987 sayılı kanun ile hükümete üç ay süre ile özelleştirme konusunda KHK çıkarma yetkisi verilmiştir. Bu yetkiye dayanılarak çıkarılan 30.5.1994 tarihli ve 530, 531 ve 532 sayılı KHK'ler ve 13.6.1994 tarih ve 546 sayılı KHK ile özelleştirme ve özelleştirmeye bağlı istihdam sorunlarının çözümüne yönelik önemli düzenlemeler yapılmıştır (Serim, 1996:48-49). 530 sayılı KHK ile 2983 sayılı Kanun büyük ölçüde değiştirilerek, özelleştirmenin kurumsal yapısı yeniden düzenlenmiştir. Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı, Özelleştirme Yüksek Kurulu ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığına dönüştürülmüş, ayrıca Kamu Ortaklığı Fonu yanında yeni olarak

Özelleştirme Fonu kurulmuştur (OİB, 2010a). Kamu Ortaklığı Fonu ile ilgili görev ve yetkiler ise Hazine Müsteşarlığı ile ilişkilendirilmiştir.

1.4.3. İşletmecilik Yönü

Uluslar arası bir seminerde sunulan bir bildiriye, özelleştirmenin hedeflerine ilişkin şu görüşler yer almıştır.

a-Devletin mali ve idari yükünü azaltmak,

b-Rekabeti arttırmak, yatırımlarda verimliliği yükseltmek ve etkinliği geliştirmek,

c-Kamu kesiminin ekonomideki payını küçülterek, varlığını azaltmaktır.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği hazırladığı raporda, George Yarrow'un yapmış olduğu kuramsal ve uygulamalı incelemeye dayanarak beş temel hedeften bahsetmektedir (TOBB, 1993:22).

1.Rekabeti arttırma, işletmelerin etkinliklerini geliştirme,

2.Kamu kesiminin borçlanma gereksinimini azaltma,

3.Yatırım kararları almada hükümete bağıllığı azaltma,

4.Ekonomik mülkiyeti yaygınlaştırma,

5.Gelir dağılımını yeniden düzenleme ve yaymaktır.

Yarrow, gelir dağılımını yeniden düzenleme ve refahı yaygınlaştırmanın özelleştirmenin en önemli hedefi olduğunu ve bu nedenle bir dizi temel kararlar üzerinde çok büyük baskılar olduğunu belirtmektedir. Bir de özelleştirmenin makro ekonomik temelli hedefleri ile işletme yönetimiyle ilgili düzenlemeler vardır. Burada amaçları sıralayacak olursak;

1. İşletme çalışanlarının verimliliğini arttırmak:

Genel bir kabule göre, kamu sektöründeki verimlilik özel sektörden düşüktür. Özelleştirme ile bu olumsuz etki giderilebilecek ve KİT'lerin devri ile hazine üzerindeki yükü hafifletilecektir.

2. Serbest piyasa ekonomisini güçlendirmek:

Kamuya ait iki önemli özelliği vardır ki bunlar serbest piyasa ekonomisinin koşullarını tehdit eder niteliktedirler. Bunlardan ilki, tekelci yapılarıyla fiyat ve kalite endişesi olmadığından rekabeti olumsuz yönde etkilemektedirler. İkincisi ve belki en önemlisi, iflas endişesi olmadıklarından piyasanın tepesinde bir korku aracı olarak durmaktadırlar.

3. Sermaye piyasasını geliştirmek:

Ülkemizde menkul değerler arzı eksikliği yaşanmaktadır. Aynı endişe dünyada da yaşanmaktadır. Hisse senedi ihracı, gayrimenkul, altın, döviz gibi rezerv araçlarla bu sıkıntının giderilmesi amaçlanmaktadır.

4. Yabancı sermayeyi teşvik:

Yatırımların artması ve istihdamın genişlemesi, sermaye ile mümkündür. Yetersiz iç sermayenin noksanı, yabancı sermayenin takviyesi ile mümkündür. Bunun ayrıca ekonomide çarpan etkisi de vardır.

5.Devlete gelir sağlamak:

Devlet, mali bunalıma girdiğinde, dış ödemeleri, bütçe açıkları gibi durumlarda özelleştirme yoluyla çözümler bulmaya çalışır. Böyle bir uygulama liberal ekonominin gerekleri gibi görünse de, sonuçları açısından pek de hedeflenenlere ulaşıla bilindiğini söylemek mümkün değildir.

Yukarıda özelleştirmenin bir de işletmelerin yönetimleri ile ilgili bir yönü olduğunu belirtmiştik. Buradaki amaç ise işletme başarısıdır (Cevizoğlu, 1989:24–33). Esasen işletmelerde asıl olan yöneticilerin zihin yapısıdır. Ne yazık ki işletmeler, siyasal etkinin alanında olduklarından, işletmelerde oturmuş bir düzenli yapı kurulamamıştır.

Özelleştirme ile işletmelerin yönetimlerinin de özelleştirilmesi gereğine değinilmektedir. Yönetimin özelleştirilmesi ile verilen kararlarda yönetimlerin bağımsız olmaları ve ona göre yönetilmeleri ve mülkiyetin özelleştirilmesi belirtilmektedir (TOBB, 1993:25). Özelleştirme ile yöneticilerin karar vermelerinde yetki ve sorumluluk ile donatılmaları ve hesap vermeleri öngörülmektedir.

1.4.4. Siyasal Yönü

Özelleştirmenin gerçekleştirilebilmesi netice itibariyle siyasi iradenin yetkisindedir. Bu bir siyasal tercih sorunudur. Bu tercihi etkileyen de değişik faktörlerdir. Sonuçta, hukuki tasarruflar ve yasal düzenlemelerle gerçekteleşir. Tercihi etkileyen faktörlere gelince;

1.4.4.1. Siyasal Tercih Etkileyen Dış Kaynaklı Faktörler

Bu faktörün etkili olmasında, teknolojinin gelişmesinin büyük etkisi vardır. Çünkü bu sayede diğer ülkeler de olumlu her durumun, aynen kendi ülkesinde de uygulanmasını ister. Başka türlü etkilenmeden yaşamak zaten mümkün değildir. Örneğin; sosyalist blok çökmeden önce özelleştirme işlemlerine başlamış ve bu nedenle kendi fikir dünyasında büyük tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur.

Ayrıca özelleştirme daha çok, ekonomik ve siyasal yönden güçlü olan devlet bünyesinde, görüş olarak ortaya çıkmış ve uygulama alanı bulmuştur. Her şeye rağmen güçlü ekonomiler, özelleştirmenin ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçları absorbe edebilecek yapıdadır. Bundan etkilenmezler. Oysa az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler, bazı zorunluluklar dolayısıyla bu uygulamaya istemeden de katılabiliyorlar (Cevizoğlu, 1989:35). Çünkü dünya çapındaki ekonomik baskı örgütlerinin yaptırımları ile karşı karşıya kalmaları söz konusu olabilmektedir. Örneğin; IMF reçeteleri belli yaptırımlar karşılığında uygulamaya konulmakta ve bedeli ona göre alınmaktadır.

1.4.4.2. Siyasal Tercih Etkileyen İç Kaynaklı Faktörler

Siyasi karar ve otorite merkezleri, siyasal rejimlerin türüne göre sonuçlardan etkilenirler. Ekonomik tercihlerin belirlenmesi işte bu esas çerçevesinde şekil alır. Özelleştirme de bu çerçevede şekillenir. Mesela; demokratik toplumlarda, karar ve uygulamaları, sonuçları, yönetimi, halk tarafından gelecek etkilere açık tuttuğundan siyasal tercih yönü önemlidir. TOBB hazırladığı raporda şu görüşlere yer vermiştir:

“...demokrasilerde, özelleştirme vb. konularda karar alınması ve uygulanması netice itibariyle bir siyasal tercih sonucudur. Ancak, bu tercihin saptanmasında siyasi otorite, anayasada ve yasalarda bir kısıtlama öngörülmemiş olsa dahi, tamamen özgür değildir. Siyasal otorite hem uluslar arası bazı faktörleri hem de seçmen eğilimleri ile baskı gruplarının isteklerini göz önünde tutmak zorundadır. Aksine davranılması halinde, siyasal bazı maliyetleri üstlenilmesini önceden göze almak gerekir” (TOBB, 1993:32)

Bu maliyeti, seçimlerin kaybedilmesi ve iktidardan uzaklaşılması şeklinde anlamak gerekir. Dolayısıyla, siyasal tercihin belirlenmesinde, anayasada bir kısıtlama öngörülmemişse, siyasal otorite hukuki açıdan tamamen özgürdür. Ancak, tercihin belirlenerek somuta dönüşüp uygulamaya konulması aşamasında yukarıda sözü geçen faktörlere bağımlıdır. Dolayısıyla, çok da özgür sayılmayan bir durumla karşı karşıya olduğu gerçeğini kabul etmek gerekir.

1.4.5. Kurumsal Yapısı

Başbakana bağlı kamu tüzel kişiliğine sahip, özel bütçeli Özelleştirme İdaresi Başkanlığı 27 Kasım 1994 tarih, 4046 sayılı Kanun'la kurulmuştur. İdare'nin bazı görevleri şunlardır;

- a) Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun kararlarını uygulamak,
- b) Özelleştirme Yüksek Kurulu tarafından verilen görev ve yetkilerle ilgili konularda karar vermek ve gerekli işlemleri yürütmek,

c) Kuruluşların Özelleştirme kapsamına alınmasına veya Özelleştirme kapsamına alınmış olan kuruluşların eski statüsüne iade edilmesi veya Özelleştirme programındaki kuruluşlardan gerekli görülenlerin Özelleştirmeye hazırlanmasına karar verilmesi konusunda Kurula teklifte bulunmak,

d) Kuruluşların özelleştirilmesine ilişkin her türlü işlemin yerine getirilmesi ile bunların özelleştirilmelerine hazırlık amacıyla yönlendirilmesini, faaliyetlerinin takip ve koordinasyonunu yürütmek,

g) Özelleştirme uygulamalarının gerektirdiği Özelleştirme ile ilgili her türlü işlemi yürütmek,

h) Kanunî sınırlamalar saklı kalmak kaydıyla, kuruluşların malî, idarî ve hukukî yapıları ile ilgili olarak düzenlemeler yapmak,

ı) Özelleştirme programındaki kuruluşların; kaynak kullanımlarına, taşınmaz edinmelerine, kiralamalarına ve bu taşınmazlar üzerinde sair akitler yoluyla tasarruf etmelerine, yurt içi ve yurt dışı borçlanmalarına, verimliliğin artırılması ilkesi göz önünde bulundurularak yapılacak personel alımı ve azaltılmasına, çalışma şartlarına, personelinin yurt dışı geçici görevlendirilmelerine ilişkin talepler hakkında karar vermek,

i) Kuruluşların yönetim kurulu başkanlığı ve üyelikleri ile denetim ve tasfiye kurulu üyelikleri ve genel müdürlükleri ile ait oldukları kuruluşlardan ayrı olarak Özelleştirme programına alınan ve anonim şirkete dönüştürülmelerine gerek görülmeyen müesseselerde, müessese müdürlükleri ve yönetim komitelerine, işletme ve işletme birimlerinde bunların müdürlüklerine yapılacak atamalar ve bu görevlerden alınma işlemlerine ilişkin olarak Başbakana teklifte bulunmak (bu görevlere atanacaklarda 4 yıllık yüksek öğrenim görmüş olma şartı aranır),

l) Özelleştirme Fonunu İdare etmek,

m) Hizmetin gerektirdiği her çeşit araştırma, proje işleri, reklam, tanıtım, halkla ilişkiler işlemleri ve malî denetim ile hukukî, teknik, idarî ve malî değerlendirme işlemlerini yapmak ve/veya bu işlerin danışman görevlendirilmesi suretiyle yaptırılmasını temin etmek,

n) Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlara, Özelleştirme uygulamalarının gerektirdiği hallerde borç vermek, kamu bankalarının uyguladığı en yüksek ticarî faiz oranını aşmamak kaydıyla Özelleştirme Fonundan sağlanacak finansmana uygulanacak faiz oranlarını ve şartlarını belirlemek,

o) Kanunlarla ve diğ er mevzuatla verilen görevleri yapmak (OİB, 2010b).

1.5. Özelleşt irmenin Amaçları

Geliş imiş ülkeler için özelleşt irme, kamu finansman açıklarını azaltmanın, ekonomik etkinliğ i, rekabeti ve verimliliğ i artırmanın araçlarından birisi; geliş immekte olan ülkeler için ise büyüme yi hızlandırmanın, kamudaki yapısal dengesizlikleri düzeltmenin, kamu finansman açıklarını azaltmanın ve enflasyonu düşürmenin aracı olarak sunulmuştur.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi 3 Ekim 1990 tarih ve 953 sayılı kararında özelleştirmeye ilişkin amaçları; “verimliliğ i arttırmak, fiyatları düşürmek, kaynakların etkin dağılımını sağlamak, devlet bütçesini küçültmek, gelir sağlamak, kamuda çalışanların sayısını azaltmak ve aşırı tek elci durumdaki sendikaların gücünü kırmak” şeklinde açıklamıştır (Petrol-İş,1997:11). Bu kadar geniş bir amaç yelpazesini belli başlıklar halinde toplamak gerekirse, özelleşt irmenin amaçları şu şekilde sıralanabilir.

1.5.1.Ekonomik Amaçlar

Ekonomik amaçlar mikro düzeyde şirket verimliliğ ini sağlamak, karlılığ ı arttırmak, makro düzeyde ise serbest piyasa ekonomisini tüm kurum ve kurallarıyla işler hale getirmek, sermayeyi tabana yaymak, kıt kaynakların en uygun dağılımını sağlamak şeklinde sınıflandırılabilir. Özelleşt irme ile devlet fiyatlandırması yerine piyasa fiyatlandırması maliyetleri aşağıya çekecek bu da genel fiyat düzeyinin düşmesine ve anti enflasyonist etki oluşturarak ekonominin dengeli büyümesine katkı sağlayacaktır.

Özelleşt irmenin en kuvvetli gerekçesini, özel sektörün kaynak kullanımında, kamu sektörüne göre daha etkin olduğu iddiası oluşturmaktadır. Özelleşt irme ile ilgili en çok tartışma konusu yapılan husus da bu iddidir.

Özelleşt irme ile verimlilik ve karlılık göstergelerinde artış sağlanacağı savı, kamu mülkiyetinin tabiatı gereğ i verimsiz çalışmaya neden olduğu şeklindeki bir ön kabule dayanmaktadır (Öztürk, 2002). Şirketler bazında gerçekleştirilecek verimlilik ve karlılık artışı kuşkusuz ekonomiye daha çok katkı sağlayacaktır. Ancak özelleşt irme uygulamalarıyla birlikte Türkiye dâhil çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalar, mülkiyet ve karlılık-verimlilik arasında doğrudan bir ilişki saptayamamıştır.

1.5.2.Mali Amaçlar

Özelleşt irme ile gerçekleştirilmek istenen mali amaçları 3 başlık altında toplamak mümkündür.

—Devlete gelir sağlamak: Özelleştirme, giderek artan iç ve dış borçlarının kapatılmasında, kamu açıklarının düşürülmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır. Özelleştirmenin bu amaçla kullanılması, özelleştirme kuramcıları ve taraftarlarınca da eleştirilmektedir. Bu yaklaşıma göre, kamu kesimi açığı, cari gider ve gelir (ağırlıklı olarak vergi geliri) farkından oluşan dinamik bir olgudur. Bu denklığı sağlayacak yapısal önlemlerden alınmadıkça, satış geliri ile en fazla 1–2 yıllık açık kapatılabilir. Diğer taraftan, kamu açığını gidermek için temel mal ve hizmetlerin özelleştirilmesi, gelir dağılımı bozukluğuna yol açar, fırsat eşitliğini kaldırır. Özelleştirme gelirin, yeni yatırım alanlarında ve toplam üretim kapasitesini arttırmaya yönelik kullanılması halinde, rasyonel olacağı savunulmaktadır.

—KİT’lerin borç yükünden kurtulmak: Bu da eleştirilen bir amaç olup, kamu kesimini rasyonalize etmek ve israftan kaçınmak yerine, bu kuruluşları satarak kolay yolu seçmenin, sağlam bir gerekçe oluşturmadığı ileri sürülmektedir.

—Vergileme yapısını değiştirmek: Hükümetler KİT fiyatlarını vergilendirme aracı olarak ta kullanmaktadırlar. Dolaylı vergiler ise, her gelir grubuna aynı tutarda yansıdığı için, adaletsiz bir vergilendirme biçimi olarak görülmektedir. Özelleştirme ile KİT fiyatlandırma mekanizması kullanılarak dolaylı vergi alma politikası yerini, özelleşen kuruluşlar kar elde ettiği sürece, bunlardan alınacak gelir ve kurumlar vergisi gibi dolaysız vergilere bırakacaktır (Öztürk, 2002).

Serbest piyasa ekonomisinin tüm kurum ve kurallarıyla islemesi amacı, klasik iktisat teorisindeki “müdahale kötüdür” yaklaşımına dayanmaktadır (Aktan, 1993b:88) Klasik öğretiyeye göre ekonomideki dengesizliklerin nedeni devletin yaptığı müdahalelerdir. Özelleştirmenin piyasa mekanizmasını güçlendirmesi ve islerlik kazandırması fonksiyonu, üretim birimlerinin devrini ifade eden dar anlamdaki özelleştirme yöntemlerinden ziyade, devletin kontrolünü azaltan, geniş anlamdaki özelleştirme yöntemleri ile gerçekleştirilmektedir. Kamu İktisadi Teşebbüsleri, tekel durumları sebebiyle kaliteyi iyileştirmek, fiyat ve maliyet düşürmek gibi birtakım önlemleri alma gereği duymamaktadır. Sermayeyi tabana yayma amacı, bir yönüyle serbest piyasa ekonomisinin islerliğe kavuşturulması amacına, bir yönüyle ise siyasal demokrasi ve kişisel özgürlüklerin sağlanması amacına hizmet etmektedir.

1.5.3.Toplumsal-Siyasal Amaçlar

Özelleştirmenin toplumsal amacı, mülkiyetin geniş kitlelere yaygınlaştırılması yoluyla servet dağılımını daha dengeli bir duruma getirme biçimi olarak belirtiliyor.

Özel mülkiyet anlayışının egemen kılınması ve “istenmeyen” siyasal eğilimlerin önlenmesi de özelleştirmenin amaçları arasında yer alıyor. Özelleştirme ile mülkiyeti daha geniş kitlelere yayma yoluyla gelir dağılımını daha dengeli kılma amaca da daha çok gelişmiş sanayileşmiş ülkelerde geçerli olabiliyor (Kepenek, 1993:150–151).

Toplumsal siyasal amaçlar, klasik öğretinin çerçevesindeki ekonomik amaçların gerçekleşmesi halinde, toplumsal olarak ortaya çıkacak artılar varsayımına dayanmaktadır. Özelleştirme ile serbest rekabet düzeni içinde kıt kaynakların en uygun dağılımı gerçekleşecek, bu da toplumsal refahın optimizasyonunu sağlayacaktır. Özelleştirmenin gelir dağılımını düzeltici etkisi üzerinde durulurken, işletmenin hisse senetlerine sahip olan çalışanların ücret dışı gelirlerden istifade etme imkânından söz edilmiş olmakta, ekonomik işletmelerden kazanç ve pay elde etme işinin bir kesimle sınırlı kalmayarak tabana yayılmasından bahsedilmekte, böylece dengeli bir toplum oluşturma hedefine ulaşılabileceği beklenilmektedir.

Diğer taraftan, özelleştirme bir iktisat politikası aracı olarak ortaya çıkmakla birlikte, özelleştirmeden beklenen amaçların genişlemesi ile ideolojik ve siyasal amaçlar için de kullanılmaya başlanılmıştır (Öztürk, 2002). Devletin ekonomik ve siyasi hayattaki yerini yeniden tanımlayarak, onu klasik fonksiyonlarına döndürmek isteyen akımlar için özelleştirme, devletin iktisadi yaşamdaki yerini daraltmanın, onu savunma, güvenlik, eğitim, sağlık gibi asli fonksiyonlarına döndürmenin bir aracı olarak görülmektedir.

1.6. Özelleştirme Yöntemleri

Genel Olarak özelleştirme kavramı dört ayrı amacı ve unsuru içerir.

1- Kamu sektörü tarafından üretilen mal ve hizmetlerin finansmanının özelleştirilmesi.

2- Kamu sektöründe finansmanı sağlanan mal ve hizmetlerin üretiminin özelleştirilmesi.

3- Kamu teşebbüslerinin mülkiyetinin ve yönetiminin kısmen veya tamamen özel kesime devredilmesi(denationalisation).

4- Mal ve hizmet üretimindeki kamusal tekellerin kaldırılması (liberalisation) (Falay, 1994:21–36).

Bu kavram ve amaçların gerçekleşmesine yönelik olarak şu yöntemler uygulanmaktadır.

1.6.1. İhale Yöntemi (contacting-out)

En çok bilinen ve uygulanan ihale yöntemidir. Burada kamu kuruluşu, üretimin kontrolünü önemli oranda elinde tutar ve vergi, tüketici harcı veya diğer finansman aracını uygulamaya devam eder.

İhale yönteminde devletin birtakım tercihleri olabilir;

a-Üretimin miktarı ve türünü belirlemek,

b-Bir veya birkaç özel firma ile anlaşma yapmak,

c-Kâr amacı güden, kâr amacı gütmeyen veya gönüllü kuruluşlarla üretimi gerçekleştirmek gibi tercihler.

Burada her ne kadar verme yetkisi kamusal ise de, mal ve hizmetin gerçek üreticisi özel kesim birimi ve ihaleye giren kurumdur. İhale yönteminde temel amaç; mal ve hizmetin özel sektöre üretilerek, maliyetin azaltılmasıdır (Falay, 1994:21). Türkiye’de 10 Eylül 1983 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu ile genel bütçeli dairelerin, İl Özel İdarelerinin ve belediyelerin her türlü işlerini özel kesime yaptırabilmeleri mümkündür.

1.6.2. İmtiyaz Yöntemi (franchise agreementis)

Devletin, gözlem ve kontrolünü kendisi yaptığı fakat yetkisini özel bir firmaya vererek ürettirdiği mal ve hizmet şeklindeki yöntemdir. Bu yöntemde, iyi uygulandığında maliyetten tasarruf sağlanabilmektedir (Falay, 1994:22). Bu yöntemde temel amaç, kamusal mal ve hizmet alanının daraltılmasıdır. Bu yöntem bazen “yasal-kuramsal serbestleşme”(deregulation) olarak da adlandırılmaktadır.

1.6.3. Yardım/Katkı Yöntemi (grents/subsidies)

Bu yöntemde devlet mali ve diğer şekillerde özel kesime katkıda bulunarak, mal ve hizmetlerin tüketicilere özel kesim aracılığıyla daha düşük maliyette sunulmasına yardımcı olmaktadır. Yardım ve katkıların kullanımı ve miktarı üzerindeki kontrol yetkisi devlettedir. Böylece mal ve hizmeti üretecek özel kuruluşun sayısı ve türü konusunda bir sınırlama vardır.

Diğer özelleştirme yöntemleriyle kıyaslanırsa, bu yöntem genellikle, bir mal ve hizmetin tanımlanmasının, ona olan talebin ve hizmet kalitesinin ölçülmesinin zor olduğu durumlarda kullanılır.

Esasen burada olan her şey, devlet kamu hizmetini sunmak yerine, o mal ve hizmetin bedelini ödeyerek, tüketicilerin o hizmetleri özel kesimden sağlayabilmesini öngörmesidir (Falay, 1994:23). Örneğin; devletin memuruna lojman yapmak yerine,

lojman kirası parası vermesi gibi. Böylece dışsal fayda sağlayarak maliyet yükü altına da girmemiş olmaktadır.

1.6.4. Vesika/Kupon Yoluyla Satış Yöntemi (vouchers)

Bu yöntemde tüketiciye, paraya çevrilebilir vesikalar aracılığıyla mal ve hizmet tüketimi kullanılması sağlanmaktadır. Bu yöntem, tüketiciler aracılığıyla mal ve hizmetlerin daha iyi gözlenmesini, izlenmesini sağlamak ve kalite denetimine imkân vermektedir. Mal ve hizmeti satanlar veya sunanlar, daha sonra, o belgelerin karşılığı kadar ödemede bulunması için devlete başvururlar (Falay, 1994:24). Bu yöntem maliyetleri kapsama açısından ya genel ya da kısmi olarak kullanılabilir. Genel kullanımda, tüketiciye sunulan hizmetin maliyetinin tümü devletçe karşılanır. Kısmi kullanımda ise; bir kısmını da tüketici karşılar. Katkı yöntemine benzeyen bu yöntem pek kullanılmaz.

1.6.5. Gönüllü Örgütlenmeler Yöntemi (volunteers self-help)

Bu yöntem iki şekilde uygulanmaktadır. Birincisinde; gönüllü kişiler, herhangi bir ücret veya bedel almadan kamu hizmetlerinde çalışırlar. İkincisinde; devlet, bireyleri ve grupları kendi ihtiyaçları olan mal ve hizmetleri sağlamaları için özendirir. “Kendi kendine yardım” mantığına dayalı bu yöntem, bireylerin dayanışmasını ve yerel ihtiyaçlarla uyumlu hizmetlerin sağlanmasına ilişkin çözümleri esas alır (Falay, 1994:25). Bu yöntemde, çoğunlukla, kâr amacı gütmeyen kurumlar, kooperatifler ve birlikler şeklinde örgütlenme söz konusudur. Devlet bu örgütlenmeleri önleyen engelleri kaldırır ve bazen başlangıç ve yardımlarda bulunur, vergi kredileri sağlar.

1.6.6. Finansal Kiralama Yöntemi (leasing)

Burada özel kesime kiralananan kamusal kuruluşlar (KİT) söz konusudur. Finansal kiralama, kiralanana; kiracının talebi ve seçimi üzerine üçüncü kişiden satın aldığı veya başka suretle temin ettiği bir malın zilyetliğini her türlü faydayı sağlamak üzere ve belli bir süre feshedilmemek şartıyla kira bedeli karşılığında kiracıya bırakmasını öngören bir sözleşmedir (Falay, 1994:25). Türkiye’de bu yolla KİT’lerin 4 yıl süreyle yurt içinde ve yurt dışında gerçek ve tüzel kişilere kiralanması mümkündür.

1.6.7. Özel Kesimin Teşviki (incentives/subventions)

Devlet, bu yöntemde, vergileme ve düzenleme gücünü kullanarak, özel kesimin bazı mal ve hizmetleri üretmeleri veya üretmemeleri noktasında etkili olmakta ve teşvik etmektedir. Devlet, bu şekilde hem kamusal mal arzını azaltmak ve hem de sektörde özel kesim arasında rekabet ortamı oluşturmaya çalışmaktadır (Falay, 1994:26).

Bu yöntemde uygulanan düzenleme ve vergi teşviki gibi uygulamalar diğer yöntemlerde yoktur. Teşvikler genelde vergi açısından yapılmaktadır. Bazen de harcamalara yöneliktir. Ayrıca teşvikler süreleri ve ögeleri açısından çeşitlilik gösterirler. Bazıları bir kerelik, bazıları ise dönemsel özellik taşırlar. Devletin hem yatırım indirimi, vergi muafiyeti, hızlandırılmış amortisman vb. vergi politikaları ve hem de harcama politikaları ile özel kesimin harcamalarını arttırıcı etkiler oluşturulur. İşte bu etkileri oluşturan önlemler bir özelleştirme yöntemi olarak kabul edilir.

1.6.8. Fiyatlama Yöntemi (user fees)

Devlet, bazı mal ve hizmetlerin, kullananlar tarafından finanse edilmesi suretiyle, bu mal ve hizmetlerin özel kesim tarafından üretilmesini sağlamaya da çalışabilir. Bu yöntemin özelliği vergi muafiyeti gibi uygulamaların aksine, bundan yararlananların bedel ödemesini öngörür. Tabii bu durum da üretilen mal ve hizmetin miktarını etkiler (Falay, 1994:27). Üniversite harçları, kamuoyunda çöp vergisi olarak bilinen çevre temizlik vergisi bu uygulamalara birer örnektir. Böylece tüketici, tükettiği şeyin değerinin daha bir farkında olmaktadır.

1.6.9. Satış Yöntemi (asset sales):

Saf özelleştirme de denilen bu yöntemde devlet, kamu kuruluşlarındaki mal varlıklarını veya hisselerini satmaktadır. Bu satışın içerisine her türlü mal varlığı girebilmektedir (Falay, 1994:28).

Satış yönteminde iki ayrı yöntem uygulanabilmektedir:

1-Doğrudan satış (özel satış) yöntemi:

Devlet, bu yöntemde, ya aktiflerin tamamını satarak toptan-bütünsel özelleştirme, ya da bir kısmını satarak kısmi özelleştirme yoluna gidebilir. Bu yöntemin kolay olması açısından, kamu kuruluşunun mali yapı ve performansının yeterli, sermayelerinin ve aktiflerinin çok yüksek olmamasına dikkat edilmesi gerekir.

Devlet bu yöntemi daha çok kâr amaçlı çalışan KİT'ler ve bağlı müesseselerinin özelleştirilmesinde kullanabilir.

2-Hisse senedi yoluyla satış yöntemi:

Bu uygulamanın gerçekleştirilmesi için kamu kuruluşu ve müesseselerinin sermayelerinin hisselerine bölünmüş olması ve sermaye şirketi haline getirilmiş olması gerekir. Bu uygulama hem nasıl satılacağı ve hem de satışı yapılan kişi veya alıcılara satışta yapılacak farklı uygulamalar nedeniyle farklılıklar gösterebilir.

1.6.10. Mal ve Hizmetin Üretimini Terk Edilmesi Yöntemi:

Bu yöntemde devlet, mal ve hizmet üretmeyi tamamen durdurarak sektörü özel kesime bırakmaktadır. Bu fonksiyon daha sonra özel kesim üreticileri tarafından yüklenilmektedir. Bu yöntem kamu bütçesi üzerinde tasarruf değerlendirmesi açısından önemlidir. Bu yöntem uygulandığında, önemli bir sorun karşımıza çıkmaktadır fakat bu noktaya “sorunlar” kısmında değinmeye çalışalım. Ancak şu kadarını belirtelim ki, bırakılan hizmet kesintiye uğramaz, belki de tekel niteliğinde bir hizmet ise daha çok, özel sektör mensuplarınca üretime geçebileceğinden hem kalite ve hem de maliyet açısından tüketiciler için daha cazip bir durum ortaya çıkabilecektir (Falay, 1994:29).

Yukarıda zikredilen özelleştirme yöntemlerine ilaveten, bir de “Yap-İşlet-Devret Modeli”ne değinilebilmektedir. Bu yöntemde asıl amaç, yabancı sermayenin ülkeye girişini sağlamaktır (Aktan, 1995:9). Bu açıdan bakılırsa bunu bir yöntem olarak kabul edebiliriz fakat nihai durumda üretilen mal ve hizmet araçlarının kamunun mülkiyetine geçmesi söz konusu. Burada esas olan amacın ne olduğu olmalıdır. Farklılıklar söz konusu olduğu için, biz bu yöntemi genel özelleştirme yöntemleri içerisinde değerlendirmedik.

1.7. Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme

1.7.1 Dünyada Özelleştirme

Bir sürpriz olarak ortaya çıkan özelleştirme ilk defa, 1979 yılında İngiltere’de Muhafazakâr Partinin seçim manifestosunda yer aldı. 1983 Yılından önce basılan sözlüklere bakıldığında özelleştirme (privatization) kavramına rastlanmaz (Yaşar, 1997:9). İlk uygulayıcısı olan Muhafazakâr Parti Başkanı Margaret Teatcher, başbakan olarak öncülüğünü yaptığı konservatif devrimle de adeta simge olmuştur.

1929’daki büyük ekonomik kriz ve daha sonra dünya savaşlarının yol açtığı genel ekonomik zorluklar, hemen tüm ülkelerde hükümetleri sert önlemler almaya zorlamıştır. Çok sayıdaki ülke, krizin getirdiği ekonomik güçlüklerin zorlamasıyla, liberalleşme eğilimi etkisinde kalmıştır. Özelleştirme de; bu liberalleşme eğiliminin ideolojik sınırları asan bir uygulaması biçiminde ortaya çıkmaktadır (Cevizoglu, 1989: 123). Özellikle İngiltere başta olmak üzere Avrupa ülkelerinde de çok geniş bir uygulama alanı bulan özelleştirme, “kapitalizme dönüş” tartışmaları arasında sosyalist ülkelere de yayılmaktadır.

Konservatif devrim, 1970–1980 dönemi ekonomi politikalarına rağmen karşıt uygulamaların 1980’li yıllarda yürürlüğe konması ile gündeme geldi. Margaret

Thatcher'ın konservatif devrimde öncülüğünün ardından ikinci isim ABD'de Ronald Reagan'ın ekonomi politikaları dünya ekonomisi için İngiltere'nin etkisinden daha önemliydi. Ronald Reagan' da konservatif devrimin ilkelerini değer ülkelere ihraç etti. Ekim 1982'de Helmut Kohl Federal Almanya Başbakanı seçildi. Böylece sağ kanat yeni bir politik kazanç elde etti. Fakat Helmut Kohl, hemen ABD ve İngiltere'yi ekonomik politika olarak takibe geçmedi. Fransa'da ise, bu gelişmelerden farklı bir siyasi durum ortaya çıktı. Mayıs 1981 seçimlerinde François Mitterand bir sosyalist olarak seçimleri kazandı. Mitterand'ın programında planlı ekonomi, millileştirme, talebin genişletilmesi ve kamu harcamalarının artırılması yer alıyordu. Fakat birkaç yıl içerisinde Mitterand'ın programı devre dışı kaldı. Sosyalist olan Mitterand, Fransız Frangının istikrarı ve kamu harcamalarının disipline edilmesi adına ekonomi politikasında ciddi bir sapma yaparak konservatif devrime katıldı (Yaşar, 1997:9).

1980'li yıllarında özelleştirme uygulamaları ilk kez, İngiltere, Şili, Arjantin ve Meksika'da uygulamaya konulmuştur. Diğer 3 ülkede özelleştirme esas olarak dış borç ödemelerine ve artan bütçe açıklarına yönelik bir önlem olarak gündeme gelirken, İngiltere'de özelleştirmenin başlıca amacı, ekonomide rekabet kurallarına işlerlik kazandırılması, kamu kesimindeki savurganlığın önlenmesi, tüketicinin korunması gibi çok sayıda fonksiyonu yerine getirmek olmuştur.

İngiltere'de özelleştirmenin bilinen bütün yöntemleri denenirken, en çok kullanılanı halka arz yöntemi olmuştur. Halka arz yöntemiyle yatırımcı sayısı 10 yılda 3 milyondan 9 milyona çıkarılmıştır. Genellikle zarar eden küçük çaptaki işletmelerin özelleştirilmesinde ise blok satış yöntemi kullanılmıştır.

British Gas (gaz), British steel (çelik), British Petroleum (petrol), Britoil (petrol) British Telecom gibi kuruluşlar halka arz yöntemiyle özelleştirilirken Rollsroyce ve Jaguar, Short Brothers (uçak sanayi) Amersham International (kimya), Warship Yards (savaş gemi inşaatı), Aerospace gibi kuruluşlar ise blok satış yöntemiyle özelleştirilmiştir (Öztürk, 2002). İngiltere'de, özelleştirme sonrası tekeli eğilimleri önlemek ve serbest rekabet koşullarına işlerlik kazandırmak amacıyla, özelleştirme uygulamaları ile beraber çok sayıda düzenleyici kurum oluşturulmuştur.

1979-1980'li yılların başından itibaren yaşama geçen bu ekonomik politikalar daha doğrusu konservatif devrimin ilkeleri Wall Street Journal gazetesinde şu şekilde özetlendi; kamu iktisadi teşebbüslerini özelleştir, ekonomiyi serbestleştir, paranı çevrilgen yap ve halkına güven. Bu özet içerisinde, "kamu iktisadi teşebbüslerini

özelleştir” önerisi, özelleştirmenin bir ekonomik politika bütününün parçası olduğunu ortaya koyuyorsa da, özelleştirme kavramı konservatif devrimin temelini oluşturur. Çünkü “ulusal aktiviteler içerisinde devlet veya kamu sektörünün müdahalesini azaltan her süreç özelleştirmedir.” Yapılan bu tanım, özelleştirme kavramını en geniş şekilde ele almakta, 1980 ve 1990’lı yılların ekonomik misyonunu içermektedir. Özelleştirmenin tanımına girmeden önce ne istediğine yani amaçlarına bakmak gerekir. Vikers ve Yarrow’a göre özelleştirmenin amaçlarını şöyle sıralayabiliriz.

- Üretimde etkinliği artırmak,
- Kamu kesimi borçlanma gereğini azaltmak,
- Ekonomik birimlerde devlet müdahalesini en aza indirmek,
- Kamu sektörünün sınırlarını iyi tanımlayarak, sorunların çözümünü kolaylaştırmak,
- Hisse senedi mülkiyetini yaygınlaştırmak,
- Çalışanların çalıştıkları iş yerlerine ortak olmalarını sağlamak,
- Politik avantaj kazanmaktır.

Bu sıralanana amaçlardan sonra, özelleştirme kavramını teknik olarak tanımlamak istersek; kavramı üç parçaya ayırmak gerekir.

Bunlardan birincisi, kamu sektörü varlıklarının satışdır (denasionalisation). Satışın içerisine, kamunun ticari ve sınaî mal ve hizmet üreten ekonomik birimleri ile diğer varlıkları girer.

Kavramın ikinci parçası, serbestleştirme(deregulation) ya da liberalizasyondur. Serbestleştirme; özel sektörün girişi yasalarla sınırlandırılmış alanlara giriş engellerinin devlet tarafından kaldırılması anlamına gelir.

Özelleştirme kavramının üçüncü parçası ise imtiyaz sözleşmesi(franchising)dir. İmtiyaz sözleşmesine göre; kamu sektörü belirli bir alandaki üretimin finansmanını kısmen veya tamamen sağlar fakat üretimi özel sektör yapar (Yaşar, 1997:12–13).

Görüldüğü gibi, özelleştirme tek unsurla tanımlanabilecek kavram değildir. İlk ortaya çıktığında sadece devletin sahip olduğu ekonomik işletmelerin yeniden yapılandırılarak özel sektöre satışını içeren bir nitelik arz ederken zaman içerisinde kapsamı genişlemiş ve gelişmektedir. Özellikle 1990’lı yıllarda imtiyaz sözleşmesi aracılığı ile kamu faydaları(public utility) olarak adlandırılan elektrik, su, telefon, gaz vb. hizmetlerin özelleştirilmesi, yarışmalı piyasalar(contestable markets) kavramı ve

regülatör kuruluşların ortaya çıkışı özelleştirme kavramına yeni ve derin bir boyut getirmiştir.

1.7.2. Türkiye’de Özelleştirme

Türkiye’de özelleştirme dendiğinde kullanılacak argümanlar başta belirtilenlerden çok farklı değildir. Ancak Türkiye’de uygulanan veya yapılmak istenenlerin bir de şöyle bir yönü var ki; bizde her türlü ekonomik sorunların temelinde KİT’ler vardır gibi, KİT’leri hedef tahtasına koyan yanlış bir anlayış mevcuttur. Coşkun Can Aktan bu noktaya “Niçin özelleştirme?” sorusuna yanıt ararken şöyle diyor:

“...Kamu ekonomisindeki etkinsizliklerin temel nedeni siyasal karar alma mekanizmasının yapısı ve işleyişi ile ilgilidir. Tüketici mümkün olduğu ölçüde en az para ödeyerek en kaliteli ve ucuz mal ve hizmeti satın almak ister. Kamu ekonomisinde ise siyasal aktörler (seçmen, politikacı, bürokrat, çıkar ve baskı grupları) bizzat kendilerinin paralarını değil “başkalarının paralarını” harcarlar ve/veya başkalarının paralarından bir fayda temin ederler. Dolayısıyla kamu ekonomisinde devletin parasını harcayan politikacı, bürokrat ve kamu görevlileri genellikle kendilerinin paralarını harcarken gösterdikleri titizliği göstermezler”(Aktan, 1995:9–10). Bu argüman özelleştirme teorisinin temel varsayımı olarak kabul edilmektedir. Nitekim bu temel üzerine kurgulanmış özelleştirme teorisi, kamu girişimciliğinin ortadan kaldırılması çabasını gütmektedir.

1.7.3. Türkiye’de Özelleştirmenin Gereği

Türkiye’de neden özelleştirme gerekir düşüncesi üzerine, Coşkun Can Aktan’ın gerekçelerinin şöyle sıralandığını görmekteyiz:

- KİT’lerin üzerinde politik baskılar ve müdahaleler var,
- Aşırı istihdam (Gizli İşsizlik),
- Aşırı bürokrasi ve kırtasiyecilik,
- Aşırı merkeziyetçi yapı ve bunun neticesinde, karar verme sürecindeki yetersizlik ve koordinasyon eksikliği,
- Sermaye yatırımlarının hazine tarafından gerçekleştirilmesi ve dolayısıyla KİT’lerin sırtını devlete dayaması,
- İflas tehlikesinin söz konusu olmaması,
- Personel seçimi ve eğitimi konusundaki yetersizlikler,
- Yöneticilerin her seçim sonrası sürekli değiştirilmesi,

—Verimlilik esasına dayalı ücret politikasının Pazar koşullarına göre yapılmaması,

—Aynı şekilde fiyatlandırma politikasının yapılamaması,

—Yüksek faizlerle borçlanmalar,

—Merkez Bankası'nca karşılıksız kâğıt para basılması,

—Denetimin yeterli ve etkili olmaması,

—KİT'lerde ücret belirleme esnasında toplu sözleşmelerin oy kaygılarına dayalı olarak gerçekleşmesi ve bunun sonucu ücret oluşumundaki artışlar,

—Yüksek maliyet ve düşük verimlilikle çalışmaları,

—Artan personel harcamalarının sonuçta KİT zamlarını kaçınılmaz kılması ve maliyet enflasyonuna yol açması,

—Eski teknoloji kullanımı dolayısıyla kaynak israfının söz konusu olması (Aktan, 1995:12).

TOBB, yapılan araştırmalar ve istatistiklere dayanarak Türkiye'de kamu sektörünün özel kesime karşın oldukça hantal ve verimsiz olduğu düşüncesindedir (TOBB, 1993:166). İşte bu ve ilişkili nedenlerden dolayı Türkiye'de bir özelleştirme uygulamasına geçebilmek için Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı tarafından The Morgan Bank'a bir Özelleştirme Ana Planı hazırlattırılmıştır.

1.7.4. Türkiye'de Özelleştirmenin Amaçları

Özelleştirme Ana Planı kapsamında, öncelikle Türkiye şartlarında özelleştirmenin amaçları öncelik sırasına göre şu şekilde belirlenmiştir;

1-Pazar güçlerinin ekonomiyi harekete geçirmesine imkân verilmesi,

2-Verimliliğin ve randımanın artırılması,

3-Malların ve hizmetlerin kalite, miktar ve çeşitliliğinin artırılması,

4-Halka açık şirketlerin teşvik edilmesi,

5-Sermaye piyasalarının geliştirilmesinin hızlandırılması,

6-Hazinenin KİT'lere sağladığı mali desteğin asgariye indirilmesi,

7-KİT'ler tarafından uygulanan tekelci fiyatlandırma ve dolaylı vergilendirmenin azaltılması,

8-Kamu görevlilerinin politika ve yönetmelik konularında çalışmalarına izin verilmesi,

9-Modern teknoloji ve yönetim tekniklerinin tercih edilir kılınması,

10-Çalışanlara hisse senedi vermek suretiyle iş verimliliğinin artırılması,

- 11-Kamu ve özel sektör kuruluşları arasındaki dengenin değiştirilmesi,
- 12-Yabancı yatırımlarla uluslararası ekonomik ve politik bağların kuvvetlendirilmesi,
- 13-Mevcut sermaye yatırımlarındaki iç karlılığın artırılması ve
- 14-Devlete gelir sağlanması.

Belirlenen amaçların çeşitliliğine karşın, çoğunun bir diğerini kapsadığı görülmektedir (TOBB, 1993:169). Bilindiği üzere amaçlar ülke şartlarına göre değiştiği gibi, önceliklerin belirlenmesi açısından da kritik bir faktördür. Bu nedenle amaçlarının nisbi önem derecesine göre sıralanması önem arz etmektedir. Bu amaç dizininde de gerçekçi bir yaklaşımla, ekonomik etkinliğin artırılması amacının ön sıralarda, bütçeye gelir sağlanması amacının ise son sırada yer aldığı görülmektedir.

1.7.5. Türkiye’de Özelleştirme Eylem Planı

Özelleştirme Ana Planı’nda özelleştirme uygulamasının başarısı için yapılması önerilen düzenlemeler Genel Eylem Planı ana başlığı altında yasal, sosyal ve muhasebe sistemine ilişkin olarak sınıflandırılmış ve incelenmiştir (Kilci, 1998:2).

Morgan Bank, Türkiye’de uygulayacağı ana planın çerçevesinde öncelikleri belirlemek için üst düzey yöneticiler arasında anket yaptırdı. Çıkan sonuçlara göre amaç belirleyen Morgan Bank’ın Master Plan çerçevesinde Türkiye’de uygulamaya geçildi. Yapılan uygulamalarda ise başlıca şu yöntemler uygulandı.

1.7.5.1. Halka Arz Uygulaması

2499 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu’na göre belirlenen esaslar dâhilinde KİT ve bağlı kuruluşlarının hisse senetlerinin halka arz edilmesi söz konusudur.

1.7.5.2. Halka Arzı İçeren Blok Satış Yöntemi (Gecikmeli Halka Arz)

KİT ve bağlı kuruluşlarının aktiflerinin tamamının veya bir kısmının direkt satışı söz konusudur. Bu sözleşmede satın alanın belli bir süre sonra, hisselerinin belirli bir kısmının halka veya çalışanlara satışı sözleşmede garanti altına alınmaktadır.

1.7.5.3.Blok Satış

Özelleştirilecek şirketlerin belli bir oranının veya tamamının pazarlık usulü ile satılmasını ifade eder. Genel olarak halka açılması mümkün olmayacak kadar küçük şirketler ile yarım kalmış tesislerde uygulanmaktadır.

1.7.5.4.İMKB’de Satış

Özelleştirilmesine karar verilen kuruluşlardaki kamu hisselerinin tamamen veya kısmen İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda satışa sunulmasıdır

1.7.5.5. Yarım Kalmış Tesislerin Satılması

Bunlar kurulması düşünülmüş fakat, finansman, üretim ve istihdam planlarının iyi yapılmaması sonucu, şimdiye kadar realize edilmemiş kuruluşlardır (Aktan, 1995:15–16). Yarım kalmış tesisler genellikle bir arsa ve onun üzerinde yapılmış ve yapılmakta olan binaları içermekte olup bir üretim söz konusu değildir.

1.8. Özelleştirmenin Etki ve Sonuçları

1.8.1.Özelleştirmede Karşılaşılan Güçlükler ve Sorunlar

Oldukça karmaşık ve uzun bir süreç olan özelleştirme çalışmalarında, uygulama sırasında doğal olarak güçlüklerle ve sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu güçlük ve sorunlar ülkeden ülkeye de, sayı ve boyut açısından farklılıklar göstermektedir. Bunda ülkelerin ekonomik ve siyasal sistemlerinin önemli etkisi vardır. Şimdi kısaca bunlara temas etmeye çalışalım.

1-Özelleştirme, salt bir ekonomik, iktisadi olgu olarak ele alınıyor. Oysa olayın bir de siyasal ve sosyal sonuçları var. Olaya yalnızca iktisadi etkinlik açısından bakarak sosyal ve siyasal etkinliği yokmuş gibi değerlendirmek, esasen açıklanması gereken önemli bir sorundur. Çünkü iktisadi etkinlik her şey demek değildir (Falay, 1994:31).

2-Kamu kuruluşlarından özellikle sosyal amaçlı olanların özelleştirilmesi, amaçlar açısından önemli bir sorun oluşturmaktadır. Çünkü bazı sosyal amaçlı kamu kuruluşları gelir ve servet dağılımını gözeten temel sosyal-kaldıraç niteliğindedir. Bunu göz önünde bulundurmamak sosyal devlet ilkesini terk etmek anlamına gelir (Işıklı, 1994b:99).

3-Özelleştirme yöntemleri hem türleri ve hem de bütünü açısından önemli sorunları da yapılarında taşımaktadırlar. Nihat Falay, özelleştirmelerin aslında bir “makyaj süsleme” işlemi sonrasında yapıldığını belirterek, aslında yapılanın, nitelikleri değişmeyen bir kuruluşun, görünürde ekonominin diğer kesimine pazarlanmaya çalışıldığını, fakat ülke ekonomisinin bizzat kendisine yeniden pazarlandığını ifade etmektedir. Falay devamında hisse senedi satışı şeklinde yapılan özelleştirme sonrasında, kamusal kaynakların yeniden dağılımı söz konusu olmakta ve ortaya çıkan adaletsiz dağılım da başlı başına sorun olmaktadır. Ayrıca ihale yöntemiyle yapılan satışlarda güçlü şirketlerin ağırlığını koyması da bir diğer sorunu oluşturmaktadır (Falay, 1994:31–32).

4-Özelleştirmenin gerçekleşebilmesi için, toplumun geneli açısından kabul görmesi ve bunu yapacak siyasi iradenin güçlü ve istikrarlı olması gerekir. Bu özellikle uygulamaya geçilmesi açısından önemli bir sorundur.

5-Özelleştirmenin yapısal açıdan en önemli sorunlarından birisi de gerekli altyapı, hesap ve muhasebe sistemlerinin yeniden düzenlenmesidir.

6-Bir de birtakım stratejik kurumların yok pahasına elden çıkarılması durumu var ki, özellikle yabancılara yapılan sayışlar başlı başına egemenlik tartışmalarına neden olmaktadır (Işıklı, 1994:99).

7-Özelleştirmenin amaçlarından biri de devletin ekonomideki ağırlığını azaltmak ve piyasa mekanizmasını yeniden düzenlemektir. Ancak özelleştirme esnasında gerek zamanlama ve gerekse finansal gelişmelere ters bir uygulama, hedeflenenin aksine oldukça olumsuz neticeler verebilmektedir.

8-Önemli bir nokta da tüketicinin korunması olayıdır. Tekel niteliğindeki hizmetlerin özel sektöre devredilirken gerekli tedbir alınmadığında tüketici haklarının korunması sorunları yaşanmaktadır.

9-Özelleştirmenin siyasal yönüne değinirken belirttiğimiz gibi, siyasi kadroların gelecekte karşılaşılabilecekleri riskleri göze alamadıkları görülmektedir. Bu ise kısa vadede siyasal sorunlara, uzun vadede ise istikrarsız bir ekonomik yapıya neden olmaktadır.

10-Özelleştirme sonucunda doğal olarak devletin ekonomideki denetimi azalmaktadır. Dolayısıyla, siyasi kadroların birtakım devlet kademelerindeki yetkisi azalmakta, kontrolünden çıkmaktadır. Bu da siyasilerin ve bürokratların yetkileri kaybetme endişesiyle özelleştirme konusunda zorluklar çıkarmasına neden olmaktadır.

11-Son olarak değineceğimiz zorluk ise, birinci maddede kısmen değindiğimiz konu ile çok ilintili. Özelleştirme, sendikalar için korkulu rüyadır. Çünkü kamu ile pazarlık yapma kozundan mahrum kalacak olan sendika, ayrıca işsizlik sorunu açısından da oldukça zor bir durum ile karşı karşıya kalabilecek. Bunun yanında baskı unsuru olmaktan çıkıp büyük güç kaybına uğrayacaktır (Atasoy, 1993:185). Zaten İngiltere’de özelleştirmede izlenen amaçlar arasında sendikaların gücünü azaltmak ta vardır. Ülkemizde ise sendikanın gücünü azaltma ya da diğer bir ifadeyle sendikasızlaştırma ile özelleştirme arasında bir ilişki olduğu söylenebilir (Işıklı, 1994b:102). Bu ilişkiyi özelleştirme için sendikasızlaştırma olarak tarif eden Işıklı,

maksadın özelleştirilecek işletmelerin müstakbel sahipleri için cazip kılma amacı taşıdığını belirtir.

1.8.2.İstihdam ve Sosyal Yapı Ölçeğindeki Etkileri

Türkiye’de uygulanan özelleştirme uygulamaları her ne kadar 6.beş yıllık kalkınma programı ile geniş ve oldukça belirli hedefler dâhilinde uygulamaya konuldu ise de, sonuçları itibariyle genel olarak karşılaşılan zorluklar ve sorunlar burada da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin plan “temel politika iktisadi etkinliğin artırılması ve sermayenin tabana yayılmasını sağlamak üzere...” (DPT, 1989:34). diye ifade etse de ne bu hedeflere tam olarak ulaşılabilmemiş değildir.

Ortaya çıkan neticeleri değerlendirmeye çalıştığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

—Azami kâr prensibine göre çalışan özel teşebbüsün “çapraz ikame” imkânını ortadan kaldırdığını, zarar eden işletmelerin kâr edenler tarafından finanse edilme imkânlarını zorlaştırdığını görmekteyiz. Bu da uzun vadede istihdam sorununu gündeme getirir.

—Fiyat belirlemede kamu sektörü, genelde orta yaş ve düşük gelir gruplarını dikkate alır. Oysa özel kesimin kâr maksimizasyonu yaklaşımı sosyal yapıdaki dengeleri gözetmez.

—Çalışanlar açısından ise başta istihdam daralması olmak üzere, iş bağlama imkânlarını ortadan kaldırmanın yanında mevcut iş koşullarının ağırlaşmasına ve bazı güvencelerden de mahrumiyete sebebiyet vermektedir (Işıklı, 1994:95). Böylece daralan istihdam ve azalan personel maliyeti, işletmenin yeni sahipleri için dikensiz gül bahçesi oluşumuna zemin hazırlamaktadır.

1.8.3. Ekonomik Model Tercihlerine Etkileri ve Değerlendirmeler

Özelleştirmenin temel olarak hedef aldığı doktrin “Devletçilik”tir. Türkiye’de Devletçilik, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren toprak ve sermaye kökenli varlıklı sınıfların, siyasi iktidara adım adım nasıl yeniden egemen olduklarının hikâyesidir. Korumacı-devletçi politikaların izlendiği yıllarda, gelir dağılımının buğday üreticisi köylülerin ve işçilerin aleyhine döndüğünü; buna karşılık devletle iş gören aracı (yüklenici) sermaye grupları ile devlet sanayi lehine oluşturulan nesnel koşullardan (örneğin koruma rantından) yararlanmayı başaran genç sanayi sermayesinin, pamuk ve tütün üreten çiftçi grupların gelişme sürecinin nimetlerinden en çok yararlanan gruplar olduğunu nicel verilerin incelemesi ortaya koyuyor. Bazı bilim adamlarınca, devletçilik

yıllarında biçimlenen bu sınıfsal ilişkilerin, sonraki dönemlerde, özellikle 1945 sonrasında iktisadi gelişmenin ulusal niteliklerini yitirmesinde de belirleyici olmuştur. Bu nedenle, Türkiye'deki devletçilik,"20. yüzyıl şartlarında az gelişmiş bir ülkede bir 'milli kapitalist sanayileşme' yolunun imkân sınırlarına ışık tutan önemli bir deneme olarak görülmelidir, şeklinde görüşler mevcuttur (Boratav, 1982:IX). Boratav, devletçiliğin, Türkiye'de siyasi iktidarların belli bir dönem boyunca izledikleri iktisat politikalarının ana unsurunu oluşturduğunu, ayrıca, resmi ideolojinin içinde de önemli bir yer kapladığını belirtmektedir. Bu bakımdan esas olarak hâkim sınıfların malıdır.

Devletçiliğin esas olarak ne olup olmadığı noktasındaki tartışmalarda birçok yön ortaya çıkmaktadır. Örneğin, devletçilik bir iktisat siyaseti midir, sorusuna; bu kavrama liberalizmin karşıtı olarak bakıldığında evet demek mümkün. Diğer taraftan, rejimin bir siyasa uygulaması olarak bakıldığında ise; liberalizm ve sosyalizmin ortasında sanki üçüncü bir yol olarak "karma sistem" şeklinde tanımlanmalarla karşı karşıya kalmakta. Boratav, siyasi iktidara hâkim olan sınıfların, sosyalist olmayan bir sistemde oluşturulan devlet işletmeciliğinin, kapitalist mülkiyet ve bölüşüm ilişkilerinden farklı ilişkiler sistemi içerdiğini belirtmekte. Bu ilişkilerde işçi tarafından oluşturulan artık, dolaysız olarak kapitalizme intikal etmez. Siyasi iktidara hâkim olan sınıfların bu artığa el koymaları ve onu kullanmaları dolaylı yoldan olur. Kapitalist bir sistemde, yaygın devlet işletmeciliğinin varlığı bu yüzden ayrıca incelenmesi gereken bir sistem sorunu olarak ortaya çıkar ve bazen "devlet kapitalizmi" kavramı ile ifade edilir. Bu yüzden bizatihi bir sistem olmayan devletçiliğin, bir sistem sorunu olarak taşıdığı önem inkâr edilemez. Bu anlamda devletçilik, Cumhuriyet Türkiye'sinde kapitalist sermaye birikiminin özel bir yolu olarak da tezahür etmiştir. Bu özel yol, 1920'lerin "liberal" yöntemlerine bir tepki olarak doğmuştur (Boratav, 1982:2). Devletçilik uygulamalarının asıl ilginç yanı bu olsa gerekir. İfade etmeye çalıştığımız şey, aslında bir yönüyle, 1923'ten sonra Türk burjuvazisinin sermaye birikiminin ve kapitalist gelişmenin en kolay, en elverişli yollarını arama noktasında gösterilen çabalardır. Devletçiliğin Türkiye açısından değerlendirmelerine geçmeden, yapılan bazı tanımlamalar ve açıklamalara değinmekte fayda var.

Devletçilik, devlet işletmeciliğini zorunlu ve belirleyici bir unsur olarak içeren müdahaleci bir iktisat politikası olarak tanımlanabilir. Devletçilik kapsamının içerisine, müdahaleciliğin özel bir biçimi olan, belli ekonomik faaliyet alanlarında devletleştirmeler veya yeni tesislerin devletçe kurulması yollarıyla gerçekleşen devlet

işletmeciliği yaygın bir biçimde yer almaktadır (Atasoy, 1993:22). Devletçilik uygulamalarının temel niteliklerine baktığımızda şu özetlemeleri yapabiliriz:

a)Devletçiliğin söz konusu olduğu uygulamalar, özellikle ülkemizde olduğu gibi sermaye birikiminin başlayış ve gelişme dönemlerine aittir.

b)Sermaye birikiminin başlayış ve gelişme dönemlerinde gözlenen bir iktisat politikası olarak anlaşılan devletçilik, tarihsel olarak hemen hemen istinasız, kapitalist sermaye birikiminin bir parçası olmuştur.

c)Devletçilik, dünya çapında kapitalizmin gelişmesinde geç kalmış ülkelerde gerçekten bir sermaye birikimi olarak karşımıza çıkmıştır.

d)Devletçilik, az gelişmiş ülkelerin kapitalist yolla gelişmesinde de alternatif bir yoldur.

Devlet işletmeciliği ve devlet müdahalesi yoluyla kapitalist gelişme yolu, kısacası devletçilik uygulamaları belirgin bir biçimde 1932 yılı ile başlar. 1923–1931 dönemini ise “liberal” terimi ile nitelendirenler çoğunluktadır. Ve biz de zaman zaman bu dönem için, daha iyi bir sözcük bulamadığımızdan, aynı terimi kullanacağız. Gerçekte,”1923–1931 Liberalizmi”nden söz etmek yanıltıcı olabilir. Çünkü bu dönemde belli bir anlamda devlet müdahaleciliği vardı. Devlet, bizzat işletmecilik yapmadığı halde, bazı devlet tekelinde olan işletmeleri imtiyazlı şirketlere dağıtarak, devlet ihaleleri yoluyla ve geniş teşvik tedbirleriyle özel sermaye birikimini ve kapitalist gelişmeyi hızlandırmanın sonraki devletçi döneme göre farklı bir yolunu deniyordu. Bu iktisadi bakımdan tarafsız, saf anlamıyla “liberal” bir politika sayılamazdı. Denilebilir ki,1923–1931 ve 1932–1939 dönemleri, kapitalist gelişmeye yönelmiş geri kalmış, fakat siyasi bağımsızlığa sahip bir ülkede 20.yüzyılın başlarında izlenebilecek iki alternatif yolu temsil ederler.

1940–1945 Yıllarını, devletçilik uygulamalarının nitelendirdiği dönemden ayrı olarak ele almak gereklidir, zira bunlar savaş yıllarıdır. 2.Dünya Savaşı, devletçilik uygulamalarında somut çözölme ve gevşeme belirtilerinin görüldüğü bir anda patlak verdi. Ancak, sınırlı ekonomik kaynaklarla bir savaş ekonomisinin gereklerini sürdürmek şüphesiz ki devlet kontrol ve müdahalelerini artırarak mümkün olabilecekti. Bu yıllar, devletçiliğin saf uygulamalarının ağır bastığı bir dönemi değil; tabiri caizse, devletçiliğin tarihi misyonunu tamamladığı;1932–1939 döneminde biçimlenen ekonomik yapının sınırları ve savaş yıllarının şartları içerisinde özel birikimin hızlandığı bir dönemi temsil eder. 1946–1950 Yılları ise devletçiliğin bir iktisat politikası olarak

tasfiye edildiği yıllardır (Atasoy, 1993:3–4). Bu, önceki dönemlerin yapısal kalıntısı olan devlet işletmeciliğinin, geniş devlet sektörünün tasfiyesi anlamına gelmez. Sadece, tarihi ve ekonomik görevini ifa etmiş bulunan bir iktisat politikasının, kısmen onun eski icracıları tarafından reddedilmesi anlamını taşır.

Devletçilik noktasındaki tartışmalar gerek tarihsel süreç ve gerekse anlamlandırılması itibarıyla geniş açılımlar göstermiştir. Mesela bunlardan bir tanesi de, devletçilik ilkesinin, yeni rejimin taahhütleri içerisinde en tartışmalı olmasının yanında en sonuncusu olmasıdır. Yeni kurulan devlet ile birlikte diğer ilkelerin yanında devletçiliğin farklı boyutlarının değişik düşünürlerce dile getirilmesi, tartışma boyutlarını da genişletmiştir ve ilgi odağı olması noktasında etkili olmuştur. Nitekim Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1931 kongresinde kabul edilen diğer beş ideolojik ilkenin herhangi birinin açabileceğinden çok daha farklı yorumlara yol açmıştır. O dönemin yazarlarından Tekin Alp şöyle diyor:

“Partinin diğer beş sloganı söz konusu olduğunda –milliyetçilik, cumhuriyetçilik, devrimcilik, halkçılık ve lâiklik- tam bir görüş birliği vardır. Yalnızca devletçilik ilkesinde görüş ayrılıkları hiç eksik olmaz. Bu konuda, hemen her yerde, aşırı sol düşünceleri olduğu kadar, aşırı sağ düşünceleri de ayırt edebiliriz.” (Tekinalp, 1998:209).

1923 Şubatında İzmir’de toplanan Cumhuriyet’in İlk İktisat Kongresi’nde delegelere hitap ederken Atatürk, Osmanlı İmparatorluğunun zayıflığını ekonomik başarısızlıklarına bağladı ama bu başarısızlıkların üstesinden gelmek için devletçiliği önermedi. Aslında İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt,“(bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar)” mektebi, sosyalist, komünist ya da himaye mektebi ile birlikte devletçiliği de kesinlikle reddetmişti. Devletçiliğe bağlılık ancak 1930 Ağustosunda Ankara-Sivas demiryolunun açılış konuşmasında Başbakan İsmet İnönü *”Biz iktisadiyatta hakikaten mutedil devletçiyiz”* dediğinde resmen ilan edilmiş oldu. Ama devletçiliğin CHP programına dâhil edilmesinden sonra bile devletçiliğin niteliği ve amaçları hakkındaki tartışmalar hiç azalmadan sürdürüldü. Bu anlaşmazlık bugüne kadar da sürmüştür.

Devletçilik konusundaki eleştiriler genelde iki grupta toplanabilir. Bunlardan ilki, yeni doğmakta olan özel teşebbüs gelişimini kösteklediği ve kısıtlı olanakları boşa harcadığı gerekçesiyle devletçilik uygulamasına karşı olan ve kendilerine liberal kapitalist diyebileceğimiz kişiler. Diğer yanda ise, devletçiliği kapitalizmin kılık değiştirmiş bir biçimi olarak gören ve amacının pazar ekonomisini buhrandan kurtarıp

Türkiye’yi yeniden kapitalist gelişme yoluna geri döndüreceğini düşünen yeni bir sosyalist okulun eleştirmenleri. Şimdi bu iki ekolün düşünürlerine kısaca bir göz atalım.

Birinci grubun içinde Amerikalı mühendis Max Weston Thornburg 1949’da çıkan ve hem Türkçe, hem İngilizce baskıları geniş bir okuyucu kitlesi toplayan “*Turkey, an Economic Appraisal*” adlı kitabı ile dikkatleri üzerinde topladı. Thornburg’un kitabı birçok Türk’ün (özellikle Demokrat Parti yanlılarının) ve 1940’ların sonunda Amerika’daki gözlemcilerin görüşlerini yansıtan zamanın el kitabı haline geldi. 1930’lardaki ekonomik politikayı suçlarken ithalat maddeleri sanayileşmesi ilkesinin kendisini mi, yoksa bunu başarmada devletin başrolde olması gerektiğini ilkesini mi suçladığını kesin olarak belirtmediğinden Thornburg’un çözümlemesi de bir parça karışıktır. Hatta bir yerde merkezi olarak planlanmış ekonomik gelişmenin, planlar akılcı yollarla düzenlenmiş olsa idi pekâlâ kabul edilebilir olacağını ima eder ve sonra sorumlu özel sektörü övmeye devam eder (Thornburg, 1949:31–32). Yine de, tezinin ana noktası devletçiliğin benimsenme nedeninin ekonomik akılcılık olmadığı, politik önderliğin sınıfsal çıkarlarını yansıttığıdır. Şöyle diyor Thornburg:

“Devrimi gerçekleştirmiş olan ve sonra ülkeyi yöneten kişiler Osmanlı İmparatorluğunda yönetici sınıfı oluşturan ailelerden gelmekteydiler. Yeni ve daha güçlü bir önderlik getirmişlerdi ama bu güçlerini ve ekonomik üstünlüklerini paylaşmak için en ufak bir niyetleri bile yoktu. Çoğu ne bir iş tutmuş, ne de ticaretle uğraşmıştı; oligarşiyi oluşturan üç toplum kesiminden birinin üyesiydiler. Ya resmi ve askeri kişilerdir ya da toprak ağalarıydılar. Özel teşebbüsün büyük ölçüde gelişmesi ortaya öncekinden çok daha varlıklı ve güçlü daha büyük bir orta sınıf çıkaracaktı. Tek tek köylülerin ekonomik ve toplumsal merdivenleri turmanmaları akla hayale gelmez bir şeydi. Gerçekten demokratik ve girişimci bir toplumdaki elde edilebilecek çıkarlar üst kademelerde bulunanlar tarafından anlaşılmadı; kendiliklerinden ve sezgisel olarak böyle bir toplumun gelişmesine yardımcı olmadılar” (Thornburg, 1949:37).

Thornburg, Türkiye Cumhuriyetinin yöneticilerin toplumsal açıdan kendilerinden önceki Osmanlı yöneticilerinin aynısı olduğu, ya da ekonomik politikalarının ana amacının kendi politik güçlerini korumak olduğu yolundaki çarpıcı iddialarını desteklemek için hiçbir kanıt göstermez;(Eğer gerçek neden bu idiyse neden bir ekonomik gelişme programı işine giriştikleri sorulabilir.) Yine de, devletçiliğin ülkenin gerçek çıkarlarını göz ardı edip, yeni doğmuş olan özel teşebbüsü öldürdüğünü öne sürmeye devam eder.

Sanayi gelişmesinin ilk döneminde (1920’lerde) özel teşebbüsün oynadığı rolün anlaşılmiş olduğu doğrudur, ancak hükümetin ülkenin yeniden bayındırlaştırılmasını devletin kendisinin üstlendiğini açıklamasından sonra sanayide özel teşebbüsün gelişmesi birden durmuştur (Thornburg, 1949:188–189). Önceden kurulmuş olan bazı özel teşebbüsler varlıklarını sürdürürler ama bunların yanında devlet teşebbüsleri çok ağır basıyordu. Beş yıllık planlardan biri bile özel teşebbüsün rolünü kayda değer biçimde ele almadı. Tersine, acilen ihtiyaç duyulduğu söylenen sanayi dallarına ve madencilik teşebbüslerine öncelik tanındılar.

Thornburg’un ekonomide liberalizmi savunmasının yıllardır başka yazarlar tarafından desteklenmesine karşın, son zamanlarda devletçiliği eleştirenler savlarını çok daha farklı ideolojik önermelere dayandırmaktadırlar. Türkiye’nin modern ekonomi ve siyasi tarihini inceleyen *“Türkiye’nin Düzeni”* adlı kitabında, Doğan Avcıoğlu; *“devletçilik, kapitalizme alternatif teşkil eden bir sistem olarak hiçbir zaman düşünülmemiştir. Ve uygulamada, devletçilik kapitalizmi engelleyen değil, geliştiren bir politika olmuştur”*, der (Avcıoğlu, 1969:292). Devletçilik, özel teşebbüs aleyhine gelişmiş değildir. Devletçiliğin en koyu yıllarında çıkartılan kanunla da dahi, özel teşebbüsü koruyucu ve geliştirici hükümler yer almıştır.

Bu yeni düşünce akımının savının ağırlık noktası Türkiye’de kapitalizmin gelişmesinin önce yabancı kapital ile bağları zayıflatan kurtuluş savaşıyla sonra yerli kapitalistlerin kiminin 1920’lerde oluşturduğu boşluğu doldurmaktaki başarısızlıklarıyla ve son olarak da, dünyada 1930’da başlayan buhran nedeniyle kapitalist sisteme duyulan güvenin yıkılması ile durakladığıdır. Örneğin Berch Berberoğluna göre; Türkiye’deki kapitalist birikme sürecini hızlandırmak için devlet bir ulusal program hazırlamaya başladı (Hale, 1983:684). Öyle ki, gerçekte devletçilik ‘Devlet tarafından desteklenen kapitalist gelişme’ biçimiydi. Berberoğlu, devletin resmi olmayan iki sınıfın, toprak ağalarıyla komprador burjuvazinin gücüne gem vurmaya başaramadığını öne sürer. İkinci grup Demokrat Parti bayrağı altında toplandı. Böylece savaş sonrası dönem, devletin kapitalist rejiminin yeni sömürgecilik rejimine dönüştüğünü gördü.

Devletçiliğin amaçları ve sonuçları hakkında temelde bu kadar farklı olan iki ayrı yorumu nasıl bağdaştıracağız? Soruyu biraz daha değiştirmek gerekirse, devletçilik nasıl olup da liberaller tarafından özel teşebbüsün düşmanı, Marksistler(ya da yarı-Marksistler) tarafından ise kapitalist gelişmenin özel bir biçimi olarak görülmektedir? Her iki düşünce okuluna bağlı yazarların da bir ölçüde bilgilerinin yanlış olduğunu, ya

da eldeki ekonomik verileri çarpıttıklarını söyleyebiliriz. Örneğin 1930'larda güvenilir istatistikî bilgiler o kadar yetersizdir ki, tezlerini desteklemek imkânsızlaşır.

İdeolojik duvarın öte yanında ise Thornburg'un yukarıda aktardığımız 1930'larda "sanayide özel teşebbüsün gelişmesi birden durdu" sözleri doğru değildir (Avcıoğlu, 1969:297). 1932–1939 Arasında 1927 Teşvik-Sanayi Kanunu'nun kapsadığı firmalarda (daha fazla makineleşmiş özel firmalar) o günkü fiyatlar üzerinde randımanın değeri yaklaşık %2,4'lük bir artış göstermiştir (Bulutay, 1974:Tablo:3.6). O yıllarda toptan satış fiyatları endeksindeki küçük artışı (yaklaşık % 9) hesaba katsak bile, gerçek artış bu rakamın çok altında olamaz

Türkiye'de devletçiliğin özel teşebbüse etkisi konusunda Thornburg'un vardığı görüşüne göre yanlış sonuçlar yüzeysel bir gözlem sonucu olabilir. Ankara'daki İngiliz Büyükelçiliğinin Ticaret Müşaviri olan E.R. Lingeman'ın 1948'de söylediği gibi "*belki de akıl hocalarının, bu alanda kendisine Sümerbank'ın anlaşılır bir nedenle yabancı konuklara göstermekten övünç duyduğu sanayi ürünlerinin dışında çok aza şey göstermek gibi bir yanılığa düşmelerinden dolayı Bay Thornburg Türkiye'nin sanayi ürünleri üretiminde özel teşebbüsün oynamış ve oynamakta olduğu rolü gereği gibi değerlendirmemiştir*" (Boratav, 1982:37). Bunun bir nedeni de ikinci dünya savaşının Türkiye'nin gelişmesi üzerindeki etkilerini doğal olarak devletçiliğin savaş öncesi başarılarında değil savaş sonrası döneminde göstermiş olmasıdır. 1939'da 205 milyon tonu bulan araç, demir, çelik ve makine ithalatı 1941'de 34 milyon tona, 1943'de 75 milyon tona çıktıysa da 1945'de 43 milyon tona düşmüştür (DİE, 1953:367–368).

Bu konuda kesin bir kanıt olmamasına karşın, görülüyor ki hükümet elde az bulunan sanayi yatırımlarının tahsisatında devletin ekonomik teşebbüslerine öncelik tanımış ve böylece özel teşebbüsü harcamak pahasına kamu sektörünün durumunu güçlendirmiştir. 1940'ta çıkartılan Milli Savunma Yasası hükümete özel teşebbüs üzerinde (tümünü kullanmadığı) geniş denetim olanakları sağlarken 1941'de Teşvik-i Sanayi Kanunu uygulamadan kaldırılmıştır. Sonuç olarak, 1940–1945 arasında devlet sektöründe %30 kadar bir artış gösteren sanayi üretimi endeksi, aynı dönemde makineleşmiş özel sanayi sektöründe neredeyse %10'a düşmüştür. Bu ciddi gerileme doğal olarak, savaş sonrası yıllarında devletçiliği eleştiren yerli ve yabancıların zihinlerinde yer etmiş, ancak onu destekleyenlerin hala normal barış koşullarında devletçiliğin hem sağlıklı bir ekonomik gelişme hızı doğurduğunu, hem de özel teşebbüsün gelişmesini desteklediğini ileri sürebilmelerini engellemiştir. Hükümet

önceden liberal ekonomiye geçiş olsaydı bile ikinci dünya savaşının aynı kısıtlamaları getireceğini söyleyeceklerdi. O zaman hem Thornburg, hem Avcıoğlu düşünce okuluna bağlı eleştirmenlerde, öne sürdükleri savı desteklemek için, devletçi rejimin gelişimindeki değişik dönemlere uzanarak bazı kanıtlar gösterebilirlerdi.

Tekinalp'in de işaret ettiği gibi, devletçiliğin bu iki eleştirisinin farklı yaklaşımları onu ilk başlatan kişiler arasında devletçiliğin amaçları konusunda büyük düşünce ayrılıkları bulunmuş olmasından da kaynaklanabilir. 1931'de "altı ok"dan biri olarak devletçiliğin benimsenmesini sağlamak doğrultusunda bir araya gelen değişik etkileri incelerken iki ana öge görebiliriz. Birincisi, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri resmi düşünceyle birleştirilmiş olan büyük ideolojik vaatler - özellikle halkçılık ve anti-emperyalizm ilkeleri - ile ilgilidir. İkincisi ise büyük ölçüde 1920'lerde ve 1930'ların başında Türkiye'nin geçirdiği ekonomik deneyimlerin yararcı açıdan gözden geçirilmesinden kaynaklanmıştır. Devletçiliği farklı biçimlerde destekleyenlerin bu iki etki grubuna verdikleri ağırlık, onun amaçları konusundaki farklı yorumları doğurmuş gibi görünmektedir. Bir kere halkçılık, ilk günden beri Cumhuriyetin liderleri tarafından politik felsefenin temel taşlarından biri olarak nitelendirilmiştir. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşmasında M.Kemal Atatürk;"*Bizim halkımızın menfaatleri yekdiğerinden ayrılır. Sunuf halinde değil; bilakis mevcudiyetleri ve muhassala-i mesaisi yekdiğerine lazım olan sınıflardan ibarettir. Bu dakikada sâmilerim çiftçilerdir, sanatkârlardır, tüccarlardır ve ameledir. Bunların hangisi yekdiğerinin muarızı olabilir? Çiftçinin san'atkâra, san'atkârın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların hepsine, yekdiğerine ve ameleğe muhtaç olduğunu kim inkâr edebilir?"* (Boratav, 1982:40). diyerek devletçilik anlayışını temellendirdiği düşüncelerini ortaya koymuştur.

1930'larda halkçılığa mal edilen en egemen anlamın sınıfsal çıkarlara bölünmemiş bir toplum olduğu görüşü yaygınlaştı. Bu, Emile Durkheim'den alınan ve Ziya Gökalp tarafından açıklanan şu düşünceye çok şey borçluydu: "*Birey, değerleri, kendi duygu ve isteklerinden bağımsız olarak, birer dış gerçeklik gibi algılar. Her zaman değerlerin etkisi altındadır. Değerlerin tek kaynağı toplumun kendisidir*" (Hale, 1989:689). Bu görüş, Mustafa Kemal Atatürk'ün yukarıda ifade ettiği düşüncelerle paralellik arz eder hatta onu teyit eder niteliktedir.

Halkçılığın bu yorumu 1931 kongresinde Halk Partisi'nin programına resmen şu sözlerle katılmıştı: Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat

ferdi ve içtimai hayat için işbölümü itibariyle muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esas prensiplerimizdendir.

a)Küçük çiftçiler, b)Küçük sanayi erbabı ve esnaf, c)Amele ve işçi, d)Serbest meslek erbabı, e)Sanayi erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccar, Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir (Tekeli, 1977:212).

Kuramsal olarak, devletçiliğin kurucuları bir ikileme karşı karşıya idiler. Şöyle ki, eğer kesin olarak Marksistlerin sınıf savaşı doktrininin bir efsane olduğunu söylemekte direnirlerse o zaman böyle bir savaşı önlemek için özel önlemler almak gerekmeyecekti. Tekeli ve İlkin'in de söyledikleri gibi,1931 programında halkçılık ve devletçilik ayrı ayrı ele alınmıştı ve toplumdaki dayanışmayı korumak için devletçiliğin gerekli olduğu açıkça söylenmiyordu. Sonuç olarak bu ekole mensup olanlar, Türkiye'nin o zaman içinde bulunduğu sanayileşme öncesi gelişme aşamasında sınıfsal farklılıkların doğmamış olmasına karşın, eğer sanayileşme önüne hiçbir engel tanımaksızın kapitalist bir biçime girerse sınıf çatışmalarının ortaya çıkabileceğini savunuyorlardı. Devlet teşebbüsleri sınıfsal çıkarlardan çok ulusal çıkarları gözeteceğinden, devletçilik işçi sınıfının sömürülmesini engelleyecek ve böylece toplumsal dayanışmayı güçlendirecekti. Kadro'nun 14. sayısında yayınlanan bir makalesinde Vedat Nedim Tör, bunu şöyle açıklamıştı: "*İktisat hayatının ağırlık merkezi hususi teşebbüs olan memleketlerde sınıflar arasında çarpışmaların doğmasına mani olacak bir mucize henüz keşfedilmemiştir. Onun için iktisadiyatımızın ağırlık merkezini devlet teşebbüslerinin teşkil etmesi milli bir zarurettir*"(Boratav, 1982:213).

Aynı tema 1920'lerde bire çok kabinede görev almış ve 1931–1936 yılları arasında CHP'nin genel sekreterliğini yapmış olan Recep Peker tarafından da işlenmiştir. 1934 Yılında yapılan dördüncü CHP kongresinin açılış konuşmasında Peker şunları söylemiştir: "*Ulusal çalışmayı yıpratana ve ulus yığınını istismar eden liberalizme karşı cephemizi daha sıklaştırıyoruz. Her yerde son nefesini vermekte olan liberal devlet tipinin kucağında beslenip büyüyen sınıf kavgası yollarını sıkı sıkı kapıyoruz*" (Boratav, 1982:183). Peker'in komünizme saldırıları da aynı derecede şiddetli olmasına karşın, devletçiliğin devletin yalnızca özel teşebbüsün üstlenmeye istekli olmadığı ekonomik teşebbüslerin sorumluluğunu yüklenmesi anlamına geldiğinin düşünülmesine karşıydı. Hatta 1936'da bir alman dergisi için yazılmış bir makalesinde, ulusal ekonomin, varolan özel firmaları da ulusallaştırarak, devlet sektörü tarafından ele geçirilmesi olasılığında söz eder (Boratav, 1982:189). Peker'e göre devlet, Türkiye'de

başarılmasını lüzumlu gördüğü her konuda özel teşebbüsün isteği olsun olmasın bizzat yapabilir. Hatta başka hususi bir sermayenin elinde olan bir işi ayrı bir kanun yapmak ve bedelini ödemek şartı ile kendi bünyesine de alabilir. Devletin bütün bunları yapabilmesi için yalnız genel menfaatin olması yeterlidir.

Devletçiliği destekleyenlerin birçoğunun zihninde halkçılığa bağlılık kadar ulusal güvenliğe de ekonomik bağımsızlığa ulaşılması da yer tutuyordu (Ökçün, 1968:252). İzmir İktisat Kongresi'nde yaptıkları konuşmalarda hem Atatürk, hem de Mahmut Esat Bozkurt, Türk yasalarına uymak ve Türk girişimcileriyle eşit şartlarda rekabet etmek koşuluyla gelebilecek yabancı özel yatırımcılara kapıları açmışlardı.

Kadro grubunun yol göstericisi olarak tanınan Şevket Süreyya Aydemir'in kuramsal önerilerde toplumsal dayanışma ve anti-emperyalizm temaları yan yana geliyordu. Kadro'nun sayfalarında ve ilk kez 1932'de basılan "*İnkılâp ve Kadro*" adlı kitabında Aydemir,"milli kurtuluş cephesi" ülkelerindeki sınıf oluşumlarının ilerlemiş kapitalist ülkelerdeki proleterya ile burjuvazi arasındaki sınıf çatışmasını yansıtmadığı görüşünü yineledi (Ökçün, 1968:253). Türkiye gibi ülkelerde başta gelen amaç ulusal bağımsızlığın kazanılmasıydı. Ancak belki de kendi çıkarları sanayileşmiş ülkelerdeki kapitalistlerinkine bağlı olduğundan yerli burjuvazi, sanayileşmeyi engelliyor ve bu nedenle görev devlete düşüyordu. Aynı zamanda geniş devlet denetimlerinin getirilmesi ve planlı bir ekonomi sınıf çatışmasının doğmasını engelleyecekti. Devletçiliğin amaçlarının bu radikal yorumları ne tümüyle tutarlı, ne de kuramsal olarak sağlamdı. Yine de, devletçiliği kapitalist gelişmeye karşı sürekli ve yeğlenir bir seçenek olarak düşünmüşlerdi. Ancak böyle bir görüş devletçiliği açıkça savunan ve uygulamasını sağlayanlar arasında tam bir destek görmedi. Durumu kısaca kaba hatlarıyla ortaya koymak gerekirse,1930'larda devletçiliği, sanayide altyapının, idari ve teknik yeteneklerin ve sermaye birikiminin sağlanmasına yardımcı olarak zamanla gelişmiş bir pazar ekonomisine geçişe yardımcı olacak geçici bir çare olarak gören güçlü bir düşünce grubu vardı. Bu yorum özellikle Kasım 1937-Ocak 1939 tarihleri arasında başbakanlığa getirilmeden önce 1924–1932 yılları arasında Türkiye İş Bankası ilk genel müdürü ve daha sonra da İktisat Vekili olarak görev yapmış olan Celal Bayar tarafından dile getiriliyordu.

Sonuçta, devletçiliğe geçişe üç ana etken neden olmuş görünüyor. İlk olarak buhranın başlaması, düzenli bir ekonomik gelişmeyi garanti edebileceği yolunda serbest Pazar ekonomisine duyulan yaygın güveni sarsmıştı. Türkiye'nin ekonomik durumunun

ilerlemiş kapitalist ülkelerinkinden çok farklı olmasına karşın, Türkiye'nin yöneticileri üzerinde bu düşüşün psikolojik etkisi büyük olmuştu.

İkinci olarak koruyucu vergi tarifelerinin getirilmesi kendi başına özel yatırımlarda büyük bir artışa neden olmadı (Boratav, 1982:143). Kurulmuş olan birkaç yani teşebbüsün çoğu ithal ettikleri malları birleştirmek ya da yeniden gözden geçirmek üzerinde duruyordu. Böylelikle ülke içinden eklenen değer çok az oluyordu.

Üçüncüsü ve belki de en önemlisi ise, Atatürk'ün 1930 Ekimi ile 1931 Martı arasında yapmış olduğu ve onu ülkenin hemen hemen her köşesine götüren taşra gezisinin üzerinde bırakmış olduğu etkisi idi. Bu gezi sırasında Atatürk, yeni rejimin kitleleri geleneksel yoksulluklarından kurtarmak yolundaki başarısızlığı karşısında büyük bir şaşkınlığa düşmüştür. Hemen her yerde, yabancı pazarların azalması ve buhran nedeniyle tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesiyle sert bir darbe yiyen köylü ve tüccarlardan gelen şikâyetlerin hücumuna uğradı (Boratav, 1982:146). Açıkça görülüyor ki yeni ve radikal adımlar atılmalıydı. İşte bunun üzerine Atatürk Ankara'ya döndüğünde, cumhuriyet Halk Partisi milletvekillerinden kendisinin bizzat karşılaştığı sorunlara gözlerini açmalarını istedi.

Bu pratik düşünceleri göz önünde bulundurarak Celal Bayar ve yandaşları, devletçiliğin amacının özel teşebbüsü desteklemektense, gelişmesine yardımcı olmak olduğu yolundaki görüşlerini yinelediler. 1932'de kabineye geri döndüğünde, serbest sermayenin çalışmasına müsaade etmeyen ve bütün iktisadi faaliyetleri benimseyen aşırı devletçilik fikrine şiddetle karşı çıktı. Nazilli'deki Sümerbank tekstil fabrikasının açılışından oradaki iş adamlarına, bu yatırımı özel teşebbüslerin yeterli sermayesi olmadığı için devletin üstlendiğini söylediği ve "Sizin sermayeniz devletin müzaheretini ile büyüdükten sonra devletin bu sahadaki işlerini yavaş yavaş size bırakacağız" dediği bildirilmiştir (Boratav, 1982:172). 1938'de çıkartılan ve devletin ekonomik teşebbüslerini düzenleyen yasada (3460 nolu yasa) devlet teşebbüslerinin özel sektöre devredilmesi için bir şart konmuştur. Bu hüküm 1950'lere kadar uygulanmadıysa da, yönetimin düşüncesindeki ısrarlı tavrı göstermekteydi.

Devletçiliğin amaçları konusundaki düşünce ayrılıkları 1937 Şubatında Büyük Millet Meclisi diğer beş "Ok" ile birlikte devletçiliğin de anayasaya alınması önerisini tartışırken belirgin olarak ortaya çıktı. Bayar gibi liberaller için böyle bir öneriyi hazretmek güçtü, çünkü bu, yaygın devlet teşebbüsçülüğü Türk ekonomisinin değişmez özelliği olacak anlamına geliyordu. Bu nedenle Halil Menteşe, Hüsnü Kitapçı ve Refet

Bele gibi bağımsız milletvekilleri de değişikliğe şiddetle karşı çıktılar. Tecrübeli bir politikacı olarak Bayar kendisini tartışmalardan soyutladı (Boratav, 1982:192) Ama bundan dokuz ay kadar önce bir bütçe tartışmasında görüşünü açıkça belirtmişti:

Boratav, bugün içinde bulunulan sistemin değişmez bir sistem olduğunu söylemem mümkün değildir demektir. Fakat bugün içinde bulunduğumuz sistemin geçtiğimiz döneme ve koşullara nazaran bizim için mükemmel bir sistem olduğu kanaatindedir. Yine O'na göre yarın hayat ve şerait değiştikçe, biz de o şeraite intibak suretiyle sistemler üzerinde tadiller yapacağız demektir.

Böylece görülüyor ki, devletçi programı biçimlendiren ve uygulamaya koyan kişiler, ideolojik düşünceleri açısından birbirlerinden çok ayrılıyorlardı. Savaş öncesi dönemde zaten var olan düşünceler çelişkisi ikinci dünya savaşından sonra da sürdü. Bunun üzerine Celal Bayar gibi demokrat Partide önemli bir rol oynamak üzere CHP'den ayrılanlar, şimdi savundukları siyasetin 1930'larda yandaşlığını yaptıkları siyasetin mantıksal sonucu olduğunu söyleyebildiler. Aynı şekilde, savaş sonrasında devletçiliği eleştiren iki grubun arasındaki kesin ayrımlar, onu ilk kuranlar arasındaki ayrımları yansıtmaktaydı.

Sonuç olarak, Avcıoğlu ve Berberoğlu gibi yazarlar, devletçiliğin ana amacının sonunda pazar ekonomisini teşvik etmek olduğu konusunda Celal Bayar'a katılıyorlardı. Diğer tarafta, devletçiliği özel teşebbüsün düşmanı olarak gören Thornburg ve diğerleri Peker ve Aydemir gibi daha radikal devletçilerin önerilerinde bu inançlarına bir dayanak bulabildiler. Devletleştirmenin ne olup olmadığı, özelleştirme sürecinin gelişiminde KİT gerçeğini anlamada önemli bir basamaktır. Bu aşamadan sonra KİT gerçeğine, daha bir teorik ve felsefi bir bakış açısıyla yaklaşılabilir şansımız olacaktır. Çünkü sonuçta aynı bakış açısını özelleştirmeye de çevireceğimiz için bize sağlam bir temel oluşturacaktır.

Teorik alanın yanında pratiğe yönelen en etkin sonuçlarından biri de sendikasılaştırılmadır. Özelleştirme ile güdülen amaçların pratikte teoriye en çok etki edeni, teorinin üzerinde kurgulandığı en temel araçlardan biri olan sendikanın devre dışı bırakılmasıdır. Bizim ülkemizde kamu sektörü örgütlülüğünün özel sektöre göre daha önde olduğu bilinen bir gerçekliktir. 1989 Yılı Çalışma Bakanlığı verilerine göre SSK bünyesindeki toplu iş sözleşmesine kapsamına giren işçi oranı %67,8 iken özel sektörde bu oran % 8,4'dür. Ancak burada Işıklı'nın ilginç bir teorisi vardır. Demokrasinin askıya alınması yolundaki müdahaleler çerçevesinde sendikal hak ve özgürlüklerinin

budanmaya çalışılması düşüncesine değinir. Ülkemiz gerçekleri çerçevesinde, özelleştirme ile sendikasılaştırma arasındaki ilişkinin, sendikasılaştırma için özelleştirme değil de özelleştirme için sendikasılaştırma biçiminde ortaya çıktığı iddiasındadır (Işıklı, 1994b:102) Özelleştirme için sendikasılaştırma, özelleştirilecek işletmeleri müstakbel sahipleri açısından cazip hale getirmek için gereklidir. Bir başka ifadeyle, sosyal haklarda yapılacak kısıntılarla yeni sahiplerine “dikensiz gül bahçesi” sunma çabası vardır. Bu çerçevede yapılan en etkili uygulama ise sözleşmeli personel rejimidir.

1.8.4. Hedeflere Ulaşmadaki Zorlukların Nedenleri

Aktan, Türkiye’de uygulanan özelleştirme politikasındaki başarısızlık ve yetersizliklerin nedenlerini şu şekilde sıralıyor (Aktan, 1995:27)

1- Türkiye’de Siyasal ve ekonomik istikrarsızlık vardır.

2- Yasal ve kurumsal düzenlemelerin yetersiz olması ve hazırlanan iyi bir yasanın mevcut olmayışı zorluklardan bir diğeridir.

3- Amaç ve hedeflerin iyi tespit edilememiştir. Uygulamalarda etkinlik ve verimliliği sağlama amacı yerine bütçe açıklarını kapatma ve devlete gelir sağlama amacının ön plana çıkmış olması söz konusudur.

4- Uygulamalar yeterince şeffaflık içerisinde yürütülemediği,

5- İşgücü ve istihdam konusunda yeterli yasal düzenlemeler yapılmamış ve gerekli önlemler alınmamıştır.

6- Uzlaşmaya gereken önem verilmemesi nedeniyle işçi ve işveren kesimleriyle yeterli diyaloga girilmemiştir.

7- Bazı KİT’lerin özelleştirilmesi esnasında aktiflerin değerlemesinde hatalar ve yetersizlikler söz konusudur.

8- Kısa, orta ve uzun vadeli bir stratejinin var olmaması nedeniyle, Morgan Guaranty tarafından hazırlanan strateji kamuoyunda yeterince tartışılmamış, ayrıca bu strateji içerisinde yer alan öneriler gerçekleştirilememiştir (TOBBB, 1993:201).

9- Yabancılara yapılan satışlarla ilgili ilkelerin önceden tespit edilmemesi nedeniyle basında ve kamuoyunda “yabancılaştırma” tartışmalarının yapılması, hedefe ulaşmada önemli bir zorluk nedeni olmuştur.

Yukarıdaki gerekçelerin her biri özelleştirme hedeflerine ulaşmada kendi başlarına neden olmakla birlikte, bazen birden çoğunun bir arada olması nedeniyle zorlukları imkânsızlıklar seviyesine de çıkarabilmiştir. Özellikle son dönem yabancı

girişimcilere yapılan devirlerin tartışılarda konu olmasında “yabancılaştırma” iddiasının yanında, yeterli şeffaflık ve bilgilendirmenin sağlanamaması tartışmaların gereğinden fazla ortaya çıkmasına neden olmuştur.

2. TÜPRAŞ ÖZELLEŞTİRMESİ VE SENDİKANIN TEPKİSİ

2.1.Türkiye’de Rafinaj Sektörü

Petrol, bulunup işlendikten sonra ekonomik faaliyetlerde kullanılmaya başlandığından beri dünyanın hem politik hem de ekonomik olarak koşullarını belirleyen en önemli güç olmaya devam ediyor (Petrol-İş, 2005:5) Strateji, güç ve politika petrol dünyasında ekonominin diğer alanlarında olduğundan daha fazla etkinlik göstermektedir.

Rafinaj; petrol ürünleri sektöründe, ham petrolün rafinerilerde stoklanıp artırılması, üretilen ürünlerin fabrikalara veya pazarlamacı kuruluşlara transferi gibi bir dizi faaliyetleri içeren bir süreçtir (Petrol-İş, 2000b:7) Rafinaj, sadece üretim zincirinin değil stoklamanın kalite ve güvenliği açısından da ciddi tedbirler gerektiren bir süreçtir.

Sıvılaştırılmış petrol gazları(LPG), beyaz ürünler(benzin, jet yakıtı, gaz yağı), motorin ve fuel-oil, ham petrolün işlenmesiyle elde edilen enerji ürünleridir. Nafta, çeşitli kalitede asfaltlar solventler, slack waks ve solventler yan ürünler olarak sanayide üretimde kullanılan girdilerdir (Petrol-İş, 2005:11)

Dünya ham petrol rezervlerinin bir trilyon varil civarında olduğu tahmin edilmekte ve bu rezervin % 75’inden daha fazlası Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütüne (OPEC) üye ülkelerin elinde bulunmaktadır. OPEC üyeleri her gün yaklaşık 27–28 milyon varil petrol üretmekte, diğer bir ifade ile dünya toplam üretiminin % 40’ını sağlamaktadır. Bu veriler geçmişte yaşanan savaşların temel nedeni olan petrolün, stratejik önemini yeterince ortaya koymaktadır. Rafine edilerek işlenen petrolün kullanım alanının yaygınlığı ve Türkiye dâhil bütün ülkelerin söz konusu petrol ürünlerine bağımlılığı petrolün geçmişteki ve bugünkü önemini gelecekte de sürdüreceğini ortaya koymaktadır. Ülkelerin enerji sağlama güvenliklerini sürdürebilme istekleri, petrolün, geçmişte olduğu gibi gelecekte de, dünya ülkelerinin dış politikalarını yönlendiren önemli bir etken olacağının bir göstergesidir. Hem petrol ürünlerine bağımlılığı hem de bulunduğu coğrafya açısından Türkiye’nin petrol konusunda önemli bir yeri vardır. Türkiye’nin stratejik yeri, onu, Orta Doğu ve Hazar

Denizi bölgelerindeki önemli petrol üretim alanları ve tüketici piyasaları arasında doğal bir “enerji köprüsü” yapmaktadır. Türkiye’nin Ceyhan limanı, gelecekteki muhtemel Hazar petrol ihracı için olduğu kadar şimdiki Irak petrol ihracı için de önemli bir çıkış noktasıdır. Ayrıca, Türkiye hızla büyüyen bir enerji tüketicisidir. Bu nedenle, diğer ülkelerde olduğu gibi, ülkemiz açısından da uygulanacak olan petrol politikası büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü;

—Türkiye, dünya toplam petrol rezervlerinin % 65’inin bulunduğu bir bölgede yer almaktadır.

—Türkiye, Doğu-Batı koridoru diye adlandırılan coğrafi alanın da ortasında yer almaktadır. Bu bölge üzerinden Orta Asya ve Kafkas petrolünü Batı pazarlarına iletmeyi amaçlamaktadır.

—Türkiye, bölgesinde enerji terminali olma iddiasındadır.

—Türkiye hızla büyüyen bir pazar olduğu için, enerji güvenliğinin sağlanması, ülkenin dışa bağımlılığı nedeniyle önemlidir.

Bu açılardan Türkiye için büyük önem taşıyan petrol sektörü, ham petrol arama, sondaj ve üretim, ham petrol taşıma, petrol ürünleri üretimi (rafinaj), depolama, ürün taşıma, dağıtım ve pazarlama faaliyetlerine kadar uzayan bir zincirdir (Kayıkçı, 2005). Türkiye’de 1990’lı yıllara kadar, özel kesim de faaliyet göstermekle birlikte, sayılan bu petrol faaliyetlerinin her biri bütüncül bir yapı içinde, birer kamu kuruluşu olan, TPAO ve bağlı ortaklıkları tarafından yürütülmüştür.

Türkiye’de petrol sektörü dünyadaki genel eğilime uygun olarak kurulup geliştirilmiştir. Son yıllarda yurt için petrol üretimi, toplam petrol tüketiminin %10 ila %15 gibi sınırlı bir kısmını karşılamaktadır. Geriye kalan %85-90’lık kısım ise ithal edilmektedir. Son yıllarda gerek iç talebin fazlalığı ve gerekse üretim ve rafinaj daralması nedeniyle ham petrol ithalatında ciddi artış vardır. TPAO petrol arama ve çıkartma konusunda Türkiye’deki motor güç olmasına karşın arama ruhsatlarının %59’una sahiptir. Uluslar arası boyutta faaliyet gösteren, petrol şirketlerinin tümü, pahalı olduğu kadar olduğu kadar riskli olan arama yatırımlarının finansmanını dağıtım pazarlama faaliyetlerinden gelen kaynaklarla karşılamaktadır (Petrol-İş, 2000b:15–16). Türkiye’de TPAO, BOTAS, TÜPRAŞ ve POAŞ bütünleşmiş bir sektör özelliği taşımasına karşın özelleştirme nedeniyle bir bölünmüşlük söz konusu olduğundan sektörün planlı yapısında bir birliktelik kalmamıştır.

Türkiye'de 1930 yılından günümüze kadar dokuz rafineri kurulmuştur. İlk rafineri olarak 1930 yılında Beykoz'da kurulan Boğaziçi Tasfiyehanesidir, 1934 yılında kapanmıştır. 1942'de kurulan Raman Tecrübe Tasfiyehanesi, Batman'da 1945 yılında kurulan Pilot Rafineri faaliyete geçinceye kadar hizmet görmüş sonra TPAO'ya devredilmiştir. Batman Rafinerisi, TPAO'ya devredilmiş ve 1956 yılından itibaren rafineri çalışmaya başlamıştır. ATAŞ, 1957'de kurulmuştur. T.C. Hükümeti ile o yıllarda Türkiye'de petrol ürünleri pazarlaması yapan yabancı şirketler arasında yapılan bir anlaşma sonucunda kurulmuştur. ATAŞ'ın kurucularından California Texas Oil Corp. (Caltex) daha sonra ortaklıktan ayrılmıştır. 1983'de yapılan Genel Kurul Toplantısı'nda İPRAŞ'ın Ana Sözleşmesi TÜPRAŞ Ana Sözleşmesi'ne dönüştürülmüş ve TÜPRAŞ'ın tescil ve ilanı 16 Kasım 1983 tarihinde tamamlanmıştır. O tarihe kadar TPAO'na bağlı olarak faaliyet gösteren İzmir ve Batman Rafinerileri ile yapımı devam eden Kırıkkale Rafinerisi de TÜPRAŞ'a devredilmiştir. TÜPRAŞ İzmir Rafinerisi, 1972 yılında işletmeye alınmıştır. Orta Anadolu Bölgesi'nin petrol ürünleri ihtiyacını karşılamak amacıyla TÜPRAŞ Kırıkkale Rafinerisi, 1977'de imzalanan ticari sözleşme ile kurulmuştur. Petkim'e ait olan Yarımca Tesisleri, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun (Ö.Y.K.) 05.10.2001 tarih ve 2001/54 sayılı kararı ile TÜPRAŞ'a devredilmiş ve Körfez Petrokimya ve Rafineri Müdürlüğü adını almıştır. Günümüzde ise rafinaj alanında, ATAŞ'ın 2004'te üretimi durdurmasından dolayı, TÜPRAŞ faaliyet göstermektedir. Türkiye'de bu zincir 1990'lı yıllara kadar, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Boru Hatları İle Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAŞ), Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş. (TÜPRAŞ), Petrol Ofisi A.Ş. (POAŞ) ve Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği A.Ş. (DİTAŞ) tarafından yapılmakta idi (Kayıkçı, 2005). Ancak bu bütüncül yapının parçalanarak özelleştirme yolu ile sektördeki kamu ağırlığına son verilmeye çalışıldığı söylenebilir. Oysa petrol sektörünün bir bütün olarak işletilmesi, ülkenin menfaatleri açısından önemlidir.

2.2. KİT'ler ve Özelleştirmenin Etkilediği İllerden Kırıkkale

Kırıkkale, İç Anadolu Bölgesi'nin ortasında 700 rakımlı bir bölgede yer alan, eski adı Kırıkköy iken Cumhuriyet Dönemi'nde büyüyüp gelişerek şimdiki adını alan ve 1989 yılında Türkiye'nin 71. ili olan bir yerleşim birimidir. Coğrafi konumunun bir neticesi olarak bulunduğu Kızılırmak havzasında toplam 43 ilin demiryolu ve karayolu kavşağında yer almakta olup, idari yapı olarak 8 ilçe, 18 belde ve 171 köyden oluşmaktadır.

1925 Yılında Top ve Mühimmat Fabrikalarının kurulması ile bugünkü Kırıkkale'nin temeli atılmıştır. 1928 yılında Pirinç Döküm ve Haddehanesi, bir yıl sonra Ağır Silah ve Çelik Fabrikası, 1935'te ise Silah Fabrikası'nın kurulmuştur. 1939 Yılında işletmeye açılan Barut Fabrikası ile birlikte Kırıkköy'ün artan nüfus yapısı üzerine idari yapısı değişerek Keskin bağlı nahiye statüsüne kavuşturulmuştur. Askeri amaçla kurulan bu fabrikaların yapısındaki gelişmelere paralel olarak kentin büyümesi de devam etmiştir. Bu büyümenin idari sonucu olarak 1944 yılında Ankara'ya bağlı ilçe haline getirilmiştir. 1986 Yılında Orta Anadolu Rafinerisi'nin kurulması ile birlikte yeni bir dönem başlamış ve 1989 yılında il olması ile birlikte nihai noktaya gelinmiştir. Orta Anadolu Rafineri'sinin TÜPRAŞ adlı bünyeye katılmasının ardından çeşitlenen sanayi yapısı, ilin gelişmesinde ciddi katkıları olmuştur. Son olarak 1992 Yılında Kırıkkale Üniversite'sinin kurulması önemli bir gelişme olmuştur.

Türkiye'de 1984 yılı sonrasında başlayan özelleştirme ve devletin küçültülmesi politikası çerçevesinde, Makine ve Kimya Endüstrisi (MKE) Kurumu'nda personel ve kurumsal yapılanma yoluna gidilmiş, emekli olan personelin yerine % 10 oranında alım yapılmıştır. Ayrıca MKE'ye bağlı Çelbor Çelik Çekme ve Boru Fabrikası ile Tüpraş özelleştirilmesi gerçekleştirilmiş, böylece yıllar süren sanayiye bağlı olarak gelişme süreci durarak gerileme sürecine girilmiştir. 2007 Yılında adrese dayalı olarak gerçekleştirilen nüfus sayım sistemi verilerine göre; bir önceki sayımdaki 383.508 olan toplam nüfus, % 27 oranında 103.274 kişi azalarak 280.234 olarak gerçekleşmiştir. Kent merkezindeki (ilçeler de dâhil olmak üzere) nüfus %19,4, kırsal kesimde ise %49,1 oranında bir düşüş görülmüştür. Bu haliyle kent nüfusu neredeyse 1985 yılındaki il merkezi olmadan önceki seviyesine gerilemiştir. Kentin yakın zamana kadar genel olarak gelişimini sanayiye bağlı kamu girişimine borçlu olması, özellikle özelleştirmeler sonrasında yaşanan istihdamda daralmaya ve buna bağlı olarak kent yapısındaki kısmen gerilemeye neden olmuştur (Orçan, 2008:53–61). Kısmen bu gerilemeyi 1992'de kurulan Kırıkkale Üniversitesi ve nüfusu yavaşlatsa da, özel sektörün güçlenmesine önemli ihtiyaç vardır. Kırıkkale, özelleştirmeleri bir kenara bırakacak olursak özel sektörün neredeyse kendini hiç hissettirmedeği bir sanayi kenti niteliğine sahiptir.

2.3. Tüpraş ve Özelleştirmesi

2.3.1. Tüpraş

1983 yılında Kamu İktisadi Teşebbüslerinin daha verimli çalışmalarını sağlamak amacıyla yapılan düzenlemeler kapsamında, ülkemizdeki kamuya ait rafinerilerin bir çatı altında toplanması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla, 1961 yılından beri faaliyet gösteren İPRAŞ'ın (İstanbul Petrol Rafinerisi A.Ş.) Ana Sözleşmesi, 25 Ekim 1983 tarihinde yapılan Olağanüstü Genel Kurul Toplantısı'nda TÜPRAŞ (Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş.) Ana Sözleşmesi'ne dönüştürülmüş ve TÜPRAŞ'ın tescil ve ilanı 16 Kasım 1983 tarihinde tamamlanmıştır. İPRAŞ'ın İzmit Körfezi'nin Tütünçiftlik bölgesinde yaptırmış olduğu İzmit rafinerisinin yanı sıra o tarihe kadar Türkiye Petrolleri A.O.'na bağlı olarak faaliyet gösteren İzmir ve Batman rafinerileri ile yapımı devam eden Kırıkkale Rafinerisi de yeni kurulan TÜPRAŞ'a devredilmiştir. Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 5 Ekim 2001 tarih, 2001/54 sayılı kararı ile Pektim Petrokimya Holding A.Ş.'nin kurduğu ilk kompleks olan Yarımca Tesisleri TÜPRAŞ'a devredilmiş ve Körfez Petrokimya ve Rafineri Müdürlüğü adını almıştır (OİB, 2006).

TÜPRAŞ'ın ana faaliyet konusu, sahibi olduğu rafinerilerde ham petrol işleyerek ülkemizin ihtiyacı olan petrol ürünlerini sağlamaktır. Diğer faaliyet konuları; ham petrol sağlamak, ham petrol rafine etmek, petrol ürünleri ihraç ve ithal etmek, petrol rafinerileri veya yeni üniteler kurmak, satın almak, devralmak ve işletmek, petrokimya sanayi alanında fabrikalar, tesisler kurmak ve işletmektir. Ayrıca bu maddelerin yurtiçi ve yurtdışı ticaretini yapmak, her türlü enerji ve enerji ile ilgili sanayi alanında santraller, tesisler kurmak ve işletmek de faaliyet konuları arasındadır. TÜPRAŞ'ın sahip olduğu rafinerilerde yapılmaktadır. Bu rafineriler, yılda 11,5 milyon ton kapasiteli İzmit, yılda 10 milyon ton kapasiteli İzmir Aliağa, yılda 5 milyon ton kapasiteli Kırıkkale Orta Anadolu ve yılda 1,1 milyon ton kapasiteli Batman Rafinerileridir. Türkiye'de Petrol Kanunu hükümleri gereğince yabancı sermaye ile kurulan tek rafineri olan, yılda 4,4 milyon ton kapasite ile çalışan ATAŞ, 2004'te faaliyetini durdurmuştur. ham petrol işleme kapasitesi 27,6 milyon ton/yıl olan TÜPRAŞ, Avrupa'nın 7. büyük, Doğu Avrupa ve Balkanlar'ın en büyük rafineri şirkettir (Kayıkçı, 2005) 500 büyük sanayi kuruluşu arasında 1. sırada olan TÜPRAŞ,

- Milli gelire katkı sağlaması, bütçeye vergi yoluyla kaynak sağlaması,
- Döviz stokuna katkıda bulunması,
- Piyasaya kaliteli ürün sunması,

- Özel sanayiye girdi kaynağı olması,
- Yaptığı yatırımlarla altyapı gereksinimlerini gidermesi,
- Petrokimya sanayinin temel girdilerini sağlaması,
- Çalışanların yetiştirilmesi, istihdam sağlaması nedeniyle Türk ekonomisi için önemli bir kuruluştur.

Tüpraş, yıllık 28,1 milyon ton'luk rafinaj ve 50 bin ton'luk petrokimya kapasitesinin yanı sıra (% 40 paya sahip olduğu) Opet ve (% 79,98 pay ile) DİTAŞ ortaklıklarıyla oluşturduğu katma değer ve ciroyuyla ülkemizin en büyük sanayi şirketidir.

Bugün hem pazar payı hem kurumsal güvenilirliği hem de üretim kompleksleri ve ortaklıklarıyla entegre petrol şirketine dönüşen Tüpraş'ın kökleri, 1961 yılında Amerikan Caltex tarafından kurulan İPRAŞ'a (İstanbul Petrol Rafinerisi A.Ş.) kadar uzanmaktadır. Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin daha verimli çalışmalarını sağlamak amacıyla yapılan düzenlemeler kapsamında, İPRAŞ ve kamuya ait diğer 3 rafineri, 1983 tarihinde Tüpraş çatısı altında toplanmıştır.

Tüpraş'ın iş çeşitlenmesinde ilk adım olarak görülen, 2001 yılındaki Petkim Yarımca Tesisleri'nin satın alınması, rafinaj sektörünün ihtiyaç duyduğu genişleme projelerine hazır altyapı oluşturması açısından büyük önem taşımaktadır. Rafinerilerin teknik derecelendirilmesinde kullanılan önemli bir gösterge olan Nelson Kompleksite Endeksi'ne göre Tüpraş'ın mevcut rafineri kompleksitesi hali hazırda Fransa'nın Akdeniz kıyılarındaki rafinerilerinin kompleks itelerine eşittir. Tüpraş'ın halen 7,08 düzeyinde olan rafineri kompleksitesi, 5,95 olan Akdeniz Rafineri Kompleksitesi'nin üzerindedir (OİB, 2006). Avrupa Birliği ile entegrasyon amacına yönelik olarak devam eden Tüpraş yatırımları tamamlandığında, rafineri kompleksitesi 7,25 düzeyine çıkacak ve Akdeniz'in yüksek kompleksitesine sahip olan rafinerilerin düzeyine ulaşacaktır.

2.3.2. Tüpraş'ın Özelleştirilmesi

TÜPRAŞ'ın özelleştirilme süreci 10 Temmuz 1990 tarihinde başlamıştır. Bu tarihte, özelleştirilmesine karar verilen TÜPRAŞ'ın sermayesi, Ö.İ.B.'na devredilmiştir. TÜPRAŞ hisseleri, 1991 ve 2000 yılında iki kez halka arz edilmiştir. Özelleştirmede halka arz modelinin amacı, KİT'lerin hisse senetlerinin geniş bir kesime satılması yoluyla, servet dağılımının küçük tasarruf sahiplerine transferinin sağlanması olarak tanımlanmaktadır. DPT'nin bir yayınına göre, 1991 yılında ağırlık verilen halka arz uygulamaları ile çoğunlukla kamu iştiraklerindeki devlete ait payların bir bölümünün

satışı söz konusu olmuş, fakat mülkiyeti tamamen devlete ait olan kuruluşların hisselerinin çok az bir oranı halka arz edilmiştir (Kayıkçı, 2005). Dolayısıyla halka arz, gerçek anlamda bir özelleştirmeden çok, halkın özelleştirmeye hazırlanması anlamını taşımaktadır.

Işıkılı, halka arz uygulamasının sadece işçileri değil sendikaları da özelleştirme politikalarının uygulanmasına ortak etme çabası olduğu yönünde bir ifadesi ile dikkat çekmiştir (Işıkılı, 1994b:99). Işıkılı'ya göre bu aynı zamanda toplum nazarında meşruiyet elde etmenin en etkili yöntemi idi.

1991 ve 2000 tarihlerinde yapılan halka arz uygulamalarından sonra TÜPRAŞ'ta geriye kalan % 65.76 oranındaki kamu hisselerinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 7 Haziran 2003 tarihinde ihale açılmıştır. Ö.İ.B.'nin açıklamasına göre, TÜPRAŞ'da bulunan % 65.76 oranındaki kamu hisselerinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla açılan ihalede en yüksek teklif, 1.302.000.000 ABD Doları bedelle Efremov Kautschuk GmbH⁶³ tarafından verilmiştir. TÜPRAŞ ihalesine teklif veren firmalardan Efremov Kautschuk GmbH ve Anadolu ortak girişim grubu ile görüşmeler 13 Ocak 2004 tarihinde sonuçlandırılmıştır. Satış, Ö.Y.K.'nın 6 Şubat 2004 tarih ve 2004/10 sayılı kararı ile onaylanmıştır (OİB, 2006).

Yeniden edinme değeri 7 milyar doların üzerinde olduğu ifade edilen TÜPRAŞ, 1.302.000.000 ABD doları bedelle satılmıştır. Satışın onaylanması üzerine Petrol-İş Sendikası yargıya başvurmuştur. Petrol-İş tarafından açılan, TÜPRAŞ'ın satışına ilişkin 13.01.2004 tarihli İhale Komisyonunun kararının iptali ve yürütmenin durdurulması davasında Ankara 10. İdare Mahkemesi, 4046 sayılı yasaya göre ihaleye katılanların tekliflerinin koşulsuz olması gerekirken, TÜPRAŞ için teklif veren grubun koşul koyması; ihalede açık arttırma yapılmaması ve gerekli rekabet ortamının sağlanmamış olması gerekçeleri ile 21.05.2004 tarihinde yürütmenin durdurulmasına karar vermiştir (Petrol-İş, 2004:74) Ardından Özelleştirme İdaresi Başkanlığı da bu karara karşın itirazda bulunmuştur.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın karara itirazı sonucu, Ankara Bölge İdare Mahkemesi, Ankara 10. İdare Mahkemesi tarafından verilen 21.05.2004 tarihli yürütmenin durdurulması kararını 31.05.2004 tarihli kararı ile kaldırmıştır. Bunun üzerine Ankara 10. İdare Mahkemesi 02 Haziran 2004 tarihinde, ihale komisyonunun kararını "Kamu Yararı"na aykırı olduğu gerekçesiyle esastan iptal etmiştir. Yaşanan bu hukuksal sürece rağmen özelleştirmeden vazgeçilmediği görülmektedir. 4 Mart 2005'te

İMKB Toptan Satışlar Pazarı'nda TÜPRAŞ hisselerinin % 14.76'sı yabancı yatırımcılara satılmış ve halka açıklık oranı % 49'a yükselmiştir. TÜPRAŞ hisselerinin daha önceki ihale ile satılmayan %51'nin blok olarak satışına ilişkin süreç, 29.04.2005 tarihinde ihale ilanlarının yayınlanmasıyla başlamıştır. 23 Haziran 2005 tarihinde Ö.İ.B. tarafından yapılan basın açıklamasına göre ön yeterlilik kriterlerini karşılayan katılımcılar, Tüp.Aquisition Cons.OGG, OYAK, OMV Aktiengesellschaft, The Shell Company Of Turkey Ltd., ZORLU Holding A.Ş., Petrol Ofisi A.Ş., ENI Refining & Market Division, REPSOL YPF, S.A., PKN ORLEN SA, Indian Oil Corp. Ltd., ANADOLU TAŞIMA. TAŞ Ortak Girişim Grubu, MOL, ENERJİ Ortak Girişim Grubu'dur (Kayıkçı, 2005).

TÜPRAŞ'daki %51 oranına tekabül eden A Grubu İdare hissesinin satış yöntemi ile blok olarak satılmak suretiyle özelleştirilmesi için 29 Nisan 2005 tarihinde yayımlanan ihale ilanları ile ihale açılmış ve ihalede son teklif verme tarihi 2 Eylül 2005 olarak belirlenmiştir. Son teklif verme tarihi olan 2 Eylül 2005 itibarıyla, ihaleye aşağıda listesi yer alan 9 (dokuz) yatırımcı grubu teklif vermiş olup, her bir yatırımcı ile yapılan bire bir görüşmeyi takiben, 12 Eylül 2005 tarihinde tüm yatırımcıların katıldığı nihai pazarlık görüşmeleri yapılmıştır.

- OMV Aktiengesellschaft
- Polski Koncern Naftowy ORLEN SA - ZORLU Holding A.Ş. Ortak Girişim Grubu
- KOÇ-SHELL Ortak Girişim Grubu
- ENI S.p.A Divisione Refining & Marketing
- Anadolu Uluslararası Tic. Ve Taş. A.Ş.-Çukurova Holding A.Ş. Ortak Girişim Grubu
- Indian Oil Corp. Ltd.- Çalık Enerji Sanayii ve Ticaret A.Ş. Ortak Girişim Grubu
- Ordu Yardımlaşma Kurumu Genel Müdürlüğü
- Petrol Ofisi A.Ş.-Tüpraş Aquisition Cons. Ortak Girişim Grubu
- MOL Hungarian Oil and Gas Public Ltd. Co.

Yatırımcılarla yapılan nihai pazarlık görüşmeleri neticesinde en yüksek teklifi 4.140.000.000 ABD Doları (dörtmilyaryüzkırkmilyon ABD Doları) olarak KOÇ-SHELL Ortak Girişim Grubu vermiştir (OİB, 2006).

2 Eylül 2005 tarihinde yapılan ihaleyi, 4 milyar 140 milyon ABD doları ile Koç-Shell Ortak Girişim Grubu kazanmış ve Özelleştirme Yüksek Kurulu, 7 Kasım 2005 tarih ve 2005/1128 sayılı kararı ile ihale sonucunu onaylamıştır. Koç Holding 26 Ocak 2006 tarihinde Hisse Satış Sözleşmesi'ni imzalayarak hisse devrini gerçekleştirmiştir.

ÖİB ihale şartnamesinin gereği olarak, Tüpraş hisselerini devralmak üzere kurulan Enerji Yatırımları A.Ş.'nin ortaklık yapısı, Koç Holding A.Ş. %75, Aygaz A.Ş. % 20, Opet Petrolcülük A.Ş. %3, Shell Overseas Investment B.V. %1,9 ve The Shell Company of Turkey Ltd. %0,1 dağılımıyla belirlenmiştir (Tüpraş, 2010). Türkiye'nin ikinci büyük terminal ve depolama kapasitesine sahip Opet ile pazardaki üstün konumunu pekiştiren Tüpraş, özellikle kendi rafinerilerinin uzak olduğu Doğu Karadeniz ve Doğu Akdeniz bölgelerindeki pazar da dâhil olmak üzere, Türkiye'nin her noktasını kapsar hale gelmiştir.

2.4. Özelleştirme Karşısında Bir Baskı Grubu Olarak Sendikalar ve Petrol-İş

Sendikaların özelleştirme karşısındaki tavırları özelleştirme eğilimlerinin oraya çıkması ile kendini göstermiştir. Bu tavrın altında, soysal devletten yana olmalarıyla ve özelleştirmeyi işçilerin ve ailesinin yaşam kalitelerinin büyük ölçüde kamu hizmetlerinin kapsam ve kalitesine bağlı olduğu düşüncesi yatar.(Işıklı,1994:91) Bizde sendikaların batıda olduğu gibi belirgin ve kararlı bir tutum sergilediklerini söylemek zordur. Ancak özelleştirme karşısında uyanan muhalefetin kaynağını da oluşturduğu kesindir. Bizde sendikaların tarihsel sorumluluğu ve toplumsal ve siyasal arka plan gereği böyle bir yükümlülükle karşı karşıyadır der Işıklı. O'na göre kamu kesiminin ülkemizdeki varlığı, kapitülasyonların kaldırılması ve bağımsız ekonomi hedefleriyle birlikte değerlendirilmelidir (Işıklı, 1994:98). Örneğin TÜRK-İŞ'in 15. Genel kurulunda buna vurgu vardır.

Ayrıca Petrol-İş Genel Başkanı, özelleştirmeye karşı çıkarken, “özelleştirme bir demokrasi sorunudur” vurgusunda bulunması, özelleştirme neticesi oluşacak tekelleşmenin beraberinde tekelci siyasete zemin hazırlayacağı öngörüsüne dayanmaktaydı. O'na göre ülke ekonomisini elinde tutan politikasını da elinde tutacaktı (Petrol-İş, 1989:11). Ayrıca Petrol-İş Sendikasının genel olarak tüm özelleştirme uygulamalarına karşı olduğu bilinmektedir.

Sendika, gerek broşürler, yayınlar yoluyla, gerekse hukuki olarak özelleştirme uygulamaları ile savaşını sürdürmektedir. Açık bir şekilde hukuka aykırı bir işlem olduğu, işlemde kamu yararı yerine uluslararası tekellerin yararının göz önünde tutulduğu, Türkiye'nin geleceğini tehdit eden Anayasa dışı bir eylemin söz konusu olduğu gerekçeleriyle Petrol-İş tarafından 07.08.2003 tarihinde Ö.İ.B.'na yürütmeyi durdurma istemli iptal davası açılmıştır. Sendika, 13.01.2004 tarihli ihalenin ve

06.02.2004 tarihli Ö.Y.K. kararının iptali istemiyle Ankara İdare Mahkemelerinde dava açarak hukuki mücadelesini sürdürmüştür. Bu hukuk mücadelesi 21.05.2004 tarihinde semeresini vermiş ve Ankara 10.İdare Mahkemesi 2007/293 nolu esas kararıyla ihalenin iptali ve yürütmeyi durdurma kararı vermiştir (Petrol-İş, 2004:74). Daha sonraki süreçte yeni ihaleler ve hukuk mücadelesi devam etmiştir.

Özelleştirme tartışmalarının başladığı 1980'li yıllarda kamu kesiminin toplam istihdam içindeki payı %35 civarında olmasına rağmen sendikalı işçilerin yaklaşık %70'i kamu kesiminde bulunmaktaydı. Özel kesimde 1980'li yıllarda sendikalaşma oranı ortalama %25 civarında iken, kamu kesiminde bu oran %90 civarındaydı. Özelleştirmenin gerçekleştirildiği her yerde ise sendikalı işçi sayısı ve oranı hızlı düşüşler göstermiştir (Koç, 2003:252–253). Bu gerçeklere rağmen Türkiye'de sendikaların özelleştirmeye karşı etkili bir politika geliştirdiğini, anlamlı ve sonuç alıcı bir mücadele sürdürdüğünü söylemek pek mümkün değildir. Üstelik Hak-İş, Öz Çelik-İş, Öz Gıda İş gibi bazı Konfederasyonlar ve sendikalar özelleştirmeye karşı çıkmak yerine, özelleştirme sürecinin bir aktörü, tarafı olarak tutumlar sergilemiş, Et Balık Kurumu ve Karabük Demir Çelik İşletmelerine "talip" olmuşlardır.

Büyük ölçüde kamu kesiminde örgütlü olan Türk-İş ve Türk-İş'e bağlı sendikalar ise özelleştirmeye karşı çıkmak yerine, çağın ve küreselleşmenin kaçınılmaz bir sonucu ve gereği olarak özelleştirmeğe uzun süre "sıcak" bile bakmışlardır. Örneğin Türk-İş'e bağlı sendikaların yöneticileri arasında 1998 yılında yapılan bir ankete katılanların %2,27'si kamu işletmelerinin özelleştirilmesine koşulsuz taraf olurken, hiçbir kamu işletmesinin özelleştirilmesini istemeyenlerin oranı sadece %63,87 olmuştur. Sendikaların merkez yöneticileri ve şube yöneticileri açısından özelleştirmeye karşı takınılan tutuma bakıldığında merkez yöneticilerinin %77'si özelleştirmeye tamamen karşı olurken, şube yöneticilerinde bu oran %55'e düşmektedir. Bu veriler Türk-İş ve bağlı sendikalarda özelleştirmenin istihdama, sendikalar olumsuz yansımalarının tam anlaşılmadığını da söylemek zor görünmektedir. Çünkü bu sendika yöneticileri kamu işletmelerine sahip çıkmak, onların daha verimli işletilmesini talep etmek yerine neo-liberal politikaların bir tarafı olarak "verimsiz" çalışan kamu işletmeleri ile stratejik önemi olmayan işletmelerin özelleştirilmesini istemektedir (Akkaya, 2003a). Burada gözlenen, özelleştirilen kamu işletmelerindeki işçilerin de yeterince duyarlı davranmayıp, hem sendika yönetimlerine hem de özelleştirmelere karşı gerekli etkili tepkiyi göstermemektedir. Sendika yöneticilerinin mevzuat ya da siyasi irade ile

yaptıkları toplu görüşmelerdeki kayıtlanan hükümlerin buradaki bağlayıcılığını göz ardı etmemek gerekir. Yöneticilerin örgüt imkânlarının kullanılmasındaki isteksizlik ve yetersizlikleri bir yana, yasa ve yönetmeliklerden doğan haklardan pazarlık payı düşüncesiyle fedakârlık etmelerinin de payı büyüktür. Ayrıca çalışanların yönetimlere olan güvensizliğinin yanında yeterli tavrı alamayışının ardında başka nedenler de vardır. Örneğin, işçilerin bu tutumlarının arkasında iyi bir bilgilendirme ve eğitim çalışmasının yapılmamasının da rolü olduğu unutulmamalıdır.

Özelleştirme uygulamalarına sendikalar aynı düzeyde karşı koyamamıştır, böyle bir istekte bulunmamıştır. Böyle olduğu için de sendikaların hem merkez hem de şube yöneticilerinin %31'i kamu işletmelerinin "çalışanlara" satılmasına sıcak bakmış, bu türden bir özelleştirmeyi olumlu karşılamıştır. Sendika yöneticilerinin özelleştirmeye karşı yeterince duyarlı olmadığı böylesi bir ortamda sendikal politikaların da özelleştirmeye karşı etkili eylemler çerçevesinde oluşturulmasını beklemek bir "haksızlık" olur.

Nitekim sendikaların merkez ve şube yöneticilerine göre özelleştirmeye karşı en etkili mücadele yolları önce kamuoyunu aydınlatmak olmaktadır. Onu kitlesel gösteriler ve parlamentonun kullanılması izlemekte, üretimden gelen gücün kullanılması ise daha gerilerde kendisine yer bulabilmektedir. Yargı yolunun kullanılması ise göz ardı edilmeyecek kadar önemli bir politika olarak benimsenmektedir (Akkaya, 2003b:71). Kuşkusuz, bu yaklaşımlar sendika yöneticilerinin özelleştirmeye karşı pasif, etkisiz eylemlerden yana olduklarının bir göstergesi de olarak değerlendirilebilir.

Özelleştirmenin bir başka amacı olan kırsal kesimdeki küçük üreticilerin tasfiyesine yönelik yapılan uygulamalar da sendikal faaliyetler çerçevesinde eylem alanının kapsamına girmiştir. Özellikle tarımsal sektöre dayalı sanayi kuruluşları olan; Süt Endüstrisi Kurumu(SEK), Yem Sanayi, Et Balık Kurumu(EBK), TEKEL, Şeker Fabrikaları A.Ş., Türkiye Ziraat Donatım Kurumu(TZDK), Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü(TİGEM), Türkiye Gübre Sanayi A.Ş.(TÜGSAŞ) gibi kuruluşlara yönelik özelleştirme uygulamaları karşısında, toplumun eşit imkânlarla dayalı olarak yararlanma imkânına yönelik olduğu gerekçesiyle ciddi tepkiler ve tavırlar alınmıştır (Koç, 2003:254–255). Özellikle Tek Gıda-İş önderliğinde başlatılan TEKEL eylemleri, uygulamanın bir başka yönü olarak ortaya çıkan sosyal devleti yok etme hedefine yönelik olduğu gerekçesiyle, bugüne kadar sürdürüle gelmiştir.

2.4.1. Petrol-İş'in Kuruluşu

1947 yılında çıkarılan Sendikalar Yasasının ardından İstanbul Akaryakıt İşçileri Sendikası adı altında 6 Eylül 1950'de 25 petrol işçisinin kurucu üye olarak İstanbul Valiliğine müracaatı sonunda kurulmuştur (Petrol-İş, 2000a:17–18). Kuruluşunun ardından ilk kongresini 14 Ocak 1951'de yapan sendika sonradan adı İstanbul İşçi Sendikaları Birliği olarak değişecek olan Milli İşçi Sendikaları Birliğine üye olma kararı almıştır.

2.4.2. Petrol-İş'in Örgütlenme Süreci ve Anlayışı:

İlk kongresinde Sabri Kılıçlı'yı genel başkanlığa getiren sendika, o günlerde işçi sınıfının içerisinde bulunduğu durumu ve koşulları ortaya koyan 13 Haziran 1951 tarihli bültenle anlayışını da kamuoyunun önüne sermişti. Bildiride özetle şu görüşler yer alıyordu (Petrol-İş, 2000a,18):

- Grev hakkı tanınmalı,
- İş kanunu, sendikaların örgütlenmesine sınırlama getirmemelidir,
- İşsizlik sigortası çıkarılmalıdır.
- Asgari ücret işçilerin geçimini sağlayacak düzeye getirilmelidir,
- Hastalık ve Analık Sigortalar Yasasının 16.maddesinin bekâr-evli ayrımı sona erdirilmelidir,
- İşçi eşlerinin doğumunda, dispanserlerde yeterli ebe bulundurulmadığı hallerde hayati tehlike geçirildiğinden acilen çözüm bulunmalıdır,
- İş mahkemeleri kurulup, adil çalışmalıdırlar,
- Dispanserlerde geçirdiği saatler için, işçilerin ücretlerinden kesilmemelidir,
- İstirahat verildiğinde ilk 3 günlük ücret kesilmesi sona erdirilmelidir,
- İş Müddetleri nizamnamesinin 13. 14. ve 25. maddeleri değiştirilerek, işçiler 12 saat çalıştırılmayıp, 8 saatlik işgünü kabul edilmelidir,
- Emekli işçi kıdem tazminatı alabilmelidir,
- Sendikalar Yasası işçi lehine genişletilmelidir,
- Ücretli bayram ve hafta tatili yasası bir an önce çıkarılmalıdır,
- İşçilere işyerinde verilen yemekler bir "lütuf" olmaktan çıkarılmalıdır,
- İşverenler, İşçi Sigortaları Kurumu'na ödenen primlere katılmalıdırlar,
- İş Kanunu'nun iş güvencesini ve işçi sağlığını yok sayan 16. maddesi ile 1. 3. ve 15. maddesinin 1. ve 2. fıkraları değiştirilmelidir.
- Yıllık ücretli izin yasası bir an önce çıkarılmalıdır.

30 Aralık 1951’de yapılan 2.Genel Kurulunun ardından merkezi Ankara’da olan Taşıt İşçileri Federasyonu(TİF)’na üye olma girişiminde bulunuldu. Bu arada Türk-İş’i 31 Temmuz 1952’de kuran 10 sendikadan biri olan, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği’ne de üyelik gerçekleştirilmiştir (Petrol-İş, 2000:19).

28 Aralık 1952’de gerçekleştirilen 3 Genel Kurul’da başkanlığa seçilen Halim Silman ve yönetimi;

“Sendika işlerinde iktidarım yettiği kadar çalışacağıma, bu işleri yürütürken işçilerin menfaatlerinden gayri bir gaye gütmeyeceğime, gerek şahsi menfaatlerimi, gerekse herhangi bir siyasi parti ve cemiyet menfaatlerini sendika işlerime karıştırmayacağıma namusum ve Allah’ım üzerine yemin ederim” (Sülker, 1987:32) diyerek çalışmalarına başlamıştır.

Aynı zamanda sendikal anlayış ve yaklaşımını da belirleyen bu yemin metni, zamanla değişerek 1960 sonrası tüzüğe de girmiştir.1980 yılına değin her genel kurul sonraları seçilenler yemin etmişlerdir (Petrol-İş, 2000a:21). 3.Genel kurul sonrası alınan karar gereği ilk defa Ortaköy olmak üzere şube açılarak örgütlenme sürecinde yeni bir aşamaya geçilmiştir

7 Mart 1954’te olağanüstü koşullarda gittiği 5.Genel Kurulu’nda kabul edilen yeni tüzüğü ile İstanbul Akaryakıt İşçileri Sendikası olan adını, şimdi kısa adı Petrol-İş olan Türkiye Petrol İşçileri Sendikası olarak değiştirdi (Petrol-İş, 2000a:22). 1950’den sonra 4 yıl içerisinde büyüyerek adını değiştirme durumunda kalmıştır.

8.Genel Kurula 8 şube 16 temsilcilik ile giderken alınan karar gereği 16 Haziran 1958’de ilk Petrol-İş Dergisi’ni yayınlanarak etkinliğini basın-yayın alanına da kaydırmış oldu (Petrol-İş, 2000a:26). Bu yönüyle ülkemizdeki ilklerin arasına da girmiş oldu.

Örgütlülük sürecinde ilk uluslar arası üyeliğini, Uluslar arası Petrol ve Kimya İşçileri Federasyonu adındaki uluslar arası bir sendikaya üye olma kararını 6–7 Eylül 1958’de toplanan 8.Genel Kurulu’nda aldı. ABD’nin Colorado kentinde merkezi bulunan sendikayla ilk ilişkisini, 24–28 Haziran 1957’de Roma’daki toplantısına DP Hükümetinin verdiği izinle gözlemci olarak katılmakla kurdu. Daha önce İstanbul Sendikalar Birliği ve Taşıt İşçileri Federasyonu vasıtası ile üyesi durumunda bulunduğu Türk-İş’e, tüm Türkiye ölçeğinde örgütlü bir sendika olduğu gerekçesiyle doğrudan üyelik müracaatı yapmak üzere 8.Genel Kurulu’nda karar alındı (Petrol-İş, 2000a:28). Çok geçmeden de yapılan müracaatın kabulü üzere üyelik gerçekleşti.

6-9 Eylül 1980 Tarihinde toplanan 17. Genel Kurul Çalışma Raporu'nda sendikal anlayışları üzerine açıklamalarda bulunurlar. Ülkede sendikal hareketteki eğilimlere değinilirken parçalanmışlığa dikkat çekilir ve uzlaşmacı, sarı, reformist, gangster tipi ve anarko sendikacılık gibi, işçi sınıfının ekonomik demokratik sınıf ve kitle sendikacılığının da bundan pay aldığı ifade edilir. Buna rağmen demokratik sınıf ve kitle sendikacılığının vazgeçilmezliği belirtilirken bunun nasıl yapılacağına dair de iki temel hedef önerir. Bunlardan ilki sömürüyü sınırlandırmak diğeri ise onu ortadan kaldırmaktır. Sömürüyü sınırlandırırken yapılacak şeyin işçi sınıfı çıkarlarının, kapitalist toplumun sebep olduğu sonuçlara(pahalılık, işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik, baskı vs.) karşı değil onun nedenlerine karşı çıkılması gerektiği ifade edilir (Petrol-İş, 2000a:108-109). Ayrıca sömürüye karşı sınırlandırmak için mücadele edilirken bir yandan da üretim araçları üzerindeki kapitalist özel mülkiyetin yani sömürünün varlık nedeninin ortadan kalkması için politik mücadele verilmesi gerektiğine değinilir.

1 Eylül 1983'te olağanüstü Tüzük Genel Kurulu yapan Petrol-İş, uzun adına yasal olarak lastik işçilerinin de katılmasıyla Türkiye Petrol, Kimya ve Lastik İşçileri Sendikası ismini almıştır (Petrol-İş, 2000a:128). Sendika halen Uluslararası Kimya, Enerji, Maden ve Genel İşçi Sendikaları Federasyonu (ICEM) ile Avrupa Maden Kimya ve Enerji Sendikaları Federasyonu (ENCEF) üyesidir.

Sendikanın, Adana, Adıyaman, Aliğa(İzmir), Ankara, Bandırma(Balıkesir), Batman, Bursa, Gebze(Kocaeli), İstanbul 1 Nolu, İstanbul 2 Nolu, İzmir, Kırıkkale, Kocaeli, Mersin, Trakya(Kırklareli) olarak 15 Şube ve Düzce'de Örgütlenme Bürosu bulunmaktadır.

Sendikanın işçi faaliyetlerinin yanı sıra eğitim ve basın-yayıncılığa yönelik çalışmaları da mevcuttur. Yöneticilerine yönelik kapsam içi eğitim faaliyetlerinin yanında kamuoyunu bilgilendirmeye yönelik olarak periyodik basın toplantıları, açıklama ve bildirimler sunmakta, bu kapsamda değerlendirilebilecek Petrol-İş Dergisi ile Petrol-İş Kadın Dergisi'yle yayın dünyasına katkıda bulunmaktadır (Petrol-İş, 2010). Sendika bu çabalarıyla öğrenci, akademisyen ve araştırmacılar için yerinde kaynak teminine de zemin hazırlamış olmaktadır.

2.4.3. Türk Çalışma ve Siyasi Hayatındaki, Yeri ve Çabası

2.4.3.1. Değişen ve Gelişen Çalışma Mevzuatı karşısında Petrol-İş

Petrol-İş, 1963'te kabul edilen 274 ve 275 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmeleri Grev Ve Lokavt Kanunu tam da Petrol-İş'in istedi şekilde olmasa da,

getirilen bu yeni yasal düzenlemelere göre Türk çalışma hayatındaki etkinliliği ile adından söz ettirecek bir sürece de başlamış oluyordu. Yasalardaki hakları sonuna kadar kullanmak için üyeler ve sendika organlarının katılı ile çalışmalar yapıldı ve Petrol-İş grevleri da ardından başladı (Petrol-İş, 2000a:36). İlk eylemini de İstanbul Bereç'te pil fabrikasında gerçekleştirdi.

12 Mart 1971 Muhtıra sonrasında Erim Hükümetine tepki gösterilir. Bu süreçte grevin yasaklanmasını lokavtların artması takip etti. Ertelen grevlerin meydana getirdiği olumsuz atmosfer Petrol-İş'i temkinli hareket etmeye sevk etti. Açıkça tavır alınmasa da eleştirel açıklamalardan da geri durulmadı (Petrol-İş, 2000a:70-73). Bu arada Petrol-İş, Nisan 1970'ten Şubat 1972'ye kadar güçlüklerle rağmen alınan 45 grev kararından 31'inde grev eylemine gidebilmiştir.

1972'de Türk-İş'in, "Partiler Üstü Politika" düşüncesine ve 1961 Anayasası ile getirilen iş hayatına yönelik düzenlemeler karşısındaki tavrına da açıkça tavır almıştır (Petrol-İş, 2000a:78). Bunu da Başkanlar Kurulu açıklamalarında da deklare etmiştir.

1975-1978 Arası yıllar Petrol-İş için çalkantılı bir dönemdir. Türk-İş'le yaşana görüş ayrılıkları DGM yasasına yönelik tepkiler ve bu süreçte yaşananlar, Petrol-İş'i DİSK'e yakınlaştırmıştır (Petrol-İş, 2000a:88-89). Öyle ki, 24-27 Nisan 1978'de yapılan 16.Genel Kurul'da, Türk-İş'in içinde bulunduğu duruma değinilerek Türk-İş ve Disk'in birleşmesi gerektiğine ya da hiç olmazsa eylem birliğine gidilmesi gerektiğine dair bir rapor hazırlanmıştır.

24 Ocak 1980, ülkemizin ekonomi ve siyasal tarihinde tarihsel bir dönemecin adıdır. Bu dönemle başlayan süreci, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kurumlarının ocaklarına düşme, reçeteleri ile yönlendirme dönemi olarak adlandıran Petrol-İş, ülke ekonomisinin bu süreçle birlikte iplerinin yerel inisiyatiften çıktığını ve uluslar arası odakların mali boyunduruğu altına girdiğini deklare eder (Petrol-İş, 2000a:102-107). Sürecin faturasının en çok da ücretli emekçi kesimlere çıktığını ve ilerleyen süreçte bütün ülkenin kaynaklarına ipotek konacak bir çizgiye geçildiğini ifade eden bakanlar kurulu raporlarında, çözümün topyekûn sömürüye karşı mücadeleden geçtiğine dikkat çekilir.

Danışma Meclisi tarafından hazırlanan Milli Güvenlik Konseyi tarafından da gözden geçirilerek son şekli verilen ve halkoyuna sunulduktan sonra 7.11.1982 tarihinde yürürlüğe giren 1982 Anayasası, sendikalarla ve sendikal faaliyetlerle ilgili son derece ayrıntılı hükümlere yer vermiş, yasalarla düzenlenmesi gereken birçok konuyu ele

almıştır. 1982 Anayasasında bazı sendikal haklara yer verilirken bazı temel yasaklar da getirilmiştir (Özerkmen, 2003:247–248). Bu yasaklar 2821 Sayılı sendikalar yasasında "Siyasal Yasaklar", 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasasında "Mesleki Yasaklar"dır.

Petrol-İş, 2821 ve 2822 sayılı yasalarla getirilen, kendi ifadeleriyle daha önceki kısıtlı da olsa çalışma hayatında var olan yasal kazanımların da yok edildiği, sendikalaşma, toplu iş sözleşmeleri ve grev hakları aleyhine ağır yasaklar, yaptırımlar getirildi (Petrol-İş, 2000a:128). Petrol-İş, bu yasalar ve uygulamaların işçilerin ve sendikalarının her türlü hak ve özgürlüklerinin bir daha yeşermeyecek şekilde yok edilmesine yönelik olduğunu düşündüğü için aleyhte tavır alarak mücadelesini sürdürmüştür.

1987 Şubatında Genişletilmiş Başkanlar Kurulu'na kadar etkinlik noktasında sessiz kalan Petrol-İş, 63 işyerinde grev kararı alarak 12 Eylül sonrası içine girdiği suskunluk ortamından sıyrılarak tekrar sahneye çıktı (Petrol-İş, 2000a:133). 1988'den başlayarak 1991'e kadar sürdürülen eylem çeşitliliğiyle emek dünyasında sürekli olarak adından söz ettirdi.

5 Nisan 1994 Tarihinde "Ekonomik Önlemler Uygulama Paketi" adı altında alınan karar Petrol-İş tarafından işçi ve emekçi sınıflara karşı yönelen bir saldırı olarak algılanmıştır (Petrol-İş, 2000a:209–214). Petrol-İş bu programı; ücretlerin ve maaşların ciddi bir şekilde düşürülmesi, tarımsal destekten vazgeçilmesi, kamu açıklarının azaltılması, devletin özellikle mal ve hizmet üretimi alanındaki ekonomik rolünün köklü bir biçimde daraltılması olarak özetler. 5 Nisan sonrası alınan kararlarda kapatılacak işyerleri arasında Petlas ve Yarımca Tesislerinin de olmasından yola çıkarak bir dizi eylem kararı alıp meydanlara yönelmiştir.

2.4.3.2.Siyasal Gelişmeler Karşısında Petrol-İş:

Petrol-İş 1973 seçimleri sonrası kurulan koalisyon hükümetini koalisyon protokolü açısından olumlu karşılar. Ardından yaşana Kıbrıs gelişmelerinde de hükümete destek verir. Ancak bozulan koalisyon hükümetinin ardından kurulan MC Hükümetlerine de sağ koalisyon olduğu gerekçesi ile karşı çıkar (Petrol-İş, 2000a:80–81). Artan terör eylemleri ve gelişen siyasi olaylar karşısında tepkili olan Petrol-İş yorum ve düşüncelerini 6–9 Eylül 1980'de 17. Genel Kurul Çalışma Raporu'nda dile getirmiştir.

Faşizm eğilimleri, sıkıyönetimin genişlemesi, basına getirilen kısıtlamalar, çıkartılan DGM yasası ve işkence iddialarına karşı tepki göstermiştir (Petrol-İş, 2000a:99–102). Ülkede yaşanan kargaşa ortamına karşı üyelerinin ve kamuoyunun dikkatini çeken Petrol-İş, yurt dışı kaynaklı siyasal baskı ve organizasyonlara karşı toplumu da uyarmaya çalışmıştır.

17.Genel Kurul'un üzerinden 3 gün geçmişti ki 12 Eylül müdahalesi gerçekleşti. Aradan 4 gün geçtikten sonra Genel Başkan Cevdet Selvi'nin kıdem tazminatları hakkında telefonla yaptığı basın açıklamasının 16 Eylülde basında yer almasının ardından gözaltına alındı ve aynı gün Petrol-İş Genel Merkezi askeri görevliler ve siyasi polisler tarafından aranarak evraklara el kondu ve mühürlendi (Petrol-İş, 2000a:119). Fiilen kapatılan sendikanın kapısındaki mühür 3 ay sonra 12.01.1981'de açıldı.

12 Eylül sonrası oluşan yeni mevzuata uyum çerçevesinde 1 Eylül 1983'te olağanüstü Tüzük Genel Kurulu yapan Petrol-İş 3–4 Aralık1983'te 18. Genel Kurul ile çalışmalarına kaldığı yerden devam etmiştir. Genel Kurul Çalışma Raporu'nun sunuş bölümünde mevcut durumun bir özeti yapılarak sendikanın düşünce ve tavrı ortaya konmuştur. Yaşanan siyasal iklimin henüz etkisi ortada olduğu için temkinli davranarak tepkisel değil yaşananların ileride daha sağlıklı değerlendirileceğini ancak 24 Ocak kararlarına da atıfta bulunularak, dönemin Danışma Meclisi Bütçe-Plan Komisyonu Başkanı Mustafa Aysan'ın "1981 yılında elde edilen ekonomik başarıların asıl sahibi, 12 Eylül yönetim ve onun hükümetidir. 12 Eylül harekâtının sebep olduğu olumlu ortam olmasaydı, bu kararlar kesinlikle aynı başarılı sonuçlar veremezdi." Sözleriyle düşüncelerinin ipuçlarını da ortaya koymuştur (Petrol-İş, 2000a:123–125). Raporun içeriğine daha dikkatle bakılınca; 24 Ocak için, 12 Eylül ile sağlanan ortam arasındaki bağlantı konusunda önemli kanaatler taşıdığı görülecektir.

1982 Anayasası ile sendikal haklarda ve bu hakları ilgilendiren temel haklarla ilgili ciddi engellemeler içeren düzenlemeler getirilmiştir. 82 Anayasasının 52. Maddesine göre, sendikalar 13. Maddesindeki genel sınırlamalara aykırı hareket edemezler, siyasal amaç güdemezler, siyasal etkinliklerde bulunamazlar, siyasal partilerden destek göremezler ve onlara destek olamazlar; sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçla ortak hareket edemezler (Serim, 1996:30). Sendika hakkı, öbür haklarla birlikte kötüye kullanılması yasak olan haklardandır. Anayasanın 14. Maddesi ile Sendikalar Yasasının 37. Maddesine göre, sendika kurma hakkı, devletin ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk

Devletin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve özgürlükleri yok etmek amacıyla kullanılamaz. Devletin bir kişi ya da zümre tarafından yönetilmesine ya da sosyal bir sınıfın başka bir sınıf üzerinde egemenliğini sağlamak amacı da taşıyamaz. Ayrıca yine sendika kurma hakkı; dil, ırk, din ve mezhep ayrımına neden olmak yahut herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzeni kurmak amacıyla kullanılamaz hükmünü içermektedir (Özerkmen, 2003:248). Yine anayasanın 51. Maddesi bir başka yasak getirmektedir. Bu yasak, sendikalar yasasının 39. Maddesinde de yinelenmiştir. Cumhuriyetin nitelikleri Anayasanın 2. Maddesinde belirtilmiştir. Buna göre sendika ve üst kuruluşların tüzükleri ve etkinlikleri Anayasa'da belirtilen Cumhuriyetin niteliklerine ve demokratik ilkelere aykırı olamaz.

Petrol-İş, yukarıda belirtilen düzenlemeler daha hayata geçmeden 1982 Anayasa taslağına da, sendikal hak ve özgürlüklere yer verilmediği, aksine bu temel hakların yasaklandığı gerekçesiyle diğer sendikalarla birlikte, taslağın değiştirilmesi konusunda fikir birliği ederek karşı kampanyada bulunmuştur (Petrol-İş, 2000a:126). Ayrıca Türk-İş'in, TİSK(Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu)'in istemleri doğrultusunda hazırlandığını, belgelerle birlikte göz önüne serilmesi üzerine gerek kamuoyuna ve gerekse anayasa taslağı konulu panellerde Petrol-İş yöneticilerince "hayır" tarafında yer aldıkları açıkça deklare edilmiştir.

1991'deki Körfez Savaşı esnasında Petrol-İş, savaşa ve Türkiye'nin de bu savaşa girmesine karşı olduğunu sürekli olarak yinelemiştir (Petrol-İş, 2000a:175).

Son olarak 07.05.2010 tarihinde TBMM'de 336 kabul edilen, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkındaki 5982 nolu kanun paketinin 12 Eylül 2010 tarihinde halkoyuna sunulmak üzere Cumhurbaşkanınca Resmi Gazete'de yayınlanmak üzere Başbakanlığa gönderildi.

Cumhurbaşkanınca halkoyuna sunulmak üzere başbakanlıkça gönderilen kanun hakkında Petrol-İş Genel Başkanı Mustafa Öztaşkın, "*Çalışanlara verilen yeni haklar, yasakları kaldırıyoruz gibi söylemler, işçilerin, emekçilerin, kamu çalışanlarının bu anayasa paketine evet oyu vermesini sağlamak için, göz boyamak için, makyaj için ortaya sürülmüş, ortaya konulmuş bir takım değişikliklerdir*" demiştir (Öztaşkın, 2010). Öztaşkın'a göre, gönderilen anayasa değişikliği paketindeki düzenlemeler; işçiler, emekçiler, emekliler, memurlar için yeni bir şey getirmemektedir, düzenlemeler göz boyamadan, makyajdan ibarettir. Dolayısıyla gelişmelere karşı tepki olarak referandumda bu pakete hayır diyeceklerini ve Petrol-İş Sendikası olarak bunun

mücadelesini vereceklerini belirten Öztaşkın, emekçiğe rağmen böyle bir düzenlemenin varlığına karşı olduklarını belirtir.

2.4.4. Özelleştirme ve Petrol-İş:

Özelleştirme karşısında gerek düşünce ve yaklaşım ve gerekse eylemlilik açısından etkin sendikalardan biri olan Petrol-İş bu konuda ilk ciddi adımını 1989'da 13-15 Ekim tarihlerinde gerçekleştirdiği 20.Genel Kurul'da atmıştır. Bu tarihten sonraki her Genel Kurulun değişmez gündem maddelerinden biri özelleştirme olmuştur. Eğitimi çalışmalarında sürekli olarak konu edilirken, basın yayın organlarında yapılan açıklamalarla sürekli yer almış, çok sayıda yayın çıkartılıp 100'lerce basın açıklaması ve 10 binlerce bildiri, afiş, pankart bastırılıp dağıtılmıştır. Bütün bunlara rağmen, sendikanın örgütlü olmasına rağmen ve kimisi yargı aşamasında süreçte olmasına karşın; POAŞ, TÜPRAŞ, PETKİM, TÜGSAŞ, İGSAŞ, PETLAS, Sümerbank Holding'e bağlı Gemlik Suniğpek, Salihli Valeks Palamut ve Tarsus Mensucat Boya, BASF Sümerbank Türk Kimya, MKE Anpil, BOTAŞ, Etibank Boraks ve İpragaz'ın özelleştirilmesi engellenememiştir. Bunlardan POAŞ, İpragaz, PETLAS, Sümerbank Salihli Valeks, BASF Sümerbank Türk Kimya, BOTAŞ, PETKİM ile TÜPRAŞ'ın %51'lik kalan hisseleri blok satış yolu ile özelleştirilmiştir. Sümerbank Holding'e bağlı Gemlik Suniğpek önce TEKEL'e devredilmiş ardından da Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından Uludağ Üniversitesine verilmiştir. MKE Anpil ile Tügsaş Elazığ İşletmeleri ise kapatılmıştır (Petrol-İş, 2000a:271,272). Petrol-İş bu süreçte özelleştirmeleri durdurmak için çeşitli eylemler gerçekleştirmiştir. Bu eylemleri şöyle gruplanabilir:

—İşyeri temsilcileri ve üyelerinin işyerlerindeki yaptıkları direniş ve eylemler.

—Genel Merkez ve şube yöneticilerinin yaptıkları direniş ve eylemler.

—Kamuoyunun dikkatini çekme yönünde yapılan eylem ve gösteriler. Örneğin; POAŞ ihalesi ihalesinin sonlandırılacağı gün tüm POAŞ Bölge ve ANT Müdürlükleri önünde şube yöneticilerinin kendilerini zincire vurma eylemi, başta Kırıkkale olmak üzere diğer şehirlerde kurulan "Memleket Çadırı" gibi.

—Özelleştirme karşıtı diğer sendika ve demokratik kuruluşların düzenlediği eylem, yürüyüş ve mitinglere katılım.

—Özelleştirmeye ilişkin gelişmelere dikkatle sürekli basın açıklamaları yapma.

—Türk-İş yöneticilerinin katılımı sağlanarak basın toplantıları ve eylemler yapma.

—Özelleştirme karşıtı mücadeleyi merkezileştirmek için, başta Türk-İş ve üye sendikalara olmak üzere çağrılar yapma. Örneğin özelleştirme karşıtı mücadele için bir “Eşgüdüm Komitesi” kurulması için Türk-İş’e ve bağlı tüm sendikalara bir çağrı göndermiştir.

—Siyasi Partiler ve parlamento düzeyinde bilgilendirme ve karşı çıkılmalarını sağlama çalışmalarını yapma.

—Yargı yolunu sonuna değin sürdürme. POAŞ ve TÜPRAŞ ihalelerinde olduğu gibi sürecin sonuna kadar yargı yoluna gitme şeklinde gruplanabilir (Petrol-İş, 2000a:277). Petrol-İş, kamuoyunu oluşturma ve harekete geçirme noktasında her defasında bu çabalarında istediği neticeleri elde edemese de yasama organı, yargı organları ve basın üzerinde etkili olarak gündemde kalabilmeyi başarmıştır.

2.4.5. Petrol-İş’in Kamuoyu Oluşturma Çabaları

Özelleştirme süreci sonunda çoğu kez istedikleri sonucu elde edemeseler de Petrol-İş, kamuoyu kavramının içeriğini kapsayan ana unsurları içeren bir dizi faaliyetlerle oldukça ses getirmiştir. Kimi zaman bu etkiler sendikanın istediği nitelikte olmasa da kamuoyunda farklı şekillerde karşılanabilmiştir. TÜPRAŞ, 2004 yılında iptal edilen ihale sürecinde değer olarak verilen fiyatın yaklaşık 3,5 katına 4 milyar 140 milyon \$’a satılmıştır. Bir önceki ihaleye göre aradaki farkın nedeni, PETROL-İŞ’in 13.01.2004 tarihinde hukuka ve kamu yararına aykırılıklar bulunduğu gerekçesiyle açtığı dava neticesi olduğu için bu durum basında olumlu karşılandığı gibi Petrol-İş yöneticilerince de dikkate değer bulunmuştur (Yeni Şafak, 2005).

Petrol-İş, araştırma faaliyetleri, kapsam içi ve dışı eğitim faaliyetleri, yıllıkları ile kurumsal anlamda sendikal harekette bir ekol olmuştur. Bunlardan bazılarını sıralayacak olursak;

—1984 Yılında Petrol-İş Araştırma Servisi kurularak sendikal alana ve içinde olduğu toplumsal yaşama ilişkin, sendikal çalışmalara katkı sağlama temelinde, objektif olmaya bağlı kalarak ve bilimsel çalışmalardan yararlanarak araştırmalar yapmaya başladı. Örneğin;1984 ile 1986 yılları arasında yapılan araştırmalara yönelik olarak kitap ve kitapçıklar yayınladı.”İşçi ücretleri ve İşsizlik”, “Meslek Hastalıkları”,”84 Petrol-İş Yıllığı”,”Kıdem Tazminatının Dünü Bugünü”,”Günümüzde Asgari Ücret Nedir? Ne Değildir?”,”Nasıl Yaşıyoruz?”, “Petrol Fiyatları Enflasyon Ücretler”,”85 Petrol-İş Yıllığı”,”Üyelerimizin Sosyal ve Ekonomik Açından Görünümü” konulu anket

çalışması ve sonuçları bunlardan bazılarıdır (Petrol-İş, 2000a:357–378). Bunlar üyelerle birlikte tüm kamuoyuna sunulmuştur.

—Özellikle özelleştirme konulu yayınları, gerek doğrudan kamuoyunu etkilemesi ve gerekse dolaylı olarak araştırmacılara kaynak teşkil ettiklerinden dolayı literatüre zenginlik katmıştır. ”BOTAŞ”, ”PETKİM Özelleştirilemez!”, ”PETKİM’e Sahip Çık!”, ”TÜPRAŞ”, ”TÜPRAŞ Gerçeği”, ”TÜGSAŞ”, ”TÜGSAŞ Gerçeği”, ”Özelleştirme Suç Dosyası”, ”Özelleştirme Kimin İçin?”, ”Özelleştirme Üzerine”,” gibi yayınları ile özelleştirme karşıtı kamuoyunu oluşturma ve katkıda bulunma noktasında kalıcı izler bırakmıştır (Petrol-İş, 2000a:385–387).

— 2–4 Ekim 1992 Tarihli Çalışma Raporu içeriğinde yer alan ”Sendika Enstitüsü” düşüncesi kapsamında yapılan eğitim çalışmalarının yanında yine yayın olarak ”Dünya Sendikal Hareketi Dosyaları” çalışmalarıyla iş dünyasına akademik anlamda ciddi bir katkıda bulunulmuştur (Petrol-İş, 2000a:382).

—Yine literatür çalışması kapsamında değerlendirilebilecek ”Eğitim Notları Serisi”nden ”Sendikalar Yapıları Çalışmaları”, ”Demokrasi”, ”Sendikal Demokrasi” gibi yayınlarla çalışma hayatı alanında ciddi bir kaynak oluşturmuşlardır (Petrol-İş, 2000a:383). Daha önce de ifade ettiğimiz gibi çalışma konumuz dâhil benzer alanda araştırma yapan herkese külliyatlı bir kaynak niteliği taşımaktadırlar.

—Petrol-İş yıllıkları, akademik çevrelerce ve emek dünyasınca da dikkatle takip edilen yayınlardan olmuştur. Örneğin; 1993 yıllığının ”Dünya ve Ekonomik Kriz” konulu olması, 25 civarında akademisyenin katkılarıyla oluşması ardından da 5 Nisan 1994 krizinin yaşanması üzerine dikkatleri üzerine çekmiştir (Petrol-İş, 2000a:383). 22. Merkez Genel Kurul Çalışma Raporunda, sendika çevreleri gerekli ilgiyi göstermese de üniversite çevreleri ve basın-yayın mensupları, öğrenciler ve araştırmacıların yıllıklarına ilgi gösterdiğine değinilmiştir.

Yayın ve bilgilendirme çabalarının yanı sıra daha önce de belirtildiği gibi toplumsal duyarlılıkları dile getirebilecek bir takım organizasyonlar ve uygulamalar da Petrol-İş’in kamuoyu oluşturma kapsamındaki çabalarını oluşturmaktadır. Toplu eylemler, yasal çerçevede yasa koyucu ve idarenin eylem ve işlemlerini etkilemeye yönelik olduğu kadar kamuoyuna yönelik mesajlar da içermektedir. Ayrıca memleket çadırında olduğu gibi bazı eylemlerin, gözünüden uzak kalan kimi uygulama ve sonuçlarının etkilerinin insanların farkında olmasını sağlama gibi kamuoyu teorilerini destekleyen nitelikte etkileyici sonuçları olmuştur.

3. KIRIKKALE PETROL-İŞ ARAŞTIRMASI

3.1. Petrol-İş Sendikası Kırıkkale Şubesi:

1975 Yılına kadar Bağımsız Barut-İş olarak faaliyet gösteren sendikanın yine aynı şekilde Bağımsız Elmadağ Barut-İş Sendikası ile o tarihte birleşmesi ile Basri Keskin'in kurucu başkanlığında kurulmuştur.⁴ Bugün bünyesinde Kırıkkale'deki MKE Barut Fabrikası ve Tüpraş'ın yanı sıra Kırşehir'deki Petlas, Kayseri Akın Plastik ve Samsun Botaş ile birlikte toplam 1850 üyesi bulunmaktadır.

Şube bünyesinde 1 Başkan, 1 İdari Sekreter, 1 Mali Sekreter, 5 Yönetim Kurulu Üyesi, 3 Denetim Kurulu Üyesi, 3 Disiplin Kurulu Üyesi, Kırıkkale, Kırşehir, Kayseri ve Samsun'da görevli 19 temsilci ve yardımcıları ile birlikte fiilen toplam 33 yönetici görev yapmaktadır.

3.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, "Özelleştirme Sürecinde Sendikalar ve Kamuoyu – Tüpraş ve Petrol-İş Örneği " konulu çalışma çerçevesinde, Türkiye'deki ekonomik, sosyal durum ve özelleştirme uygulamaları karşısında Petrol-İş Sendikası Kırıkkale Şubesi bünyesinde yer alan yönetici ve çalışanların bu konudaki düşünce, bilgi ve eğilimlerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Bu kapsamda ekonomi ve KİT'lerin genel bir değerlendirilmesi, KİT'lere uygulanan politikaların etkileri, özelleştirme uygulamaları ve sonuçları, yöneticisi ve üyesi oldukları Petrol-İş'in özelleştirme karşısındaki sendikal duruşu, beklentileri ve önerileri hakkındaki düşüncelerinin irdelenmesi amaçlanmıştır.

Sorular karşılığında alacağımız cevaplar, ankete katılanların kısmen derinlemesine ama genel olarak yüzeysel düzeyde bilgi ve düşüncelerini anlamamızı sağlamada yardımcı olacaktır. Alınacak neticeler daha sonra temel tez konusu için yönlendirici olacaktır.

3.3. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

Bu çalışma kapsamında toplam 37 katılımcıya anket formu uygulanmıştır.⁵ Katılımcıların tamamı erkek olduğu için cinsiyet belirlemeye yönelik tablo aşağıdaki değerlendirme bölümünde yer almamıştır.

4 Bu bilgiler Petrol-İş Sendikası Kırıkkale Şube'si Kurucu Heyeti'nden Salih Kumru'dan alınmıştır.

5 Araştırmanın amacı çerçevesinde sadece sendikada görevli yöneticiler ile işyerlerinde sendika temsilcisi ve temsilci yardımcılardan oluşan bir örneklem üzerinde anket ve mülakat çalışması yapılmıştır. İlgili sendika şubesinde yönetici, temsilci ve temsilci yardımcısı olarak toplam 33 kişi bulunmaktadır. Buna karşın toplam 37 katılımcı üzerinde bu çalışma yapılmıştır. Toplam 37 katılımcıdan Petrol-İş Kırıkkale Şubesinde görevli; 1 Başkan, 1 İdari Sekreter, 1 Mali Sekreter, 5 Yönetim Kurulu Üyesi, 3 Denetim Kurulu Üyesi, 3 Disiplin Kurulu Üyesi, Kırıkkale'de

Yine 37 katılımcı içerisinde sadece 1 katılımcı bekâr olduğu için medeni durum tablosu değerlendirme bölümünde yer almamıştır.

Katılımcılardan Petrol-İş Kırıkkale Şubesinde görevli; 1 Başkan, 1 İdari Sekreter, 1 Mali Sekreter, 5 Yönetim Kurulu Üyesi, 3 Denetim Kurulu Üyesi, 3 Disiplin Kurulu Üyesi, Kırıkkale’de bulunan bağlı işyerlerinde görevli 13 temsilci ve temsilci yardımcısı toplam 27 katılımcı ile yüz yüze anket ve bazı yöne derinlemesine mülakat uygulaması yapılmıştır. Petrol-İş Kırıkkale Şubesine bağlı ama işyerleri Kırıkkale dışında olan 11 kişiye soru formları gönderilerek cevaplandırılması istenmiştir. Bunlardan yalnızca birisinden cevap alınamamıştır. 27 katılımcıdan 5’i, Kırıkkale’deki fabrikalarda daha önce yönetici ve temsilci olarak görev yapan kişilerdir.

Veriler SPSS.16 sürümü kullanılarak bilgisayara girilerek analiz edilmiştir.

Ayrıca anket formunun doldurulması esnasından yöneticilerle yüz yüze mülakat yapma şansı bulunmuştur. Bu mülakatlardan birisi olan şube başkanı ile yapılan görüşme, ses kaydı çözümlenerek ekte yer almıştır.

3.4. Soru Kâğıdı ve Değerlendirme

Sorularımız, kişisel bilgiler (9 soru), Ekonomi ve KİT’ler (7 soru), Özelleştirme ve Sendika (20 soru) ağırlıklı konular çerçevesinde üç bölümde toplam 36 sorudan oluşmaktadır. Soruların büyük bir kısmı (33 adet) kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. Anket uygulaması yapılan katılımcılardan daha detaylı düşüncelerini almak için bazı sorularımız ise (3 adet) açık uçlu olarak hazırlanmıştır. Bazı sorular ise (8 adet) kapalı olmakla birlikte açık uçlu tercihler de bırakılmıştır. Uygulama yapılan kişinin daha detaylı olarak düşüncelerini almak için bazı sorularımız da, sistemleştirilmemiş türden oluşturulmuştur.

3.5.Varsayımlar

Yapılan literatür çalışması ve kamuoyundaki kanaatler birlikte değerlendirildiğinde, araştırmaya yönelik aşağıdaki varsayımlar oluşturuldu.

- Özelleştirmeden en çok etkilenen sınıfların başında kamu işçileri gelmektedir,
- İşçilerin özelleştirmeye yaklaşımı oldukça mesafelidir,

bulunan bağlı işyerlerinde görevli 13 temsilci ve temsilci yardımcısı toplam 27 katılımcı ile yüz yüze anket ve bazı yöne derinlemesine mülakat uygulaması yapılmıştır. Petrol-İş Kırıkkale Şubesine bağlı ama işyerleri Kırıkkale dışında olan 11 kişiye soru formları gönderilerek cevaplandırılması istenmiştir. Bunlardan yalnızca birisinden cevap alınamamıştır. 27 katılımcıdan 5’i, sendika şubesinde ve Kırıkkale’deki fabrikalarda daha önce yönetici ve temsilci olarak görev yapan kişilerdir.

- İşçilerin ekonomik ve iş güvencesiyle ilgili kaygıları, özelleştirmeye karşı tutumlarını belirleyen en önemli etkenlerden biridir,
- Özelleştirme sonrası çalışma zamanından işçiler pek memnun olmazlar,
- Özelleştirme, sendikaların gücünü ve işçiler arasında sendikaya olan güveni azaltmıştır,
- Özelleştirme sınıf bilincini zayıflatmaktadır.
- İşçiler kamu (devlet teşebbüsünün) geleceği noktasında kötümserdirler,
- Kamu kurumları toplumun sırtında yüküdür,
- Sendikalar kısmen zayıflamalarına rağmen, sendikalar sivil toplum örgütü ve bir baskı grubu olarak bir takım fonksiyonlarını devam ettirmektedirler.

3.6. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Değerlendirme esnasında katılımcıların tamamının erkek olması nedeniyle ilgili soruya ait tablo burada değerlendirmeye tabi tutulmamıştır.

3.6.1 Demografik Bulgular

Tablo 1 – Yaş Dağılımı

Yaşı	Sayı	Yüzde
30–39 yaş	6	16,2
40–49 yaş	22	59,5
50 ve üzeri yaş	9	24,3
Toplam	37	100,0

Araştırma kapsamında yer alan katılımcıların yarıdan fazla bir bölümü (% 59,5) 40–49 yaş grubunda yer almaktadır. Bunu % 24,3 ile 50 yaş üzeri gurup takip etmektedir. 30–39 Yaş arası grubun oranı ise % 16,2’dir.

Görüleceği üzere toplam katılımcıların % 16,2’nin dışında kalan kahir ekseriyet 40 yaş ve üzerinden oluşmaktadır.

Tablo 2 – Eğitim Durumu

Eğitim durumu	Sayı	Yüzde
İlköğretim mezunu	5	13,5
Lise mezunu	28	75,7
Yüksekokul	3	8,1
Lisans/yüksek lisans	1	2,7
Toplam	37	100,0

Araştırma kapsamında yer alan katılımcıların % 75,7'i, yüksek bir oranla lise mezunudur. İlköğretim mezunların oranı % 13,5 iken onu % 8,1 ile yüksekokul mezunları takip etmektedir. Katılımcılardan yalnızca birisi % 2,7 oranıyla üniversite mezunudur. Bu oranlar da göstermektedir ki; katılımcıların $\frac{3}{4}$ 'ü lise ve dengi okul mezunlardır.

Tablo 3 – Mesleği

Mesleği	Sayı	Yüzde
Fiili emekle çalışan işçi	32	86,5
Masa başı çalışan memur	1	2,7
Orta kademe yönetici(Şef, uzman vb.)	3	8,1
Sekreter	1	2,7
Toplam	37	100,0

Araştırma kapsamında yer alan katılımcıların çok büyük bir bölümü % 86,5 bir oranla işyerinde fiilen çalışan kişilerdir. Onları % 8,1 oranıyla orta kademe yöneticiler takip ederken, yalnızca iki katılımcı % 2,7 oranıyla masa başı memurluk ve sekreterlik yapmaktadır. Bu oranlardan; çalışılan kurum mesleki beceri gerektirdiğinden daha çok, kol gücüne dayalı emek veren çalışanların ön planda olduğu anlamı çıkmaktadır. Buradan hareketle, özelleştirmeden en fazla etkilenenlerin çalışan olarak kas gücüne dayalı fiili emek veren kesim olduğu söylenebilir.

Tablo 4 - Sendikalı Olarak Çalışma Süresi

Sendikalı olarak çalışma süresi	Sayı	Yüzde	Toplamalı Yüzde
1-5 yıl	7	18,9	18,9
6-10 yıl	11	29,7	48,6
11-15 yıl	6	16,2	64,9
16-20 yıl	1	2,7	67,6
21 ve üzeri yıl	12	32,4	100,0
TOPLAM	37	100,0	

Katılımcıların % 32,4'ü 21 yıl ve üzeri sendikalı olarak çalışıyor iken % 29,7'si 6-10, % 18,9'u 1-5 yıl, % 16,2'i de 11-15 zaman süresinde sendikalı olarak çalışmaktadır. Yalnızca 1 katılımcı % 2,7 oranla 16-20 çalışma yılı grubu içerisinde yer almaktadır. Tabloyu dikkatle incelediğimizde katılımcıların büyük çoğunluğunun 6 yıl

ve üzeri sendikalı çalışan olduğu görülmektedir. Göstergelerden sendika geleneğinin oluştuğu ve kurumsallaştığı söylenebilir.

Tablo 5 - Gelir Düzeyi

Gelir düzeyi	Sayı	Yüzde	Toplamalı Yüzde
901.TL - 1.250.-TL	5	13,5	13,5
1.251.-TL - 1.500.-TL	10	27,0	40,5
1.501.-TL - 2.000.-TL	14	37,8	78,4
2.001.-TL üzeri	8	21,6	100,0
Toplam	37	100,0	

Katılımcıların % 37,8’lik bir dilimi 1.501–2.000 TL arasında bir gelir seviyesine sahipken, bunu % 27 ile 1.251–1.500 TL’lik gelir grubu takip etmektedir. Sadece % 13,5’lik bir kesim, 901–1.250.TL’lik gelir grubu diliminde yer alırken en yüksek gelir grubu dilimi olan 2.001.TL üzerinde % 21,6’lik bir katılımcı kitlesi yer almaktadır. Anket esasında yaptığımız tespitlere göre bu son grup diliminde yer alanların tamamına yakını yönetim ve denetim kurulu üyeleridir.

Tablo 6 - Gelir Düzeyi Memnuniyeti

Gelir düzeyi geçinmek için yeterli mi?	Sayı	Yüzde
Evet	7	18,9
Hayır	30	81,1
Toplam	37	100,0

Katılımcıların büyük bir bölümü % 81,1 oranla gelir düzeylerinin geçinmek için yetersiz olduğunu düşünmektedir. Geriye kalan % 18,8’luk kesim ise yeterli olduğu kanaatindedir.

Gelir düzeyi memnuniyetinin, gelir düzeyi ile ilgisi hakkında aşağıdaki tabloda değerlendirme yapılmıştır.

Tablo 7 – Gelire Göre Gelir Düzeyi Memnuniyeti

Gelir düzeyi geçinmek için yeterli mi?		Evet	Hayır	Toplam	
Gelir düzeyi	901.TL - 1.250.-TL	Sayı	0	5	5
		%	0	100,0	100,0
	1.251.-TL - 1.500.-TL	Sayı	0	10	10
		%	0	100,0	100,0
	1.501.-TL - 2.000.-TL	Sayı	3	11	14
		%	21,4	78,6	100,0
	2.001.-TL üzeri	Sayı	4	4	8
		%	50,0	50,0	100,0
Toplam		Sayı	7	30	37
		%	18,9	81,1	100,0

Gelir düzeyi memnuniyeti, gelir değişkenine göre incelendiğinde görüleceği üzere, alt gelir gruplarında memnuniyet söz konusu değildir. 1.501.-TL ve üzeri gelir gruplarındaki memnuniyet oranındaki kademeli artış da gelir seviyesine bağlı olarak artmaktadır. Dolayısıyla gelir seviyesi oranında bir rasyonel tutum da kendini göstermektedir. Gelir seviyesinin bugünkü durumu mevcut tavrın belirleyicisi konumundadır.

Tablo 8 - Ailesinde Daha Önce Sendikalı Bir Çalışan Olup Olmadığı

Ailesinde Daha Önce Sendikalı Bir Çalışan Olup Olmadığı, Var ise deneyimini oradan mı alıyor?	Sayı	Yüzde
Var	4	10,8
Var, onların tecrübelerinden yararlanıyorum	1	2,7
Yoktur	32	86,5
Toplam	37	100,0

Katılımcılardan yalnızca bir kişi % 2,7 oranıyla daha önce sendikal çalışmalarda bulunan bir aile ferdinin tecrübelerinden yararlandığını ifade ederken, % 10,8'lik bir kesim ailesinden birileri sendikal çalışmalarda yer almasına karşın deneyim desteğinden mahrum olduğunu ifade etmektedir. Büyük bir çoğunluğu olan % 86,5'lik bir kesim ise böyle bir aile ferdine sahip olmadıklarını ifade etmektedir. Buradaki amaç, sendika

yöneticisi olan bir çalışanın, sendikal çalışmalara katılıp faaliyetlerde bulunmasında ailesinin katkısının olup olmadığını belirlemektir. Çalışma kapsamındaki katılımcıların aile eksenli sendikal tecrübelerinin biri hariç olmadığı, bu bilincin sonradan oluştuğu görülmektedir.

3.6.2 Ekonomi ve KİT'lerle İlgili Bulgular

Tablo 9 - Ekonomik Model Tercihi

Ekonomik Model Tercihi	Sayı	Yüzde
Devletçi Ekonomi Modeli	10	27,0
Serbest Ekonomi modeli	0 ⁶	0
Karma ekonomi modeli	23	62,2
Adil düzen	2	5,4
Fikri yok	2	5,4
Toplam	37	100,0

Katılımcıların ekonomik model tercihi hakkındaki düşünceleri sorulduğunda, katılımcıların yarıdan fazlası olan % 62,2'lik bir grup karma ekonomik modeli benimserken devletçi ekonomi modeli tercih edenlerin oranı % 27 olarak ortaya çıkmıştır. % 5,4'lik bir bölümü adil düzen tercihi yaparken; aynı oranda bir başka grup ise fikir belirtmekten kaçınmıştır. Özelleştirme ile işçilerin birtakım sorunlar yaşaması nedeniyle, "devletçi ekonomi modeli"ni tercih edenlerin oranının daha fazla çıkması beklenirdi. Neden az çıktığı sorusuna, karma ekonomi modelinin daha duyarlı olarak işçileri gözettiği kanaatinin hâkim olduğu düşüncesi bu neticenin ortaya çıkmasına neden olduğu söylenebilir.

Tablo 10 - Ekonomik Gelecek Beklentisi

Gelecekte Türkiye'yi bekleyen ekonomik ve sosyal şartlar	Sayı	Yüzde
Olumlu, iyiye gidiş var	1	2,7
Olumsuz, gelecekte endişeliyim	36	97,3
Toplam	37	100,0

2009 Yılı Kasım ve Aralık aylarında yapılan araştırma esnasında dünyada ekonomik krizin etkileri ciddi olarak hissedilmekte idi. O günlerde kamuoyunu etkileyen olumsuz haberlerin katılımcılara da yansıdığı görülmektedir. Katılımcılardan

⁶ Bu tabloya bağlı olarak diğer tablolarda ekonomik tercihle ilgili değerlendirmelerde "Serbest Ekonomik Modeli" katılımcılardan hiçbiri tarafından tercih edilmediğinden, tablolarda yer almamıştır.

yalnızca 1 kişi % 2,7'lik bir oranla gelecekte Türkiye'nin geleceği için olumlu görüşe sahip iken geriye kalan % 97,3'lük kesim gelecekte endişelidir. Tablo-6'da yer alan gelir düzeyine paralel olarak katılımcıların ekonomik beklentileri tam olarak karşılanmadığı gibi gelecekte de bu beklentiler konusunda olumsuz bakılmaktadır.

Tablo 11 - KİT'ler Hakkındaki Kanaatler

KİT'ler Hakkındaki Kanaatler	Olumlu		Olumsuz		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Devletin KİT'ler aracılığıyla ekonomiye olan etkileri	18	48,6	19	51,4	37	100
KİT'lerin geleceği konusundaki kanaatler	5	13,5	32	86,5	37	100

Katılımcılardan % 48,6'lık bir kesim KİT'lerin etkilerine olumlu bakarken, % 51,4'lük grup ise olumsuz görüş beyan etmişlerdir. Ancak KİT'lerin geleceği konusunda % 86,5'lik bir büyük kesim olumsuz görüş belirtirken geri kalan % 13,5 katılımcı ümit var durumdadır. Sendika yöneticisi işçilerin kendisi bile KİT'lerin ekonomiye olan katkısına ciddi kuşkuyla yaklaşmaktadır. Bu da özelleştirmeyi haklı çıkaracak bir durum olarak değerlendirilebilir.

Tablo 12 – KİT'ler İçin Ne Yapılmalı?

KİT'lerin geleceği konusunda kanaatler olumsuz ise, bundan sonra KİT'ler için ne yapılmalı?	Sayı	Yüzde
Yeniden yapılandırılarak rehabilite edilmeli	29	90,6
İstihdam ve üretim artışına gidilmeli	3	9,4
Toplam	32	100,0

Bir önceki tabloda(tablo-11) olumsuz görüş bildiren 32 katılımcının % 90,6 gibi kahir bir çoğunluğu, KİT'ler yeniden yapılandırılarak rehabilite edilmeli derken, geri kalan % 9,4'lük kesim KİT'lerin sadece istihdam ve üretim artışı ile gelecekteki olumsuzluktan kurtulacağı düşüncesindedir. Bu netice aynı zamanda, sendika yöneticisi ve temsilcilerinin özelleştirmeye olan bakışını da göstermektedir.

Tablo 13 - KİT'lerin Problemleri

KİT'lerin ciddi problemleri var mıdır? Varsa hangileridir?	Sayı	Yüzde
İdari yanlışlıklar ve yetersizlikler	16	% 16
Politik ve bürokratik müdahaleler	24	% 23
Sermaye yetersizlikleri ve yatırım yanlışlıkları	11	% 11
Teknoloji düzeyi ve ar-ge yetersizlikleri	17	% 17
Yanlış personel rejimi ve ücret politikaları	12	% 12
Plansız ve hesapsız üretim faaliyetleri	10	% 10
Yukarıdakilerin hepsi	11	% 11
Toplam	101⁷	% 100

Birden çok seçmeli olarak sorulan soruya verilen cevaplarda; seçilen şıklara göre bir oranlama yapıldığında görüleceği üzere % 23 bir oranla problem olarak en fazla tercihi “Politik ve bürokratik müdahale” şıkkı almıştır. “Teknoloji düzeyi ve ar-ge yetersizliği” tercihi %17’lik bir oranla ikinci büyük problem olarak belirlenirken; üçüncü problem olarak % 16’lık oranla “İdari yanlışlıklar ve yetersizlikler” gösterilmiştir. “Yanlış personel rejimi ve ücret politikaları” tercihi % 12 oranda kalırken onu % 11’lik bir oranla “Sermaye yetersizlikleri ve yatırım yanlışlığı” tercihi, % 10’luk bir oranla da “plansız ve hesapsız üretim faaliyeti” tercihi takip etmiştir. Tabloda yer alan bütün tercihleri işaretleyen katılımcı oranı ise % 11’dir.

3.6.3. Özelleştirme İle İlgili Bulgular

Tablo 14 – Özelleştirme Hakkındaki Kanaatler

Özelleştirme Hakkındaki Kanaatler	Sayı	Yüzde
Ekonomik hayatta önemli bir olgudur, gerekliliğine inanıyorum	3	8,1
Ekonomik hayatta gereğinden fazla yer işgal eden bir uygulamadır	5	13,5
Gereksiz, çünkü tamamen karşıyım	29	78,4
Toplam	37	100,0

Katılımcıların %78,4 gibi büyük çoğunluğu özelleştirmeye karşı iken, % 13,5’i gereğinden fazla gündemde yer alan bir konu olduğunu kanaatinde. Sadece % 8,1’lik bir kesim özelleştirmenin gerekliliğine inanıyor. Buradan hareketle çalışanların yaklaşık ¾’ü KİT’lerin güçlenmesini ve özelleştirmenin yapılmamasını istemektedir.

⁷ Bu soru cevaplanırken birden fazla seçenek işaretlenmiştir. Bu nedenle toplam sayı, örneklem sayısından fazladır.

Tablo 15 – Sendikanın Özelleştirmeye Bakışı

Sendikanın Özelleştirmeye Bakışı	Sayı	Yüzde
Olumlu, ancak uygulamada Türkiye için uygun değildir	2	5,4
Olumsuz, çünkü ekonomik, sosyal ve siyasal açılardan doğru değildir	31	83,8
Olumsuz, ancak Türkiye açısından zorunluluk arz etmektedir	1	2,7
Fikri yok	3	8,1
Toplam	37	100,0

Katılımcılardan % 83,8'lik büyük çoğunluk yöneticisi olduğu sendikanın görüşünün özelleştirme için olumsuz olduğu kanaatinde iken, % 5,4'lük bir kesim bağlı oldukları sendikalarının özelleştirmeye olumlu bakmakla birlikte Türkiye koşullarında uygun olmadığını düşünmektedir. Yalnızca 1 kişi %2,7'lik oranla, sendikasının özelleştirmeye olumsuz bakmakla birlikte Türkiye koşullarında zorunlu olduğunu düşünmektedir. Geri kalan % 8,1'lik kesim ise fikir beyan etmemiştir. Yaklaşık olarak her 1/5 kişi özelleştirmeyi olumlu görmektedir.

Tablo 16 – Yaşa Göre Sendikanın Özelleştirmeye Bakışı

Sendikanın Özelleştirmeye Bakışı		Olumlu, ancak uygulamada Türkiye için uygun değildir	Olumsuz, çünkü ekonomik, sosyal ve siyasal açılardan doğru değildir	Olumsuz, ancak Türkiye açısından zorunluluk arz etmektedir	Fikri yok	Toplam	
Yaşı	30–39 yaş	Sayı	0	5	0	1	6
		%	0	83,3	0	16,7	100,0
	40–49 yaş	Sayı	1	18	1	2	22
		%	4,5	81,8	4,5	9,1	100,0
	50 ve üzeri yaş	Sayı	1	8	0	0	9
		%	11,1	88,9	0	0	100,0
Toplam	Sayı	2	31	1	3	37	
	%	5,4	83,8	2,7	8,1	100,0	

Tablo–15, Katılımcıların yaş dağılımına göre değerlendirildiğinde sendikasının özelleştirmeye bakış açısını olumsuz olarak değerlendiren %83,8'lik çoğunluğun bütün yaş gruplarında benzer oranda dağıldığı görülmektedir. Bu anlamda bir baskı grubu olarak sendikal eğilimin yaş ölçeğinde homojen olarak yerleştiği söylenebilir.

Tablo 17 – Eğitime Göre Sendikanın Özelleştirmeye Bakışı

Sendikanın Özelleştirmeye Bakışı		Olumlu, ancak uygulamada Türkiye için uygun değildir	Olumsuz, çünkü ekonomik, sosyal ve siyasal açılardan doğru değildir	Olumsuz, ancak Türkiye açısından zorunluluk arz etmektedir	Fikri yok	Toplam	
Eğitim durumu	İlköğretim mezunu	Sayı	1	3	1	0	5
		%	20,0	60,0	20,0	0	100,0
	Lise mezunu	Sayı	1	24	0	3	28
		%	3,6	85,7	0	10,7	100,0
	Yüksekokul	Sayı	0	3	0	0	3
		%	0	100,0	0	0	100,0
	Lisans/yüks ek lisans	Sayı	0	1	0	0	1
		%	0	100,0	0	0	100,0
Toplam		Sayı	2	31	1	3	37
		%	5,4	83,8	2,7	8,1	100,0

Tablo -17’de dikkati çeken husus, sendikanın özelleştirmeye yaklaşımı olumlu olan kesim ile fikri olmayan kesimin ilköğretim ve lise mezunu olanlardan müteşekkil olmasıdır. Bu bulgular, eğitimin algı ve kanaatlerin oluşması noktasındaki etkisini ortaya koymaktadır.

Tablo 18 – Gelire Göre Sendikanın Özelleştirmeye Bakışı

Sendikanın Özelleştirmeye Bakışı		Olumlu, ancak uygulamada Türkiye için uygun değildir	Olumsuz, çünkü ekonomik, sosyal ve siyasal açılardan doğru değildir	Olumsuz, ancak Türkiye açısından zorunluluk arz etmektedir	Fikri yok	Toplam	
Gelir düzeyi	901,00 TL - 1.250,00.-TL	Sayı	1	3	0	1	5
		%	20,0	60,0	0	20,0	100,0
	1.251,00.-TL - 1.500,00.-TL	Sayı	0	9	0	1	10
		%	0	90,0	0	10,0	100,0
	1.501,00.-TL - 2.000,00.-TL	Sayı	1	12	1	0	14
		%	7,1	85,7	7,1	0	100,0
	2.001,00.-TL üzeri	Sayı	0	7	0	1	8
		%	0	87,5	0	12,5	100,0
Toplam		Sayı	2	31	1	3	37
		%	5,4	83,8	2,7	8,1	100,0

Tablo-18’deki bulgular, Tablo-15’te yer alan bulguları destekler nitelikte benzer bir dağılım göstermektedir. Gelir değişkeninin, sendika yöneticilerinin; sendikalarının

özelleştirmeye bakış açılarını en uygun şekilde açıklayan tercihleri noktasında bir etkisinin olmadığı söylenebilir.

Tablo 19 - Ekonomik Tercihe Göre Sendikannın Özelleştirmeye Bakışı

Sendikannın Özelleştirmeye Bakışı			Olumlu, ancak uygulamada Türkiye için uygun değildir	Olumsuz, çünkü ekonomik, sosyal ve siyasal açılardan doğru değildir	Olumsuz, ancak Türkiye açısından zorunluluk arz etmektedir	Fikri yok	Toplam	
Ekonomik model tercihi	Devletçi Ekonomi Modeli	Sayı	0	9	0	1	10	
		%	0	90,0	0	10,0	100,0	
	Karma ekonomi modeli	Sayı	2	18	1	2	23	
		%	8,7	78,3	4,3	8,7	100,0	
	Adil düzen	Sayı	0	2	0	0	2	
		%	0	100,0	0	0	100,0	
	Fikri yok	Sayı	0	2	0	0	2	
		%	0	100,0	0	0	100,0	
	Toplam		Sayı	2	31	1	3	37
			%	5,4	83,8	2,7	8,1	100,0

Ekonomik tercih değişkenine göre, sendika yöneticilerinin bakış açıları incelendiğinde; sendikannın özelleştirmeyi olumlu karşıladığı düşüncesinde olan kesimin tamamının “karma ekonomi modeli” tercihinine sahip olmaları beklenen bir durumdur. Yine beklenildiği gibi, devletçi ekonomi modeli tercihi olanların tamamı sendikalarının özelleştirmeye olumsuz baktığını ifade etmişlerdir.

Tablo 20 – Özelleştirme Mevzuatı Hakkındaki Düşünceler

Özelleştirme mevzuatı hakkında ne düşünülüyor?	Sayı	Yüzde
Mevzuat hakkında bilgim yok	1	2,7
Özelleştirme mevzuatı hakkında bilgim var. Yeterli ve uygulanabilir	1	2,7
Mevzuat yeterli ancak Türkiye şartlarında uygulanması mümkün değil	6	16,2
Mevzuat yetersiz	21	56,8
Fikri yok	8	21,6
Toplam	37	100,0

Özelleştirme mevzuatı hakkında katılımcıların yarıdan fazla bir grup % 56,8'lik oranla yetersiz kanaat belirtirken, % 16,2'lik bir kesim; mevzuat yeterli olmakla birlikte Türkiye şartlarında özelleştirmenin uygulanmasının mümkün olmadığı kanaatindedir. % 2,7'lik oranla mevzuat hakkında bilgisi olmadığını belirten bir katılımcının yanında yine diğer bir katılımcı da özelleştirme mevzuatı hakkında bilgisi olduğunu ve uygulanabilir olduğu kanaatindedir. % 21,6'lik bir kesim ise fikir beyan etmemiştir.

Tablo 21 - Özelleştirmenin Amacına Uygunluğu

Türkiye'de özelleştirme uygulamaları amaçlarına uygun gerçekleştiriliyor mu?	Sayı	Yüzde
Hayır, amacına uygun gerçekleştirilmiyor	35	94,6
Evet, amacına uygun gerçekleştiriliyor ⁸	0	0
Karşı olduğum için fikrim yok	2	5,4
Toplam	37	100,0

Özelleştirmenin uygulamalar açısından amacına uygunluğu sorulduğunda katılımcıların tamamına yakın bir kısmı % 94,6'lik oranla olumsuz görüş belirtmektedir. Dikkati çeken, hiçbir katılımcı uygun görüş belirtmezken sadece %5,4'lük geri kalan kesim, karşı olduğu düşüncesinden hareketle fikir beyan etmemiştir. Ortaya çıkan veriler, özelleştirmenin amaç ve uygulamaları noktasında Petrol-İş Sendikası'nın bilinen görüşlerini teyit eder niteliktedir.

Özelleştirmenin amacına uygun gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği sorusuna verdikleri cevaplar, katılımcıların yaş, eğitim, gelir seviyesi ve ekonomik tercih değişkenlerine göre incelendiğinde;

⁸ Tablo-21 ve ilgili çapraz tablolarda, katılımcıların verdiği cevaplar içerisinde "evet" tercihi yer almadığı için değerlendirmeye tabi tutulmamıştır.

Tablo 22 – Yaşa Göre Özelleştirmenin Amacına Uygunluğu

Türkiye'de özelleştirme uygulamaları amaçlarına uygun gerçekleştiriliyor mu?		Hayır, amacına uygun gerçekleştirilmiyor	Karşı olduğum için fikrim yok	Toplam	
Yaşı	30–39 yaş	Sayı	5	1	6
		%	83,3	16,7	100,0
	40–49 yaş	Sayı	21	1	22
		%	95,5	4,5	100,0
	50 ve üzeri yaş	Sayı	9	0	9
		%	100,0	0	100,0
Toplam		Sayı	35	2	37
		%	94,6	5,4	100,0

Bir önceki tablo(Tablo–21)’da ifade edildiği gibi katılımcılardan hiçbiri evet cevabı vermediği için “Evet” tercihi tabloda değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Yine bir önceki tablo incelendiğinde, yaş gruplarına göre benzer bir dağılım olduğu görülmektedir. Yaş değişkeninin katılımcıların görüşlerinin üzerinde bir değişiklik oluşturmadığı söylenebilir.

Tablo 23 – Eğitime Göre Özelleştirmenin Amacına Uygunluğu

Türkiye'de özelleştirme uygulamaları amaçlarına uygun gerçekleştiriliyor mu?		Hayır, amacına uygun gerçekleştirilmiyor	Karşı olduğum için fikrim yok	Toplam	
Eğitim durumu	İlköğretim mezunu	Sayı	5	0	5
		%	100,0	0	100,0
	Lise mezunu	Sayı	26	2	28
		%	92,9	7,1	100,0
	Yüksekokul	Sayı	3	0	3
		%	100,0	0	100,0
	Lisans/yüksek lisans	Sayı	1	0	1
		%	100,0	0	100,0
Toplam		Sayı	35	2	37
		%	94,6	5,4	100,0

Katılımcıların, Türkiye’de özelleştirmenin amacına uygun gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğine dair sorulan soruya verdikleri cevaplar eğitim değişkenine göre incelendiğinde, fikir beyan etmeyen %5,4’lük kesimin lise mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 24 – Gelire Göre Özelleştirmenin Amacına Uygunluğu

Türkiye'de özelleştirme uygulamaları amaçlarına uygun gerçekleştiriliyor mu?		Hayır, amacına uygun gerçekleştirilmiyor	Karşı olduğum için fikrim yok	Toplam	
Gelir düzeyi	901,00 TL - 1.250,00.-TL	Sayı	4	1	5
		%	80,0	20,0	100,0
	1.251,00.-TL - 1.500,00.-TL	Sayı	10	0	10
		%	100,0	0	100,0
	1.501,00.-TL - 2.000,00.-TL	Sayı	13	1	14
		%	92,9	7,1	100,0
	2.001,00.-TL üzeri	Sayı	8	0	8
		%	100,0	0	100,0
Toplam		Sayı	35	2	37
		%	94,6	5,4	100,0

Türkiye’de özelleştirme uygulamalarının amaçlara uygunluğunun değerlendirilmesi noktasında katılımcıların verdiği cevaplar, gelir değişkenine göre incelendiğinde ana tablo(Tablo–21) dağılımıyla paralellik arz etmektedir. Verilen cevaplar, örneklemin yapısının homojen özelliğini bir kez daha teyit etmektedir.

Tablo 25 – Ekonomik Tercihe Göre Özelleştirmenin Amacına Uygunluğu

Türkiye'de özelleştirme uygulamaları amaçlarına uygun gerçekleştiriliyor mu?		Hayır, amacına uygun gerçekleştirilmiyor	Karşı olduğum için fikrim yok	Toplam	
Ekonomik model tercihi	Devletçi Ekonomi Modeli	Sayı	9	1	10
		%	90,0	10,0	100,0
	Karma ekonomi modeli	Sayı	22	1	23
		%	95,7	4,3	100,0
	Adil düzen	Sayı	2	0	2
		%	100,0	0	100,0
	Fikri yok	Sayı	2	0	2
		%	100,0	0	100,0
Toplam		Sayı	35	2	37
		%	94,6	5,4	100,0

Tablo- 21’de olduğu gibi Türkiye’de özelleştirme uygulamalarının amaçlara uygunluğunun ekonomik model tercihinine göre değerlendirildiğinde, katılımcılardan

devletçi ekonomi ve karma ekonomi modeli düşüncesinde olan %5,4'lük bir kesim karşı olduğu için fikir beyan etmemiştir. Verilen cevaplar içerisinde “evet” tercihi yer almadığı için bir önceki tabloda olduğu gibi burada da değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Ayrıca dağılım açısından “hayır” cevabı verenlerin diğer değişkenlerde olduğu gibi bir farklılık görülmemektedir. Verilen cevaplar ölçeğinde örneklemin yapısının homojen özelliği bir kez daha söz konusudur.

Tablo 26 - Türkiye’de Özelleştirmenin Başarısı

Türkiye’de özelleştirme genel anlamda başarılı mıdır?	Sayı	Yüzde
Evet, başarılıdır	2	5,4
Hayır, başarısızdır	33	89,2
Fikri yok	2	5,4
Toplam	37	100,0

Katılımcıların %89,2 gibi büyük bir bölümü genel anlamda özelleştirme uygulamalarının başarısız olduğu kanaatindedir. Araştırma esnasında yüz yüze yapılan görüşmelerde bu değerlendirmenin, özelleştirme mevzuatı çerçevesinde ileri sürülen savlar karşısında yapıldığı izlenimi verilmiştir. Özelleştirmenin başarılı olduğunu belirten % 5,4'lük grubun yaklaşımını da bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Fikir beyan etmeyen aynı orandaki (%5,4) diğer iki katılımcı, bir önceki tablodaki ifadeleri olan “karşı olduğum için fikir beyan etmiyorum” tezini teyit etmektedir.

Tablo 27 – Yaşa Göre Türkiye’de Özelleştirmenin Başarısı

Türkiye’de özelleştirme genel anlamda başarılı mıdır?		Evet, başarılıdır	Hayır, başarısızdır	Fikri yok	Toplam	
Yaşı	30–39 yaş	Sayı	0	6	0	6
		%	0	100,0	0	100,0
	40–49 yaş	Sayı	1	19	2	22
		%	4,5	86,4	9,1	100,0
	50 ve üzeri yaş	Sayı	1	8	0	9
		%	11,1	88,9	,0	100,0
Toplam		Sayı	2	33	2	37
		%	5,4	89,2	5,4	100,0

Özelleştirmenin başarılı olup olmadığına dair elde edilen veriler yaş değişkenine bağlı olarak değerlendirildiğinde, benzer dağılımın yaş grupları arasında da geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Özelleştirmenin başarılı olduğu fikrini beyan eden %5,4'lük grubun 40-49 ve 50 yaş ve üzeri değişkeni içerisinde yer alması, daha genç olan yaş gruplarınca kabul görmemesi; istihdam etkisi ile izah edilebilir.

Tablo 28 – Eğitime Göre Türkiye’de Özelleştirmenin Başarısı

Türkiye’de özelleştirme genel anlamda başarılı mıdır?		Evet, başarılıdır	Hayır, başarısızdır	Fikri yok	Toplam	
Eğitim durumu	İlköğretim mezunu	Sayı	0	5	0	5
		%	0	100,0	0	100,0
	Lise mezunu	Sayı	2	24	2	28
		%	7,1	85,7	7,1	100,0
	Yüksekokul	Sayı	0	3	0	3
		%	0	100,0	0	100,0
	Lisans/yüksek lisans	Sayı	0	1	0	1
		%	0	100,0	0	100,0
Toplam		Sayı	2	33	2	37
		%	5,4	89,2	5,4	100,0

Özelleştirmenin başarılı olup olmadığına dair elde edilen veriler eğitim değişkenine bağlı olarak değerlendirildiğinde, başarılı olduğu fikrini beyan eden %5,4'lük grubun ve yine fikir beyan etmeyen %5,4'lük grubun lise mezunu olduğu görülmektedir. Geri kalan kesim özelleştirmenin başarısız olduğu kanaatindedir.

Tablo 29 – Gelire Göre Türkiye’de Özelleştirmenin Başarısı

Türkiye’de özelleştirme genel anlamda başarılı mıdır?		Evet, başarılıdır	Hayır, başarısızdır	Fikri yok	Toplam		
Gelir düzeyi	901,00 TL - 1.250,00.-TL	Sayı	0	4	1	5	
		%	0	80,0	20,0	100,0	
	1.251,00.-TL - 1.500,00.-TL	Sayı	0	10	0	10	
		%	0	100,0	0	100,0	
	1.501,00.-TL - 2.000,00.-TL	Sayı	1	13	0	14	
		%	7,1	92,9	0	100,0	
	2.001,00.-TL üzeri	Sayı	1	6	1	8	
		%	12,5	75,0	12,5	100,0	
	Toplam		Sayı	2	33	2	37
			%	5,4	89,2	5,4	100,0

Türkiye’de özelleştirmenin başarılı olup olmadığına dair elde edilen veriler gelir değişkenine bağlı olarak değerlendirildiğinde, başarılı olduğu fikrini beyan eden 5,4’lük grubun ve yine fikir beyan etmeyen %5,4’lük grubun orta ve üst gelir seviyesi diyebileceğimiz 1.501.-TL ve üzeri gelir gruplarında yer aldığı görülmektedir. Bunların dışında yer alan alt gelir gruplarınca özelleştirme uygulamaları sonuçları itibariyle başarısız bulunmaktadır. Bu kesim katılımcıların değerlendirmelerinin, rasyonel davranışlar çerçevesinde yaptıkları söylenebilir.

Tablo–30 Ekonomik Tercihe Göre Türkiye’de Özelleştirmenin Başarısı

Türkiye’de özelleştirme genel anlamda başarılı mıdır?			Evet, başarılıdır	Hayır, başarısızdır	Fikri yok	Toplam
Ekonomik model tercihi	Devletçi Ekonomi Modeli	Sayı	1	7	2	10
		%	10,0	70,0	20,0	100,0
	Karma ekonomi modeli	Sayı	1	22	0	23
		%	4,3	95,7	0	100,0
	Adil düzen	Sayı	0	2	0	2
		%	0	100,0	0	100,0
Fikri yok	Sayı	0	2	0	2	
	%	0	100,0	0	100,0	
Toplam		Sayı	2	33	2	37
		%	5,4	89,2	5,4	100,0

Türkiye’de özelleştirmenin başarılı olup olmadığına dair elde edilen veriler, katılımcıların ekonomik tercih değişkenine bağlı olarak değerlendirildiğinde, başarılı olduğu fikrini beyan eden 5,4’lük gruptaki iki katılımcıdan birinin devletçi ekonomi modeli tercihinin sahip olması dikkat çekicidir. Ve yine fikir beyan etmeyen %5,4’lük diğer kesimin yine devletçi ekonomi modeli tercihinde bulunan grupta yer aldığı görülmektedir.

Tablo 31 – Özelleştirme Sonuçlarına Dair Önermeler

Türkiye’de bugüne kadar uygulanan özelleştirme politikalarının sonuçlarını değerlendirmek gerekirse...	Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri Yok		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Özel Sermaye tekeller oluşturmuş veya güçlenmiştir	29	78,4	3	8,1	5	13,5	37	100
Yağma ve vurgun düzeni kurulmuştur	34	91,9	1	2,7	2	5,4	37	100
Mal ve hizmet fiyatları artmıştır	28	75,7	5	13,5	4	10,8	37	100
Gelir dağılımı adaletsizliği daha da büyümüştür	31	83,8	3	8,1	3	8,1	37	100
Bölgesel dengesizlikler artmıştır	30	81,1	4	10,8	3	8,1	37	100
İş güvencesi azalmış, işsizlik artmıştır	34	91,9	1	2,7	2	5,4	37	100
Örgütlü birlikler(sendika vb.) zayıflatılmıştır	33	89,2	2	5,4	2	5,4	37	100
İşçiler emekliliğe zorlanmıştır	34	91,9	1	2,7	2	5,4	37	100
Kalite ve verimlilik artmamıştır	29	78,4	4	10,8	4	10,8	37	100
Özelleştirme gelirleri bütçe açıklarına yama yapılmıştır	32	86,5	3	8,1	2	5,4	37	100
Kamu müdahaleleri son bulmuş, işletmenin önü açılmıştır	6	16,2	28	75,7	3	8,1	37	100
Taze sermayenin gelmesiyle bir canlanma oluşmuştur	4	10,8	31	83,8	2	5,4	37	100
İş güvencesi teminat altına alınmıştır	3	8,1	32	86,5	2	5,4	37	100
Sendikal örgütlenmemize dokunulmamıştır	3	8,1	31	83,8	3	8,1	37	100
Sendikal örgütlenme gerilemesine rağmen hak kaybı olmamıştır	5	13,5	29	78,4	3	8,1	37	100
İşçi tepkisi az olmuştur ya da hiç olmamıştır	18	48,6	17	45,9	2	5,4	37	100
İşyeri karlı hale gelmiştir.	5	13,5	28	75,7	4	10,8	37	100

Katılımcılar Tablo 31’deki tercihli soruları cevaplarırken genel olarak özelleştirme uygulamalarında olumsuz sonuçlar doğuran seçenekleri tercih ettikleri görülmektedir. Mevcut tablo, Petrol-İş Sendikasının özelleştirme karşısındaki bilinen karşı tavrını teyit eden bir niteliğe sahiptir. Ancak bu tabloda dikkati çeken durum, özelleştirme uygulamaları karşısında emekçi kesimin tavrının ortaya konduğu seçenek % 48,6’lık bir kesim işçi tepkisinin az ya da hiç olmadığı savına katılırken, % 45,9 ‘luk yakın bir kesim de bu görüşe katılmamakta. % 5,4’lük bir grup ise fikir beyan etmemekte. Bu veriler, mevcut sendikal hareket yapısının ve anlayışının içinde bulunduğu durum hakkında beklenilenin dışında bir durumdur.

Tablo 32 – Yaşa Göre Özelleştirme Sonuçlarına Dair Önermeler

Türkiye’de bugüne kadar uygulanan özelleştirme politikalarının sonucunda	30 – 39 Yaş						40 – 49 Yaş						50 ve üzeri						Toplam					
	Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri yok		Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri yok		Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri yok		Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri yok	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Özel Sermaye tekeliler oluşturmuş veya güçlenmiştir	6	100	0	0	0	0	16	72,7	2	9,1	4	18,2	7	77,8	1	11,1	1	11,1	29	78,4	3	8,1	5	13,5
Yağma ve vurgun düzeni kurulmuştur	6	100	0	0	0	0	20	90,9	0	0	2	9,1	8	88,9	1	11,1	0	0	34	91,9	1	2,7	2	5,4
Mal ve hizmet fiyatları artmıştır	5	83,3	0	0	1	16,7	15	68,2	4	18,2	3	13,6	8	88,9	1	11,1	0	0	28	75,7	5	13,5	4	10,8
Gelir dağılımı adaletsizliği daha da büyümüştür	5	83,3	1	16,7	0	0	18	81,8	1	4,5	3	13,6	8	88,9	1	11,1	0	0	31	83,8	3	8,1	3	8,1
Bölgesel dengesizlikler artmıştır	6	100	0	0	0	0	16	72,7	3	13,6	3	13,6	8	88,9	1	11,1	0	0	30	81,1	4	10,8	3	8,1
İş güvencesi azalmış, işsizlik artmıştır	6	100	0	0	0	0	20	90,9	0	0	2	9,1	8	88,9	1	11,1	0	0	34	91,9	1	2,7	2	5,4
Örgütlü birlikler(sendika vb.) zayıflatılmıştır	6	100	0	0	0	0	19	86,4	1	4,5	2	9,1	8	88,9	1	11,1	0	0	33	89,2	2	5,4	2	5,4
İşçiler emekliliğe zorlanmıştır	6	100	0	0	0	0	20	90,9	0	0	2	9,1	8	88,9	1	11,1	0	0	34	91,9	1	2,7	2	5,4
Kalite ve verimlilik artmamıştır	6	100	0	0	0	0	16	72,7	3	13,6	3	13,6	7	77,8	1	11,1	1	11,1	29	78,4	4	10,8	4	10,8
Özelleştirme gelirleri bütçe açıklarına yama yapılmıştır	6	100	0	0	0	0	18	81,8	2	9,1	2	9,1	8	88,9	1	11,1	0	0	32	86,5	3	8,1	2	5,4
Kamu müdahaleleri son bulmuş, işletmenin önu açılmıştır	2	33,3	4	66,7	0	0	3	13,6	16	72,7	3	13,6	1	11,1	8	88,9	0	0	6	16,2	28	75,7	3	8,1
Yeni sermayenin gelmesiyle bir canlanma oluşmuştur	1	16,7	5	83,3	0	0	2	9,1	18	81,8	2	9,1	1	11,1	8	88,9	0	0	4	10,8	31	83,8	2	5,4
İş güvencesi teminat altına alınmıştır	0	6	100	0	0	0	2	9,1	18	81,8	2	9,1	1	11,1	8	88,9	0	0	3	8,1	32	86,5	2	5,4
Sendikal örgütlenmemize dokunulmamıştır	0	0	6	100	0	0	2	9,1	17	77,3	3	13,6	1	11,1	8	88,9	0	0	3	8,1	31	83,8	3	8,1
Sendikal örgütlenme gerilemesine rağmen hak kaybı olmamıştır	0	0	6	100	0	0	4	18,2	15	68,2	3	13,6	1	11,1	8	88,9	0	0	5	13,5	29	78,4	3	8,1
İşçi tepkisi az olmuştur ya da hiç olmamıştır	3	50,0	3	50,0	0	0	10	45,5	10	45,5	2	9,1	5	55,6	4	44,4	0	0	18	48,6	17	45,9	2	5,4
İşyeri karlı hale gelmiştir.	1	16,7	5	83,3	0	0	3	13,6	15	68,2	4	18,2	1	11,1	8	88,9	0	0	5	13,5	28	75,7	4	10,8

Tablo- 32’deki veriler incelendiğinde, tablo-31’deki verilerin içerisinde dikkat çeken, işçi tepkisi konusu haricindeki tercihlerde yaş değişkenine göre eşit bir dağılım teyit edilmektedir. İşçi tepkisinin az olmasını ya da hiç olmadığını düşünen katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında, 30–49 yaş aralığındaki her iki kategoride eşit bir dağılım var iken, 50 yaş ve üzeri grupta bu düşünceye katılan katılımcı sayısı %

55,6 ile çoğunluk halindedir. Bunun dışında, kamu müdahaleleri son bulmuş, işletmenin önu açılmıştır önermesinden başlayarak devamında yer alan önermeler incelendiğinde, 30–39 yaş grubunda olumlama diğer yaş gruplarına göre daha düşük seviyededir. Buna karşın en yüksek olumlama 40–49 yaş grubunda görülmektedir. Bu grubun yaklaşımı rasyonel bir tutum olarak görülmektedir.

Tablo 33 – Eğitime Göre Özelleştirme Sonuçlarına Dair Önermeler

Türkiye’de bugüne kadar uygulanan özelleştirme politikaları sonucunda	İlköğretim mezunu						Lise mezunu						Yüksekokul						Lisans/yüksek lisans						Toplam					
	Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri yok		Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri yok		Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri yok		Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri yok		Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri yok	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Özel Sermaye tekeller oluşturmuş veya güçlenmiştir	5	100	0	0	0	0	22	78,6	3	10,7	3	10,7	2	66,7	0	0	1	33,3	0	0	0	0	1	100	29	78,4	3	8,1	5	13,5
Yağma ve vurgun düzeni kurulmuştur	5	100	0	0	0	0	26	92,9	1	3,6	1	3,6	2	66,7	0	0	1	33,3	1	100	0	0	0	0	34	91,9	1	2,7	2	5,4
Mal ve hizmet fiyatları artmıştır	5	100	0	0	0	0	22	78,6	5	17,9	1	3,6	1	33,3	0	0	2	66,7	0	0	0	0	1	100	28	75,7	5	13,5	4	10,8
Gelir dağılımı adaletsizliği daha da büyümüştür	5	100	0	0	0	0	23	82,1	3	10,7	2	7,1	2	66,7	0	0	1	33,3	1	100	0	0	0	0	31	83,8	3	8,1	3	8,1
Bölgesel dengesizlikler artmıştır	5	100	0	0	0	0	22	78,6	4	14,3	2	7,1	2	66,7	0	0	1	33,3	1	100	0	0	0	0	30	81,1	4	10,8	3	8,1
İş güvencesi azalmış, işsizlik artmıştır	5	100	0	0	0	0	26	92,9	1	3,6	1	3,6	2	66,7	0	0	1	33,3	1	100	0	0	0	0	34	91,9	1	2,7	2	5,4
Örgütlü birlikler(sendika vb.) zayıflatılmıştır	4	80	1	20	0	0	26	92,9	1	3,6	1	3,6	2	66,7	0	0	1	33,3	1	100	0	0	0	0	33	89,2	2	5,4	2	5,4
İşçiler emekliliğe zorlanmıştır	5	100	0	0	0	0	26	92,9	1	3,6	1	3,6	2	66,7	0	0	1	33,3	1	100	0	0	0	0	34	91,9	1	2,7	2	5,4
Kalite ve verimlilik artmamıştır	5	100	0	0	0	0	21	75	4	14,3	3	10,7	2	66,7	0	0	1	33,3	1	100	0	0	0	0	29	78,4	4	10,8	4	10,8
Özelleştirme gelirleri bütçe açıklarına yama yapılmıştır	5	100	0	0	0	0	24	85,7	3	10,7	1	3,6	2	66,7	0	0	1	33,3	1	100	0	0	0	0	32	86,5	3	8,1	2	5,4
Kamu müdahaleleri son bulmuş, işletmenin önu açılmıştır	2	40	3	60	0	0	4	14,3	22	78,6	2	7,1	0	0	2	66,7	1	33,3	0	0	1	100	0	0	6	16,2	28	75,7	3	8,1
Yeni sermayenin gelmesiyle bir canlanma oluşmuştur	2	40	3	60	0	0	2	7,1	25	89,3	1	3,6	0	0	2	66,7	1	33,3	0	0	1	100	0	0	4	10,8	31	83,8	2	5,4
İş güvencesi teminat altına alınmıştır	1	20	4	80	0	0	2	7,1	25	89,3	1	3,6	0	0	2	66,7	1	33,3	0	0	1	100	0	0	3	8,1	32	86,5	2	5,4
Sendikalar örgütlenmemize dokunulmamıştır	1	20	3	60	1	20	2	7,1	25	89,3	1	3,6	0	0	2	66,7	1	33,3	0	0	1	100	0	0	3	8,1	31	83,8	3	8,1
Sendikalar örgütlenme gerilemesine rağmen hak kaybı olmamıştır	1	20	3	60	1	20	4	14,3	23	82,1	1	3,6	0	0	2	66,7	1	33,3	0	0	1	100	0	0	5	13,5	29	78,4	3	8,1
İşçi tepkisi az olmuştur ya da hiç olmamıştır	3	60	2	40	0	0	13	46,4	14	50	1	3,6	1	33,3	1	33,3	1	33,3	1	100	0	0	0	0	18	48,6	17	45,9	2	5,4
İşyeri karlı hale gelmiştir.	1	20	4	80	0	0	4	14,3	21	75	3	10,7	0	0	2	66,7	1	33,3	0	0	1	100	0	0	5	13,5	28	75,7	4	10,8

Tablo–33 verileri incelendiğinde, bir önceki tabloda(tablo–32) olduğu gibi özelleştirme sonucunu olumlayan önermelere verilen cevaplar eğitim durumuna göre incelendiğinde, ilköğretim ve lise mezunu seviyesindeki katılımcılar daha olumlu yaklaşırken, yüksek okul ve lisans mezunları olumsuz karşılamaktadır. Buradan hareketle, eğitimin düşünce ve kanaatlerin oluşum ve tutumları etkilemesi açısından bilinen etkisini gösterdiği söylenebilir. Nitekim tablodaki önermeler açısından ana tablo(tablo–31)da dikkat çeken önerme olan, “işçi tepkisi az olmuştur ya da hiç olmamıştır” önermesini, üst

seviyede eğitim alan gruplar birer katılımcı ile olumlamaktadır. Bu netice, özelleştirme konusunda bilinen karşı duruşun eğitimli kesim tarafından tepkiyle karşılanması beklenen duruşunu teyit eder niteliktedir.

Tablo 34 – Gelire Göre Özelleştirme Sonuçlarına Dair Önermeler

Türkiye’de bugüne kadar uygulanan özelleştirme politikaları sonucunda	901.-TL - 1.250.-TL						1.251.-TL - 1.500.- TL						1.501.-TL - 2.000.-TL						2.001.-TL üzeri						Toplam					
	Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri yok		Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri yok		Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri yok		Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri yok		Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri yok	
	Sayı	%	S a y ı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Özel Sermaye tekeller oluşturmuş veya güçlenmiştir	4	80	0	0	1	20	8	80	0	0	2	20	10	71,4	3	21,4	1	7,1	7	87,5	0	0	1	12,5	29	78,4	3	8,1	5	13,5
Yağma ve vurgun düzeni kurulmuştur	4	80	0	0	1	20	9	90	0	0	1	10	13	92,9	1	7,1	0	0	8	100	0	0	0	0	34	91,9	1	2,7	2	5,4
Mal ve hizmet fiyatları artmıştır	3	60	0	0	2	40	8	80	0	0	2	20	11	78,6	3	21,4	0	0	6	75	2	25	0	0	28	75,7	5	13,5	4	10,8
Gelir dağılımı adaletsizliği daha da büyümüştür	4	80	0	0	1	20	9	90	0	0	1	10	12	85,7	2	14,3	0	0	6	75	1	12,5	1	12,5	31	83,8	3	8,1	3	8,1
Bölgesel dengesizlikler artmıştır	4	80	0	0	1	20	9	90	0	0	1	10	12	85,7	2	14,3	0	0	5	62,5	2	25	1	12,5	30	8,1	4	10,8	3	8,1
İş güvencesi azalmış, işsizlik artmıştır	4	80	0	0	1	20	9	90	0	0	1	10	13	92,9	1	7,1	0	0	8	100	0	0	0	0	34	91,9	1	2,7	2	5,4
Örgütlü birlikler(sendika vb.) zayıflatılmıştır	4	80	0	0	1	20	9	90	0	0	1	10	12	85,7	2	14,3	0	0	8	100	0	0	0	0	33	89,2	2	5,4	2	5,4
İşçiler emekliliğe zorlanmıştır	4	80	0	0	1	20	9	90	0	0	1	10	13	92,9	1	7,1	0	0	8	100	0	0	0	0	34	91,9	1	2,7	2	5,4
Kalite ve verimlilik artmamıştır	4	80	0	0	1	20	9	90	0	0	1	10	12	85,7	1	7,1	1	7,1	4	50	3	37,5	1	12,5	29	78,4	4	10,8	4	10,8
Özelleştirme gelirleri bütçe açıklarına yama yapılmıştır	4	80	0	0	1	20	9	90	0	0	1	10	12	85,7	2	14,3	0	0	7	87,5	1	12,5	0	0	32	86,5	3	8,1	2	5,4
Kamu müdahaleleri son bulmuş, işletmenin önü açılmıştır	1	20	3	60	1	20	1	10	8	80	1	10	3	21,4	11	78,6	0	0	1	12,5	6	75	1	12,5	6	16,2	28	75,7	3	8,1
Yeni sermayenin gelmesiyle bir canlanma oluşmuştur	1	20	3	60	1	20	1	10	8	80	1	10	2	14,3	12	85,7	0	0	0	0	8	100	0	0	4	10,8	31	83,8	2	5,4
İş güvencesi teminat altına alınmıştır	0	0	4	80	1	20	1	10	8	80	1	10	2	14,3	12	85,7	0	0	0	0	8	100	0	0	3	8,1	32	86,5	2	5,4
Sendikal örgütlenmemize dokunulmamıştır	0	0	3	60	2	60	1	10	8	80	1	10	1	7,1	13	92,9	0	0	1	12,5	7	87,5	0	0	3	8,1	31	83,8	3	8,1
Sendikal örgütlenme gerilemesine rağmen hak kaybı olmamıştır	0	0	3	60	2	40	1	10	8	80	1	10	2	14,3	12	85,7	0	0	2	25	6	75	0	0	5	13,5	29	78,4	3	8,1
İşçi tepkisi az olmuştur ya da hiç olmamıştır	3	60	1	20	1	20	5	50	4	40	1	10	5	35,7	9	64,3	0	0	5	62,5	3	37,5	0	0	18	48,6	17	45,9	2	5,4
İşyeri karlı hale gelmiştir.	0	0	4	80	1	20	0	0	9	90	1	10	4	28,6	10	71,4	0	0	1	12,5	5	62,5	2	25	5	13,5	28	75,7	4	10,8

Tablo-34’te yer alan verilere göre, özelleştirmeyi olumlayan önermeler özellikle 1.501.TL – 2.000.TL grubunda yer alan katılımcılar tarafından olumlanmış görülmektedir. Bunun dışında diğer önermeler ana tablodaki eğilimi teyit eder niteliktedir. Bu önermeler içerisinde işçi tepkisini değerlendiren tercihin, en yüksek oranda yine üst gelir grubunca olumsuzlanmış olduğu görülmektedir. Ayrıca, özelleştirmeyi olumsuzlayan önermeler yukarıdaki neticeyi teyit eder nitelikte yine aynı gelir grubunda diğer gruplara göre olumsuz karşılanmaktadır. Bu arada katılımcı grubun %37,8 ile en çok bu gelir

grubundan oluştuğunu da unutmamak gerekir.(Tablo-5) İşçi tepkisini değerlendiren önerme, önceki iki tablo verilerinde olduğu gibi olumsuzlanma noktasında paralel bir sonuç ortaya koymuştur.

Tablo 35 – Ekonomik Tercih Göre Özelleştirme Sonuçlarına Dair Önergeler

Türkiye’de bugüne kadar uygulanan özelleştirme politikaları sonucunda	Devletçi Ekonomi Modeli						Karma ekonomi modeli						Adil düzen						Fikri Yok						Toplam					
	Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri yok		Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri yok		Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri yok		Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri yok		Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri yok	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Özel Sermaye tekeller oluşturmuş veya güçlenmiştir	7	70	0	0	3	30	18	78,3	3	13	2	8,7	2	100	0	0	0	0	2	100	0	0	0	0	29	78,4	3	8,1	5	13,5
Yağma ve vurgun düzeni kurulmuştur	8	80	0	0	2	20	22	95,7	1	4,3	0	0	2	100	0	0	0	0	2	100	0	0	0	0	34	91,9	1	2,7	2	5,4
Mal ve hizmetler fiyatlarını artmıştır	7	70	0	0	3	30	18	78,3	5	21,7	0	0	2	100	0	0	0	0	1	50	0	0	1	50	28	75,7	5	13,5	4	10,8
Gelir dağılımı adaletsizliği daha da büyümüştür	7	70	1	10	2	20	20	87	2	8,7	1	4,3	2	100	0	0	0	0	2	100	0	0	0	0	31	83,8	3	8,1	3	8,1
Bölgesel dengesizlikler artmıştır	8	80	0	0	2	20	18	78,3	4	17,4	1	4,3	2	100	0	0	0	0	2	100	0	0	0	0	30	81,1	4	10,4	3	8,1
İş güvencesi azalmış, işsizlik artmıştır	8	80	0	0	2	20	22	95,7	1	4,3	0	0	2	100	0	0	0	0	2	100	0	0	0	0	34	91,9	1	2,7	2	5,4
Örgütlü birlikler(sendika vb.) zayıflatılmıştır	8	80	0	0	2	20	21	91,3	2	8,7	0	0	2	100	0	0	0	0	2	100	0	0	0	0	33	89,2	2	5,4	2	5,4
İşçiler emekliliğe zorlanmıştır	8	80	0	0	2	20	22	95,7	1	4,3	0	0	2	100	0	0	0	0	2	100	0	0	0	0	34	91,9	1	2,7	2	5,4
Kalite ve verimlilik artmamıştır	7	70	0	0	3	30	18	78,3	4	17,4	1	4,3	2	100	0	0	0	0	2	100	0	0	0	0	29	78,4	4	10,8	4	10,8
Özelleştirme gelirleri bütçe açıklarına yama yapılmıştır	8	80	0	0	2	20	20	87	3	13	0	0	2	100	0	0	0	0	2	100	0	0	0	0	32	86,5	3	8,1	2	5,4
Kamu müdahaleleri son bulmuş, işletmenin ötü açılmıştır	1	10	6	60	3	30	5	21,7	18	78,3	0	0	0	0	2	100	0	0	0	0	2	100	0	0	6	16,2	28	75,7	3	8,1
Yeni sermayenin gelmesiyle bir canlanma oluşmuştur	2	20	6	60	2	20	2	8,7	21	91,3	0	0	0	0	2	100	0	0	0	0	2	100	0	0	4	10,8	31	83,8	2	5,4
İş güvencesi teminat altına alınmıştır	1	10	7	70	2	20	2	8,7	21	91,3	0	0	0	0	2	100	0	0	0	0	2	100	0	0	3	8,1	32	86,5	2	5,4
Sendikal örgütlenmemize dokunulmamıştır	1	10	7	70	2	20	2	8,7	20	87	1	4,3	0	0	2	100	0	0	0	0	2	100	0	0	3	8,1	31	83,8	3	8,1
Sendikal örgütlenme gerilemesine rağmen hak kaybı olmamıştır	1	10	7	70	2	20	4	17,4	18	78,3	1	4,3	0	0	2	100	0	0	0	0	2	100	0	0	5	13,5	29	78,4	3	8,1
İşçi tepkisi az olmuştur ya da hiç olmamıştır	6	60	2	20	2	20	11	47,8	12	52,2	0	0	1	50	1	50	0	0	0	0	2	100	0	0	18	48,6	17	45,9	2	5,4
İşyeri karlı hale gelmiştir.	1	10	6	60	3	30	3	13	19	82,6	1	4,3	0	0	2	100	0	0	1	50	1	50	0	0	5	13,5	28	75,7	4	10,8

Özelleştirme sonuçlarına dair önermeler, ekonomik tercih değişkenine göre değerlendirildiğinde; özelleştirmeyi olumsuzlayan öneriler açısından, karma ekonomi tercihinin sahip katılımcılar devletçi ekonomi tercihinin sahip katılımcılardan daha fazla olumsuzladığı dikkat çekmektedir.

Devletçi ekonomi tercihine sahip katılımcılar ile adil düzen tercihine sahip katılımcılar ve hatta fikir beyan etmeyen katılımcılar özelleştirmeyi olumsuzlayan önermeleri -iki katılımcı istisnasıyla- teyit etmektedirler. Buna karşın özelleştirme sonuçlarını olumluleyen önermeleri ise; karma ekonomi tercihine sahip katılımcılar diğer katılımcılara göre daha fazla oranda olumluamaktadır. Bu tercihler, özelleştirme teorileri ve amaçları açısından rasyonel tercihler olarak değerlendirilebilir.

Tablo 36 – Özelleştirme ile Hedeflenen Amaçlar

Özelleştirme ile gerçekleştirilmesi hedeflenen amaç ya da amaçlar neler olmalı?	Sayı	Yüzde
Devletin idari yapısında ve personel vasfında kalitenin yükseltilmesi	12	9,8
Üretkenliği, rekabeti ve verimliliği artırmak	25	20,3
Kamu borç ve açıklarını kapatmak	13	10,6
Sermayenin tabana yayılmasını sağlayarak düşük gelirli kesimlere gelir sağlamak	31	25,2
Kamu kaynaklarının verimsiz kullanımına son vermek	22	17,9
Ne pahasına olursa olsun hazineye gelir sağlamak	3	2,4
Ekonomik serbestlik sayesinde demokrasinin gelişimine katkıda bulunmak	14	11,4
Yukarıdakilerin hepsi	3	2,4
Toplam	123⁹	100

Birden çok seçmeli soru ile katılımcı sendika yöneticilerinin özelleştirme ile gerçekleştirilmesi hedeflenen amaçların tespitine yönelik soruya verdikleri yanıtlar içerisinde, “Sermayenin tabana yayılmasını sağlayarak düşük gelirli kesimlere gelir sağlamak” seçeneği toplam 31 katılımcı ve % 25,2 oranı ile en fazla tercihi elde etmiştir. Bu sonuç, özelleştirmenin dünyadaki ve Türkiye’deki temel hedefleri ile örtüşmektedir. Ayrıca %20,3 oranında üretkenliğin, rekabetin ve verimliliğin artırılması tercihi yine özelleştirmenin genel amaçlarını teyit eder niteliktedir. % 18 Oranı ile üçüncü sırada tercih edilen “kamu kaynaklarının verimsiz kullanımına son vermek” şıkkı ile ilk iki sırada yapılan tercihlerle paralellik göstermektedir. %10,6 İle kamu borç ve açıklarını kapatma tercihi özelleştirmede istenmeyen ve hedeflenmeyen bir sonuç olmasına karşın katılımcılardan bu yönde eğilim belirmesi Türkiye’deki algılama ve uygulamanın yapısını göstermesi açısından önemlidir.

⁹ Bu soru cevaplanırken birden fazla seçenek işaretlenmiştir. Bu nedenle toplam sayı, örneklem sayısından fazladır.

Tablo-36, tercih edilen sonuçların ortaya koyduğu veriler itibariyle özelleştirmenin dünyadaki ve Türkiye'deki belirlenmiş hedef ve amaçları açısından büyük ölçüde teyit eder niteliğe sahiptir. Bu veriler, katılımcıların genel eğilimi olan özelleştirme karşıtlığına rağmen, hedef ve amaçlar açısından özelleştirmeye kayıtsız olmadıklarını da gösterir niteliktedir.

Tablo 37 – Özelleştirme Sonuçlarının Değerlendirmesi

	Olumlu		Olumsuz		Fikri Yok		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Genel olarak özelleştirme, özelleştirilen kamu kuruluşlarında çalışanlar için nasıl bir sonuç doğurmuştur?	1	2,7	32	86,5	4	10,8	37	100
Özelleştirme sonrası, ücret ve diğer nakdi haklar konusunda düşünceler nelerdir?	2	5,4	30	81,1	5	13,5	37	100
Özelleştirme sonrası, aynı ve sosyal haklar konusunda düşünceler nelerdir?	1	2,7	31	83,8	5	13,5	37	100
Özelleştirme sonrası, iş güvenliği ve motivasyon konusunda düşünceler nelerdir?	3	8,1	30	81,1	4	10,8	37	100
Özelleştirme sonrası, liyakat değerlendirmesi konusunda düşünceler nelerdir?	2	5,4	26	70,3	9	24,3	37	100
Özelleştirme sonrası, iş çalışma süreleri konusunda düşünceler nelerdir?	9	24,3	23	62,2	5	13,5	37	100

Tablo-37 'deki soruya verilen cevaplar incelendiğinde, özelleştirme uygulamaları sonucunun bütün seçenekler açısından olumsuz karşılandığı görülmektedir. Yalnızca özelleştirme sonrası iş süreleri konusunda diğer seçeneklerle kıyaslandığında az da olsa(% 24,3) bir farklılık dikkat çekmektedir. Ücretler konusunda katılımcıların özelleştirme öncesine göre özelleştirme sonrasında pek memnun olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu veriler özelleştirmeye karşı olmalarının tutarlı olduğunu gösterir

Tablo 38 – Özelleştirmeye Karşı Sendikanın Geçmişteki ve Günümüzdeki Tutumu

Özelleştirme uygulamalarına karşı, sendikanızın geçmişteki yaklaşımıyla günümüzdeki tutumunda bir değişiklik meydana gelmiş midir?	Sayı	Yüzde
Evet	9	24,3
Hayır	26	70,3
Fikri yok	2	5,4
Toplam	37	100,0

Petrol- İş Sendikasının, özelleştirme uygulamalarına karşı geçmişten bugüne tutumunda bir değişiklik olup olmadığı sorusuna katılımcıların büyük bir çoğunluğunun % 70,3'lük bir oranla hayır dediği görülmektedir. % 24,3'lük bir kesim evet derken, sadece % 5,4 oranında iki katılımcı fikir beyan etmemiştir. Sonuca göre az da olsa sendikanın imajında olumsuz yönde bir esneme görülmektedir.

Tablo 39 – Sendikanın Tutumunda Meydana Gelen Değişim

Özelleştirme Uygulamalarına Karşı, Sendikanın Geçmişteki Yaklaşımıyla Günümüzdeki Tutumunda Meydana Gelen Değişikliğin Niteliği	Sayı	Yüzde
Daha önce olumlu iken şimdi karşı çıkmaktadır	4	44,4
Daha önce olumsuz yani karşı çıkmakta iken şimdi olumlu bakmaktadır	2	22,2
Fikri yok	3	33,4
Toplam	9	100,0

Bu soruya bir önceki tabloda (Tablo–38) 'ki soruda "Evet" cevabını veren 9 katılımcının cevabı alınmıştır. Petrol-İş'in tavrındaki değişikliğin niteliği sorulduğunda % 44,4'lük bir katılımcı grup, daha önce olumlu iken şimdi karşı çıkmaktadır cevabını vermiştir. % 22,2'lik bir kitle geçmişte karşı çıkmakta iken şimdi olumlu bakmaktadır derken % 33,4'lük bir kesim ise görüş beyan etmekten çekinmiştir.

Bu tablo bir üstteki ile birleştirildiğinde anlam kazanmaktadır. % 44,4'lük bir orana sahip katılımcı, geçmişte Petrol-İş'in özelleştirmeye olumlu baktığının ifadesini ortaya koymaktadır. Bu ise bilinen Petrol-İş imajının dışında bir durumdur. Ancak bir önceki tablo ile birlikte ele alındığında yaklaşık % 10 civarında bir orana karşı geliyor olsa da, bu sayının bilinen durumun dışında bir değerlendirme olarak ortaya çıkması şaşırtıcı gelmektedir. Sonuca göre sendika yöneticilerinin, kendi sendikaları ile ilgili imaj ve inandırıcılığı konusunda ciddi kaygılarının olduğu söylenebilir. Bu sonucun ortaya çıkmasında, Petrol-İş'in ciddi anlamda siyasal ve hukuksal mücadele vermesine rağmen Tüpraş'ın özelleştirilmesinin önüne geçilememesinin etkisi olduğu tahmin edilmektedir.¹⁰

¹⁰ Araştırma sırasında bu tespit birçok sendika yöneticisi ve üyesi tarafından da teyit edilmiştir.

Tablo 40 – Sendikanın Kamuoyu Araçlarını Kullanmadaki Yeterliliği

Sendika kamuoyunu oluşturma araçlarını kullanmakta yeterli midir?	Sayı	Yüzde
Yeterli	5	13,5
Yetersiz, daha etkili şekilde kullanılmalıdır	13	35,1
Yeterlidir ancak mevcut ekonomik ve siyasal koşullar istenilen neticeyi almakta engel olmaktadır	17	45,9
Fikri yok	2	5,4
Toplam	37	100,0

Kamuoyu oluşturma açısından Petrol-İş'in durumu sorulduğunda, sadece % 13,5 oranında bir katılımcı yeterli derken, % 35,1'lik bir kitle yetersiz olduğu kanaatindedir. Bu sonuca göre katılımcılar, kamuoyunu etkileyen araçların daha fazla ve etkili kullanması gerektiği görüşündedir. Katılımcıların yarıya yakını olan % 45,9'luk bir kesim ise sendikanın yeterli olduğunu ancak, çeşitli dış etkenler sayesinde istenilen neticenin elde edilemediği kanaatindedir. Bu verilerden yola çıkarak, Türkiye'de kamuoyu oluşturma yöntem ve araçları konusunda ciddi problem olduğunun tespiti yapılabilir. Aynı zamanda bu sonuç, iki ayrı problemin varlığına işaret eder. Birincisi, toplumun bilgilendirilmesi konusunda sendikadan kaynaklanan problemler olduğunu gösterir. İkincisi ise her şeye rağmen toplum, konuyu algılama konusunda bir problem yaşamaktadır. Burada W.Lance Benett'in(1980) ileri sürdüğü bir iddia ön plana çıkmaktadır. Benett, "Kamuoyu bilinçlidir" inancının yanlışlığına değinir(Milburn, 1998:37). Bu kanaat nedeniyle birçok araştırmacının yanlışlıklar kurbanı olduğunu belirtir. Çoğu araştırmacının örtülü olarak kamuoyunu, kompozisyonu(bileşimi) zaman ve konuya göre değişmeyip aynı kalan durağan bir olgu olarak gördüğünü ileri sürmüştür. Benett'in bu tespitinden hareketle yukarıdaki sonuçlar problemlidir. Katılımcıların kanaatlerinin oluşmasında belli bir etkenin olduğunu ileri sürmek zor görünmektedir. Ayrıca, dış faktörlerin etkinliği konusunda yüksek oranda kanaatin oluşması, sendika yönetici ve temsilcilerinin içsel faktörlerin değerlendirilmesi noktasında yetersizlikleri olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Bu sorun, sendikaların son çeyrek asır içerisinde içine düştükleri sıkıntıların temel nedenleri arasındadır.

Tablo 41 – Sendikannn Özelleştirme Politikalarının Yeterliliği

Sendikannn Özelleştirme Politikalarının Yeterliliği	Sayı	Yüzde
Yeterli	12	32,4
Yetersiz, daha bir aktif şekilde özelleştirmeye karşı çıkılmalıdır	18	48,6
Yetersiz, özelleştirme kaçınılmaz bir süreç olarak kabul edilip, iş güvencesi ve sendikal haklar kurtarılmalıdır	3	8,1
Fikri yok	4	10,8
TOPLAM	37	100,0

Katılımcıların % 48,6 gibi yarıya yakın bir çoğunluğu Petrol-İş'in özelleştirme karşıtı durumunu yetersiz bulup, daha aktif olması gerektiği kanaatindedir. Buna karşılık % 32,4'lük bir kitle ise yeterli olduğunu düşünmektedir. Bunların yanında %8,1'lik bir kesim hem sendikasının tutumunu yetersiz bulmakta hem de bu durumun kaçınılmaz bir süreç olduğundan hareketle önemli olanın iş güvencesi ve sendikal hakların korunması noktasında çaba gösterilmesi kanaatindedir. % 10'8'lik bir katılımcı kitlesi ise fikir beyan etmekten kaçınmıştır. Sendikannn özelleştirme politikası büyük bir çoğunlukla beğenilmiyor. Bu da sendikannn özelleştirme karşısında zayıf ve yetersiz kaldığının ya da sendikannn konjonktürel davrandığını gösterir niteliktedir. Bu sonucun ortaya çıkmasında tablo-39'un değerlendirmesinde de ifade edildiği gibi, Tüpraş'ın özelleştirilmesinin önüne geçilemeyeşin büyük oranda etkisi olduğu belirtmek de gereklidir.

Tablo 42 – Yaşa Göre Sendikannn Özelleştirme Politikalarının Yeterliliği

Sendikannn Özelleştirme Politikalarının Yeterliliği		Yeterli	Yetersiz, daha aktif bir şekilde özelleştirmeye karşı çıkılmalıdır	Yetersiz, özelleştirme kaçınılmaz bir süreç olarak kabul edilip, iş güvencesi ve sendikal haklar kurtarılmalıdır	Fikri yok	Toplam	
Yaşı	30-39 yaş	Sayı	3	2	1	0	6
		%	50,0	33,3	16,7	0	100,0
	40-49 yaş	Sayı	6	10	2	4	22
		%	27,3	45,5	9,1	18,2	100,0
	50 ve üzeri yaş	Sayı	3	6	0	0	9
		%	33,3	66,7	0	0	100,0
Toplam		Sayı	12	18	3	4	37
		%	32,4	48,6	8,1	10,8	100,0

Sendikalarının özelleştirme politikalarını büyük oranda beğenmeyen sendika yöneticilerinin yaş değişkenine göre değerlendirilmesi yapıldığında, 40–49 yaş grubunun her üç tercih içerisinde ağırlıklı olarak yer aldığı görülmektedir. Dikkat çeken bir nokta ise 50 ve üzeri yaş grubunda hiç kimsenin özelleştirmeyi kaçınılmaz bir süreç olarak değerlendirmemesidir. Bu sonuç, genç neslin dünya konjonktürünün daha bir farkında olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 43 – Eğitime Göre Sendikanın Özelleştirme Politikalarının Yeterliliği

Sendikanın Özelleştirme Politikalarının Yeterliliği			Yeterli	Yetersiz, daha etkin şekilde özelleştirmeye karşı çıkılmalıdır	Yetersiz, özelleştirme kaçınılmaz bir süreç olarak kabul edilip, iş güvencesi ve sendikal haklar kurtarılmalıdır	Fikrim yok	Toplam
Eğitim durumu	İlköğretim mezunu	Sayı	2	3	0	0	5
		%	40,0	60,0	0	0	100,0
	Lise mezunu	Sayı	9	14	2	3	28
		%	32,1	50,0	7,1	10,7	100,0
	Yüksekokul	Sayı	1	0	1	1	3
		%	33,3	0	33,3	33,3	100,0
	Lisans/yüks ek lisans	Sayı	0	1	0	0	1
		%	0	100,0	0	0	100,0
Toplam		Sayı	12	18	3	4	37
		%	32,4	48,6	8,1	10,8	100,0

Sendikalarının özelleştirme politikalarını yeterliliğini değerlendiren katılımcıların verdikleri cevaplar eğitim değişkenine göre incelendiğinde dikkat çeken nokta, ilköğretim mezunlarından hiç kimsenin özelleştirmeyi kaçınılmaz bir süreç olarak görmediğidir. Buna karşın lisans seviyesindeki tek mezun olan katılımcı da, sendikasının özelleştirme karşısında yetersiz bir performans gösterdiği düşüncesinden hareketle daha etkin bir şekilde mücadele edilmesi kanaatindedir. Buna karşılık lise ve yüksekokul mezunu toplam 3 katılımcı, sendikanın özelleştirme politikalarını yetersiz bulmakla birlikte özelleştirmenin kaçınılmaz olduğu düşüncesinden hareketle iş güvencesi ve diğer sendikal hakların korunmasından yana görüş bildirmiştir.

Tablo 44 – Gelire Göre Sendikaların Özelleştirme Politikalarının Yeterliliği

Sendikaların Özelleştirme Politikalarının Yeterliliği		Yeterli	Yetersiz, daha etkin şekilde özelleştirmeye karşı çıkılmalıdır	Yetersiz, özelleştirme kaçınılmaz bir süreç olarak kabul edilip, iş güvencesi ve sendikal haklar kurtarılmalıdır	Fikri yok	Toplam	
Gelir düzeyi	901,00 TL - 1.250,00.-TL	Sayı	2	1	1	1	5
		%	40,0	20,0	20,0	20,0	100,0
	1.251,00.-TL - 1.500,00.-TL	Sayı	2	7	0	1	10
		%	20,0	70,0	0	10,0	100,0
	1.501,00.-TL - 2.000,00.-TL	Sayı	4	7	1	2	14
		%	28,6	50,0	7,1	14,3	100,0
2.001,00.-TL üzeri	Sayı	4	3	1	0	8	
	%	50,0	37,5	12,5	0	100,0	
Toplam		Sayı	12	18	3	4	37
		%	32,4	48,6	8,1	10,8	100,0

Sendikalarının özelleştirme politikalarını değerlendiren katılımcıların verdikleri cevaplar gelir düzeyine göre incelendiğinde, üst gelir grubunda yeterli bulunanlar oranı %50'dir. Orta gelir seviyesi olarak kabul edilebilecek kesimde ise yetersizlik oranı %70'leri bulmaktadır. Bu veriler rasyonel bir yaklaşım olarak gelir seviyesinin kanaatlerin oluşmasındaki etkisini göstermektedir.

Tablo 45–Ekonomik Tercihe Göre Sendikaların Özelleştirme Politikalarının Yeterliliği

Sendikaların Özelleştirme Politikalarının Yeterliliği		Yeterli	Yetersiz, daha aktif bir şekilde özelleştirmeye karşı çıkılmalıdır	Yetersiz, özelleştirme kaçınılmaz bir süreç olarak kabul edilip, iş güvencesi ve sendikal haklar kurtarılmalıdır	Fikri yok	Toplam	
Ekonomik model tercihi	Devletçi Ekonomi Modeli	Sayı	4	4	0	2	10
		%	40,0	40,0	0	20,0	100,0
	Karma ekonomi modeli	Sayı	7	13	1	2	23
		%	30,4	56,5	4,3	8,7	100,0
	Adil düzen	Sayı	1	1	0	0	2
		%	50,0	50,0	0	0	100,0
Fikri yok	Sayı	0	0	2	0	2	
	%	0	0	100,0	0	100,0	
Toplam		Sayı	12	18	3	4	37
		%	32,4	48,6	8,1	10,8	100,0

Sendikalarının özelleştirme politikalarını değerlendiren katılımcıların verdikleri cevaplar ekonomik tercih değişkenine göre incelendiğinde, yalnızca karma ekonomi modeli tercih eden bir katılımcının sendikasının özelleştirme politikalarını yetersiz olarak görüp özelleştirmenin kaçınılmaz bir süreç olarak değerlendirdiği görülmektedir. Bunun dışında ekonomik olarak bir tercihte bulunmayarak fikri olmadığını beyan eden iki katılımcı da aynı şekilde özelleştirmenin kaçınılmaz bir süreç olarak kabul edilerek, iş güvencesi ve sendikal hakların temini konusunda görüş bildirmiştir. Devletçi ekonomi tercihine sahip 10 katılımcıdan %40'lık iki gruptan biri yeterli derken diğer grup ise sendikasının özelleştirme politikalarını yeterli bulmayıp daha aktif tavır sergilemesi noktasında görüş bildirmiştir. Bu ekonomi tercihine sahip gruptan yalnızca %20'lik bir grup fikir beyan etmemiştir. Bu tablo'daki verilerin bütünü dikkate alındığında, beklenenin dışında karma ekonomi tercihine sahip katılımcıların ekseriyetinin özelleştirmeden yana tercihte bulunması beklenirdi.

Tablo 46 – Özelleştirme Karşısında Sendikanın Uygulayacağı Yöntem

Özelleştirme Karşısında Sendikanın Uygulayacağı Yöntem	Katılıyorum		Katılmıyorum		Fikri Yok		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Müzakere ve ikna yöntemi	24	64,9	6	16,2	7	18,9	37	100
Lobicilik ve siyasal baskı	26	70,3	6	16,2	5	13,5	37	100
Basın, yayın ve teknoloji imkânları en etkin şekilde kullanılmalıdır	30	81,1	3	8,1	4	10,8	37	100
Toplu eylemlere ağırlık verilmelidir	34	91,9	1	2,7	2	5,4	37	100
Yargı yolu daha etkin şekilde kullanılmalı	32	86,5	1	2,7	4	10,8	37	100
Demokrasi gereği çoğunluğun düşüncesine göre hareket edilmeli	18	48,6	11	29,7	8	21,6	37	100

Son olarak yönetici üyeler sendikalarının özelleştirme politikalarına karşın uygulaması gerektiğine inandıkları tercihlerini belirliyorlar.

Müzakere ve ikna yöntemin uygulanması gerektiği görüşüne katılımcıların % 64,9 gibi büyük bir çoğunluğu katılırken, % 16,2'lik bir kitle katılmadığını belirtiyor. Bu tercih için fikir beyan etmeyenlerin oranı ise % 18,9'dur. Son tercih haricindeki diğer tercihlere göre daha az oranda kabul görüyor olması, sendikanın politikaları açısından ikna yöntemini inandırıcı ve sonuç alıcı olarak yeterli bulunmadığı söylenebilir.

Lobicilik ve siyasal baskı yöntemine karşı da benzer tercih söz konusu iken katılma oranı bir önceki tercihe göre artarak % 70,3'e ulaşmaktadır.

Basın, yayın ve teknoloji tercihinde de katılıyorum cevabında artan bir oran söz konusudur. %81,1'lik bir kitle katılırken, katılmayan kesimin oranı % 8,1'dir. Fikir beyan etmeyen % 10,8'lik bir grup söz konusudur.

Toplu eylemlere katılma oranı %91,9 olarak çıkmıştır ki bu çok yüksek bir orandır. Sadece % 2,7 ile bir kişi katılmazken % 4,4 ile fikir beyan etmeyen bir kesim bulunmaktadır. Bu netice, son çeyrek asırlık sendikal hayatın bilinen en klasik eylem biçiminin hâlen tercih edilir olduğunu göstermektedir.

Yargı yolunu tercihte de yakın bir tespit vardır. Katılıyorum diyenlerin oranı % 86,5 iken, katılmıyorum diyenler 1 kişi ile %2,7 oranında kalmıştır. Fikir beyan etmeyen katılımcı ise % 10,8 oranındadır. Yargı tercihinin toplu eylemler tercihinden sonra geliyor olması, netice itibariyle gerçekleşiyor olmakla birlikte, son 10 yıl içerisinde yargının özelleştirme konusunda fazla sayıda iptal kararları veriyor olmasının etkisi olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Tabloda anlamlı gelebilecek ilginç bir sonuç ise “sendika içi demokrasi” kavramına yönelik olan “demokrasi gereği çoğunluğun düşüncesine göre hareket edilmeli” tercihinin yönelik yaklaşımıdır. Burada ilginç bir şekilde katılıyorum oranı % 48,6'a düşerken, katılmıyorum diyenlerin oranı %29,7'e çıkmaktadır. Çoğunluktan ziyade hak kaybı söz konusu olduğunda, azınlıkta kalanların da talepleri değerlendirilmelidir. Yine de % 21,6'lık oranla fikrim yok diyen katılımcıların yaklaşımı da düşündürücüdür.

Tablodaki önermelere verilen cevaplara bakıldığında rasyonel temelli talepler olduğu görülecektir. Sendikanın önemli fonksiyonlarından olan “baskı grubu” özelliğini dikkate alan cevaplardır.

3.6.4. Petrol-İş Kırıkkale Şube Başkanı İle Yapılan Mülakatın Değerlendirmesi

Petrol-İş Sendikası Kırıkkale Şube Başkanı ile yapılan mülâkatın ses kaydı çözümlenip metne dönüştürülerek tez ekinde yer almıştır.

Şube başkanı ile yapılan görüşmede temel olarak sekiz adet soru sorulmuş, mülakatın gidişatına göre detaylandırıcı ilave sorular da eklenmiştir. Verilen cevaplar değerlendirilirken tez kapsamında yer alan literatür bilgileri dışında varsayımlarımızı da ilgilendiren dikkat çekici noktalar ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır.

Mülakatta ilk iki sorumuz sendika ve sendikal hareket üzerine idi. Sendikal hareketin çıkış noktası olarak sanayi devrimine vurgu yapan Recep Sefer, dünya ve Türkiye'deki sendikal gelişime değinirken kamu sendikacılığının ön plana çıktığına vurgu yapmıştır. Tez çalışmamızda da benzer sonuca ulaşılmıştır.

1970 Sonrası neo-liberal akımla birlikte sendikal hareketteki değişim ve gerilemeye değinen Sefer, 1980 öncesi Türkiye'de 2 milyon sendikal işçi varken şimdi 700 binlere düştüğünü ve bu oranın % 7'lere tekabül ettiğini ifade etmiştir. Bu oranı, veriler açısından değerlendirmeye tabi tutmak gerekir. Ocak 2009'da yayınlanan 2821 sayılı Sendikalar Kanunu gereğince Bakanlık tarafından düzenlenen ve Resmi Gazete'de yayımlanan işkollarındaki işçi sayıları ve sendikaların üye sayılarına ilişkin Tebliğ'e göre Türkiye'de çalışan toplam işçi sayısı 5.349.828'dir. Sendikalı işçi sayısı 3.137.819 ve sendikalaşma oranı da %58,65.'dir. Ancak, Can Şafak(2009), 28.05.2008 tarihinden geçerli olmak üzere Bakanlığın 2007 yılına ait verileri içeren ve 2008 yılı Temmuz'unda yayınladığı "Çalışma Hayatı İstatistikleri"ni inceler. Şafak'a göre tüm toplu iş sözleşmelerinin kapsamındaki işçilerin sayısı 1.351.378'dir ve sendika üye aidatı ödeyenlerin sayısı 849.367, dayanışma aidatı ödeyenlerin sayısı ise 282.568'dir. Bu sayı aktif/fiili sendika üyelerinin sayısının tespitinde önemli bir göstergedir. Bakanlık istatistiklerinde Türkiye'de toplam 5.414.423 işçi çalıştığı açıklanmaktadır. Bu noktada sendikalı işçilerin, hizmet akdi ile çalışan kayıtlı sendikalaşabilir işçilere oranı %8,19'dur. TÜİK'in aynı döneme ilişkin, 2008 Mayıs verilerinde toplam ücretli sayısının (ücretli ve yevmiyeli olarak) 13.038.000 olduğu ve 3.472.000 işçinin kayıt dışı olarak çalıştırıldığı açıklanmaktadır. 849.367 olan toplu pazarlık kapsamında ve sendikalara aidat ödeyen işçilerin sayısının 13.038.000 olan toplam işçi sayısına bölünmesi yaklaşık olarak sendikalaşma oranını vermektedir. Bu oran 2008 Mayıs'ı itibariyle %6,51'dir. Bunun anlamı, mevzuata göre Bakanlık verilerine göre gerekli olan %10'luk barajı aşarak devlet tarafından toplu görüşme izni verilme ölçütüne göre Türkiye'de bugün faaliyet gösteren sendikalardan hemen hiçbirinin toplu pazarlık yapma, toplu sözleşme imzalama yetkisinin bulunmadığıdır. Böyle bir sonucun resmi olarak teyit edilmesinin çalışma hayatında ciddi sıkıntı doğuracağı ortadadır. Bu nedenle çalışma hayatında kullanılan kriterler Ocak 2009 verilerine esas kriterler olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, Recep Sefer'in yaklaşık %7 değerlendirmesine buradan ulaştığı söylenebilir. Ancak, 3.137.819 olarak açıklanan sendikalı işçi sayısı ile

1.351.378 olarak açıklanan toplu iş sözleşmeleri kapsamındaki işçilerin sayısı arasındaki farkın ve değerlendirmesinin önemli bir konu olduğunu belirtmek gerekir.

Dünyadaki sendikal hareketin durumu üzerine sorduğumuz soruya karşılık verilen cevapta ise dışsal etkinin ağırlığına değinen Recep Sefer, genel olarak sendikaların kendi içyapılarından da kaynaklanan sebeplerle cazibe merkezi olmaktan çıkmak üzere olduğu tespitini yapmıştır. Bu konuda işçi hareketinin tek bir çatı altında birleşmesine değinmiştir. Bu tespit genel sendikal eğilime de uygun düşmektedir.

Özelleştirme hakkında sendika ve konfederasyon olarak genel ilkelerde ortak olmalarına karşın konfederasyonda homojenliğin olmadığını belirterek tavır ve yaklaşımlardaki farkın Petrol-İş'in 1989 yılında yaptığı çalışma ile ortaya konduğunu ifade etmiştir. Özelleştirme mevzuatı konusunda da, başlangıçta gizlenen amaçlar olduğunu, 4046 yasa ile getirilen düzenlemelerin halka yanlış yansıtılarak kamuoyunun yanlış ve maksatlı olarak yönlendirildiğini belirtmiştir. Bu söylem kamuoyu teorilerini doğrular niteliktedir. Burada sadece sendikanın değil, dönemin yönetimlerinin de aynı söylemlerin tersinden hareketle propaganda ile kitleleri etkilemeye çalıştığı görülmektedir. Ayrıca mevzuat kapsamında verilen cevapta, işçi sınıfının eğilimlerinin ortaya çıkmasında etken olan siyasi tercih ve konjonktürün etkisine değinen Recep Sefer, sendikaların bu noktada yetersizliğini de ortaya koymaktadır. Demokratik geleneğin yerleşmesinde sendikal hareketin durduğu noktayı tespit açısından da bu konu önemlidir. Bu konuda rasyonel davranılmadığının teyidini de yapmıştır.

Kamuoyunu oluşturma süreci ile ilgili sorulara; Petrol-İş'in bilinen çabalarına değinirken bir özeleştirme yaparak bu konuda çok yeterli olmadıklarını belirtmiştir. Ayrıca diğer sendikalardan yeterli desteği alamadıkları ifadesi dikkat çeken nokta olmuştur. Tüpraş özelleştirmesi karşısında istenilen sonuç alınamamasına rağmen Petrol-İş'in müdahalesi ile başlatılan hukuk sürecinde ilk ihalenin iptalinin ardından ikinci ihale neticesinde ihale bedelinin yaklaşık iki buçuk kat artmasını önemli bir kaynak artışı olarak değerlendiren Recep Sefer, esas düşüncelerinin temelde bir karşı duruş olduğunu belirtmiştir. Geline nokta Tüpraş özelleştirmesi, sendika açısından bir kayıp olurken özelleştirme teorisyenleri içinse beklenen bir neticedir.

Son bölümde genel bir sendikal hareket yaklaşımı sergileyen Recep Sefer, neler yapılması gerektiği hususundaki düşüncelerini açıklamıştır. Ancak burada dikkat çeken husus ise, klasik sendikal anlayışın bir ürünü olan salt üye sayısının artırılmasının yanında sadece çalışanların değil toplumun genel kesimini ilgilendiren konular üzerinde

de durulması gerektiğinden bahisle, sendikal kaynakların sendikaların geleceği için kullanılması konusuna değinmiştir. Sendikal örgütlerin ortaya yeni modeller koyması gerektiğini belirterek, bunun yokluğunun gerilemenin temel sebebi olduğunu ifade etmiştir. Benzer düşüncenin, 6 Ekim 2009'da İstanbul'da yapılan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası Yıllık Toplantısı'nda son ekonomik krizin etkilerinden kurtulma yolları noktasında dile getirilen hususlarla örtüşüyor olması da, genel yaklaşımı teyit eder niteliktedir.

SONUÇ

Bu çalışma, iktisadi ve siyasi tarihimizin son 26 yılına damgasını vuran özelleştirme uygulamaları ve sonuçları üzerine, sendikaların özelleştirmeye bakışını, tutum ve algı değişikliğini, KİT'lere yaklaşımlarını, gelir düzeylerindeki ve diğer sosyal politika uygulamalarıyla ilgili girişimlerden memnun olup olmadıkları, gelecekte uygulanması muhtemel politikaların belirlenmesi ve beklentilerinin ortaya çıkarılması amacıyla yapılmıştır. Belirtilen amaçtan hareketle, Kırıkkale İli'nde Petrol-İş Sendikası yönetici ve temsilcileri üzerinde anket ve mülakat tekniğiyle veriler toplanmış, toplanan veriler sosyo-ekonomik açıdan analiz edilmeye çalışılmıştır.¹¹

Çalışmanın ana eksenini oluşturan sendika yönetici ve temsilcileriyle yapılan anket ve mülakata, araştırma öncesi ileri sürülen varsayımların doğruluğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada yöneltilen sorularla sendika yöneticilerinin ekonomi ve KİT'ler, özelleştirme ve sendikalar bağlamında iki ana bölümde; algı, düşünce, eğilim ve tutum değerlendirmesi yapılmıştır.

Araştırmadaki örnekleme cinsiyet olarak sadece erkekler yer aldığı için cinsiyet değişkenine göre bir değerlendirme imkânı bulunamamıştır. Ayrıca medeni durum olarak yalnızca bir kişinin bekâr, geri kalanların evli olması da değerlendirme açısından bir anlam taşımayacağı için dikkate alınmamıştır. Buradan hareketle sendika temsilcilerinin daha çok evli erkek temsilcilerden oluştuğu da anlaşılmaktadır

Elde edilen veriler büyük oranda varsayımları doğrularken, bazı varsayımlar karşılık bulamamış bazıları da doğrulanamamıştır. Örneğin; kamu sektörünün geleceği noktasında kötümserlik olduğu tezi % 97,3'lük bir oranla doğrulanırken, yine kamu kuruluşlarının toplumun sırtında yük olduğu tezi tam olarak karşılığını bulamamıştır.

Araştırmada dikkat çeken sonuçları paragraflar halinde özetlemek gerekirse;

11 Araştırmanın amacı çerçevesinde sadece sendikada görevli yöneticiler ile işyerlerinde sendika temsilcisi ve temsilci yardımcılardan oluşan bir örneklem üzerinde anket ve mülakat çalışması yapılmıştır. İlgili sendika şubesinde yönetici, temsilci ve temsilci yardımcısı olarak toplam 33 kişi bulunmaktadır. Buna karşın araştırma toplam 37 katılımcı üzerinde yapılmıştır. Toplam 37 katılımcıdan Petrol-İş Kırıkkale Şubesinde görevli; 1 Başkan, 1 İdari Sekreter, 1 Mali Sekreter, 5 Yönetim Kurulu Üyesi, 3 Denetim Kurulu Üyesi, 3 Disiplin Kurulu Üyesi, Kırıkkale'de bulunan bağlı işyerlerinde görevli 13 temsilci ve temsilci yardımcısı toplam 27 katılımcı ile yüz yüze anket ve bazı yöne derinlemesine mülakat uygulaması yapılmıştır. Petrol-İş Kırıkkale Şubesine bağlı ama işyerleri Kırıkkale dışında olan 11 kişiye soru formları gönderilerek cevaplandırılması istenmiştir. Bunlardan yalnızca birisinden cevap alınmamıştır. 27 katılımcıdan 5'i, sendika şubesinde ve Kırıkkale'deki fabrikalarda daha önce yönetici ve temsilci olarak görev yapan kişilerdir.

Katılımcıların yarısından fazlası ekonomik model olarak beklenilenin aksine karma ekonomik modeli tercih ederek özelleştirme konusunda sendikalarının genel eğilimine aykırı bir durum sergilemişlerdir.

Yine ekonomik gelecek beklentisi ile KİT'lerin ekonomiye olan etkilerini olumsuz olarak değerlendiren sendika yönetici ve temsilcileri, bu eğilimleriyle özelleştirme savlarını doğrulayacak bir noktada durmaktadırlar. Buna karşın KİT'lerin rehabilite edilmesini isterken KİT'lerin problemlerinin tespiti noktasında en fazla % 23'lük oranla tercihi politik ve bürokratik müdahalelerden yana kullanarak çözüm noktasında düşünce olarak bir çizgi ve kararlılığa sahip olmadıklarını göstermişlerdir. Örneğin bu konuda yanlış personel rejimi ve ücret politikaları tercihi yalnızca 12 katılımcı tarafından kabul görmüştür.

Özelleştirmeye karşı çıkılırken çözümlerden biri olarak KİT'lerin rehabilite edilmesi gerektiği düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Ancak KİT'lerin geleceğine yönelik beklentiler açısından bir tutarsızlık söz konusudur.

Özelleştirme sonuçları açısından tercihler kendi mantığı içerisinde tutarlı bulunurken, dikkat çeken nokta işçi örgütlenmesi ve tutumu açısından sendikal davranış duyarlılığının ortaya konmadığı görülmektedir.

Ücret memnuniyeti, iş güvencesi gibi konularda kanaatlerin olumsuz olmasına rağmen, çalışma süresi konusunda biraz daha esnek bakıldığı görülmektedir.

Sendikanın kamuoyunu oluşturmadaki performansı yetersiz bulunmaktadır. Katılımcıların sadece %13,5'i bu konuda sendikayı yeterli bulmaktadır.

Yine sendikanın özelleştirme karşısındaki politikalarının değerlendirmeleri istendiğinde %32,4'lük bir kesimin yeterli buluyor olması, sendikaların etkili olup olmadığı noktasındaki varsayımları destekler niteliktedir. Katılımcılar çok da yeterli girişimin olduğunu düşünmemektedirler.

Sendikaların sınıf bilincini aşılıp geliştiren demokratik sivil toplum kuruluşları olduğu varsayımı, demokrasi gereği çoğunluğun görüşüne göre hareket edilmeli seçeneğinin %48,6 ile kabul görmesi açısından tam karşılığını bulmasa da azınlıkta kalanların taleplerinin değerlendirilmesi, demokratik ölçüler çerçevesinde anlamlı bulunmuştur. Bu noktada varsayımımız açısından önemli bir veri de gelir memnuniyeti açısından ortaya konmaktadır. Yüksek gelirli kesim ekonomik gelirden memnunken, alt kesim memnun görünmemektedir.

Buraya kadar çalışma üzerinde yapılan değerlendirmelerden sonra tez çalışmasının kavram ve kuramlar açısından derlenen bilgiler çerçevesinde düşünce ve değerlendirmeler kısmına geçilebilir.

Özelleştirme her ne kadar salt ekonomik bir kavram gibi algılanıp değerlendirilse de, gerçekleşmesi esnasında ve sonrası her türlü sosyal kavram ve olgularla iç içe bir uygulamadır.

Sendikalar açısından özelleştirmenin ortaya çıkaracağı en önemli sonuç, istihdamdaki muhtemel daralma nedeni ile önemli bir güç kaybına uğrayacak olmalarıdır. Çünkü kamu kesiminde sendikalaşma oranı, özel kesime göre daha yüksektir ve örgütlenmenin önünde engeller yoktur. Bu noktada işçi sendikaları sadece sendikalaşma oranını düşürme yönünde değil, sendikalar arasındaki güç dengesini de değiştirebilecek sonuçlara neden olacağı için de özelleştirmeye karşı dururlar. Çalışanlar haklarında ortaya çıkan kayıplar nedeni ile özelleştirme uygulamalarından en çok etkilenen kesimdir.

Her ülke özelleştirme konusunda ekonomik ve siyasal koşullarına bağlı olarak yasal ve kurumsal yapılar oluşturmalıdır. Özelleştirme ile ilgili çıkarılan yasalar ülke koşulları dikkate alınarak hazırlanmalıdır.

Özelleştirme sürecinde yaşanan bir şeffaflık sorunu yaşanmıştır. Bunun için ÖYK ve ÖİB'nin bağımsız kuruluşlar haline getirilmesi gerekmektedir. Böylece toplumun ve ilgili kesimlerin kafasında soru işareti oluşmaması sağlanmış olacaktır. Özelleştirme yapılırken amaç en yüksek geliri elde etmek olmamalı ve özelleştirilecek kuruluşun iç ve dış faktör analizleri göz önüne alınarak özelleştirme uygulamaları yerinde olacaktır.

Ayrıca özelleştirmenin tanıtımı iyi yapılmalı ve toplum bu konuda bilgilendirilmelidir. Ülkemizde büyük sermaye elinde bulunan medya kuruluşlarının özelleştirme uygulamaları lehine yayınlar yapıyor olması, kamuoyunda yanlış kanaatlerin ve yönlendirmelerin oluşmasına neden olmaktadır.

Özelleştirmenin sosyal boyutu ön plana çıkartılmalı ve çalışanların beklentilerini karşılayacak girişimlerde bulunulmalıdır. Bunun için 4046 sayılı Özelleştirme Yasası'na; hizmet akitlerinin feshi konusunda iş kaybı tazminatı, meslek geliştirme ve edindirme hizmetleri, yeni iş bulma, sakatların korunması ve gönüllü emeklilik gibi özelleştirme sonrasında sosyal kayıpların azaltılması ve telafi edilmesi için hükümler

koyulmuştur. Önemli olan bu hükümler doğrultusunda denetim mekanizmalarının daha iyi çalıştırılmasıdır.

Sendikaların günümüzde yaşadıkları krizin, bir yok oluşun sancıları olarak değil, aslında boşlukların giderilmesi için yeniden yapılanma fırsatı olarak değerlendirme imkânı da sağlamaktadır.

Dünyada ortaya çıkan gelişmeler dikkate alındığında, rekabetin kaçınılmaz olduğu gibi, rekabeti düşürdüğü de bir gerçektir. Son yıllarda küreselleşme karşıtı hareketlerin güçlenmesi, “rekabet devleti” anlayışı yerine “refah devleti” arayışlarının tekrar gündeme gelmesi, sosyal harcamaların artırılmasına yönelik çabaların hızlanması bu gelişmelerin önemli göstergeleridir. Bu gelişmeler dikkate alındığında endüstri ilişkilerinin piyasalaştırılmasından geriye doğru bir gidişin başladığını iddia etmek mümkündür.

Sendikaların endüstri ilişkileri sistemi içindeki rollerinin güçlenmesi, küresel düzeyde rol üstlenmeleri sendikaların faaliyetlerinin merkezine vasıflı işçilere yönelik hizmetleri oturtmasına, ilkelerini ve faaliyetlerini hızlı değişen ihtiyaçlara adapte etmesine, temel hakların ve demokrasinin küresel değerler olarak kabul edildiği bir yüzyıl hedefini esas almasına bağlıdır. Dünyadaki bütün sendikalar böylesine küresel bir amaçta birleşebilirlerse başarılı olabileceklerdir. Sendikal kadroların temel hedefi işçilerin beklentilerine cevap verebilecek sendikaları örgütlemeye ulaşabilmek olmalıdır.

Sendika liderlerinin, sendika hareketini biçimlendirmedeki rolleri son yıllarda artmakta, liderlerin bakış açıları ve hedefleri sendikaların stratejilerini etkilemektedir. Son yıllarda yükselen değer olan ılımlı liderliğin yerini tekrar mücadeleci liderlerin alacağını, işçi hareketinin içinde bulunduğu kötü şartlardan ancak mücadeleyi göze alabilen liderlerle çıkabileceğini iddia etmek yanlış olmayacaktır. Dün iki kutuplu dünya düzeninin çökmesiyle ortaya çıkan ideolojik kaçışın yerini yeni ekonomik temelli arayışlara bırakması; emek sömürsünün esas alınması gibi nedenlerden dolayı uzlaşmaya dayalı ilişkilerden sonuç alınmadığı görüldükçe, çatışmacı sendikacılığın tekrar gündeme gelmesi ihtimal dâhilindedir.

Sendikaların içerisinde bulunduğu açmazdan kurtulması için iki güçlü ihtimal görünmektedir. Birincisi mevcut yapılarını, politikalarını koruyarak, az da olsa bir kısım işçiler için iyi sayılabilecek haklar sağlamak, fakat bunu tercih ettiklerinde uzun vadede etkinliklerini oldukça zayıflatabilirler veya değişime uyararak, yeni ihtiyaçlara göre

hareket edip, yeni stratejiler uygulamak. Türkiye'deki sendikal hareketin genel eğilimi, ikinci şıktan yana olmuş, fakat bu tercihin gerekleri yeterince yerine getirilmemiştir. Daha fazla söylem bazında değişim gündeme gelirken, uygulamalar genelde eski sistemler korunarak gerçekleştirilmektedir.

Küresel şartlara sendikaların adaptasyonunu sağlamak için yeniden yapılanmak, mevzuat sendikacılığını, ücret sendikacılığını aşmak gerekmektedir. Bunu gerçekleştirmek için sorumlu sendikacılık ilkesinden hareket ederek, sendikal örgütlenmeyi esas alan, sendika içi demokrasiyi işleten, hizmet sendikacılığına önem veren, muhalefet esaslı stratejiler yerine alternatifler üretmeyi benimseyen, bilgiyi toplamakla yetinmeyen, bilgi üretmeye aday sendikal yapıları oluşturmak gerekir.

Uluslararası ilişkileri dayanışma boyutundan çıkararak işbirliğine dönüştürmek, ülke içindeki işçi örgütleri arasında kısa dönem için işbirliği, uzun dönemde ise örgütsel birlik sağlamak ve işbirliği zeminini genişletmek temel bir ihtiyaçtır. Türkiye'de hem sosyal normları geliştirmek, hem de rekabet gücünü artırmak için bu değişim gereklidir.

Sendikaların sadece çalışma hayatını düzenleme, iş şartlarını belirleme gibi dar hedeflere yönelmesi halinde, toplum tarafından dışlanması ve topluma yabancılaşması kaçınılmazdır. Sendikacılık hareketinin hedefi tek başına çalışma şartlarını iyileştirmek yeterli değildir. Temel amacın yaşam kalitesini yükseltmek olmalıdır.

Özelleştirme girişimlerine karşı sendikalar üyelerinin bilgi ve becerilerini geliştirme yönünde eğitim almalarını sağlamaya çalışmalıdır. Böylece özelleştirme uygulamaları sırasında isten çıkartılmalar yerine, yeniden eğitilerek daha verimli alanlara kaydırılması sağlanmış olacaktır. Özellikle özelleştirme sonrasında işsiz kalanların bu yöne kanalize edilmesi gerekmektedir.

Bu sürecin, yönetimlerin temel tasarrufları olmakla birlikte, toplumun bireysel tercihleriyle seçilen idareciler eliyle yürütüldüğünü unutmamak gerekir. Özelleştirmenin kaçınılmaz bir süreç olup olmadığı konusunda önemli unsurların başında bu bireysel tercihler gelir. Özelleştirmenin sosyal boyutu ihmal edilmeden, ilgili kesimlerin desteği alınarak, işbirliği içinde ve özelleştirme süreçlerinde şeffaflık sağlanarak, hukuka aykırılıklar ve eksiklikler yapılmadan, zamanı doğru belirlenerek ve özelleştirilecek kuruluşların ekonomik etkinliği ve stratejik önemi göz önünde bulundurularak yapılmaya çalışılması istenilen ve hedeflenen sonuçlara ulaşılması açısından önemlidir.

KAYNAKLAR

- ACAR, Mustafa (1997) Sosyal Bilimler Sözlüğü, 3. Baskı, Ankara.
- ACTU (2003) Örgütlenme Eğitim Merkezi: Amaçları, Evrimi, Sonuçları; Dünya Sendikal Hareketi Dosyası-6; Petrol-İş Yayın: 80; İstanbul.
- AKAD, Mehmet (1976) Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- AKÇALI, Nazif (1995) Siyaset Bilimine Giriş, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- AKÇAYLI, Nurhan (1983) Sendika Teorisi, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa.
- AKKAYA, Yüksel (2003a) Özelleştirme ve Sendikal Politikalar, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=79 (Erişim: 19.11.2009).
- AKKAYA, Yüksel (2003b) Küreselleşme Kıskaçında Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Temel Özellikleri; 2000–2003 Petrol-İş, Yayın No:85, İstanbul.
- AKKAYA, Yüksel (2005) TMMOB’nin 50.Yılında Geçmiş Bakış, TMMOB Yayınları Ankara.
- AKKAYA, Yüksel (2007a) “Ortak Örgütlenmede Tarihsel Arka Plan: Dünden Kalan Miras ve Yeniden Düşünmek”, http://www.vatanpostasi.org/index.php?option=com_content&task=view&id=221&Itemid=41 (Erişim: 23.04.2010).
- AKKAYA, Yüksel (2007b) “Küreselleşme, Sendikasızlaştırma ve Yoksullaştırma-2”, <http://www.kizilbayrak.net/makaleler-yazarlar/haber/arsiv/2007/10/29/artikel/177/kueresellesme-2.html> (Erişim:12.03.2010).
- AKTAN, Coşkun Can (1995) KİT, Yeniden Yapılanma ve Özelleştirme Stratejisi, TİSK İnceleme Yay.-12, Ankara.
- AKTAN, Coşkun Can (1993a) Politikada Rant Kollama, Amme İdaresi Dergisi, Cilt:24, Sayı:4, S: 119–136, Aralık, Ankara.

- AKTAN, Coşkun Can (1993b) Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine: Özelleştirme, Takav Matbaası, Ankara.
- ALTUN, Murat; KULUÇLU, Erdal (2005) Doktrin ve Mevzuat Işığında Kamuoyu Denetimine Genel Bir Bakış, Sayıştay Dergisi, Sayı:56, Sayfa:23–51, Ankara.
- ANIK, Cengiz (1994) Kamuoyunu Oluşturan Araçlar. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayfa:83–110, İletişim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- ASLAN, Seyfettin; GÜL, Cengiz (2004) Geçmişten Günümüze Türkiye’de Baskı Grupları, Cumhuriyet Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Dergisi, c:5, sayı:1, s:85–100, Sivas.
- ATABEK, Nejdettin (2002) “Kamuoyu, Medya ve Demokrasi”,Kurgu Dergisi, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayını:19, Sayfa: 223–238, Eskişehir.
- ATASOY, Veysel (1993) Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu, Nurel Matbaacılık, Ankara.
- AVCIOĞLU, Doğan (1969) Türkiye’nin Düzeni, Bilgi Yayınevi, C:2, Ankara.
- AY, Hakan (1998) Vergi Politikası ve Baskı Grupları, İrfan Kültür Merkezi Yay., İzmir.
- AYDIN, Kenan; ÖZBEK, Volkan (2004) Ailenin Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2004/2, Sayfa:147–167, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- AYKAÇ, Mustafa (2000) Sendikaların Geleceği: Küreselleşme ve Yapısal Değişiklikler Bir Analiz, TUHİS Yayın No:38, Prof. Nusret Ekin’e Armağan, Ankara.
- AYSAN, Mustafa; ÖZMEN Selahattin (1981) KİT, Türkiye’de ve Dünya’da Kamu İktisadi Teşebbüsleri, Kardeşler Basımevi, İstanbul.
- BAYDUR, Refik (2000) Sendikalar ve Uzlaşma; TUHİS Yayın No:38, Prof. Nusret Ekin’e Armağan, Ankara.

- BAYTAN, İlhan (1999) Özelleştirme, TRT Genel Sekreterliği, Ankara.
- BEKTAŞ, Arsev (1996) Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- BORATAV, Korkut (1982) Türkiye’de Devletçilik, Savaş Yayınları, Ankara.
- BOTTOMORE, T.B; Rubel Maximilien (2006) Marx’ın Sosyolojisi, (Çeviren: Zühal Bilgin) Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul.
- BOVARD, Alain (2003) Politikaları Etkileme Süreçlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü İstanbul Bilgi Üniversitesi, Konferans Yazıları, No:2, İstanbul.
- BRONFENBRENNER, Kate (2004) Amerikan Sendikal Hareketi ve Sendikal Örgütlenme Stratejisi, Dünya Sendikal Hareket Dosyası-8; Petrol-İş Yayın 93, İstanbul.
- BULUTAY, Tuncer; YILDIRIM, Nuri; TEZEL, S.Yahya (1974) Türkiye Milli Geliri, (1923-1948) Tablolar, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.
- CEVİZOĞLU, Hulki (1989) Özelleştirme, İlgı Yayıncılık, İstanbul.
- ÇELİK-İŞ (2003) http://www.celik-is.org/sorular/sendika_islev.html, (Erişim: 21.03.2009).
- CHF Nizamnamesi (1931) TBMM Matbaası, Ankara.
- DAVER, Bülent (1969) Siyaset Bilimine Giriş, Doğan Yayınevi, Ankara.
- DERELİ, Toker (1995) Ekonomik Kriz ve Enflasyon Ortamında Toplu Pazarlık; Basisen Dergisi, Sayı 54, Sayfa:17-20, Mart, İstanbul.
- DERELİ, Toker (2000) The Impact of Privatization on Industrial Relations in Turkey, TUHİS Yayın No:38, Prof. Nusret Ekin’e Armağan, Ankara.
- DİE (1953) İstatistik Yıllığı 1951, İstanbul DİE Yayın No:360, İstanbul.
- DİKMEN, Ahmet Alpay (2004) “Dünyada ve Türkiye’de Örgütlenme Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Tes-İş Dergisi, Sayı:2004-2, Sayfa: 40-45, İstanbul.

- DİNÇER, Alaeddin (2005) Eğitim Sendikaları ve Eğitime Katkıları, Sivil Toplum Dergisi, Yıl:3, Sayı:12, Aralık, İstanbul, [http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt = icerikdetay&icerik=109&id=515](http://www.siviltoplum.com.tr/?ynt=icerikdetay&icerik=109&id=515) (Erişim: 21. 03. 2010).
- DİNÇKOL, Bihterin (2006) “Yönetilenlerin Öz Yönetimi-Kamuoyu”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:5, Sayı: 10, Sayfa: 49–66, İstanbul.
- DİSK (1994) DİSK Yönetim Kurulu 10. Dönem Mücadele Hedefleri ve Çalışma Programı, <http://www.disk.org.tr/yayinlar.asp?id=11> (Erişim:11.04.2010).
- DİSK (1998) Biz İstersek Başarıyoruz, Yayın No:28, Eylül, www.disk.org.tr/yayinlar, (Erişim: 23.03.2010).
- DİSK (2002) Dünyada ve Türkiye’de Sendikal Örgütlülük, Birleşik Metal- İş Yayınları, İstanbul.
- DOĞAN, İlyas (2002) Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum, Alfa Basım, İstanbul.
- DÖNMEZER, Sulhi (1978) Sosyoloji, İstanbul. Üniversitesi, İ.T.İ.A. Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı, İstanbul.
- DPT (1989) Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990–1994, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Başbakanlık, Ankara.
- DURAN, Bünyamin (1995) Sosyo-Ekonomik Değişmeye Tezler, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ERDOĞDU, Seyhan (2003) Küresel Sendikacılık; 2000–2003, Petrol-İş Yayın No:85, İstanbul.
- ERDOĞDU, Seyhan (2006) Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Sendikacılık, İmge Kitabevi, Ankara.
- ERGİL, Doğu (1994) Toplum ve İnsan, Turhan Kitabevi, Ankara.

- ERKİLET, Alev (2007) Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramları, Hece Yayınları, Ankara.
- ERN-SER, Tan (2001) Sendikalar ve Örgütlenme Stratejileri, Dünya Sendikal Hareket Dosyası-3, Petrol-İş Yayın No:72, İstanbul.
- FERİD, Mehmet (1992) Toplumsal ve Sendikal Mücadelede Çatışma mı Uzlaşma mı? Öz-Gıda İş Eğitim Yayınları, Ankara.
- FALAY, Nihat (1994) Özelleştirme Tartışmaları, (Yay. Haz. Aykut Pulatoğlu), Bağlam Yayınları, Sayfa:21-36, İstanbul.
- FENTON, Darien (2001) Sendikal Demokrasi; Dünya Sendikal Hareket Dosyası-3; Petrol-İş Yayın No:72, İstanbul.
- GAPASİN Fernando & BONACİCH, Eda (2003) Örgütlenemeyenleri Örgütlemek; Küreselleşme Ve Sendikal Örgütlenme, Dünya Sendikal Hareketi Dosyası-6; Petrol-İş Yayın: 80, İstanbul.
- GORZ, André (1993) Kapitalizm, Sosyalizm, Ekoloji (Çev:I.Ergüden) Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GRINT, Keith (1998) Çalışma Sosyolojisi, (Çev: Veysel Bozkurt), Alfa Yayınları, İstanbul.
- GÜZEL, Mehmet Şehmus (1983) “ Cumhuriyet Türkiyesi’nde İşçi Hareketleri”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:7, Sayfa: 1848 – 1876, İletişim Yayınları, İstanbul.
- GÜZEL, Şehmus (1996) Türkiye’de İşçi Hareketi, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- GÜZEL, Serkan (2008) Çalışma Sosyolojisi, Modern İşgücünün Oluşumu, Literatürk Yayınları, İstanbul.
- HAK-İŞ (1999) Globalleşme ve Sendikal Hareket-Yarın ki Türkiye Konferansları, Hak-İş Konfederasyonu 23.Kuruluş Yıldönümü Etkinlikleri, Hak-İş Eğitim Yayınları-41, Ankara.

- HALE, William (1983) Devletçiliğin Değerlendirilmesi, Kaynakları ve Amaçları, (Çev: Hamit Çalışkan) Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- HAMİTOĞULLARI, Beşir (1988) İktisadi Sistemlerin Temelleri, Risale Yay. İstanbul.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1996) Toplum Bilim Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- HASDEMİR, Tuba Arsak (2005) “Halkla İlişkiler ve Kamusal İletişim: Sentetik Bir Çerçeve Denemesi.” İletişim, 20, Sayfa: 21–54, (Kış-Bahar 2005), İstanbul.
- HÜR, Ayşe (2008) Cumhuriyetin Amele Evlatları, Taraf, 27.04.2008.
- İŞIKLI, Alpaslan (1972) Sendikacılık ve Siyaset, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Mat. Ankara.
- İŞIKLI, Alpaslan (1994a) Türkiye’de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İŞIKLI, Alpaslan (1994b) Özelleştirme ve Sendikalar, Özelleştirme Tartışmaları (Yay. Haz. Aykut Pulatoğlu) Bağlam Yayınları, İstanbul.
- İŞIKLI, Alpaslan (2003) Küresel Saldırı, Ulus Devlet ve Sendikalar, <http://www.sendika.org/print.php?sid=315> (Erişim: 12.04.2010).
- İŞIKLI, Alparslan (2004) “Dünyada ve Türkiye’de Örgütlenme Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Tes-İş Dergisi, Sayı:2004–2, Sayfa: 35–40, İstanbul.
- İLERİ, Ülkü (2009) Türkiye’de Toplumsal Değişimin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri, TUHİS Yayınları, Ankara.
- İNAN, Kamran (1994) Dış Politika, Timaş Yayınları, İstanbul.
- KAĞNICIOĞLU, Deniz (1999) Türkiye’de Kamu Sektöründe İşçi Sendikacılığı ve Küreselleşmenin Etkileri, T.C.Anadolu Üniversitesi Yay. No:1163, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, No:160, Eskişehir.
- KAPANİ, Münici (1992) Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, Ankara.

- KAPANİ, Münci (1993) Kamu Hürriyetleri, Yedinci Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.
- KAPANİ, Münci (1998) Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- KAYIKÇI, Sabrina (2005) Rafinaj Sektöründe Özeleştirme Politikası: Tüpraş, <http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/tupras.pdf> (Erişim:21.03.2010).
- KEPENEK, Yakup (1993) 100 Soruda Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirmeleriyle Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri, Gerçek Yayınevi, 1.Basım, İstanbul
- KILIÇBAY, Ahmet (1991) Türk Ekonomisinin 10 Yılı, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- KİLCİ, Metin (1998) Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları 1986–1998, T.C.Başbakanlık, DPT, Ankara.
- KIŞLALI, Ahmet Taner (1999) Siyaset Bilimi, İmge Kitabevi, Ankara.
- KOCABAŞ, Fatma (2004) “Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, S:10, Sayfa: 33–53, Kütahya
- KOÇ, Yıldırım (1989a) Teslimiyetten Mücadeleye Doğru Türk-İş 1980–1989, Amaç Yayınları:85, İstanbul.
- KOÇ, Yıldırım (1994) Sendikal Eğitim Notları, Öteki Yayınevi, Ankara.
- KOÇ, Yıldırım (2003) Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- KONGAR, Emre (1985) Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KORAY, Meryem (1994) Değişen Koşullarda Sendikacılık, TÜSES, İstanbul.
- KORAY, Meryem (1996) Esneklik ya da Emek Piyasasının Küreselleşmesi, Petrol-İş Yıllığı, Sayfa:1995–1996, Petrol-İş Yayını–44, İstanbul.
- KORAY, Meryem (2003) Küresel Sendikacılık, 2000–2003 Petrol-İş, Yayın No:85, İstanbul.

- KÖSTEKLİ, İlyas (2003) XXI. Yüzyıla Girerken Dünyada Sendikal Örgütlenme; Türk-İş Örgütlenme El Kitabı II, Ankara.
- KURTULMUŞ, Numan (1996) Sanayi Ötesi Dönüşüm, İz Yayıncılık, İstanbul.
- KUTAL, Metin (1997)“Küreselleşme Sürecinin Türk Sendikacılığı Üzerindeki Olası Etkileri”, Prof. Dr. Kemal Oğuzman’a Armağan, Ankara.
- KUZU, Burhan (1985) Kamu Yönetiminde Baskı Gruplarının Rolü, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- LENİN, Vladimir İliç (1990) Marx – Engels - Marksizm, (Çev:Vahap Erdoğan), Sol Yayınları, Ankara.
- LORDOĞLU, Kuvvet (2003)Türk Sendikal Hareketinin Özgün Kriz Alanları Var mıdır?”, Petrol-İş 2002–2003 Yıllığı, Sayfa: 292–293, İstanbul.
- MACBRIDE, Sean (1993) Bir Çok Ses Tek Bir Dünya. (Çev:Ertuğrul Özkök) Unesco Milli Komitesi, Ankara.
- MAHİROĞULLARI, Adnan (2001) Türkiye’de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C:2, Sayı:1, Sayfa:161–190, Sivas.
- MARX, Karl (1997) Kapital - Cilt I, (Çev: Alaattin Bilgi), Sol Yayınları, Ankara.
- MCQUAİL, Denis; WINDAHL, Sven. (1997) Kitle İletişim Modelleri, (Çev: Konca Yumlu), İmge Kitabevi, Ankara.
- MEB (2007) Halkla İlişkiler ve Organizasyon Hizmetleri-Kamuoyu, MEGEP, Ankara.
- MILBURN, A.Michael (1998) Sosyal Psikolojik Açından Kamuoyu ve Siyaset (Çev:Ali Dönmez;Veli Duyan), İmge Kitabevi, Ankara.
- MUNCK, Ronaldo (2003) Emegın Yeni Dünyası, (Çev:Mahmut Tekçe), Kitap Yayınevi, İstanbul.

- NEUMANN, Elisabeth Noelle (1997) Medya Kültür, Siyaset, (Der: Süleyman İrvan) Ark Yayınları, Ankara.
- NICHOLS, Theo; SUĞUR, Nadir (2005) Global İşletme, Yerel Emek, Türkiye’de İşçiler ve Modern Fabrika, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ODAMAN, Serkan (2000) Türkiye’de Çalışma Örgütlerinin Gelişmelerinin Kronolojisi Ve Uluslararası İlişkilere Ulaşılması, İş-Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt: 2 Sayı: 1, No: 82, <http://www.isguc.org/?p=article&id=82&cilt=2&sayi=1&yil=2000> (Erişim:23.01.2010).
- ÖİB (2006) Tüpraş, http://www.oib.gov.tr/portfoy/tupras/tupras_index.htm (Erişim: 21.03.2010).
- ÖİB (2010a) Yasal Çerçeve, http://www.oib.gov.tr/baskanlik/yasal_cerceve.htm (Erişim: 25.04.2009).
- ÖİB (2010b) Özelleştirme İdaresinin Görevleri, http://www.oib.gov.tr/baskanlik/oib_gorev.htm (Erişim: 22.02.2010).
- ORÇAN, Mustafa (2004) Osmanlı’dan Günümüze Modern Türk Tüketim Kültürü, Kadim Yayınları, Ankara.
- ORÇAN, Mustafa (2008) Kır ve Kent Hayatında Kadın Profili-Kırıkkale Araştırması-, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara.
- ÖKÇÜN, Gündüz (1968) Türkiye İktisat Kongresi (1923 İzmir), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.
- ÖNGEN, Tülin (1996) Prometheus’un Sönmeyen Ateşi, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- ÖNGEN, Tülin (2003) “Yeni Liberal Dönüşüm Projesi ve Türkiye Deneyimi”, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, Der: A.H Köse, F.Şenses, E.Yeldan, İletişim Yayınları, İstanbul.

- ÖVGÜN, Barış (2005) “Geçmişten Günümüze Kamu İktisadî Teşebbüsleri”, Genel-İş Emek Araştırma Dergisi, 2005/1, Sayfa:65–83, Ankara.
- ÖZ, Esat (1992) Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- ÖZDEŞ, Talip (2000) Çatışma veya Uzlaşma, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sayı:4, Sayfa: 179–192, Sivas.
- ÖZERKMEN, Necmettin (2003) Geçmişten Günümüze Türkiye’de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlenmesi ve Getirilen Kısıtlamalar, A.Ü. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi, Sayı: 43, Sayfa:239–257, Ankara.
- ÖZGÜVEN, Ali (2002) ”Türkiye İktisat Kongresi”, JOURNAL of Istanbul Kultur University, Sayı:2, Sayfa: 109–124, İstanbul.
- ÖZKALP, Enver (1993) Sosyolojiye Giriş, Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları, Eskişehir.
- ÖZKALP, Enver (2004) Davranış Bilimlerine Giriş, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- ÖZKAN, Cahit (2009) “Yasal Grevde Amaç Unsuru”, <http://www.cahitozkan.av.tr / Makaleler.php> (Erişim: 29.03.2010).
- ÖZTAŞKIN, Mustafa (2010) http://www.petrol-is.org.tr/subeler/adiyaman/basin/duyuru/ady_dyr_2010/ dyr_110510.htm (Erişim:13.05.2010).
- ÖZTÜRK, Nursel (2002) Özelleştirme Ders Notları, http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/ozellestirme.htm (Erişim: 21.03.2010).
- PETROL-İŞ (1997) Özelleştirme Kimin İçin, Petrol-İş Yayın, İstanbul.
- PETROL-İŞ (2000a) 50. Yılında Petrol-İş, Petrol-İş Yayın, İstanbul.
- PETROL-İŞ (2000b) Tüpraş’ın Özelleştirilmesine Hayır!, Petrol-İş Yayın:60, İstanbul.

- PETROL-İŞ (2001a) 21.Yüzyılda Sendikalar, Petrol-İş Yayın, İstanbul.
- PETROL-İŞ (2001b) 21.Yüzyılda Sendikal Politika Arayışları, Petrol-İş, İstanbul.
- PETROL-İŞ (2004) Özelleştirme ve Türkiye, Petrol-İş Araştırma, http://www.petrol-is.org.tr/Web_Arastirma/Ozellestirme/Turkiye/ozellestirme_ve_turkiye.htm (Erişim21.03.2010).
- PETROL-İŞ (2005) Tüpraş, Petrol-İş Yayın:98, İstanbul.
- PETROL-İŞ(2010) <http://www.petrol-is.org.tr/> (Erişim: 01.05.2010).
- POLOMA, Margaret M. (2007) Çağdaş Sosyoloji Kuramları (Çev:Hayriye Erbaş) Eos Yayınları, İstanbul.
- SELAMOğLU, Ahmet (2004) Çalışma ve Toplum Dergisi, 2004/2, Sayfa:39–54, DİSK Birleşik Metal-İş Yayını, İstanbul.
- SENDİKA.ORG (2005) Sendika Nedir? http://www.sendika.org.a/yazi.php?yazi_no=43204 (Erişim: 21.11.2009).
- SERİM, Bülent (1996) Özelleştirme, İzgi Yayınları, Ankara.
- SEVERİN, W.J.; TANKARD, J.W. (1994) İletişim Kuramları (Çev: Ali Atıf Bir; Serdar Sever) Kibele Sanat Merkezi: Eskişehir.
- SLATTERY, Martin (2008) Sosyolojide Temel Fikirler, (Çev:Özlem Balkız), Sentez Yayınları, Bursa.
- SSK (2010) T.C.Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı Tarihçe, <http://www.sgk.gov.tr/sgkshared/sgk/geneltanitim/SGKtarihce.pdf> (Erişim:10.04.2010).
- SÜLKER, Kemal (1983) İzmir İktisat Kongresi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 4, İstanbul, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SÜLKER, Kemal (1987) 39 Yaşında Genç Bir Sendika, Petrol-İş 1950–1986, Petrol-İş Yay. İstanbul.

- ŞAFAK, Can (2006) Kristal-İş Toplu Sözleşme Müdürü, Radikal: 03.01.2006.
- ŞAFAK, Can (2009) İşçilerin Sendikalaşma Oranı, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=21713 (Erişim: 31.03.2010).
- ŞAHİM, Tarık (1994) Siyasi Katılım ve Baskı Grupları, Makro Yayıncılık, Ankara.
- ŞENATALAR, Burhan (1997) Küreselleşmeye Karşı Sosyal Devletin Yeniden Yapılandırılmasında Sendikaların Toplumsal Görevi; Harb-İş Konferansları-2, Ankara.
- TEKELİ, İlhan (1977) 1929 Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, ODTÜ Yayınları, Ankara.
- TEKİN, Alp (1998) Kemalizm, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- THORNBURG, Max (1949) Türkiye Üzerine Ekonomik Tahminler, 20. Yüzyıl Vakfı Yayınları, New York.
- TOBB (1993) Özelleştirme, T.O.B.B. Yayınları, Ankara.
- TOBB (2009) <http://www.tobb.org.tr/tobbhakkinda/amaci.php> (Erişim: 12.01.2010).
- TOLAN, Barlas (2005) Sosyoloji, Gazi Kitabevi, Ankara.
- TOKOL, Aysen (2005) Türk Endüstri İlişkileri Sistemi, Nobel Yayın No:757, Ankara.
- TOKOL, Aysen (2006) <http://www.ikademi.com/endustri-iliskileri/93-sendikalarin-uye-sayisinda-azalma-nedenleri-ve-sendikalarin-izledikleri-yeni-politika.html> (Erişim: 12.03.2010).
- TOPRAK, Zafer (1993) Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, cilt:1, s: 326-342, İstanbul.
- TUC (2003) Örgütlenme Gündeminin Gelişmesini Sağlamak-Yeni Sendikacılık Etkinlikleri; Dünya Sendikal Hareketi Dosyası-6; Petrol-İş Yayın: 80; İstanbul.

- TUNAYA, Tarık Zafer (1975) Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul.
- TÜPRAŞ (2010) Türkiye'nin En Büyük Sanayi Şirketi, <http://www.tupras.com.tr/detailpage.tr.php?IDirectoryID=3> (Erişim:22.04.2010).
- TÜSİAD (2010) http://www.tusiad.org.tr/Content.aspx?mi=7_40 (Erişim:12.03.2010).
- TURAN, Kamil (1979) Milletlerarası Sendikal Hareketler, Kalite Matbaası, Ankara.
- TURAN, İlter (1986) Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baskı Grupları ve Sendikalar Türkiye Denizciler Sendikası Eğitim Dizisi, İstanbul.
- TURAN, Kamil (1999a) Milletlerarası Sendikal Hareket ve Küreselleşme, Türk-Ar Araştırma Dizisi, Türkiye Metal Sendikası, Ankara.
- TURAN, Ömer (1999b) Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı:45, S:821–835, Ankara
- TÜRKÖNE, Mümtazer (2003) Siyaset, Lotus Yayınları, Ankara.
- UÇKAN, Banu (2002) Türkiye'de Sendikalararası Rekabet, Selüloz- İş Sendikası Yayınları:13, İzmit.
- UÇKAN, Banu; KAĞNICIOĞLU, Deniz (2009) İşçilerin Sendikalara İlişkin Algı ve Tutumları; Eskişehir Örneği, Çalışma ve Toplum, 209/3, Sayfa:35–56, İstanbul.
- URAS, Güngör (2009) Fikir Üreten Fabrika-TÜSİAD'ın İlk On Yılı 1970–1980, Doğan Kitap, İstanbul.
- URHAN, Betül (2004) Sendikal Örgütlenme Bunalımı ve Türkiye'deki Durumu; İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- URHAN, Betül (2005) Sendikal Örgütlenme Bunalımı ve Türkiye'de Durum, Petrol-İş Yay. İstanbul.

- VURAL, Ali Murat (1999) Yerel Basın ve Kamuoyu, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- WEBER, Max (1993) Sosyoloji Yazıları, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- WİKİPEDİA (2009) MİSK, http://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye_Milliyetçi_İşçi_Sendikaları_Konfederasyonu (Erişim: 22.04.2009).
- YAŞAR, Süleyman (1997) Özelleştirme, Creative Yayınları, İstanbul.
- YENİ ŞAFAK (2005) “Güvenin Rekoru”, 13 Eylül 2005.
- YENİ ŞAFAK (2010) “Bir Zamanlar Karaoğlan’dı”, <http://yenisafak.com.tr/diziler/tasfiye/tasfiye07.html> (Erişim: 02.05.2010).
- YORGUN, Sayım (2007a) Dirilişin Eşiğinde Sendikalar-Yeni Eğilimler Yeni Stratejiler-, Ekin Yayınevi, Ankara.
- YORGUN, Sayım (2007b) “Sendikal Hareket ve Uluslararasılaşma”, <http://www.sayimyorgun.com/makale2.html> (Erişim: 11.03.2010).
- YÜCEKÖK, Ahmet (1987) Siyasetin Toplumsal Tabanı, A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- YÜKSEL, Erkan (2007) Kamuoyu Oluşturma ve Gündem Belirleme Kavramları Nerede Kesişmekte, Nerede Ayrılmaktadır, Sosyal Bilimler Dergisi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

EKLER

EK-1

Petrol-İş Sendikası Kırıkkale Şube Başkanı Recep Sefer İle Yapılan Mülakat

—Sendika nedir, kavram olarak fonksiyonları ile birlikte değerlendirerek izah eder misiniz?

—Sendika, hepimizin bildiği gibi özellikle işçilerin ekonomik, demokratik haklarını koruyan kollayan, geliştiren örgütler, organizasyonlar olarak adlandırılmaktadır. Türkiye’de konfederasyonlar olarak yapılanmaktadır. Bunların altında federasyonlar bulunmaktadır. Biz Petrol-İş, Petrol ve Lastik İşçileri Sendikası olarak kimyada barut, ilaç ve diğer kimya sektörünü, lastik işçilerini, petrolde ise petrolün sondaj, üretim ve dağıtım kollarında örgütlüyük.

—Başlangıçtan bugüne sendikal hareketin bir değerlendirmesini yapar mısınız?

—Sendikal hareket biliyorsunuz sanayi devrimi ile ortaya çıkan bir gelişmedir. Ağırlıklı olarak sanayide çalışan işçilerin bir araya gelerek oluşturdukları sandıkların ardından örgütlenmeleriyle başlayan bir süreçtir. Dünyada aşağı yukarı 200, ülkemizde ise 100 yılı aşan bir sürece sahiptir. Sendikalar, ilk kez Türk-İş ile 1950’de tüzel kişiliğe kavuşarak örgütsel yapısını tamamlamış ve diğer federasyonların da yer almasıyla birlikte çalışma hayatımızda yer alan kurumlardır. Sanayi devrimi ile birlikte dünyadaki gelişmelere bağlı olarak işçi sınıfı hareketi, işçilik bilincini birlikte mücadele etme kültürünü, birlikte hak arama kültürünü oluşturduklar. Türkiye’de de 1950’den sonra çok partili hayata geçişle birlikte bu gelişmeler yaşandı. İyi dönemleri oldu, zaman zaman kırılma noktaları oldu, kötü dönemleri oldu. Özellikle 60’lı yıllarda ağırlıklı olarak kamu işletmeciliğinin ağırlıklı olduğu ve tam istihdamın sağlandığı dönemlerde sendikalar Avrupa’da ve ülkemizde etkindi. Ama 70’li yıllarda neo-liberal politikaların geçerli olmaya başlamasıyla birlikte tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de sendikal harekette gerilemeler yaşandı. Örnek verecek olursak; 80’lerden önce 2 milyon örgütlü işçi varken şimdi bu rakam, Türk-İş, Hak-İş ve Disk verilerine göre 700 binler civarında. Çalışanların bize göre nerdeyse % 7’i örgütlü.100 Çalışandan yedisi örgütlü, 93’ü değil. Bu tabii neo-liberal politikaların etkisiyle hem konjonktürel olarak yapısal bir gerileme, hem de işçi sayısındaki azalmanın sağlanması ile birlikte sendikasız, kuralsız, örgütsüz işçilerin olması isteniyor. Ayrıca Türkiye’de 12 Eylül ile birlikte çıkartılan yasalar, işçilerin örgütlenmesinin oldukça zorlaştırıldığı düzenlemeler içermektedir. Dolayısıyla genel konjonktür işçilerin örgütlenmesine uygun değil, hem de Türkiye’deki iş mevzuatındaki 12 Eylül’den kalan 2821 ve 2822 sayılı yasalar örgütlenmenin önünü tıkamakta adeta imkânsızlaştırmakta.

—Sanayi ötesi dönüşüm noktasından hareketle sendikal harekette ciddi bir değişim söz konusu. Dünyada yaşanan ekonomik krizler; Kıta Avrupa’sı, 2. Dünya Savaşı sonrası Uzakdoğu Japon sendikal hareketten kaynaklanan işyeri

sendikacılığı ve esnek çalışma düşüncesinin egemen görüş olmaya başlaması vs., değişen diğer mevzuat da dikkate alındığında geline noktada bir sıkışma ve etkisizlik söz konusu. Genelde Türk-İş, özelde Petrol-İş olarak neler düşünüyorsunuz ve ne tür çalışmalarınız var?

—Tüm bu durumlara karşın, dünyadaki kurlsız ve örgütsüz yapılanmaya ilişkin, esnek çalışma, örgütsüz ve kurlsız çalışma hayatı düşüncesine rağmen, dünyadaki işsizliğin çalışanları tehdit etmesinin yanı sıra yasalarla da engellenmesine rağmen, örgütlülük her zaman işçilerin istediği bir şeydir sonuç itibariyle. Birlikte hak aramak, örgütlülük her zaman istenilen bir şeydir ama bu mümkün kılınmıyor, oluşmuyor ise yani % 7'si örgütlü ise, geriye kalan 3–5 milyon çalışan insan örgütlenemiyor ise, bu üç konfederasyonun yeterince strateji ve taktik geliştiremeyişinden de kaynaklanıyor. Şimdi sendikalar kendi kulvarlarında kendi bölgelerinde sadece kendi üyelerinin haklarıyla ilgilenirken toplumun diğer çalışanlarıyla ilgili cazibe merkezi olamıyorlar. Diğer çalışanları kendi merkezine çekemiyorlar, çekim merkezi olamıyorlar. Sadece ellerindeki mevcut üyelerin hakları için mücadele ederken, örgütsüz işçileri de bu yapıya katarak onların da hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek gibi bir düşünce içerisinde değiller. Ayrıca dünyada bu neo-liberal politikalara uygun şirket birleştirmeleri, şirketlerin daha güçlü kılınması için bir sürü işlemler yapılırken işçiler özellikle ülkemiz için söylüyorum; bölük pörçük federasyonlarda ve konfederasyonlarda örgütlüler. Yani Türkiye işçi sınıfı artık şunu yapmalı bu yapıya karşılık tek çatı altında birleşmeli. Hatta daha ötesi, kamu çalışanlarının da bu çatı altında örgütlenmesi lazımdır. Yani daha önce biz emek platformu adı altında eylemler organizasyonlar düzenledik ama her ne hikmetse bu uzun süreli götürülemedi ve daha sonra çeşitli sebeplerden sonra bu yapılar bozuldu, dağıldı.

—Sendikal hareketi etkileyen önemli çevresel faktörler var. İşsizlik, özelleştirme, yasal mevzuat, sosyal yapı ve diğer makro ekonomik unsurlar var. Burada önemli bir parantez açarak konuya devam edelim. “Özelleştirme”. Amacı, yasal alt yapısı, uygulamaları ve sonuçlarını dikkate alacak olursak; genelde Türk-İş, özelde Petrol-İş olarak “özelleştirme” kavramına karşı duruşunuz nedir? Sonuçlarını da dikkate alarak değerlendirir misiniz?

—Şöyle bir ayırım yapalım isterseniz. Türk-İş konfederasyon, Petrol-İş federasyondur. Petrol-İş'in duruşu farklıdır. Türk-İş'in homojen bir dağılımı yok. Çeşitli sendikalardan müteşekkil, biliyorsunuz 32 federasyon var bünyesinde. Her federasyonun ayrı kendine has bir görüşü var. Tek bir görüş etrafında birleştirmek ya da birleşmek mümkün olmadı. Özelleştirmenin Türkiye gündemine düştüğü 80'li yılların orta ve sonlarına doğru Türk-İş'te çeşitli görüşler vardı ama Petrol-İş 1989'da bir kitap hazırladı bu konu ile ilgili. Özelleştirmelerin verimliliği artırmak, kamu finansman açığını kapatmak, mülkiyeti sermayeyi tabana yaymak gibi o yaldızlı laflarının aksine, özelleştirmenin sermayeye bir kaynak aktarması olduğunu belirtmiştir. Özellikle bu yöntemle özel sektöre yapılan aktarma neticesinde, servetin uluslararası sermayenin eline geçeceğinin tespitini yapmıştır. O tespitlerimiz doğrultusunda, bugün 20 yıl sonra geline noktada, o yıllar devletin sırtında kambur, hantal ve fazla istihdam gibi söylemlerin aksine, söylemlerin aslında zarar eden KİT'lerle başlayan ama zarar edenler satılmadan daha sonra kâr eden en ağababasının satıldığının tespitini hep birlikte yaşadık. Petrol- İş Sendikası'nın bundan 20 yıl önce söyledikleri bugün aynen çıkmış durumda. Yani biz, o gün yayınlamış olduğumuz deklarasyonda ne söylemişsek bugün aynısı gerçekleşmiştir.

KİT’lerde verimlilik artışı sağlayacak, yani özelleştikten sonra verimlilik artacak, kamu finansman açığı- o zamanlar mesela Türkiye’nin borcu 30 milyar dolar civarında iken 80’li yılların sonunda, bugün 500 milyar civarında- kamu açığı kapatılmamış aksine büyüyerek gelmiş. O yıllarda işsizlik oranları tek haneli rakamlarda iken bugün çift haneli rakamlarda. Yani ikiye üçe katlamış durumda. Söylenildiği gibi istihdamı artırmamış özel sektör. Buna ile olarak Türkiye’nin var olan sermaye birikiminin üstüne başka bir birikim koymamış. Mesela dışarıdan finansman haricinde ciddi bir yatırım sermayesi almamış. Dolayısıyla tabir yerindeyse “kuş bizim, taş bizim. Bizim taşımızla bizim kuşumuzu vurarak, kaynak gelmesi yerine aksine kaynak aktarımı sağlanmıştır dışarıya, Telekom’da olduğu gibi. Hep Telekom dendi. Biliyorsunuz Telekom yıllık 3 milyar dolar hazineye kaynak aktarıyordu. 5–5,5 Milyar dolara satıldı, yani iki yıllık kârına satıldı. Bunların tamamı propagandaya yöneliktir. Yani Telekom satılacak Türkiye ekonomisi düzelecek, Türkiye’nin borçları kapatılacak düşüncesinden geldiğimiz noktada ne borç kapandı, ne de başka bir şey. Aksine Telekom’da çalışanları da tekrar kamuya transfer ederek, o söyledikleri çok meşhur sözler var; kamuda şişkinlik var, personel sayısı var diyerek kamuya transfer ettiler ve Telekom’u dikensiz gül bahçesi yaparak uluslar arası bir sermaye grubuna teslim ettiler.

—Bu düzenlemeler, belli amaçlara yönelik miydi de uygulamalar farklı oldu, yoksa mevzuat oluşturulurken belirtilenden farklı amaçlar mı vardı sizce? Petrol-İş olarak bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz? Ayrıca gerek çalışanınız ve gerekse yöneticileriniz düzenlemelerden ne kadar haberdardı? Bu düzenlemelerin ilerde nelere mal olacağı, ne tür sonuçlar doğurabileceği konusunda ne kadar bilgi sahibi idiler?

—Şimdi bu işin, özelleştirmenin teorisyenleri ve uygulayıcıları, dünyada ve Türkiye’de, uygulamanın sonuçlarını çok iyi bilen insanlar. Bilmeden olmaz zaten. Ama Türkiye’deki yasama yapan parlamentodaki birebir milletvekilleri ne kadar işin bilincinde, sonuçlarının ne olacağı konusunda bir öngörülerini var mıydı? İşte hepimizin bildiği gibi Türkiye Büyük Millet Meclisi Türkiye’nin bir gerçekliği, milletvekillerinin birçoğu çıkan yasalardan çok haberdar olmuyorlar sadece kendi grubunun kararına uymak suretiyle yasalara evet ya da hayır şeklinde bir duruş sergiliyorlar. 4046 Sayılı yasa çıkarken de, özelleştirme ilk defa 4046 ile belli bir yasal zemine oturtuldu, sonuçları itibariyle özelleştirme teorisyenleri ve uygulayıcıları şunu biliyorlardı tabii ki. Sermayeye kaynak aktarıma olduğu için sonuçları itibariyle, bunun halka yansımaları bölümünde çok değillerdi. Ama o bölümüyle ilgili değiller zaten. Yani onları çok ilgilendirmiyor o bölümü. Halka çok yansıtmadılar ama propaganda anlamında 70 milyonun tabir yerindeyse ortak mülkiyetinin başka biri için el değiştirmesi. 70 Milyonun da ikna edilmesi lazımdı. Televizyonlara her gün çıktılar. Dediler ki; “Ey Türk Milleti! Bu kamu sizin vergilerinizle finanse ediliyor. Çoğunuz oralarda iş bulamıyorsunuz. Buraların çoğu özel sektöre geçecek, Sizin vergileriniz buralara kaynak olmaktan kurtulacak, onların tabiri ile israf olmayacak. Ve sizin çocuklarını yeni açılacak istihdam alanlarında da iş bulacak. Verimlilik artacak. Türkiye dünyadaki rekabet şansını yakalayacak!” gibi çok yaldızlı herkesin bildiği o zamanki televizyonlarda, 80’li,90’lı yılların açikoturumlarında Türk insanını da ikna ettiler. Bütün partiler de aşağı yukarı programlarına da özelleştirmeyi koydular. Özelleştirme yapılacak, Türkiye yerindeyse çağ atlayacak denildi. O şekilde idi ama geline nokta öyle olmadığını şu anda görüyor halk. Yani şu anda Telekom satılmakla, Tüpraş satılmakla, ne bileyim Tekel satılmakla, şeker fabrikaları satılmakla... Sonuçları daha

tam yansımış da değil. Sonuçlarının 10 yıl içerisinde yansması çok olacak. Zaten öyle değil midir, sonuçları itibariyle siyasal kararların bugünden yarına sonuçları yansımaz. Daha sonra uzun yıllar sonra yansır, eğer 500.000 tütün üreticisi 10 yıl içerisinde zenginleşmez ise, alım gücünde bir artış olmaz ise, bugünkü yaşadığı koşullarda bir düzelme olmaz ise, demek ki bunların hepsi bir yalandan ibaret. Söylenenlerin hepsi bir yalan ki biz öyle düşünüyoruz. Ve pancar üreticileri 5–10 yıl içerisinde çok iyi bir noktaya gelmezler ise alım güçleri itibariyle ve şeker sanayinde çalışan 20.000 işçi daha iyi koşullarda iş bulamıyorlarsa, onların çocukları daha fazla istihdam edilemiyorsa, demek ki şekerde yapılan işlerin tamamı yalandan ve safsatadan ibaret. Mesela; bugün Tekel’de, Tekel fabrikalarının tamamı bir İngiliz firmaya satıldı biliyorsunuz, yaprak işleme bölümü elde tutuldu, o da bugün elden çıkartılıyor bir İngiliz firmasına devredilmeye çalışılıyor, dolayısıyla oradan 10–12 bin işçi şu anda işlerini kaybetme durumuyla karşı karşıya. Bu işçiler uzun yıllar kamu kesiminde çalışmış, yeniden iş yapabilme kabiliyetleri ya da yeniden işe girebilme imkânları olmayan işçiler. Yani bu mağduriyeti Türkiye ‘de sıcağı sıcağına kamudaki işçiler yaşıyor. Daha sonra kim yaşıyor? Üçüncü kişi ve tüzel kişiler yaşıyor. Yani pancar işçisi önce yaşıyor da pancar ekicisi daha sonra yaşayacak. Şimdi şöyle oldu aslında özelleştirmede, özetlersek kârlı olanlar, Bizi Petrol-İş’i vurmasının en çok sebebi, sektörün çok stratejik olması. Özelleştirmecilerin de bu sektörler; Telekom gibi, tekel gibi, petrol gibi alanlara çok fazla önem vermeleri çok fazla istemeleri. Onun yerine mesela kâr etmeyen ya da kendilerine bir getirisi olmayan işletmeleri de kapatma yoluna gittiler. Burada iki üç iş birden yapılıyor. Bir, uluslar arası sermaye kendi alanını boşaltıyor. Yani kendine alan açıyor yer açıyor. Var olan rekabet koşulu olan şirketleri ya bünyesine katıyor, o rekabet koşullarını ortadan kaldırıyor veyahut da bünyesine katamadıklarını da tasfiye ediyor kapatma yoluna gidiyor mesela. Kimilerini satın alıp kapatması söz konusu. Kimilerini de hükümet eliyle kapatıyor. Kimilerini de başka yollarla ekarte ediyor mesela rekabet koşullarının ortadan kaldırılmasına sebep oluyor. Dolayısıyla kâr edenleri bünyesine katıyor, zarar edenler kamuya kambur olmaya devam ediyor. Ya da bir şekilde tasfiye ediyor.

—Soruyu tekrar edersek, çalışmanız mevzuat konusunda ne kadar bilgili?

—Şimdi çalışmamız da bu ülkenin ferdi aynı zamanda. Yani televizyonlarda söylenenlerden etkilenmemsi mümkün değil. Onlar da ilk başlarda özelleştirmenin istihdamı artıracaklarını hatta gelirlerini artıracaklarını, çeşitli özel sektör firmalarında çalışmakla daha fazla gelir elde edeceklerini düşünmüşlerdi ama gelinen noktada eldeki mevcutları da kaybettiler. Bugün birçoğu 4/C dediğimiz asgari ücretle yılın on ayı çalışarak sefalet ücreti de demeyelim artık, açlık ücreti ile aşağı yukarı yirmi bine yakın mağdur şu anda o kesimde çalışıyor. Onlar da başta çok iyimser düşünmüşlerdi. İstihdam artacak, daha fazla insan işe alınacak, çalıştıkları fabrikalar çok büyüyecek gibi ama gelinen noktada satılan işletmeler istihdamı ikiye üçe katlayan işyeri yok şu anda Türkiye’de. Artı kapanmış durumda %60’a yakın tesis var özelleştirmeden dolayı. Gelinen son noktayı sorarsanız, sanayi kuruluşları ile başlayıp, Petrol Ofisi’nden başlayıp, Tüpraş’ından, Telekom’undan, Tekel’inden, Erdemir’inden başlayıp sanayinin bittiği noktada artık sağlık ve eğitimiyle devam eden bir özelleştirme süreci yaşanıyor. Yani bunun bitme noktası yok. Nereye kadar devam eder diye sorarsanız bize; Petrol-İş deneyimleriyle şunu söylerim: Irmaklar ve hava, soluduğumuz oksijene kadar özelleştirme sürecektir. Yani oraya doğru gidiyor.

—Son soruyu şunun için sormuştum. Toplumsal hafıza diye bir kavram var. Özelleştirmenin başında bulunan yönetici ve teorisyenlerin bundan bîhaber olduğunu düşünemeyiz. 4'er 5'er yıllık dönemlerde toplumun önüne çıkıp, piyasa eğilimlerinin belirlendiği, dolayısıyla yöneticilerin belirlendiği seçimleri dikkate alırsak burada tahmin ediyorum milletçe bir toplumsal hafız sıkıntımızın olduğunu dikkate aldıklarını düşünüyorum. Peki, vatandaşımız bu konuda tercihlerini belirlerken siyasilere nasıl bir mesaj verdi bugüne kadar? Bir tahmin yürütebilir misiniz?

—Türkiye'deki seçmenin bilinç düzeyi çok yüksek olmadığı için ağırlıklı olarak siyasetin alt yapına yönelik, ekonomiye yönelik, kendi kazançlarının ve gelir düzeylerin yükselmesine yönelik ya da işsizliğe yönelik göstergeleri dikkate alarak bir oy tercihinde bulunmaz. Ağırlıklı olarak siyasetin üst yapısı olarak popüler söylemler ve yaklaşımlar; bazen bu türban olur, bazen laiklik olur, bazen hepimizin bildiği gibi Atatürkçülük olur. Bazen Kemalizm olur, bazen çağdaşlık olur, Müslümanlık olur. Yani konjonktür neyse ona göre şekillendirilir ve bunları düşünme yetisi ortadan kaldırılır. Yani seçmen, "ben bu iktidar döneminde şu kadar fakirleştim. Alım gücümde şu kadar eksiklik oldu. Benim çocuğum iş bulamadı. İşsiz kaldı. İstihdamda şu kadar daralma oldu. Üretimsizlik oldu. Yatırım yapılamadı" gibi kriterleri göz önüne almadığı, alamadığı için, yani Türkiye demokrasisini olgunlaştırmadı, yetkinleştiremedi yeterince. Dolayısıyla bunu yetkinleştiremediği için de bu şeylerin tartışıldığı bir seçim dönemi hiçbir zaman yaşanmadı. Ve bunun sebepleri de çok tabii ki. Mesela demokrasinin üç kere kesintiye uğraması ve demokrasi dışı birtakım arayışların olmasıdır. Uzun yıllar sıkıyönetim, olağanüstü hal dönemlerinin yaşanması da kendi mecrasından akmayışı, başka mecralara kaydırılmasından da kaynaklı. Ayrıca son zamanlarda yine bu sermaye kesimi de tabii bu tartışmaların yapılmasını çok istemiyor. Türkiye'deki komprador burjuvazi de bu tartışmaların yapılmasını çok istemiyor. Onlar da seçmenin altyapı siyasetini değil de üstyapı siyasetini konuşmasını ya da ona göre tercih kullanmasını istiyor. Çünkü altyapıyı kaldırdığın zaman çok şey ortaya çıkacak. Çok yanlışlıklar var çok olumsuzluklar var.

—**Petrol-İş bu süreçte adından çok söz ettirdi. Petrol-İş kendi ana felsefesi ve çizgisini ortaya koyacak şekilde, kamuoyu oluşturma açısından, bu süreci nasıl yürüttü?**

—Biz özelleştirme sürecini Petrol-İş olarak en başında Petrol Ofisi ve Petlas'ta yaşadık. İlk özelleştirmeleri buralarda yaşadık. Buralarda özelleştirmeyi kamuoyunu bilgilendirilmesi anlamında bir çalışma yürüttük ama oldukça amatör bir çalışmaydı bu. Yani öyle çok profesyonel bir destek almadık, profesyonelce bir yaklaşımla ortaya koymadık, koyamadık. Hukuki olarak itirazlarımızı yargıya her iki özelleştirmede de taşıdık ama kamuoyunu bilgilendirmede yetersiz, amatör olduğumuzu düşünüyorum. Fakat Tüpraş özelleştirmesinde kamuoyunu hem billboardlarla hem televizyondaki açıklamalarımızla, tüzel kişilik adına yapılan açıklamalar ve hem de reklam boyutuyla yapılan açıklamalarla, gazetelere verilen ilan vs. ile daha profesyonel bir çalışma yürüttük ama mesela bir anket yapıldı, çok ciddi bir anketti. Türk halkının %60'ının özelleştirmelerinin çok yarar getirmediği inancında olduğunu 2006 yılında tespit ettik. Yani özelleştirmelerin başlangıcından aşağı yukarı 15 yıl sonra halkın özelleştirmelerin çok fazla fayda getirmediği noktasında olduğunu gördük. Daha önce bu şekilde ciddi anketler yapılamamıştı. Yapıldıysa da başka açılardan yönlendirme amaçlı yapılmıştı

ama sendikalar olarak böylesi bir ciddi anket ilk defa yapıldı. Yüz yüze 20–30 bin kişi ile görüşülerek ortaya konulan bir anketti. Dolayısıyla Petrol-İş Sendikası olarak süreçte şöyle bir durum olmasını istedik. Bütün sendikalar, konfederasyonlar bu işe kafa yorarak daha kurumsal bir yapıyla daha etkin daha akademik çalışmalarla kamuoyu önüne bu özelleştirmeleri ve sonuçlarını anlatabilseydi, bunlar belki yaşanmazdı.

—Siz bir işçi temsilcisi kuruluşusunuz. İncelediğimiz kadarıyla basın ve kamuoyunu bilgilendirmede noktasında ciddi çabalarınız var. Özellikle Kırıkkale’de bu çalışmalar yapılırken neler yaşandı, ne gibi faaliyetleriniz oldu?

—Kırıkkale’de özelleştirme sürecini şöyle izah edeyim. Tüpraş özelleştirmesinde iki defa çadır kurduk. Biri bir hafta diğeri sanırım 15 kadar kaldı Cumhuriyet meydanında. Orada özelleştirmelerin sonuçları ile ilgili, yapılmak istenenler ile ilgili film gösterimiz oldu. Başka ülkelerdeki örneklerini anlattık. Mesela “Arjantin’de özelleştirme bir yıkım” diye bir film vardı, gösterime sunduk. Binlerce broşür dağıtıldı, basın açıklamaları yapıldı meydana. Yine yerel gazete ilanlarıyla Kırıkkale halkına seslendik. Billboardlar vasıtasıyla Tüpraş’ın ürettiği katma değeri, oluşturduğu vergi, kaynağın ne demek olduğunu nasıl bir istihdam sağladığını, nasıl bir katma değer sağladığını anlatmaya çalıştık. Tüpraş özelleştirmesi ile ilgili iki defada İl Kültür Merkezi’nde de panel yaptık. Petrol sektörünü anlattık. Petrolün devlet tekelinde olmasının ne demek olduğunu, özele geçtiği zaman özel tekelle olduğu takdirde halkın bundan etkileşimini vs. yeterince anlattığımızı düşünüyorum. Ama özelleştirmenin önünü kesebildik mi bu anlamda? Tüpraş çok tipik bir örnek. Siz de biliyorsunuz 2005 yılında %65’i Zorlu ve Taftnet grubuna 1.302 milyar dolara satıldı. Petrol-İş yargı sürecine girdi ve iptal ettirdik yargıda. Daha sonra, bir yıl sonra %14’lük kısmı Ofer’e ihalesiz verildi, sonra Koç-Shell ortaklığına %50,1’i 4.146 milyar dolara satıldı. Yani bir yıl sonra 1,3’ten 4,1’e çıktı. Dolayısıyla bu bile hazineye ciddi bir kaynak demektir. Petrol-İş böyle bir görev de yürütmüş oldu. Tabii biz özelleştirmeyi parasal değer olarak almıyoruz. Bu değerler çok önemli bizim için, yani 1.3’e satılmış 5’e satılmış daha iyi oldu şeklinde değil de tabii ki belli bir kaynak aktarımı söz konusu aradaki fark itibarıyla. Sonuç olarak bu rakamın büyüklüğünden küçüklüğünden ziyade, buraların 70 yıllık bir birikim olduğunu, kamunun toplumun bir birikimi olduğunu, özellikle petrol sektöründe kamu girişimciliğinin tüm dünyada devam ettiğini, mesela Rusların en büyük şirketlerinde Gazprom bir kamu tekelidir. Yine ona keza bir çok Avrupa ülkesinde de petrolün üretimi dağıtım ve rafinajı, biz buna yatay entegrasyon diyoruz, bu şekildedir ve biz de böyle düşünüyoruz. Yani kamuda olması gerek. Hatta Tüpraş, Botaş ve TPAO birleşerek, doğalgazın alımından dağıtımından, petrolün alımı, sondajı, dağıtım ve rafinajına kadar kamu tekelinde olması gerektiğini Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin arkasında olacağı bir strateji ile bunların yapılabileceğini düşünüyoruz. Yoksa şahsi bir şirketin bunların altından kalkması hele ki kritik durumlarda, dünyadaki savaş vs. olumsuz durumlarda bir şirketin bu işlerin içinden çıkması mümkün değil.

—Yani Petrol-İş’in Tüpraş özelleştirmesine karşı çıkarken temel argümanı; kamu kaynaklarının daha ucuza gitmesi değil, temelde özel sektöre, özelde ise yabancı sermayenin eline geçmesine bir karşı duruştu mu diyorsunuz?

—Tabii. Sonuçta yerli sermaye de kârlılık üzerine çalıştırır şirketini. Kâr amacı güder, dolayısıyla bir stratejik planlama yapamaz, yapmaz. Gerek de duymaz. Eğer dünyadaki uluslar arası şirketler, kamu şirketlerini özelleştirme sonucu özel sektöre devrettikten

sonra bir pazarlık sonucu fevkalade az bir bedelle satın alabilir ki öyle oluyor zaten. Yabancı şirketler ağırlıklı olarak tabir yerindeyse taşını çalisını he şeyini yerli şirketlere toplattırıp daha sonra tarlaya geliyorlar. Yani bunun anlamı şu; yasal mevzuatı yerli şirketlerle aştırıp, daha sonra yabancı şirketten bir ortaklık ya da devir söz konusu. Yani özelleştirme aslında bir yabancılaştırma hareketi aynı zamanda. Yabancı şirketler direkt gidip de bir ülkenin şirketini satın almak yerine orda bir yerli şirkete satın aldırıp daha sonra, mesela Tekel'in Nevşehir'deki rakı fabrikasında olduğu gibi, OYAK özelleştirmesi gibi. Birçok özelleştirmede benzer şeyler görüldü.

—Baştaki noktaya tekrar dönecek olursak, sendikalar nerden bakmalı nasıl yapmalı ki sonuç Petrol-İş'in istediği şekilde olsun. Belki istenilene %100 ulaşmak mümkün değil ama bugün ve bundan sonra ne yapılması gerekir?

—Bir kere Türk işçi sınıfı örgütleriyle birlikte birleşmeyi ve birlikte hareket etmeyi önüne kesin hedef olarak koymalıdır. Tüm çalışanlarıyla birlikte bunu kesin hedef olarak koymalıdır. Sadece kendi örgütsel yapısı içerisinde olan üyelerinin haklarıyla değil, toplumun diğer çalışanlarının haklarıyla da ilgili direkt bağ kurmalı. Onların temel haklarıyla da ilgili çalışma yürütmeli. Yani çekim merkezi olmalı. Belli merkezlerde örgütlenme büroları açmalı. Mesela sanayinin yoğun olduğu İstanbul gibi İzmit gibi, Adapazarı gibi ne bileyim, Trakya Çerkezköy gibi Bursa gibi yine Manisa, İzmir gibi, Adana Kayseri gibi büyük merkezlerde mutlaka örgütlenme bürosu açmalı. Bu bürolarda alanında uzmanlar çalıştırılmalı, yetişmiş uzamanlar. Oralar hukuk bürosu gibi donatılmalı. Ciddi bir çalışma yürütülmeli, bir ili ya da bir holdingi hedef alan mesela 15 bin kişi çalıştıran bir Zorlu Holding var, örgütsüz tamamı. Tekstil de var orda elektronik eşya da üretiliyor. Yani tekstil işkoluna giren işçi de var, metal işkoluna giren işçi de var, enerji işkoluna giren işçi de var. Dolayısıyla orada tekstilde de, beyaz eşyada da, enerjide de eşzamanlı örgütlenme yapılmalı. Örgütsüz bırakılmamalı. Maddi anlamda da bu yapılara kaynak aktarılmalı, sendikalara yani. Kendi bünyelerindeki üyelerinden toplamış olduğu paraları sağa sola çarçur edeceği yerde tabir yerindeyse, örgütlenmeye daha fazla üye sayısı temin etme yolun gidilmeli. Çünkü sendikaların geleceği daha fazla üye sayısına ulaşmaktan geçiyor. Çalışan nüfus itibariyle 80'den bu yana nerden nereye geldik, buna baktığımız zaman niçin para yatırması gerektiğini kaynaklarını niçin buraya seferber etmesi gerektiğini görebilirler. Bu görülebilir. Onun için örgütlerin yaşamsal meselesi buradan geçiyor. Dünyada bu kadar sistem değişirken, sermaye kendi sistemini geliştirirken, içinde bulunduğu açmazları için bir sürü modeller denerken, sendikal örgütlerin yeni modeller ortaya koyamayışı bizi bu anlamda çok geriletıyor. Dolayısıyla biz yeni modeller ortaya koymak zorundayız. Toplumun her kesimini kucaklayacak yapılar ortaya koymalıyız.

— Güncel sendikal hareket literatüründe şöyle iki kavram var. Bunlardan birincisi; neo-liberal düşünceler ekseninde oluşturulmaya çalışılan bir sendikal anlayış olan "Çağdaş sendikal hareket" düşüncesi, diğeri ise katılımcı "korporatist sendikal hareket" olarak ifade edilen bir yaklaşım. Bu iki kavram ile değerlendirecek olursak nasıl bir açıklama getirirsiniz?

—Sermaye kesimi tüm dünyada sendikal örgütlerin sadece örgüt yapılarını değil sendikacıların beynini de satın almak istiyorlar. Dolayısıyla oradan şöyle bir şey çıkıyor. Biz bu neo-liberal politikaları uygulayalım. Siz de bize yardımcı olun. Bu neo-liberal politikalar ne? Esnek çalışma. Başka, kuralsız çalıştırma. Başka, köle çalıştırılması ve

son günlerde Türkiye’de gündeme gelen istihdam bürolarının açılması yani kölelik sisteminin yeniden ortaya konmasıdır. Dolayısıyla bunlara karşı olması gereken işçi sınıfının, hakkını hukukunu arayan onu geliştiren ama tabii ki dünyada bir değişim var, sendikacılar da kendini değiştirecekler ama değişmeyen tek şey var, nedir? Sömürünün kendisi. Sömürü değişiyor mu? Hayır, adı değişiyor sadece. Bazen bunun adı kapitalizm oluyor, bazen neo-liberal politikalar oluyor, bazen küreselleşme oluyor, bazen de başka yeni isimler oluyor. Ama özet değişmiyor. Özet nedir? Bir tarafta sömürenler var, diğer tarafta sömürülenler var. Böyle olmasaydı dünya, bunun aksini söyleselerdi keşke, o mümkün değil. Öyle olduğunu şöyle söyleyebiliriz. Dünyada eğer iki milyar insanın geliri 200 kişinin gelirin eşitse bu sistem, yani kapitalizm sürekli eşitsizlik ve adaletsizlik üretmeye devam ediyor. Bunu sadece biz söylemiyoruz. Kendileri İstanbul’da daha geçen ay toplandıkları IMF Dünya Bankası Forumu’nda dediler ki; “Dünyayı biz yeterince yönetemiyoruz, eksiklerimiz var. Dünyayı mutlu edemiyoruz.” Kapitalizmin en önde gelenleri bir araya gelerek dünyaya deklare ettiler bunu. “Yeni yöntemler bulmalıyız,” dediler. Çünkü artık kabına sığmıyor. Çünkü 200 kişinin serveti 2 milyar kişinin servetine eşit. Bu servet eşitsizliğini doğuran mekanizma nedir? İşte bu çalışma yöntemleri, bu yasalar, bu oluşturulan iklim...

—**Vakit ayırıp mülakatımıza katıldığınız için teşekkür ederim.**

—Ben teşekkür ederim.

EK-2

ANKET FORMU

I.BÖLÜM: Kişisel Bilgiler

- 1) Cinsiyetiniz ve Yaşınız?
 - a) Kadın
 - b) Erkek
 - c) Yaşınız?(Lütfen Yazınız!)

- 2) Doğum Yeriniz?
 - a) Köy-kasaba
 - b) İlçe
 - c) Şehir
 - d) Büyükşehir
 - e) Doğduğunuz İl :

- 3) Medeni haliniz?
 - a)Evli
 - b)Bekâr
 - c)Diğer

- 4) Öğrenim durumunuz?
 - a) Okuma Yazma bilmiyor
 - b) Okuma Yazma biliyor
 - c) İlköğretim mezunu
 - d) Lise mezunu
 - e) Yüksekokul (Önlisans)
 - f) Fakülte mezunu (Lisans) ve üzeri..

- 5) Çalıştığınız iş yerinde göreviniz nedir?
 - a) Fiili emekle çalışan işçi
 - b) Masabaşı çalışan memur
 - b) Orta kademe yönetici (Şef, müdür vb.)
 - c) Üst düzey yönetici (Genel Müdür, Yönetim Kurulu üyesi vb.)
 - d) Danışman, Hukuk Müşaviri vb.
 - f) Diğer.....

- 6) Gelir düzeyiniz nedir? (Net/TL)
 - a) Asgari ücret- 900.-TL. Arası
 - b) 901.-TL - 1.250.-TL
 - c) 1.251.-TL - 1.500.-TL
 - d) 1.501.-TL – 2.000.-TL
 - e) 2.000.-TL üzeri

7) Sendikadaki göreviniz ve hizmet süreniz nedir?

Göreviniz :.....

Hizmet süreniz :

8) Gelir düzeyiniz, sizce geçinmenize yeterli mi?

a)Evet

b)Hayır

9) Ailenizde daha önce sendikal çalışmalarda yer alan kimse var mı? Var ise deneyiminizi oradan mı alıyorsunuz, lütfen açıklayınız.

.....
.....

II.BÖLÜM: Ekonomi ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)

10) Bir ekonomik model tercihi yapmak durumunda kalırsanız, hangisini tercih ederiniz?

a) Devletçi Ekonomi Modeli

b) Serbest Ekonomi modeli

c) Karma ekonomi modeli

d) Diğer.....(Lütfen belirtiniz!)

e) Fikri yok

11) Gelecekte Türkiye'yi bekleyen ekonomik ve sosyal şartlar hakkındaki düşünceleriniz.

a) Olumlu, iyiye gidiş var.

b) Olumsuz, gelecekte endişeliyim.

c) Fikri yok.

12) Devletin KİT'ler aracılığıyla ekonomiye olan etkilerini genel olarak nasıl değerlendiriyorsunuz?

a) Olumlu

b) Olumsuz

c) Fikri yok

13) Sizce KİT'lerin ciddi problemleri var mıdır? Varsa hangileridir? (Birden çok tercih yapabilirsiniz).

a) Hayır yoktur.

b) İdari yanlışlıklar ve yetersizlikler

c) Politik ve bürokratik müdahaleler

d) Sermaye yetersizlikleri ve yatırım yanlışlıkları

e) Teknoloji düzeyi ve ar-ge yetersizlikleri

f) Yanlış personel rejimi ve ücret politikaları

g) Plansız ve hesapsız üretim faaliyetleri

h) Yukarıdakilerin hepsi

ı) Diğer..... (Lütfen belirtiniz!)

14) KİT'lerin başarı düzeyini olumlu ve olumsuz etkilerini düşünerek değerlendiriniz.

	Başarılı	Kısmen başarılı	Başarısız
Karlılık	☐	☐	☐
Verimlilik	☐	☐	☐
İstihdam	☐	☐	☐
Milli gelire katkı	☐	☐	☐
Bölgesel dengesizlikleri azaltma	☐	☐	☐
Gelir dağılımını düzeltme	☐	☐	☐
Sendikalaşma ve örgütlü topluma örnek olma	☐	☐	☐
Sahip olduğu stratejik konumu sağlama adına	☐	☐	☐

15) Son ekonomik kriz esnasında A.B.D ve AB ülkelerinde uygulanan devletleştirme örneklerini de göz önüne alarak KİT'lerin geleceği konusundaki kanaatiniz nedir?

- a)Olumlu
- b)Olumsuz

16) ("b" şikkını tercih ettiyseniz) KİT'ler için ne yapılmalı?

- a) Yeniden yapılandırılarak rehabilite edilmeli
- b) Özelleştirmeli
- c) Faaliyetleri tamamen durdurulup kapatılmalı
- d) Diğer.....(Lütfen belirtiniz!)

III.BÖLÜM: Özelleştirme Ve Sendika

17) Özelleştirme kavramı sizin için ne ifade ediyor?

- a) Ekonomik hayatta önemli bir olgudur. Gerekliliğine inanıyorum.
- b) Ekonomik hayatta gereğinden fazla yer işgal eden bir uygulamadır
- c) Gereksiz, çünkü tamamen karşıyım.

18) Sendikanızın, özelleştirmeye bakışını aşağıdaki şıklardan hangisi en uygun şekilde açıklar?

- a) Olumlu, ancak uygulamada Türkiye için uygun değildir.
- b) Olumsuz, çünkü ekonomik, sosyal ve siyasal açılardan doğru değildir.
- c) Olumsuz, ancak Türkiye açısından zorunluluk arz etmektedir.
- d) Fikri yok

- 19) Özelleştirme mevzuatı hakkında ne düşünüyorsunuz?
- a) Mevzuat hakkında bilgim yok.
b) Özelleştirme mevzuatı hakkında bilgim var. Yeterli ve uygulanabilir
c) Mevzuat yeterli ancak Türkiye şartlarında uygulanması mümkün değil
d) Mevzuat yetersiz
e) Fikri yok
- 20) Türkiye'deki özelleştirme uygulamaları amaçlarına uygun gerçekleştiriliyor mu?
- a)Hayır, amacına uygun gerçekleştirilmiyor
b)Evet, amacına uygun gerçekleştiriliyor
c)Karşı olduğum için fikrim yok
- 21) Türkiye'de yapılan özelleştirmelerin şeffaf ve objektif kriterlere göre yapıldığına inanıyor musunuz?
- a)Hayır, inanmıyorum.
b)Evet, inanıyorum.
- 22) Türkiye'de özelleştirme genel anlamda başarılı olmuş mudur?
- a)Evet, başarılıdır
b)Hayır, başarısızdır
c)Fikri yok
- 23) Türkiye'de bugüne kadar uygulanan özelleştirme politikalarının sonuçlarını değerlendirmek gerekirse aşağıdaki düşünceleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

	<u>Katılıyorum</u>	<u>Katılmıyorum</u>	<u>Fikri Yok</u>
Özel Sermaye tekeller oluşturmuş veya güçlenmiştir	☐	☐	☐
Yağma ve vurgun düzeni kurulmuştur	☐	☐	☐
Mal ve hizmet fiyatları artmıştır	☐	☐	☐
Gelir dağılımı adaletsizliği daha da büyümüştür	☐	☐	☐
Bölgesel dengesizlikler artmıştır	☐	☐	☐
İş güvencesi azalmış, işsizlik artmıştır	☐	☐	☐
Örgütlü birlikler(sendika vb.) zayıflatılmıştır	☐	☐	☐
İşçiler emekliliğe zorlanmıştır	☐	☐	☐
Kalite ve verimlilik artmamıştır	☐	☐	☐
Özelleştirme gelirleri bütçe açıklarına yama yapılmıştır	☐	☐	☐
Kamu müdahaleleri son bulmuş, işletmenin önü açılmıştır	☐	☐	☐
Taze sermayenin gelmesiyle bir canlanma oluşmuştur	☐	☐	☐
İş güvencesi teminat altına alınmıştır	☐	☐	☐
Sendikal örgütlenmemize dokunulmamıştır	☐	☐	☐
Sendikal örgütlenme gerilemesine rağmen hak kaybı olmamıştır	☐	☐	☐
İşçi tepkisi az olmuştur ya da hiç olmamıştır	☐	☐	☐
İşyeri karlı hale gelmiştir.	☐	☐	☐

24) Özelleştirme ile gerçekleştirilmesi hedeflenen amaç ya da amaçlar neler olmalı? (birden fazla şıkkı işaretleyebilirsiniz)

- Devletin idari yapısında ve personel vasfında kalitenin yükseltilmesi
- Üretkenliği, rekabeti ve verimliliği artırmak
- Kamu borç ve açıklarını kapatmak
- Sermayenin tabana yayılmasını sağlayarak düşük gelirli kesimlere gelir sağlamak
- Kamu kaynaklarının verimsiz kullanımına son vermek
- Ne pahasına olursa olsun hazineye gelir sağlamak.
- Ekonomik serbestlik sayesinde demokrasinin gelişimine katkıda bulunmak.
- Yukarıdakilerin hepsi
- Diğer.....(Lütfen belirtiniz!)

25) Sizce hangi sektörler özelleştirilmeli?

	<u>Özelleştirilmelidir</u>	<u>Özelleştirilmemelidir</u>	<u>Fikri Yok</u>
Medya,TV	☐	☐	☐
Gıda ve İçecek	☐	☐	☐
Maden ve Enerji	☐	☐	☐
Savunma sanayi	☐	☐	☐
Haberleşme,Telekom	☐	☐	☐
Turizm (Otel, Sosyal Tesis vb.) ve Eğlence	☐	☐	☐
Ulaştırma	☐	☐	☐
Eğitim	☐	☐	☐
Sağlık	☐	☐	☐
Finans,bankacılık	☐	☐	☐
Diğer a).....	☐	☐	☐
b).....	☐	☐	☐

26) Genel olarak Özelleştirme, özelleştirilen kamu kuruluşlarında çalışanlar için nasıl bir sonuç doğurmuştur?

- Olumlu
- Olumsuz
- Fikri yok

27) Olumlu ya da olumsuz düşünceniz hangi konulardadır?

	<u>Olumlu</u>	<u>Olumsuz</u>
Ücret ve diğer nakdi haklar	☐	☐
Ayni ve sosyal haklar	☐	☐
İş güvenliği ve motivasyon	☐	☐
Liyakat değerlendirmesi	☐	☐
İş çalışma süreleri	☐	☐
Diğerleri(belirtiniz).....	☐	☐
.....		

28) Özelleştirme karşısında mücadele yolları hakkında düşünceniz nedir?
Sendikanız bu yollardan hangi ya da hangilerini kullanmıştır?

	<u>Etkili</u>	<u>Etkisiz</u>	<u>Sendikamızca kullanılmıştır</u>
Basın yayın yoluyla kamuoyu oluşturma	☐	☐	
Parlamentonun aracılığıyla baskı kurma	☐	☐	
Yargı yoluna gitme	☐	☐	
Kitlesel gösteriler	☐	☐	
Üretimden gelen gücün kullanılması (Grev vs.)	☐	☐	
Diğer	☐	☐	
.....	☐	☐	

29) Sendikanızın, özelleştirme uygulamalarına karşı geçmişteki yaklaşımıyla günümüzdeki tutumunda bir değişiklik meydana gelmiş midir?

- a) Evet
- b) Hayır
- c) Fikri yok

30) Cevabınız “Evet” ise niteliğini kısaca açıklayınız:

- a) Daha önce olumlu iken şimdi karşı çıkmaktadır.
- b) Daha önce olumsuz yani karşı çıkmakta iken şimdi olumlu bakmaktadır.
- c) Fikri yok.

31) Özelleştirme sonrasında sendika olarak yeni girişimleriniz oldu mu?

- Evet
- Hayır

32) Bir önceki soruya cevabınız “Evet” ise girişiminizin niteliğini kısaca açıklar mısınız?

.....
.....
.....

33) 31. soruya “Evet” yanıtı verdiyseniz bu girişimlerinizden bir sonuç alındı mı?

- Hayır alınamadı
- Kısmi bir olumlu netice alındı.
- Evet.son derece olumlu neticeler alındı.

34) Sendikanız kamuoyunu oluşturma araçlarını kullanmakta yeterli midir?

- Yeterli.
- Yetersiz, daha etkili şekilde kullanılmalıdır.
- Yeterlidir ancak mevcut ekonomik ve siyasal koşullar istenilen neticeyi almakta engel olmaktadır.
- Fikri Yok.

35) Sendikanızın özelleştirme politikalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Yeterli

Yetersiz, daha etkin şekilde özelleştirmeye karşı çıkılmalıdır

Yetersiz, özelleştirme kaçınılmaz bir süreç olarak kabul edilip, iş güvencesi ve sendikal haklar kurtarılmalıdır.

Fikri Yok.

36) Özelleştirme politikalarına karşın sendikanızın yöntem olarak uygulamasını istediğiniz düşünceleriniz nelerdir?

	<u>Katılıyorum</u>	<u>Katılmıyorum</u>	<u>Fikri Yok</u>
Müzakere ve ikna yöntemi	☐	☐	☐
Lobicilik ve siyasal baskı	☐	☐	☐
Basın,yayın ve teknoloji imkanları en etkin şekilde kullanılmalıdır	☐	☐	☐
Toplu eylemlere ağırlık verilmelidir	☐	☐	☐
Yargı yolu daha etkin şekilde kullanılmalı	☐	☐	☐
Demokrasi gereği çoğunluğun düşüncesine göre hareket edilmeli	☐	☐	☐

Teşekkür ederiz...

ÖZGEÇMİŞ

1968 Yılında Nevşehir'in Ürgüp ilçesi Karain Köyü'nde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Nevşehir'de tamamladı. 1998 Yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun olduktan sonra Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu'nda (MKE) uzman olarak çalışmaya başladı.

Evli ve üç çocuk babası olan Ali UYGUN, 1998 yılında girdiği MKE bünyesinde yer alan Barut Fabrikası Müdürlüğü'nde uzman olarak çalışmaya devam etmektedir.